

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชน
ของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม

Model of Community Engaged Monks
in Solving Their Social Problems

โดย

ดร. บุรกรณ บิริบูรณ์
นายวิบูลย์ แมนสถิตย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

พ.ศ. ๒๕๕๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610654024

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชน
ของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม

Model of Community Engaged Monks
in Solving Their Social Problems

โดย

ดร. บุรกรณ์ บริบูรณ์
นายวิบูลย์ แมนสถิตย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

พ.ศ. ๒๕๕๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

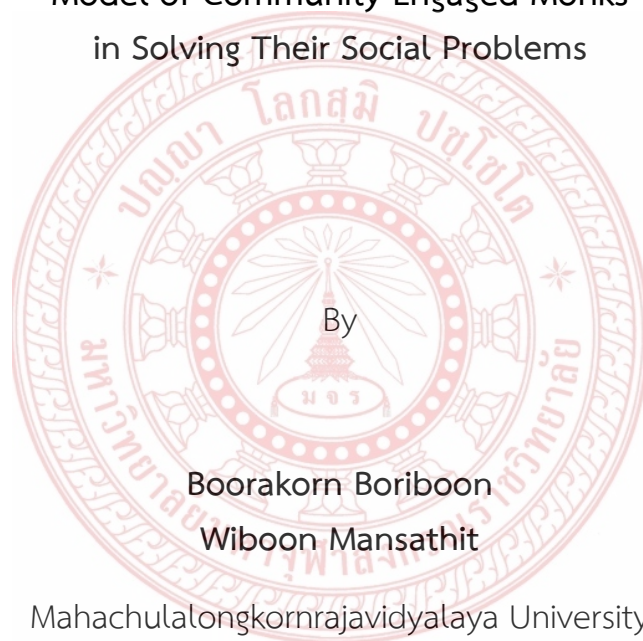
MCU RS 610654024

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Model of Community Engaged Monks in Solving Their Social Problems

By

Boorakorn Boriboon

Wiboon Mansathit

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Nakhon Phanom Buddhist College

B.E. 2554

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610654024

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: รูปแบบการนำตนเองเข้าไปพัวพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไข
ปัญหาสังคม
ผู้วิจัย: ดร.บุรกรณ์ บริบูรณ์ นายวิบูลย์ แมนสถิตย์
ส่วนงาน: วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
ปีงบประมาณ: ๒๕๕๔
สถาบัน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการนำตนเองเข้าไปพัวพันกับชุมชน ๒) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการพัวพันของพระสงฆ์กับชุมชน และ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของพระสงฆ์เข้าไปพัวพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหาสังคมนั้น กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาประกอบด้วยพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ จำนวน ๓ รูป และพระสงฆ์ที่ทำงานพัฒนาด้านจิตใจ จำนวน ๗ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและพูดคุยไม่เป็นทางการ ผลของการศึกษานำมาวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (socially engaged Buddhism) ต่อมา

ผลการศึกษาพบว่า “รูปแบบ” การทำงานของพระสงฆ์ในการนำตนเองเข้าไปพัวพันกับชุมชนพบว่า การนำตนเองเข้าไปพัวพันกับชุมชนมาจากชุมชนจากความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนชุดหนึ่ง ได้แก่ การทำงานมาจากแรงจูงใจที่เกิดจากภายในเพราะสัมพันธ์กับบริบททางสังคมที่มีตนเองอาศัยอยู่ประสบปัญหาบางประการและตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่จะต้องเข้าไปคลี่คลายปัญหามากที่สุด ลักษณะงานมักจะเป็นงานสังคมสงเคราะห์เป็นหลัก รองลงมาเพราะเงื่อนไขบริบทอันเป็นข้อผูกมัดทางวัฒนธรรมของพระสงฆ์ที่ควรทำหน้าที่จะพึงกระทำ ลักษณะงานจะมีขอบเขตงานด้านจิตใจเป็นหลัก และน้อยที่สุดคือคือเงื่อนไขสภาพแวดล้อมบังคับ อย่างไรก็ตาม แรงจูงใจที่แตกต่างกันนี้จะมีความคล้ายคลึงกันเมื่อพระสงฆ์ได้นำตนเองเข้าไปพัวพันกับชุมชนจะหลอมตนเองเข้าไปชุมชนแล้วจะส่งผลต่อแรงบันดาลใจและอุทิศตนเองทำงานตลอดชีวิตต่อมา

หลักการแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม คือ ๑) สรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรมและสิ่งที่เป็นรูปธรรม พระสงฆ์มีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมคือเป็นผู้ปฏิบัติธรรม และในเชิงปรากฏการณ์ทางสังคมพระสงฆ์จึงมีความเชื่อมโยงระหว่างหน่วยพระสงฆ์และหน่วยสังคมอย่างแยกออกกันไม่ได้ ๒) พระสงฆ์กล่อมเกลียดตนเองจากการเห็นหลักการเชื่อมโยงนั้น และ ๓) นำตนเองเข้าไปพัวพันกับชุมชนในฐานะตนเองเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา

ผลของการศึกษาปรากฏการณ์ชุดรูปแบบความสัมพันธ์ชุดหนึ่งของพระสงฆ์ในการทำงานตามกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม พบว่า พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่กล่อมเกลียดตนเองในระดับเข้มแข็งแล้วเห็นว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและนำตนเองเข้าไปพัวพันกับชุมชน ผลจากการพัวพันและทำงานเพื่อสังคมเห็น ทำให้ตนเองเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งและนำมาสู่การกล่อมเกลียดตนเองต่อไป

องค์ประกอบของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามปรากฏการณ์ของพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมจึงอธิบายได้ว่า องค์ประกอบของแนวคิดทั้งสามจะมีความเชื่อมโยงเป็นเหตุผลในเวลาเดียวกัน พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมจะมีระดับความเข้มในคุณสมบัติแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้เป็นชีวิตที่จะอธิบายการทำงานของพระสงฆ์เพื่อสังคมได้อย่างดี

Research Title: Model of Community Engaged Monks in Solving Their Social Problems
 Researcher: Boorakorn Boriboon, Wiboon Mansathit
 Department: Nakhon Phanom Buddhist College
 Fiscal Year: 2554/2011
 Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objective of this study were 1) to study model of community engaged monks 2) to analyze characteristic of community engaged monks and 3)) to analyze characteristic of community engaged monks in solving their social problems. The instrument were construct-interview and un-construct interview which were conducted with 10 intensive experienced social service activist monks; 3 social welfare monks, 7 spiritual teaching monks. Finding from fieldwork has been analyzed under the conceptual framework of socially engaged Buddhism

The result of study found that “The Pattern” of community engaged monks aspect shows the relations between the community and monks: the working motivation is first mainly caused by the social context that those monks living in and realize they are part of the community that must solve the their community problems. The second cause is the conditional context that the main cultural obligation for monks is to cultivate human spiritual. And the last cause is the social condition that the community need the dharma. Nevertheless, these different motivations become similar when the monks self-engaged to the community, they themselves will be fused with the community and eventually, it’s result the inspiration and the self-devotion in their lifelong work.

The socially-engaged Buddhism concept is 1) All things are linked to each other, both abstract and substantial ones. Monks are linked to Dharma by their practice. And the social phenomenon, monks are inseparably linked with the society. 2) Monks cultivate themselves by understanding the linkage. 3) Monks engage themselves in the community as part of it to solve the problems as well.

The result from the Dharma following socially working monks’ relation phenomenon study has found that most of the sampled monks, cultivating themselves in the intensity level, accept they are part of the society and engage themselves in the community. The result of the engaging and social work shows the linkage of all things and brings about their later self-cultivation as subsequently.

The property of Buddhism Concept for the monks’ empirical socially working can be explained that the property of three concepts links to one another rationally and simultaneously. The monks, who socially work, have the intensity of different property. However, this concept is the good indicator to clarify the monks’ social works.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำทุกขั้นตอน ตั้งแต่การนำเสนอหัวข้อ การปรับสามบทแรกและการปรับสรุปเนื้อหาสุดท้าย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานวิจัยนี้อย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้อำนวยการสถาบันพุทธศาสตร์ที่ได้ให้ทุนในการวิจัยครั้งนี้และขอขอบคุณรองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เจ้าหน้าที่ประจำสถาบันที่อำนวยความสะดวกอย่างดี

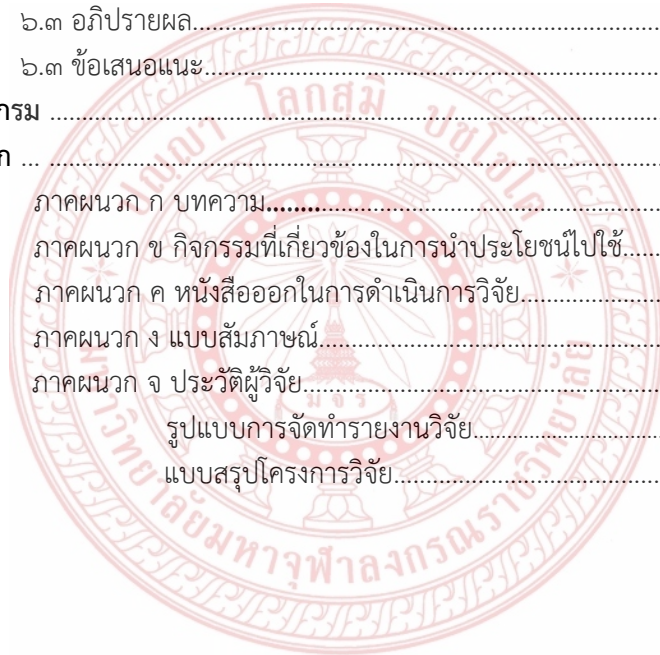
ขอกราบขอบพระคุณ พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างทั้ง ๑๐ รูป ได้แก่ ๑) พระเทพพรหมณี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม เจ้าคณะจังหวัดนครพนม ๒) พระศาสนดิลก เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ๓) พระครูสุวรรณคีรีวงศ์ เจ้าอาวาสวัดศิริมงคล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ๔) พระครูศรีภูมานุญติ เจ้าอาวาสวัดชุมชัยหนองขี้ขึ้น ตำบลหนองหลวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ๕) พระครูสังวรธรรมคุณ เจ้าอาวาสวัดบูรพาภิราม บ้านส่องดาว อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร ๖) พระครูวิชิตสารธรรม เจ้าอาวาสวัดหนองแอก รองเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ๗) พระครูประดิษฐ์กาญจนคุณ เจ้าอาวาสวัดกาญจนประดิษฐ์ เจ้าคณะตำบลฝั่งแดง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ๘) พระครูโสภณเจติยาทร วัดโสภณธรรมาราม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๙) พระภิกษุพนพนพัชร จิระธัมโม เจ้าอาวาสวัดคำประมง บ้านบัว ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ๑๐) พระมหาสุริยา มหาปัญญา เจ้าอาวาสวัดโสมพนัส บ้านภูเพ็ก ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ที่เสียสละเวลาในการให้สัมภาษณ์

บูรกรณ์ บริบูรณ์

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๘
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๙
๑.๔ คำนียามศัพท์.....	๙
๑.๕ ประโยชน์ที่จะได้รับ.....	๑๐
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๑
๒.๑ แนวคิดการนำตน.....	๑๑
๒.๒ แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม.....	๑๘
๒.๓ รูปแบบและลักษณะการเข้าไปผูกพันของพระสงฆ์.....	๓๒
๒.๔ ตัวอย่างและรูปแบบการเข้าไปผูกพันกับสังคมของพระสงฆ์.....	๔๐
๒.๕ แนวคิดปฏิบัติการทางสังคม.....	๕๐
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๕
๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕๘
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินวิจัย.....	๕๙
๓.๑ พื้นที่ในการวิจัย.....	๕๙
๓.๒ ขั้นตอนในการศึกษา.....	๖๐
๓.๓ หน่วยในการวิเคราะห์.....	๖๐
๓.๔ กลุ่มตัวอย่าง.....	๖๑
๓.๕ การสุ่มตัวอย่าง.....	๖๒
๓.๖ เครื่องมือและการรวบรวมข้อมูล.....	๖๒
๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๓
๓.๘ สรุปขั้นตอนในการศึกษา.....	๖๔
บทที่ ๔ รูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพัน.....	๖๕
๔.๑ บริบทของชุมชนและประเภทของงาน.....	๖๕
๔.๒ สรุปบริบทของชุมชนและประเภทของงาน.....	๖๙
๔.๓ สาเหตุการนำตนเข้าไปผูกพัน.....	๗๐
๔.๔ สรุปสาเหตุของตนเข้าไปผูกพัน.....	๗๔
๔.๕ การวางแผนในการทำงาน.....	๗๕
๔.๖ ขั้นตอนในการทำงาน.....	๗๖

๔.๗ ปัญหาและขั้นตอนในการแก้ไข้ปัญหา.....	๗๙
๔.๘ สรุปรูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน.....	๘๑
๕ ลักษณะการนำตนและผลกระทบในการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน.....	๘๕
๕.๑ ระยะเวลาการเข้าไปผูกพัน.....	๘๕
๕.๒ ผลกระทบจากการเข้าไปผูกพัน.....	๙๐
๕.๓ ลักษณะการนำตนเข้าไปผูกพันตามกรอบแนวคิด	๙๕
๕.๔ สรุปรูปแบบและลักษณะการนำตนเข้าไปผูกพัน.....	๙๗
บทที่ ๖ สรุป อภิปรายและเสนอแนะ.....	๙๘
๖.๑ วิธีวิทยา.....	๙๘
๖.๒ สรุปผลวิจัย.....	๙๘
๖.๓ อภิปรายผล.....	๑๐๐
๖.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๐๘
บรรณานุกรม	๑๑๐
ภาคผนวก	๑๑๔
ภาคผนวก ก บทความ.....	๑๑๕
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องในการนำประโยชน์ไปใช้.....	๑๒๙
ภาคผนวก ค หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย.....	๑๓๑
ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์.....	๑๓๔
ภาคผนวก จ ประวัติผู้วิจัย.....	๑๓๖
รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย.....	๑๓๘
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๔๒

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

อักษรย่อคัมภีร์ที่ใช้อ้างอิงในการวิจัยใช้ ชื่ออักษรย่อคัมภีร์/เล่มที่/ข้อ/หน้า เช่น ที.สี. (ไทย),
๙/๒๙๔/๒๖๒

อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วินย. (ไทย)	=	พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
	=	พระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
	=	พระวินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
	=	พระวินัยปิฎก จุลวรรค (ภาษาไทย)
	=	พระวินัยปิฎก ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ (ภาษาไทย)
สัง.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
สัง.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวรรค (ภาษาไทย)
สัง.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
อัง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปาทาน (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม้ว่าการก่อกำเนิดของการใช้คำว่า “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” มีความหมายถึงพุทธศาสนาที่มีหลักคำสอนเดิมตอบสนองการแก้ปัญหาสังคมอยู่ด้วย นอกจากจะถูกเข้าใจโดยทั่วไปจากชาวตะวันตก “คนตะวันตกส่วนใหญ่จะเข้าใจ “พุทธศาสนา” ในแง่ความหมายของการแยกตัวเองด้วยการพิจารณาภายใน”^๑ และมักเข้าใจว่า “วัฒนธรรมอินเดียมักจะอธิบายตัวเองในความหมายมิติอูตรระข้ามพ้นโลก (transcendental) มากกว่ามิติด้านสังคมและการเมืองและไม่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์หรือรัฐ คุณค่าทางศาสนาจึงเป็นหลักสากล ศาสนาที่มีหลักคำสอนแตกต่างกันก็แสดงกฎสากลจักรวาลหรือหลักธรรมที่แตกต่างกันและมีขันติธรรม (tolerance) ต่อกัน ในแง่ทางสังคมของพระพุทธศาสนาจะสัมพันธ์กับประสบการณ์ปฏิบัติธรรม ทั้งปรากฏในความเป็นพระโพธิสัตว์ของพุทธศาสนานิกายมหายาน...”^๒

ความเข้าใจของชาวตะวันตกต่อพุทธศาสนาว่าพุทธศาสนาเน้นมิติการหลุดพ้น ถึงจะมีอยู่บ้างก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงบางกรณี ที่คนตะวันตกจึงสัมพันธ์กับบริบทของสังคมตะวันตกในแง่ที่ว่า สังคมตะวันตกเป็นสังคมหลังสมัยใหม่ (postmodern) ซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อยหลายหน่วยอย่างหลากหลายรวมประกอบขึ้นเป็นสังคมใหญ่ อันมีรากฐานจัดความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมอย่างอยู่บนรากฐานทางวิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจและกฎหมาย เริ่มก่อตัวในประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ปี คริสตศักราชที่ ๑๘ ก่อตัวในประเทศฝรั่งเศส เรียกว่ายุครู้แจ้งในเชิงวรรณกรรม

“ แนวคิดต่าง ๆ ที่นักเขียนได้สังสมในงานวรรณกรรมนับตั้งแต่การใช้เหตุผลไปจนถึงการวิพากษ์วิจารณ์สภาพการเมืองและสังคมที่เป็นอยู่ค่อยๆ ส่งผลกระทบต่อความนึกคิดของประชาชน ..วรรณกรรมเหล่านี้มีบทบาทในการเตรียมประชาชนให้มีจิตใจเตรียมพร้อมกับการปฏิวัติ ยิ่งไปกว่านั้นวรรณกรรมเชิงปรัชญายังได้วางพื้นฐานไม่ทางด้านแนวคิดที่นักปฏิวัตินำมาใช้ในการหาหนทางสร้างสังคมใหม่ขึ้นใน

^๑ Queen, Christopher S, & King, Sallie B., *Engaged Buddhism; Buddhist Liberation Movements in Asia*, (New York : New York Press, 1996), p. 9.

^๒ Jones, Ken, *New Social Face of Buddhism : A Call Action*, (New York : Wisdom Publications, 2003), p.43-45.

ภายหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและ
ประโยชน์สุขของประชาราษฎร์ส่วนรวม ”^๑

ซึ่งต่อมาเป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตยในประเทศตะวันตกและปฏิสระระบอบ ค่านิยม
แบบดั้งเดิมของตน (ที่มาจากศาสนา) และเน้นให้ความสำคัญแก่อิสระภาพและความเป็นปัจเจกบุคคล
สูง เมื่อพุทธศาสนาแผ่ขยายเข้าไปสู่ตะวันตกที่มีวัฒนธรรมเดิมของตนอยู่แล้ว พุทธศาสนาไม่ได้เข้าไป
จัดความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างของสังคมตะวันตกเมื่อศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งนี้เพราะรากฐานของ
สังคมตะวันตกมาจากการหล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมวัฒนธรรมเฉพาะตนที่แตกต่างจากวัฒนธรรม
พุทธศาสนา การรับหลักธรรมพระพุทธศาสนาจึงรับด้านความคิดที่เป็นของใหม่ที่ตอบสนองความ
ต้องการด้านจิตใจ การเข้าไปสู่ตะวันตกของพระพุทธศาสนาที่ชัดเจนเริ่มจากศาสตราจารย์ริส เดวิสที่
ทำให้ชาวตะวันตกสนใจพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง “ ศาสตราจารย์ริส เดวิสและภรรยาได้
จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีพร้อมอรรถกถาเป็นภาษาโรมัน ต่อจากนั้นได้แปลเป็นภาษาอังกฤษได้
ดำเนินการในนาม “สมาคมบาลีปกรณ์” (Pali Text Society) เข้ามาเผยแพร่พระพุทธศาสนาสู่สายตา
ชาวตะวันตกให้รู้จักพระพุทธศาสนามากขึ้น”^๒ การรับพระพุทธศาสนาของชาวตะวันตกที่
พระพุทธศาสนามีได้เป็นรากฐานวัฒนธรรมการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมหยั่งรากฝังลึกทาง
ประวัติศาสตร์ การรับพุทธศาสนาจึงรับปฏิบัติเฉพาะบุคคลเพื่อแก้ปัญหาทางด้านสติปัญญาและด้าน
จิตใจของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก การใช้คำ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” ในทางตะวันตกที่ขาดหายไป
วัฒนธรรมตะวันตกจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งให้เกิดแนวคิดนี้เพื่อต้องการความหมายมากกว่าปัจเจกบุคคล
ขณะที่ปัญหาสังคมใหม่ๆ ทำทนายการแก้ปัญหาด้วยมิติทางศาสนามีมากขึ้น

การเกิดขึ้นของแนวคิด “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” เพื่อนำหลังธรรมทางพระพุทธศาสนา
เข้าไปเกี่ยวข้องกับแก้ปัญหาสังคมใหม่ๆในยุคหลังหลังทันสมัย (postmodern) จากฐานแนวคิด
ตะวันตก ที่หน่วยทางสังคมมีความสลับซับซ้อนและมีความเป็นปัจเจกสูงนั้น ในสังคมไทยมักไม่ค่อย
คุ้นเคยกับแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมนัก โดยเฉพาะหากมองย้อนสังคมไทยในอดีต พุทธศาสนาเข้าไป
ไม่มีความสำคัญมีมากกว่ามิติทางด้านสังคม แต่เข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกด้าน ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและ
ระดับสังคม กล่าวได้ว่าพุทธศาสนาเป็นรากฐานวัฒนธรรมไทยทุกด้าน เป็นฐานบทยีน (thesis) มโน
ทัศน์การอธิบายความจริงทั้งความจริงที่เป็นข้อเท็จจริงและความจริงด้านคุณค่า เท่าที่มีหลักฐาน
ปรากฏเริ่มจากสมัยสุโขทัยโลกทัศน์อธิบายความจริงทางจักรวาลแบ่งออกเป็นสองสาย ทั้งสองสายนี้
ในระยะแรกของพระพุทธศาสนามีได้แยกออกจากกันดังจะปรากฏในเนื้อหาของคัมภีร์ชั้นอรรถกถา
ซึ่งนิพนธ์ขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๕-๑๐ เมื่อครั้งสังคายนาครั้งที่ ๔ และ ๕ ในประเทศศรีลังกา ระยะ
หลังได้หลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นหลังแยกออกเป็นสองสาย สายแรกเน้น
หลักธรรมเพื่อการบรรลุของปัจเจกบุคคล แนวทางที่จะบรรลุของปัจเจกบุคคลปรากฏในเนื้อหาคัมภีร์
หลังพระไตรปิฎก ได้แก่ พระวิสุทธิมรรค วิมุติมรรค ฯลฯ ขณะเดียวกันอีกสายหนึ่งได้เน้นหลักคำสอน
สัมพันธ์กับบุคคลและมิติทางประวัติศาสตร์และมีอิทธิพลต่อการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก

^๑ ปัญญา บริสุทธิ์. วรรณกรรมเชิงปรัชญาของฝรั่งเศส ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

^๒ <http://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=1902>, (เข้าเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๒).

ภายนอกและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม จะเห็นได้จากทัศนะจักรวิทยาในไตรภูมิภว (ไตรภูมิพระร่วง) ที่ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ได้บันทึกเรียบเรียงอย่างเป็นระบบเล่มแรกอ้างอิงจากคัมภีร์อื่นจำนวนมากกว่าสิบเล่ม หนังสือ Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand ของศาสตราจารย์แทมบายท์ กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์เล่มนี้ว่า “จักรวาลวิทยาพุทธศาสนาแบบผสมผสานความเชื่อพราหมณ์และความเชื่อท้องถิ่น จักรวาลวิทยาแสดงภาพของจักรวาลเรื่องเทศะ (space) หรือสภาพทางภูมิศาสตร์, เวลา (time) และวัตถุ (matter) ภายภาพ, ผู้อยู่อาศัย ได้แก่ เทวดา มนุษย์ สัตว์ นรกและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จะอยู่ในโลกภายภาพที่แตกต่างกันตามคุณสมบัติมากขึ้นน้อยทางจริยธรรม จักรวาลวิทยาจะอธิบายลักษณะการเคลื่อนไหวแบบพลวัตรของธรรมชาติ การทำงานและเป้าหมายอย่างสัมพันธ์ภายใต้ข้อกำหนดคุณสมบัติทางจริยธรรมซึ่งเคลื่อนสูงขึ้นและลดต่ำลงมาได้”^๑

โลกทัศน์ของคนไทยเดิมตามแนวคิดแบบไตรภูมิได้แยกโลกแห่งกายภาพโลกแห่งกาลเวลาและโลกแห่งคุณค่าออกจากกัน ในด้านมิติแห่งกายภาพศูนย์กลางจักรวาลมีภูเขาพระสุเมรุเป็นแกนและล้อมรอบด้วยภูเขาสี่ดบริภัณฑ์ทั้งเจ็ด ถัดออกมาทั้งทิศมีทวีปทั้ง ๔ ทวีปตั้งอยู่ประจำตามทิศทั้งสี่ หนึ่งในสี่ทวีปนั้นจะเป็นทวีปที่มีมนุษย์อาศัยอยู่คือชมพูทวีป โลกกายภาพเป็นที่อยู่อาศัยจำแนกตามคุณสมบัติของบุคคลด้านคุณค่าที่จะพัฒนาถึงได้

“มีแต่ปราสาทแก้วแลปราสาททองทั้งหลาย อันเป็นวิมานเทพดาทั้งหลายอยู่ในอากาศ และ เพียงจอมเขาพระสุเมรุ เลื่อนไปถึงปลายจักรวาลตั้งนั้นก็ดีแล ท่านเรียกว่า ไตรตรีขันธ์แล อายุคัมยีนได้ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ ได้ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์แล อันว่ายศศักดิ์สมบัติแห่งพระอินทร์แลฝูงเทพดาทั้งหลายมีตั้งกล่าวมานี้แล เพราะว่าได้กระทำกุศลบุญธรรมแต่ก่อนแล.”^๒

โลกมิติทางกาลดังกล่าวไม่ได้แยกออกอิสระจากโลกของคุณค่า คัมภีร์สำคัญที่ถูกประพันธ์ในสมัยอยุธยาและล้านนา เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ สัมปณจิตมทานิทาน จักรวาลทิปนี สัมภารวิปาก เป็นต้น ประวัติศาสตร์ของจักรวาลมีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาสืบเนื่องกับประวัติศาสตร์การบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์จนถึงอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า โลกทัศน์แห่งกาลเวลาอธิบายด้วยการบำเพ็ญ บารมีซึ่งเป็นเรื่องคุณค่า คุณค่าเชิงอุดมคติดังกล่าวได้เป็นรูปแบบที่ทุกคนพึงจะพัฒนาศักยภาพเพื่อจะบรรลุถึง แนวคิดนี้ปรากฏตั้งแต่สมัยพระยาไทย (ผู้นิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง) ทรงเสด็จออกผนวช (ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลเบื้องหลังใด) ทรงปณิธานว่า

“ผลบุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบท ต่อพระศาสนาพระพุทธเป็นเจ้าคราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ ปรารถนาเป็นองค์พระพุทธเจ้านำสัตว์ทั้งหลายข้ามไตรภพนี้เทอญ”^๓

^๑ Tambiah, Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand, (London: Cambridge University Press, 1976), p.34.

^๒ พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง, (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๐.

^๓ กรมศิลปากร, ประชุมจารึกภาค ๑ จารึกสุโขทัย, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๐), หน้า ๓๒.

ระบบคุณค่าจริยธรรมที่ปรากฏในไตรภูมิเป็นแบบของการขัดเกลาความประพฤติและการแสดงออกให้สอดคล้องกับแนวคิดรากฐานไตรภูมิทั้งพลเมืองและรัฐ เป็นกลไกประสานหน่วยสังคมทั้งภาคเมืองและท้องถิ่นดำเนินไปสู่ทิศทางเป้าหมายสังคมร่วมกัน แนวคิดพระพุทธศาสนาแบบไตรภูมิได้รับการปลูกฝังเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านพระจริยวัตรของพระมหากษัตริย์และการเทศน์ของพระสงฆ์ในโอกาสต่างๆ แนวคิดไตรภูมิเป็นแกนการจัดความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมสะท้อนออกทั้งในด้านการปกครองบ้านเมืองตั้งแต่สมัยพระเจ้าไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่รูปแบบการจัดการปกครองและแนวคิดสถานะของพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางจักรวาลคือภูเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่อยู่ของพระอินทร์ นอกจากรูปแบบการปกครองแล้วในเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างสถาปัตยกรรมให้สะท้อนแนวคิดดังกล่าวเมื่อทรงสร้างวัดสุทัศน์เป็นพระอารามประจำรัชกาล

“พระวิหารหลวงถูกกำหนดให้มีความหมายถึงดาวดึงส์พิภพบนยอดเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล พระระเบียงซึ่งล้อมรอบพระวิหารหลวง หมายถึงภูเขา สัตบริภณท์ที่ล้อมรอบพระสุเมรุ และพระอุโบสถซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ท้ายพระวิหารหลวง ภายนอกพระระเบียงออกไปหมายถึงชมพูทวีป โดยนัยนี้ เขตพุทธาวาสของวัดสุทัศน์เทพวราราม สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ในการเป็นศาสนสถานกลางเมือง ตามคติของการสร้างเมืองให้เป็นรูปจำลองจักรวาล”^๑

ในด้านการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ได้รับแนวคิดตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาแบบไตรภูมิผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อท้องถิ่นแบบสังเคราะห์ งานศึกษาทางมานุษยวิทยาเรื่อง *Muang Metaphysic* ศึกษาชาวเมืองน่าน จังหวัดน่าน ของ Davis^๒ และงาน *Buddhism and The Spirit Cults in North-East Thailand* ของแทมเบียห์ที่ศึกษาบ้านพรานหมื่น ในอุดรธานี Tambiah^๓ อธิบายบุคลิกภาพและความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้านทั้งสองดังกล่าวในทำนองคล้ายกันว่า ความเชื่อสังเคราะห์ของคนไทยเป็นรากฐานการอธิบายโลกทัศน์การจัดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับโลกต่อบุคคลอื่นและต่อสิ่งแวดล้อม สะท้อนออกมาในรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวันทุกด้าน เช่น การทำนา ต้องผ่านการบวงสรวงแม่ธรณี การสร้างบ้าน การจัดทิศทางของบ้าน งานบุญประเพณี พิธีกรรมทุกประเภทและเป้าหมายชีวิตของแต่ละบุคคล ทุกกิจกรรมดังกล่าวล้วนมีรากฐานจากความเชื่อทางจักรวาลวิทยาทั้งสิ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและศาสนาดังกล่าวตามที่เสนอของเดอร์ไคม์ อธิบายในหนังสือ *The Elementary of Religious Life* ว่าศาสนาเป็นตัวแทนทางสัญลักษณ์ทางสังคม (A Symbolic Representation of Society) มีสัญลักษณ์เช่นนั้นอยู่ในลักษณะเป็นข้อเท็จจริงทางสังคม (social fact) และศาสนาก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ถ้าศาสนาก็คือตัวแทน

^๑ เสมอชัย พูลสุวรรณ, *สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖๘.

^๒ Devis, *Muang Metaphysics: A Study of Northern Thai Myth and Ritual*, (Bangkok: Pandora. 1984), p. 56.

^๓ Tambiah, *Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand*, (Cambridge University: Press, London, 1970), pp.35-39.

ทางสัญลักษณ์ของสิ่งที่ Durkhiem เรียกว่าสำนึกร่วม (the collective consciousness) นั้น หมายความว่า ศาสนาไม่สามารถศึกษาแยกออกจากชีวิตทางสังคมได้ ทฤษฎีหลักของการศึกษาสังคมวิทยา ก็คือ โดยพื้นฐานแล้วศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomenon) ศาสนาเป็นสิ่งที่สร้างมั่นคงดำรง (maintenance) ความเป็นปึกแผ่น (stability) และเพื่อร่วมความเป็นหนึ่งเดียว เป็นเอกภาพ (integration) ของบุคคลในสังคมเข้าด้วยกัน^๑ ดังนั้นตัวหลักคำสอนทางศาสนาในสังคมไทยอดีตจึงไม่เพียงเป็นไป “เพื่อเกี่ยวข้องกับสังคม (engage)” แต่หลักคำสอนทางศาสนาเป็นตัวสังคมเสียเอง

สังคมย้อนหลังตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นไป ประกอบสัมพันธ์เชื่อมโยงด้วยหน่วยสังคมไม่มากนักที่สำคัญได้แก่ หน่วยรัฐ หน่วยชุมชน หน่วยครอบครัวและหน่วยวัด (หรือพระสงฆ์) ถูกหลอมยึดเข้าด้วยกันด้วยแกนกลางหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตัวแทนของพระพุทธศาสนาคือหน่วยพระสงฆ์มีวิถีชีวิตประจำวันโดยกรอบของพระธรรมวินัยและจารีตประเพณีและเป็นศูนย์กลางของการแก้ปัญหาทางสังคมเกือบทุกด้าน งาน Reflections in a Log Pond ของ วิลเลียม เคลาสเนอร์ ซึ่งเป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกทางมานุษยวิทยาจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดของ จังหวัดอุบลราชธานี มีเนื้อหาส่วนหนึ่งแสดงความสัมพันธ์พระสงฆ์กับชาวบ้านว่า

“...วิถีชีวิตปกติของพระภิกษุ สามเณรในชนบทเราจะเห็นว่าได้เข้าไปแก้ปัญหาชาวบ้าน เช่น สร้างกำแพงหมู่บ้าน สร้างสะพาน สร้างฝายทดน้ำ สร้างถนนเข้าหมู่บ้าน จัดการประชุมหมู่บ้าน...การสร้างโรงเรียน สิ่งก่อสร้างในวัด พระจะเป็นผู้คุมงาน...การไกล่เกลี่ยปัญหา พระไกล่เกลี่ยกับปัญหาและกระตือรือร้นในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เช่น การขุดน้ำ การ เจ็บไข้ได้ป่วย...”^๒

ความสัมพันธ์ของหน่วยทางสังคมที่ประกอบขึ้นด้วยปริมาณจำนวนไม่มากนักและไม่สลับซับซ้อนผ่านแกนวัดเป็นหน่วยในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายเดียวกันทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม หน่วยสังคมในอดีตจึงเป็นหน่วยที่มีการโยงใยและมีความเชื่อมโยงระหว่างกันอย่างกลมกลืน การควบคุมและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของสังคมทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมที่เป็นข้อเท็จจริงด้านวิทยาการและคุณค่าทางจริยธรรมผ่านกระบวนการกล่อมเกลาสายเดียว ได้แก่ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากวัด

“สังคมชาวไทยพุทธ มีประเพณีบวชเรียนซึ่งเป็นของดั้งเดิมอย่างหนึ่ง วัดเป็นผู้รับกุลบุตรเข้ามาให้การศึกษาอบรมตั้งแต่ยังน้อย ให้บวชเรียน ผู้ใดมีอุปนิสัยทางเพศพรหมจรรย์กล้าแข็งก็ยังคงบวชอยู่ต่อไปเป็นกำลังของคณะสงฆ์ ส่วนผู้ที่อุปนิสัยยังอ่อนก็ยอมรับความบกพร่องของตนด้วยการลาสิกขาออกไป และออกไปในฐานะที่ได้รับการอบรมมาอย่างดีแล้ว ทั้งทางด้านวิชาการและความประพฤติเป็นกำลังที่ดีของรัฐได้”^๓

^๑ Durkheim, Emile, *The Elementary of Religious Life*, (New York: Free Press.1965), p. 54.

^๒ Klausner, William J., *Reflection of Log Pond*, (Bangkok: Suksit Siam, 1972), p. 70-71.

^๓ พระราชวรมุนี ใน ชาย โปธิสิตา มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓๓.

การเรียนรู้ของกุลบุตรเป็นการเรียนรู้เฉพาะข้อเท็จจริงพร้อมกับเรียนรู้ด้านคุณค่าทางจริยธรรมควบคู่กัน กระบวนการเรียนรู้ของกุลบุตรการปลูกฝังรับข้อเท็จจริงและคุณค่าเดียวกันเป็นแกนฐานเดิมใช้ยึดและวัดคุณค่าที่เกิดจากพฤติกรรมของบุคคลในสังคม เงื่อนไขที่จะเป็นปัจจัยก่อให้เกิดสภาพล่องละเมิดจริยธรรมทางสังคมจึงปรากฏน้อยลงด้วย เพราะบทยืนยันความจริงทางศาสนา (ที่เป็นความรู้ ความจริง) และคุณค่า (ความดี) ทางศาสนาที่ใช้อธิบายคุณค่าของปัจเจกบุคคลและสังคมมาจากรากฐานบทยืนยันเดียวกันและบทยืนยันนี้เป็นแกนจัดความสัมพันธ์ของแต่ละหน่วยทางสังคมย่อยให้เป็นหน่วยใหญ่เดียวกัน การถักทอเชื่อมโยงกระทำระหว่างกันระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับหน่วยสังคม หน่วยสังคมกับหน่วยทางสังคมมิได้แยกออกจากกันอย่าง การเข้าใจสังคมไทยในอดีตจึงไม่ได้แยกความเป็นปัจเจกบุคคลออกจากสังคมอย่างเป็นขั้นหรือแยกเป็นหน่วยเฉพาะตัดขาดออกจากกันอย่างชัดเจน พื้นฐาน “แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ที่มีพื้นฐานมาจากพัฒนาการที่ศตวรรษตะวันตกอาจจะใช้อธิบายแยกขั้นเพื่อศึกษาพุทธศาสนากับสังคมผ่านประวัติศาสตร์อาจจะไม่ทำให้เข้าใจสังคมไทยตื้นๆ เพราะสังคมไทยในอดีตความเป็นปัจเจกและหน่วยความเป็นสังคมมิได้แยกออกจากกันได้โดยพิจารณาแยกเป็นหน่วยโดดตามลำพัง ตัวอย่างของความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลและสังคมจะเห็นได้จาก งานศึกษาของ Tambiah เรื่อง *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets*^๑ ศึกษาพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่แยกตัวเองออกจากสังคมเข้าไปสู่ป่าปฏิบัติธรรมเพื่อขัดเกลากิเลสภายในจิตใจเฉพาะตน แต่ความสัมพันธ์กับสังคมเป็นความสัมพันธ์สลับซับซ้อนหลายมิติ ทั้งด้านการเมือง ด้านสังคม ฯลฯ เป็นไปอย่างเบี่ยงกว้าง และมีอิทธิต่อหยั่งลึก ความรู้สึกนึกคิดต่อบุคคลทุกระดับทุกระดับในฐานะพระสงฆ์เหล่านั้นเป็นผู้บริสุทธ์และได้รับการยอมรับนับถืออย่างมากทั้งที่ท่านเหล่านั้นมิได้มีกิจกรรมการเคลื่อนเพื่อสังคมแต่ประการใด อิทธิพลของท่านเหล่านั้นมีมากกว่าพระสงฆ์ที่ทำการกรรมทางสังคมเฉพาะอย่างเสียอีก พระสงฆ์ที่แยกตัวออกจากสังคมเหล่านั้นจะมีอิทธิพลต่อสังคมในแง่เกิดแรงบันดาลใจสังคมร่วมกันทำการกรรมทางสังคมต่างๆและมีกลุ่ม มูลนิธิต่างๆ ตามเป็นอันมาก

จะเห็นได้ว่าแม้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะเป็นความจริงเหนือกาลและเวลาแต่มีมิติความสัมพันธ์กับมิติบริบททางประวัติศาสตร์ในขณะนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีพันธะความสัมพันธ์กับสังคมไทยอย่างแยกกันไม่ออก เมื่อก้าวถึงสังคมในอดีตจึงไม่สามารถแยกกล่าวสังคมในอดีตของไทยนั้นแยกออกจากการอธิบายความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาได้ อย่างไรก็ตามก็ดี แกนความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนากับสังคมได้พัฒนาการคลี่คลายจากความสัมพันธ์กับสังคมทุกมิติไปสู่บางมิติ เมื่อหน่วยทางสังคมได้แตกแยกย่อยและเพิ่มขยายสู่หน่วยสลับซับซ้อนย่อยมากขึ้นเรื่อยๆ โครงสร้าง (structure) ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแยกย่อยมาจากการปรับตัวรองรับหน้าที่ (function) จากที่เกิดขึ้นของสหวิทยาการและโลกทัศน์ใหม่ซึ่งค่อยปรากฏขึ้นภายในสังคมไทยและการรับเอาสหวิทยาการจากตะวันตก หน่วยสังคมที่เกิดขึ้นรองรับชัดเจนในขณะนั้นได้แก่หน่วยโรงเรียน และหน่วยอื่นเกิดขึ้นตามมาเช่น หน่วยนักเรียน หน่วยผู้ปกครอง ในระดับมหภาคมีหน่วยทางสังคม สถาบันอื่นรองความเปลี่ยนแปลงนั้นได้แก่ สถาบันการเมือง หน่วยนักการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ โรงงาน

^๑ Tambiah, *The Buddhist saints of the forest and the cult of amulets*, (Cambridge University Press: London,1984), p.97.

อุตสาหกรรม บริษัท โรงเรียน ฯลฯ แม้ในบริษัทเดียวกันก็มีหน่วยแยกย่อยของกลุ่มหน้าที่แตกต่างกันตามหน้าที่รับผิดชอบ เช่น ผู้บริหาร การเงินการบัญชี พนักงานบริษัท ฯลฯ การอยู่รอดของสังคมมหภาคขึ้นอยู่กับ การแบ่งหน้าที่และรับผิดชอบของหน่วยสังคมรับจุลภาค แต่ละหน่วยย่อยจะมีขอบเขตการทำงานและมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

ปรากฏการณ์ของปัญหาข้างต้นถือว่าเป็นปัญหาวางอยู่บนรากฐานการขาดดุลยภาพการจัดความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างหน่วยต่างๆในสังคมบนฐานการผูกมัดด้านคุณค่าจริยธรรมที่สังคมในอดีตเคยมีมา แนวทางแก้ปัญหาก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานสังคมไทยได้แก่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยที่พระสงฆ์เป็นหน่วยขับเคลื่อนนำคำสอนมาใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของปัญหาและการขับเคลื่อนในเชิงกิจกรรมจึงมีความจำเป็นจากที่เคยได้ทำมาก่อน กิจกรรมการทำงานของพระสงฆ์ในอดีตที่เคยปฏิบัติเฉพาะตัวแต่ก็เอื้อให้ประโยชน์ต่อสังคมอาจจะไม่เพียงพอในปัจจุบันแนวคิดที่ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” ที่อาจจะไม่มีความหมายใดๆในสังคมในอดีต แต่มีความสำคัญต่อการแก้ปัญหาปัจจุบันที่สังคมได้แยกขั้วความเป็นปัจเจกและสังคมและแยกหน่วยสังคมออกจากกันค่อนข้างชัดเจนมากขึ้นบนพื้นฐานของพุทธศาสนาที่มีรากฐานรองรับอยู่แล้วทั้งในระดับคำสอนและตัวอย่างเป็นรูปธรรมในเชิงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับสังคมตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แนวทางแก้ปัญหาดังกล่าวอาจจะไม่ได้แก้ที่ปัจเจกบุคคลด้วยลำพังการกระทำของปัจเจกบุคคล แต่เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นบุคคลสาธารณะในแง่ผู้นำหลักการที่สังคมร่วมกันยึดถือไปสู่กิจกรรมทางสังคมทั้งในระดับรากลึกเปลี่ยนทัศนคติและความเชื่อของคนสังคมไปในทางที่ประสัค ตลอดจนเป็นกิจกรรมเป็นรูปธรรมที่ริเริ่มจากพระสงฆ์สามารถดึงหลายภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนเกี่ยวพันในกิจกรรมนั้นได้

พระสงฆ์ที่เป็นตัวอย่างของการอุทิศตัวเองเพื่อสังคมในระดับการตีความหลักคำสอนเพื่อแก้ปัญหาศีลธรรมและเป้าหมายของตนแล้วยังเน้นปัญหาในระดับหลักการ เช่น ด้านการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการศึกษา ฯลฯ ท่านเหล่านั้น ได้แก่ ในเชิงหลักการและการนำเสนอแนวคิดพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านตีความหลักคำสอนสูงสุดทางพระพุทธศาสนาด้วยภาษาใหม่ผสมผสานกับแนวคิดของพระพุทธศาสนายานนำมาใช้ได้จริงในประสบการณ์ปัจจุบัน “ที่นี่และเดี๋ยวนี้” คำสอนของท่านครอบคลุมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา การวิเคราะห์ของท่านไม่ติดที่ตัวคัมภีร์ คำสอนของท่านได้มีอิทธิพลแผ่ขยายและได้รับการกล่าวถึงทั่วโลก พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ ปยุตโต) เป็นผู้เชี่ยวชาญและเข้าใจในหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่สุดในปัจจุบัน และเป็นบุคคลอ้างอิงในด้านหลักคำสอนเพราะท่านเป็นผู้ที่แม่นยำและแตกในคัมภีร์ แนวคิดทางสังคมของท่านที่ได้รับการกล่าวถึง การประยุกต์คำสอนกับหลักเศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์และการศึกษา ในระดับกิจกรรมปฏิบัติการมีจำนวนมาก

พัฒนาการสังคมไทยในอดีตหลักคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นแกนในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุดและมนุษย์กับมนุษย์ ตลอดจนถึงมนุษย์กับธรรมชาติ หน่วยทางสังคมทำหน้าที่ประสานกันอย่างกลมกลืนภายใต้หลักคำสอนและวัฒนธรรมเดียวกัน ปัญหาทางสังคมใหม่ยังไม่ปรากฏชัดเจน พระสงฆ์จึงไม่ได้มีความโดดเด่นในแง่การตีความหลักคำสอนเพื่อแก้ปัญหา นั่น การดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนเพื่อขัดเกลาตนเองและรูปแบบประเพณีก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการนำหลักคำสอนพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาสังคม ในปัจจุบันพัฒนาการของสังคมโลกเคลื่อนไป

ทิศทางเดียวกัน (unilinear) ด้วยแรงขับเคลื่อนทุนนิยมและเสรีนิยม สังคมโครงสร้างสังคมไทยจากเรียบง่าย ความสลับซับซ้อนและปัญหาสังคมก็มีความสลับซับซ้อนตามไปด้วย สังคมจึงมีความคาดหวังให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะปัญหาด้านจริยธรรมซึ่งกล่าวกันว่าบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในเชิงสังคมเริ่มลดลงตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งหมายถึงการทำหน้าที่ของพระสงฆ์เพื่อแก้ปัญหาสังคมจะต้องมีความเข้มข้นมากขึ้น พระสงฆ์เป็นหน่วยหนึ่งทางสังคมเป็นทั้งผู้กระทำและถูกกระทำจากระบบโลกทุนนิยมสะท้อนออกในหลายทิศทาง พระสงฆ์ส่วนหนึ่งเป็นผู้ถูกกระทำโดยการถูกดูดกลืนเข้าไปในระบบโลกดังกล่าวมีความเป็นทางโลกเชิงวัตถุนิยม (secularization) แบบชาวโลกมากขึ้น พระสงฆ์บางกลุ่มหนึ่งได้แสวงหารากฐานหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแบบบริสุทธิ์ (fundamentalism) เฉพาะตนแบบปัจเจกนิยม และขณะเดียวกันมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้ขัดเกลาตัวเองบนพื้นฐานหลักคำสอนและนำตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมด้วยการตีความหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านประสบการณ์การปฏิบัติของตนต่อปัญหาใหม่ๆ ร่วมสมัยและเสนอแนวทางในการแก้ปัญหานั้น

พิจารณาโดยทั่วไปปรากฏการณ์การนำตนเองเข้ามามีส่วนในการแก้ไขสังคมของพระสงฆ์ อาจจะมีใช้ปรากฏการณ์ใหม่อย่างน้อยงานศึกษามานุษยวิทยาข้างต้นได้ยืนยันความเข้าใจดังกล่าวได้ดี แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดในปรากฏการณ์ข้างต้นจะเห็นว่า การเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การแก้ไข ปัญหาสังคมรองรับด้วยหลักจารีตประเพณี หลักจารีตประเพณีเป็นแกนร้อยรัดความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคมอย่างกลมกลืน ปัญหาใหม่ของสังคมที่ทำนายหน่วยทางสังคมให้ขบคิดเพื่อจะนำหลักคำสอนมาแก้ปัญหาจึงไม่มีความจำเป็นนัก พระสงฆ์อาจจะเลือกปฏิบัติหลักคำสอนหลักคำสอนที่เน้นผลบรรลุปัจเจกบุคคลก็สามารถส่งผลต่อสังคมในวงกว้างจากที่หน่วยสังคมมีการทำงานสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน เพราะฉะนั้น ความสนใจต่อปรากฏการณ์พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้ขัดเกลาตนเองและวางตนเองสัมพันธ์กับบริบทสังคมใหม่ที่แวดล้อมด้วยระบบทุนนิยมและเสรีนิยมบนรากฐานหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีพื้นฐานแนวคิดทางสังคมได้อย่างเหมาะสมในฐานะเป็นผู้กระทำและถูกคาดหวังที่จะแก้ปัญหาสังคมพร้อมกับการพัฒนาจิตใจ ศีลธรรมและสังคม งานศึกษากระบวนการนำแนวคิดพุทธศาสนาของพระสงฆ์สู่การแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัยจะได้นำซึ่งแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยด้านจริยธรรม จึงเป็นประเด็นน่าสนใจในการศึกษาอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยเชื่อว่าการทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์จะมีรูปแบบบางประการที่สามารถสังเกตและศึกษาอย่างเป็นภาววิสัยและสามารถถอดรูปแบบดังกล่าวออกมาได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม” ขึ้นนี้ขึ้นมา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบการนำตนเองของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชน
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชน
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของพระสงฆ์ที่เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหา

สังคมนั้น

๑.๓ ขอบเขตในการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตในเชิงพื้นที่ งานวิจัยนี้เลือกจำเพาะเจาะจง (Purposive sampling) คือพื้นที่ที่มีกิจกรรมพระสงฆ์นำตนเองเข้าไปผูกพันกับการแก้ไขปัญหาสังคมในขอบเขต ๓ จังหวัด คือ จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหารและจังหวัดสกลนคร

๑.๓.๒ ขอบเขตหน่วยในการศึกษา หน่วยศึกษาคือ เจ้าอาวาสที่นำตนเองเข้าไปผูกพันกับการแก้ไขปัญหาสังคม ๓ จังหวัดข้างต้น

๑.๓.๓ ขอบเขตเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยศึกษากิจกรรมที่เจ้าอาวาสกลุ่มตัวอย่างได้ดำเนินการในขอบเขตประเด็น “รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพัน” กับสังคมและแก้ไขปัญหาสังคมนั้น

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลาดำเนินการ งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ระยะเวลาดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๕๓ - กันยายน ๒๕๕๔

๑.๔ นิยามศัพท์ในการวิจัย

๑.๔.๑ รูปแบบ (model) หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์ชุดหนึ่ง ระหว่างเจ้าอาวาสกับชุมชน เกิดขึ้นเมื่อเจ้าอาวาสนำตนเองเข้ากับผูกพันชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา ชุดของความสัมพันธ์ครอบคลุม

๑) สาเหตุของการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับสังคม เช่น การชักจูงของคนอื่น แรงบันดาลใจจากตนเอง

๒) การวางแผนของเจ้าอาวาสในการนำตนเองเข้าไปผูกพันเพื่อแก้ไขปัญหา

๓) ขั้นตอนการนำตนเองเข้าแก้ไขปัญหา (ตั้งแต่เกิดแรงจูงใจหรือคนอื่นชวน จนกระทั่งปัญหานั้นได้แก้คล่องหรือถือว่าแก้คล่องแล้ว)

๑.๔.๒ ผูกพัน (engage) หมายถึง การตระหนักถึงปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือนอกชุมชนที่เจ้าอาวาสอาศัยอยู่ แล้วเจ้าอาวาสรูปร่างนั้นนำตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมนั้น

๑.๔.๓ ลักษณะการผูกพัน (characteristics) ส่วนเนื้อหาหรือองค์ประกอบย่อยของการเข้าไปผูกพันแต่ละรูปแบบ เช่น การเข้าไปผูกพันบางช่วงเวลา คุณลักษณะของระดับความเข้มข้นของแรงบันดาลใจในการเข้าไปผูกพัน เป็นต้น

๑.๔.๔ พระสงฆ์ (monks) หมายถึง เจ้าอาวาสที่นำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม

๑.๔.๕ ปัญหาสังคม (social problem) หมายถึง สภาพการณ์ที่มีผลกระทบต่อคนจำนวนมากในชุมชนและพระสงฆ์ ชุมชนและเจ้าอาวาสคิดว่าเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข

๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๕.๑ ได้ทราบรูปแบบการนำตนของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชน
- ๑.๕.๒ ได้ทราบลักษณะลักษณะการผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชน
- ๑.๕.๓ ได้ทราบรูปแบบของพระสงฆ์ที่เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหาสังคมนั้น

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไข ปัญหาสังคม” (Model of Community Engaged Monks in Solving their Social Problems) ซึ่งผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบกำหนดประเด็นในการศึกษาและพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล ประมวลแนวคิดต่างๆ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษา โดยตรง ทั้งหมดประกอบด้วย ๓ แนวคิดหลักที่จะเป็นกรอบในการศึกษา คือ แนวคิดการนำตนเอง (self-directing) แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (socially engaged Buddhism) และแนวคิด ปฏิบัติการทางสังคม (Buddhist activism ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๑ แนวคิดการนำตนเอง (self-directing)

๒.๑.๑ ความหมายของการนำตนเอง

คำว่า “การนำตนเอง” มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า self-direct learning หรือ self management learning มีผู้ให้ความหมายไว้ว่า การเรียนรู้ด้วยการนำตนเองเป็นกระบวนการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนคิดริเริ่มในการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยวิเคราะห์ความต้องการ กำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ กำหนดกิจกรรม และวิธีการเรียนรู้ กำหนดแหล่งการเรียนรู้ คัดเลือกวิธีการที่เหมาะสม ตลอดจนการ ประเมินตนเองว่าเรียนรู้ได้ผลมากน้อยเพียงใด การเรียนรู้ในรูปแบบนี้ผู้เรียนจึงต้องควบคุมตนเองให้ ได้ และต้องมีความตั้งใจ มีจุดมุ่งหมายชัดเจนในการแสวงหาความรู้และทำงานอย่างเป็นระบบ

ทองจันทร์ หงส์ลดารมภ์^๑ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง เป็น กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนริเริ่มแสวงหาด้วยตนเอง องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบนำตนเองโดยจะ อาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือไม่ก็ตาม องค์ประกอบ ๕ ประการ ได้แก่ การหาความจำเป็นของ การเรียนรู้ของตน (learning needs) การตั้งเป้าหมายของการเรียนรู้ (learning goals) การแสวงหา แหล่งความรู้ทั้งที่เป็นวัสดุและเป็นบุคคล (learning strategies) การเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสม กับตน (learning strategies) และการประเมินผลการเรียนรู้ของคน (learning evaluation)

^๑ ทองจันทร์ หงส์ลดารมภ์, การเรียนรู้โดยพึ่งตนเอง, (กรุงเทพฯ: สารพัฒนาคณาจารย์, ๒๕๓๑),

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์^๑ กล่าวว่า การนำตนเองเป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองเป็นหลัก ได้รับการช่วยเหลือและการสนับสนุนจากผู้อื่น

สุนทร แก้วลาย^๒ กล่าวว่า การนำตนเองในการเรียนรู้ หมายถึงการรู้จักค้นคว้าและเลือกสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง

บิกส์ (Bigg)^๓ ได้ให้ความหมายของผู้ที่เรียนรู้แบบชี้นำตนเองนั้นจะต้องตอบคำถามต่อไปนี้ให้ได้

ในส่วนของแรงจูงใจ จะต้องตอบคำถามว่า “ฉันต้องการอะไร”

ในส่วนของเป้าหมาย จะต้องตอบคำถามว่า “เมื่อไปถึง ณ จุดนั้น จะเป็นอย่างไร”

ในส่วนของภารกิจ จะต้องตอบคำถามว่า “ฉันต้องทำอะไร เพื่อให้ไปถึง ณ จุดนั้น”

ในส่วนของบริบท จะต้องตอบคำถามว่า “ฉันต้องใช้ทรัพยากรอะไร”

ในส่วนของความสามารถจะต้องตอบคำถามว่า “ฉันมีความสามารถทำอะไรได้บ้าง”

ในส่วนของยุทธศาสตร์ จะต้องตอบคำถามว่า “แล้วฉันจะต้องทำอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จ”

กริฟฟิน (Griffin)^๔ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองเป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เป็นการเฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยมีเป้าหมายไปสู่การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนเองและความสามารถในการวางแผนปฏิบัติการและประเมินผลการเรียน ทั้งในฐานะที่เป็นเอกัตบุคคลและสมาชิกของกลุ่มการเรียนรู้ที่ร่วมมือกัน มาตรฐานของการเรียนรู้การจัดการเรียนรู้เป็นเฉพาะบุคคลและการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง

โนลส์ (Knowles)^๕ ได้ให้ความหมาย โดยการชี้นำตนเองคือ กระบวนการที่บุคคลมีความคิดริเริ่ม ในการวินิจฉัยความต้องการในการเรียนรู้ การตั้งจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ การพบปะบุคคลหรือแหล่งเอกสารสำหรับการเรียนรู้

สรุปได้ว่า คุณลักษณะการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชน หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่มีการเสาะแสวงหาความรู้ที่จะศึกษาด้วยตนเองไม่มีผู้ใดบังคับ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากใจชอบใจรักเพื่อความพึงพอใจของตนเอง ที่เกิดจากการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายตามที่กำหนดไว้

^๑ สมบัติ ท้ายเรือคำ, เอกสารประกอบการสอนวิชาการวิจัยการศึกษาเบื้องต้น, (มหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า ๖

^๒ สุนทร แก้วลาย, การส่งเสริมการอ่านเพื่อปลูกฝังนิสัยรักการอ่านและการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองซึ่งอาจารย์บรรณารักษ์จัดให้แก่ นักศึกษาในวิทยาลัยครู, รายงานวิจัย, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๑๒), หน้า ๘.

^๓ Biggs, 1997, อ้างใน รุ่ง แก้วแดง, การปฏิวัติการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖.

^๔ Griffin, Colin, Curriculum Theory in Adult Lifelong Education, (London: Croom Helm, 1983), p. 153.

^๕ Knowles, The Modern Practice of Adult Education Andragogy Versus Pedagogy, (New York: Association Press, 1976), p. 18.

๒.๑.๒ ลักษณะและการนำตนเอง

สมบุรณ์ ศาลยาชีวิน^๑ กล่าวว่า การนำตนเองเป็นลักษณะที่จะพบได้ทั่วไป มีลักษณะพิเศษ ดังนี้

- ๑) ตั้งเป้าหมายของการกระทำไว้ชัดเจน
- ๒) รู้จักเลือกใช้ความรู้ และทักษะที่เหมาะสม
- ๓) วางแผนอย่างดี
- ๔) เรียนได้โดยไม่สุดกำลังความสามารถ
- ๕) ความมุ่งมั่นพยายามที่จะพัฒนาศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ของตนเองมีความอยากรู้อยากเห็น ขณะเดียวกันคนเหล่านี้ยังชอบที่ตนเองทำอยู่
- ๖) เข้าใจและยอมรับคุณลักษณะของตนเองและไม่พอใจกับสภาพของตนในปัจจุบัน
- ๗) มีความเชื่อมั่น กล่าวหาญ ที่จะเปิดเผยตนเอง
- ๘) มีความสนใจอย่างมีทิศทางแน่ชัด
- ๙) เป็นผู้เลือกอาชีพและกิจกรรมของตนเอง
- ๑๐) ไม่ได้ถูกบังคับหรือถูกกดดันจากภายนอก
- ๑๑) เป็นผู้ที่มีความผูกพันหรือยึดมั่นต่อจุดมุ่งหมายของชีวิต
- ๑๒) ต่อสู้บากบั่นเพื่อบรรลุเป้าหมายสำคัญบางประการ
- ๑๓) มีความพยายามที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง
- ๑๔) เป็นผู้ที่มีผลงานและประสบผลสำเร็จ
- ๑๕) สามารถคบหาสมาคมกับเพื่อน รักใคร่ได้อย่างจริงจังได้อย่างน้อยสองสามคน

๒.๑.๓ การนำตนเองในการเรียนรู้

กรอสส์ (Gross)^๒ ได้กล่าวถึงขั้นตอนการนำตนเอง ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ

- ๑) ขั้นปลุกเร้าความสนใจ (romance) เป็นการเรียนรู้ในรูปแบบของการรับรู้ต่อความแปลกใหม่ที่ได้พบเห็นต่อความรู้ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ น่าท้าทายสติปัญญา
- ๒) ขั้นเรียนรู้ในรายละเอียด (precision) เป็นการเรียนรู้อย่างมีระบบมีการวิเคราะห์ข้อเท็จจริง พยายามให้ได้มาซึ่งความรู้ ความจริงต่าง ๆ อย่างมีแบบแผน
- ๓) ขั้นหาข้อสรุป (generalization) เป็นระยะที่เกิดความรู้ ความเข้าใจพบข้อหลักเกณฑ์ต่าง ๆ และริเริ่มมีความคิดสร้างสรรค์ พร้อมทั้งจะลงมือปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

๒.๑.๔ การนำตนเองของพระสงฆ์ไปผูกพันกับชุมชน

พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา การนำตนเองของพระสงฆ์ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากลึกลงในสังคม จนเป็นสถาบันหนึ่ง

^๑ สมบุรณ์ ศาลยาชีวิน, จิตวิทยาเพื่อการศึกษาผู้ใหญ่, (เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖๔-๖๖

^๒ Gross, S.D., *Self-Directed Learning: A Guide for Learner and Teacher.*(New York: Association Press, 1997), pp. 54-56.

ของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันศาสนาองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งคือ วัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ศีลธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ^๑

สมพร เทพสิทธิ์า^๒ ได้เสนอการนำตนของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนดังนี้

๑) เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธา และปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนเพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

๒) พัฒนาจิตใจของประชาชนด้วยกระบวนการศึกษาอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ

๓) ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษาในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษาเป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชน และประชาชน

๔) ส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ต่อเนื่องยาวนานมาแต่สมัยโบราณกาล แต่ปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมต่างประเทศทำให้เกิดผลเสียต่อศาสนาประจำชาติของพระพุทธศาสนา จิตสำนึกในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนและจิตสำนึกในการอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้ดี ผู้รู้และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

๕) ให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน พระสงฆ์จึงควรให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา แนะนำ และการให้กำลังใจ

๖) ช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุของทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรควิธีที่จะดับทุกข์

๗) ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือพัฒนาด้านสังคมและพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

^๑ พินิจ ลาภธนานนท์, **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**. (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐.

^๒ สมพร เทพสิทธิ์า, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพฯ: สภาอุรวุทธิกสมาคม แห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕-๓๖.

ประเวศ วะสี^๑ ได้เสนอการนำตนของพระสงฆ์ไว้ ดังนี้

๑) พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัดอุประสงฆ์ของการบวช คือ เพื่อเรียนรู้ ดังนั้นพระสงฆ์คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรจะเป็น ๓ เรื่องใหญ่ ๆ คือ

๑. การเรียนรู้พุทธธรรม ให้ลึกซึ้งทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ

๒. การเรียนรู้สังคมปัจจุบัน ให้เท่าทันสังคมปัจจุบัน เพื่อประโยชน์การสอน

๓. การเรียนรู้การติดต่อสื่อสาร ให้เป็นที่สนใจของผู้คน ให้จับใจผู้คนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือเรียกว่า อนุศาสนีปาฏิหารย์ รวมทั้งความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

๒) การศึกษาของสงฆ์ เป็นเรื่องที่ต้องกำหนดอยู่ในนโยบายของรัฐบาลในแผนการศึกษาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และมหาวิทยาลัยทางโลกควรร่วมกันพัฒนาหลักสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์

๓) การทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนความสำคัญของวัด คือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นถ้าวัดเข้มแข็งจะทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็งด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีงามของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัวจากโครงสร้างของสังคมในชุมชนจะทำให้สังคมอ่อนแอไปด้วย

๔) วัดกับการศึกษา การศึกษาในระบบจากโรงเรียนระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาจำนวนกว่า ๓๐,๐๐๐ โรงเรียน ยังไม่สามารถจัดผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทางด้านปัญญาและศีลธรรมในส่วนที่ยังขาดนี้หากวัดสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มไปด้วยศักยภาพได้จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

๕) พระสงฆ์กับการแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เนื่องจากโลกปัจจุบันมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในสังคมระดับต่างๆ พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจว่าความรุนแรงนั้นหมายถึงอะไรมีขอบเขตแค่ไหน มีที่ประเภท มีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง มีวิธีการป้องกันและแก้ไขอย่างไรวิธีใดได้ผลจะพัฒนาวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นอย่างไร

๖) วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นกระแสใหญ่ของโลกที่มีการระดมศาสตร์ต่างๆ มาเชื่อมโยง พระสงฆ์จึงต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อมและวิธีการแก้ไขให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนประชาชนได้ถูกต้องและวัดควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

๗) วัดเป็นสถานพยาบาลพระสงฆ์บางรูปมีความรู้พิเศษในการรักษาพยาบาลผู้ที่เจ็บป่วย การรักษาจะเป็นการใช้ยาสมุนไพรโบราณ

๘) วัดเป็นสถาบันตุลาการถ้าหากมีความขัดแย้งเกิดขึ้นภายในครอบครัวพระสงฆ์จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งนักจิตวิทยาและผู้พิพากษา

๙) วัดเป็นศาลาประชาคม วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่มของชาวบ้านเวลาที่มีการประชุมเรื่องสำคัญๆ แม้แต่การประชุมของเจ้าหน้าที่ทางราชการก็ได้ใช้วัดเป็นสถานที่ประชุมด้วย

^๑ ประเวศ วะสี. ปฏิรูปการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐), หน้า ๗๑-๗๒.

๑๐) วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนา เช่น การเข้าพรรษา การทอดกฐิน ฯลฯ จะกระทำที่วัด

๑๑) วัดเป็นการรวมศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อและศรัทธาต่อพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ได้ปรากฏออกมาจะเป็นผลงาน จารึก เขียนภาพ การสร้างตามโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น วัดยังเป็นที่ยรวมของสิ่งของโบราณที่มีค่าวัดจะเก็บรวบรวมไว้เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

๑๒) วัดเป็นสถานบันเทิง เวลาที่ชาวบ้านมีการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ จะมีการจัดมหรสพที่วัดซึ่งเป็นการสมโภชตามประเพณีนิยม เช่น งานบุญแจกข้าวทำบุญให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นต้น ซึ่งเจ้าภาพมีความศรัทธาจะฉลองและสมโภชงานโดยจัดมหรสพที่วัด

บรอกเค็ทและเฮมสตรา (Brockett and Hiemstra)^๑ ได้อธิบาย การนำตน ไว้ดังนี้

๑) การตอบสนองของบุคคล (personal responsibility) หมายถึง ความรับผิดชอบทางด้านความคิด และการทำของบุคคล เลือกกระทำอย่างมีเหตุผล บุคคลสามารถกระทำในวิถีทางที่ตนเองปรารถนา วิถีทางเหล่านี้ คือ บริบทของการเรียนรู้ บุคคลมีความยินดีในการควบคุมการเรียนรู้ของเขาที่ได้กำหนดความสามารถในการชี้นำตนเอง ผู้เรียนมีทางเลือกในการชี้นำตนเองในฐานะที่เป็นผู้เรียน และมีความรับผิดชอบสำหรับในการชี้นำตนเองในฐานะผู้เรียน และความรับผิดชอบสำหรับการยอมรับผลที่จะตามมาจากการกระทำของตนในฐานะที่เป็นผู้เรียน

๒) การนำตนเองในการเรียนรู้ (self-directed in learning) มองในแง่กิจกรรมวิธีการเรียนการสอนเป็นกระบวนการ เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการเรียนรู้ในด้านการวางแผนการนำไปปฏิบัติ และประเมินผล เป็นองค์ประกอบภายนอกของตัวผู้เรียน

๓) บุคลิกการนำตนเองในการเรียนรู้ (self-directed in learning) คือ ผู้เรียนมีการนำตนเองเป็นบุคลิกลักษณะของบุคคล เป็นองค์ประกอบภายในของผู้เรียนระดับการนำตนเองของบุคคล (self-directed in learning) เป็นการนำตนเองในการเรียนรู้เกิดขึ้นจากองค์ประกอบภายในและภายนอกตัวผู้เรียนประกอบกันขึ้น ระดับการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองของผู้เรียนอาจขยายได้ถ้าจัดสถานการณ์การเรียนรู้

๔) ความสัมพันธ์ของสังคม (social context) เป็นองค์ประกอบที่ล้อมรอบองค์ประกอบต่างๆอยู่ ซึ่งกิจกรรมการเรียนรู้ไม่สามารถแยกออกไปจากบริบทของสังคมที่ผู้เรียนเกี่ยวข้องได้ สภาพแวดล้อมทางสังคมมีผลต่อกิจกรรมต่างๆ บริบทของสังคมจะกำหนดขอบเขตในกิจกรรมการนำตนเองที่แสดงออกมา

สรุปได้จากการศึกษาการนำตนของพระสงฆ์ไปผูกพันกับชุมชนเป็นความรับผิดชอบทางด้านความคิด และการทำของพระสงฆ์ ที่จะเลือกกระทำอย่างมีเหตุผล สามารถกระทำในวิถีทางที่ตนเองปรารถนา

^๑ Brockett, R.G. and R. Hiemstra, **Self-Directed in Adult Learning**, (New York: Chapman and Hall, 1991), p. 26-33.

๒.๑.๕ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการนำตน

ออลพอร์ท (Allport)^๑ นักจิตวิทยาอีกผู้หนึ่งที่ทำให้แนวคิดว่าการนำตนเองอย่างเต็มความสามารถ (functional autonomy) จะช่วยให้บุคคลกลายเป็น “ผู้มีบุคลิกภาพที่มีวุฒิภาวะ” (mature personality) นั่นคือ การเอาตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้อื่นโดยมีการพัฒนาทักษะของตน และมีความมุ่งมั่นในการทำงานโดยมีทิศทางที่จะนำทางตนเองไปสู่อนาคตไปสู่เป้าหมายและแผนต่างๆ ได้ในระยะยาวถึงแม้ว่าออลพอร์ทไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของการนำตนเองอย่างเต็มความสามารถ

มาสโลว์ (Maslow)^๒ นักทฤษฎีสำคัญผู้หนึ่งในกลุ่มจิตวิทยามนุษยนิยมในอเมริกา เขากล่าวว่า แรงจูงใจ การเป็นตัวของตัวเองหรือการนำตนเองและประสบการณ์มีผลกระทบต่อการศึกษาทุกระดับ ในหนังสือชื่อการจูงใจและบุคลิกภาพ (motivation an personality) ซึ่งพิมพ์ออกเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๔ (พ.ศ. ๒๔๙๗) มาสโลว์เสนอทฤษฎีแรงจูงใจของมนุษย์ โดยอาศัยลำดับขั้นของความ ต้องการ ซึ่งความต้องการระดับต่ำสุด คือ ความต้องการด้านร่างกายเช่น ความหิวและความกระหาย และจะต้องได้รับการตอบสนองก่อนที่จะไปสู่ความต้องการด้านความปลอดภัย ซึ่งได้แก่ ความมั่นคง ความได้รับการคุ้มครอง ความต้องการอีก ๓ ระดับ ของมาสโลว์ คือ ความต้องการด้านความรักและความเป็นเจ้าของ ความต้องการด้านเกียรติยศ ชื่อเสียงหรือความรู้สึกว่าตัวเองมีประโยชน์ และชีวิตของตนมีคุณค่า และขั้นสุดท้าย คือ ความต้องการเป็นตัวของตัวเอง ความต้องการเป็นตัวของตัวเอง (self- actualization) แสดงออกโดยความปรารถนาที่จะมีความสมบูรณ์ในตัวและเป็นสิ่งที่ตนเองคิดว่ามีศักยภาพที่จะเป็นไปได้

เฮมสตรา (Hisemstra)^๓ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองว่าเป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีกลุ่มมานุษยนิยมซึ่งมีความเชื่อเรื่องความเป็นอิสระและความเป็นตัวของตัวเองของมนุษย์ ดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับความดี มีความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง สามารถหาทางเลือกของตนเองมีศักยภาพและพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างไม่มีขีดจำกัด มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น

โนวส์ (Knowles)^๔ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แบบการนำตนเองมีลักษณะพิเศษพื้นฐานคิดคือแนวคิดนี้วางอยู่บนสมมติฐานผู้เรียนมีศักยภาพในตนเอง มีความรับผิดชอบ ตรวจสอบตนเองและสามารถแก้ปัญหาของตนเองได้

๒.๑.๖ แนวคิดการนำตนของพระสงฆ์ในฐานะเป็นกรอบในศึกษา

แม้ว่ารากฐานแนวคิดนี้มาจากจิตวิทยาการศึกษาที่อธิบายธรรมชาติในการเรียนรู้ของเด็กหรือผู้เรียนและแนวทางการจัดการศึกษาของเด็กโดยฐานคิดการอธิบายมนุษย์วางอยู่บนสมมติฐานว่า

^๑ Allport, Gordon W., “The Handbook of Social Psychology,” in *The Nature of Attitude and Attitudes Change*, (Massachusetts: Wesley, 1978), p.54-59.

^๒ Maslow, A.M., *Motivation and Personality*, 2nd ed., (New York: Harper and Row Publishers, 1970), p. 75.

^๓ Hisemstra, R., *Self-directed Learning*, 2nd ed., (Oxford: Pergamon Press, 1994), p. 118.

^๔ Malcom Knowles, *Self-Directed Learning* (London: Cambridge Adult ducation,1975)

มนุษย์มีธรรมชาติที่แฝงไว้ศักยภาพและกระตือรือร้น มีความรับผิดชอบและใฝ่สัมฤทธิ์อันเป็นคุณสมบัติภายในที่จะนำมาสู่การเรียนรู้และการปฏิสัมพันธ์กับสังคม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรภายนอก เพื่อจัดการไปสู่ความสำเร็จได้

เมื่อนำแนวคิดมาเป็นกรอบการอธิบายปรากฏการณ์ของพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งทำงานเพื่อสังคมด้วยด้วยแนวคิด “การนำตน” นี้ อาจจะมีสมมติฐานได้ว่า พระสงฆ์มีการเรียนรู้จากหลักคำสอนทางศาสนาและมีแรงบันดาลใจในตนเอง อันเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับพระสงฆ์กับชุมชน และรับรู้ความคาดหวังของสังคมต่อตนเองและพระสงฆ์กลุ่มนี้ได้ซึมซับความคิดมาไว้ในตนเองและตระหนักถึงศักยภาพของตนเองสะท้อนออกสู่กิจกรรมทางสังคมอาจจะการเข้าไปผูกพันจิตกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาหนึ่ง อาจจะทำให้หลักธรรมหรือสังคัมสเคราะห์ในเวลาต่อมา และการนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคัมดำเนินอย่างเนื่องจนถึงปัจจุบัน กรอบแนวคิดดังกล่าวนี้จะถูกนำไปอธิบายข้อมูลภาคสนามต่อไป

๒.๒ แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (socially engaged Buddhism)

๒.๒.๑ พัฒนาการและความหมายของแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”

แนวคิด “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” (socially engaged Buddhism) เป็นคำที่ถูกใช้ครั้งแรกโดยท่าน ดิซ ฮัท นันท์ พระภิกษุชาวเวียดนาม เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๓ ในคราวที่ท่านนำตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์สงครามเวียดนาม ด้วยการเรียกร้องสันติภาพและเรียกร้องให้ยุติสงคราม ความหมายของแนวคิดนี้ จึงมีความหมายว่า “เอาพระพุทธศาสนาเข้ากับผูกพัน (engage) กับการแก้ปัญหาสังคมยุคใหม่ (โดยเฉพาะปัญหาสงครามเวียดนาม) บนฐานของการมีสติระลึกรู้ถึงสิ่งที่กำลังดำเนินไปภายในตนและในโลก”^๑

แม้คำนี้จะถูกผลิตขึ้นเมื่อสี่ศตวรรษย้อนหลังที่แล้วภายใต้บริบทการนำหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเข้าไปแก้ไขปัญหาสังคมที่เผชิญอยู่ในขณะนั้น จึงดูเหมือนเป็นแนวคิดใหม่เกิดจากการตีความหลักคำสอน ตลอดจนบุคคลทางศาสนาดำเนินการกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคมใหม่ๆ นั้น ก่อให้เกิดความคลางแคลงในหมู่นักวิชาการตะวันตกส่วนหนึ่งถึงพื้นฐานหลักคำสอนเดิมที่รองรับกับแนวคิดนี้ว่าเป็นแนวคิดใหม่ทั้งอรรถ (ความหมาย) และพยัญชนะ (คำ)^๒ ในหมู่นักวิชาการศาสนาส่วนหนึ่ง อาจจะวิตกว่าแนวคิดนี้เป็นแนวคิดการฟื้นฟูหลักคำสอนพระพุทธศาสนาและอาจจะเป็นการลดคำสอนที่เน้นโลกุตระธรรมทอนลงมาเหลือเพียงมิติทางสังคม โดยการเข้าใจทั่วไปว่าหลักคำสอนพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ โลกุตระธรรม เป็นหลักคำสอนที่มีเป้าหมายเน้นการบรรลุธรรมขั้นสูงสุด ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติด้านจิตใฝ่ภายในของปัจเจกบุคคล และโลกียธรรม หลักคำสอนที่เป็นหลักศีลธรรม เน้นหลักการจิตความสัมพันธ์ระหว่างกันของบุคคลในสังคมนั้นแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ในทัศนะนี้อาจจะมองว่าแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมอาจจะละเลยสาระหลักของคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เน้นสังฆธรรมที่เป็นโลกุตระธรรมได้

^๑ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ใน วารสารบัณฑิตศึกษาปริทัศน์, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๓.

^๒ ดูรายละเอียดใน <http://www.buddhistethics.org/7/yamall001.html>.

ในทัศนะของผู้ใช้คำนี้ตลอดจนนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่ขัดเกลาตนเองและมีประสบการณ์ทางศาสนาหลายท่านเห็นว่า ถึงแม้แนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” จะเป็นคำที่ถูกผลิตขึ้นใหม่ แต่ตัวเนื้อหาของสาระของหลักการเป็นสิ่งที่อยู่อย่างเพียบพร้อมในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและส่งถ่ายทอดแนวคิดนี้เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ผ่านพระจริยวัตรของพระศาสดาที่บำเพ็ญพระมหากรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์เมื่อครั้งทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ การเข้าใจว่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แยกปัจเจกบุคคลและสังคมจึงไม่เป็นการเข้าใจสอดคล้องกับหลักการพระพุทธศาสนาโดยแท้จริงได้ที่ว่าสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงกัน และท่านดิช ฮัท นันฮ์ยืนยันว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมก็คือพระพุทธศาสนา หากคุณปฏิบัติตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาต่อครอบครัว สังคม นั้นแหละพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”^๑ เช่นเดียวกับท่านพุทธทาสที่เห็นว่า ศีลธรรมที่เป็นแนวยึดปฏิบัติของสังคมและโลกุตระธรรมซึ่งเป็นแนวปฏิบัติของปัจเจกบุคคลนั้นมิได้แยกออกจากกันแต่อย่างใด

“สิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมที่เนื่องกันอยู่กับพุทธศาสนานั้นเพิ่งเล็งไปที่สติปัญญาและความคิดเห็นโดยตรงและควรจะต้องถือว่ามากกว่าศีลธรรมทั่วไป เพราะเราจะถือเอาสัมมาทิฐิเป็นมูลฐานของศีลธรรม เราต้องเข้าใจถูกต้องสิ่งทั้งปวงก่อน โดยเฉพาะการเข้าใจต่อธรรมชาติทั้งปวง”^๒

เพราะฉะนั้นแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” จึงอาจมีความหมายใหม่ในแง่ของการใช้คำ (คำ) และการตีความหลักคำสอนเพื่อแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนเมื่อครั้งพระพุทธองค์ได้วางรากฐานคำสอนไว้ แต่ไม่ได้มีความหมายใหม่ในแง่เนื้อหาของหลักธรรม (อรรถ)

หลักคำสอนที่เป็นโลกุตระธรรมที่เน้นเป้าหมายปัจเจกบุคคลและโลกิยธรรมหรือศีลธรรมที่มีเป้าหมายการจัดการจัดความสัมพันธ์ของคนในสังคมจะผ่านการกล่อมเกลาของบุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นไม่อาจจะแยกออกจากกัน การกล่อมเกลาด้วยการปฏิบัติตามหลักสอนทางศาสนาระดับโลกุตระธรรมที่มีอยู่ภายในจะสะท้อนออกในรูปแบบการเคลื่อนไหวกิจกรรมภายนอกด้วยการเข้าไปช่วยเหลือสังคม ท่านดิช ฮัท นันฮ์ กล่าวว่า

“การฝึกสมาธิช่วยให้แต่ละบุคคลตื่นในการกระทำของตนเองในทุกขณะ แม้การกระทำที่เป็นปกติในชีวิตประจำวัน ในการฝึกสมาธิอย่างเข้มข้น ผู้ปฏิบัติจะได้รับประสบการณ์ที่เรียกว่า “ซาโตริ” (satori) อันเป็นภาษาเซ็นเรียกว่า “นิพพาน” ความเป็นอิสระจากวัฏฏะ (freedom from the cycle of reincarnation) การฝึกสมาธิช่วยร่นน้ำเมลิ็ดพันธุแห่งความทุกข์...”^๓

ความทุกข์ที่จะเข้าไปช่วยเหลือสังคมและก่อความเคลื่อนไหวกิจกรรมสังคมเพื่อแก้ไขโครงสร้างความไม่ยุติธรรมใดๆ เป็นรูปธรรมอย่างมีหลักการที่มีอุดมคติและมั่นคงนั้นจะมารากฐานการเชื่อมโยงภายในอันเกิดจากการปฏิบัติในระดับโลกุตระธรรมและความเป็นปัจเจกบุคคลนั้นเป็นฐาน

^๑ หิมพวรรณ รักแตงาม, การวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิช นัท ฮันท์, (กรุงเทพฯ: มหาลุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

^๒ พุทธทาสภิกขุ, *พุทธศาสนากับสังคม*, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๗.

^๓ หิมพวรรณ รักแตงาม, การวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิช นัท ฮันท์,

เดิมมาก่อน แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดของท่านพุทธทาสที่ว่า กิจกรรมการทำงานปกติในชีวิตประจำวันมิได้แยกออกจากการปฏิบัติธรรมขั้นสูงประการใด หนังสือ “การทำงาน” ท่านกล่าวไว้ว่า

“ถ้ามองให้ลึกลงไปสักนิดหนึ่งว่า การทำงานนั้นคือการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการทำงานอะไร ระดับไหน ถ้าเป็นการงานที่บริสุทธิ์แล้ว เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการงานนั้น ไม่ต้องมาทำที่วัดก็ได้ ทำการงานอยู่ที่ไหนโดย บริสุทธิ์ใจ เป็นการงานตามความหมายที่ถูกต้อง อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วก็เรียกว่าการปฏิบัติธรรม”^๑

แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงไม่แยกหลักธรรม “ระบบคิด” ออกจากคุณค่าภายในด้าน “จิตใจ” ด้วยการสัมผัสได้ตลอดเวลาและนำมาได้ในชีวิตประจำวันในทุกขณะจิต การนำหลักพุทธธรรมเข้ามาสู่ตนแล้วสะท้อนสิ่งที่อยู่ในตนนั้นออกมาสู่สังคมข้างนอกที่เป็นไปเชิงบวก กระบวนการดังกล่าวดังกล่าวจึงเป็น “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” อยู่ในตัว

เพราะฉะนั้นแนวคิดนี้จึงมิได้เป็นแนวคิดใหม่ที่ผลิตขึ้นเพื่อปฏิรูปสังคมที่ไม่เคยมีปรากฏการใช้เป็นรูปธรรมมาก่อน รูปแบบพุทธศาสนาเคยเกิดขึ้นในสังคมไทยย้อนหลังช่วงยุคทันสมัย (modern) การจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันทางสังคมบนรากฐานของเป้าหมายสูงสุดของหลักการทางศาสนา หลักคำสอนสูงสุดทางพระพุทธศาสนาถูกนำมาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตและเป็นพื้นฐานในการวางการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน การแยกระหว่างเป้าหมายของปัจเจกและสังคมมาจากฐานการแยกข้อเท็จจริงและคุณค่าออกจากกันอย่างเด็ดขาดในระยะหลัง อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ให้ทัศนะว่า

“การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันแยกออกจากกันไม่ได้กับบรรพธรรมหรือโลกกุตธรรมที่เรียกว่านิพพาน... ที่นี้ในโลกสมัยใหม่ (โมเดิร์น) ซึ่งเกิดในยุโรปเมื่อประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ ปีมาแล้ว เกิดในเมืองไทยประมาณ ร้อยปีมาแล้ว คำว่าโลกสมัยใหม่ไม่ได้แปลว่ายุคปัจจุบันอย่างเดียว แต่มันมีลักษณะพิเศษในทางสังคมเศรษฐกิจชนิดหนึ่ง หรือแม้แต่โลกหลังสมัยใหม่ มันไปแยกสองส่วนนี้ของศีลธรรมออกจากกัน กระบวนการเรียนรู้ทางศีลธรรมของคนโบราณมันอยู่ในวิถีชีวิตหรือเป็นกระบวนการชีวิต”^๒

พัฒนาการของยุคอุตสาหกรรมหรือยุคทันสมัยก่อให้เกิดผลเชิงบวกในแง่ของการก้าวหน้าของสหวิทยาการและสติปัญญาบนฐานของการการแสวงหาภายใต้ขอบเขตของโลกความจริงเชิงประจักษ์ อีกด้านหนึ่งก่อให้เกิดการละทิ้งด้านคุณค่า ถึงพอมจะมีบ้างก็ขาดการ บูรณาการให้มีความเชื่อมต่อกันได้ ช่วงนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างสำคัญ เริ่มจากการการลดทอนจิตใจลงเหลือเฉพาะในแง่วัตถุและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของผู้ชำนาญการอันสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ปัญหาที่ตามมา

“ความเป็นไปของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมิได้เกิดจากการกระทำของตนหรือบุคคลอื่นเท่านั้น หากยังเป็นผลจากปัจจัยทางสังคม เช่น ระบบ สถาบัน นโยบายหรือโครงสร้างทางสังคมซึ่งไม่สามารถระบุใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบหรือกระทำได้อาทิ ความ

^๑ www.buddhadasa.in.th, (สืบค้นเมื่อ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๓)

^๒ www.buddhadasa.in.th (สืบค้นเมื่อ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๓)

ยากจนของประชาชนอันเกิดจากนโยบายต่างของรัฐ นโยบายหรือโครงสร้างเหล่านี้เป็น
ผลผลิตของสังคมนั้นดำรงอยู่ได้เพราะความสนับสนุนเห็นชอบของผู้คนในสังคมนั้น”^๑

ในโลกหลังสมัยใหม่ (post-modern) หรือโลกหลังอุตสาหกรรม (post-industry)

ที่พัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคมไร้เป้าหมาย อัลวิน ทอฟเลอร์กล่าวว่า

“เกิดความสับสนของสังคมนั้น การแทรกซึมของวัฒนธรรมปลุกย่อย (blip culture) และ
ร้ายที่สุดความเสื่อมของระบบอุตสาหกรรม เหล่านี้ได้ทำลายมโนภาพเกี่ยวกับโลกของ
มนุษย์ทุกคนที่มีอยู่ในสมอง สิ่งตามมาก็คือ คนมองเห็นแต่ความวุ่นวายและทนทุกข์จาก
การที่ขาดอำนาจในการควบคุมและขาดเป้าหมาย”^๒

ปัญหาใหม่เชิงโครงสร้างก็ตามมา เช่น ปัญหาทำลายสิ่งแวดล้อม ปัญหาเรื่องสิทธิชุมชน
สิทธิมนุษยชน ปัญหาความรุนแรง ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ ส่งผลกระทบต่อปัจเจกบุคคล เช่น นิยม
ความรุนแรง ฆ่าตัวตาย ความแปลกแยกในตนเอง ฯลฯ

แนวทางการแก้ปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อนใหม่ๆ ดังกล่าวแนวทางหนึ่งที่สำคัญก็คือ
การเริ่มกลับเข้าหามิติของมนุษย์เดิมที่ได้ถูกลดทอนลงก่อนหน้านี้ ซึ่งก็หมายถึงการกลับเข้ามาสู่การ
แสวงหาคคุณค่าด้านจิตใจซึ่งคำอธิบายจิตใจดังกล่าวมีเพียงพร้อมในหลักคำสอนของศาสนาและหลัก
คำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ถูกใช้แก้ปัญหาสังคมร่วมสมัยนั้นได้อย่างดี แต่จะแตกต่างที่สังคม
สมัยก่อนไม่ได้สลับซับซ้อนเหมือนสังคมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
วางรากฐานการแก้ปัญหาของมนุษย์ทุกมิติทั้งปัญหาปัจเจกบุคคลและสังคมอย่างเป็นระบบ เพียงแต่
ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะบุคคลผู้สืบทอดศาสนาหรือองค์กรทางพระพุทธศาสนามี
พัฒนาการบนฐานการได้รับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของสังคมเช่นกัน ทำให้บุคคลที่เป็น
ตัวกลางระหว่างการเข้าถึงหลักคำสอนพระพุทธศาสนาและสะท้อนออกมาแก้ปัญหาสังคมใหม่อยู่
กระแสนของเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นด้วย ซึ่งหมายถึง รากฐานการคิดแบบลดทอนมีผลต่อสังคมแยก
ย่อยเป็นหน่วยเล็กหน่วยย่อยอย่างสลับซับซ้อนมีผลต่อ พุทธศาสนิกชนก็จัดองค์กรทางศาสนาแยก
ย่อยออกเป็นหลายรูปแบบเช่นกัน มีผู้แบ่งกลุ่มพุทธศาสนิกชนออกเป็น ๔ กลุ่มหลัก ได้แก่ “พุทธศาสนา
แบบวิชาการ (academic Buddhism)..., พุทธศาสนาแบบจารีต (more Buddhism)..., พุทธศาสนา
แบบราชการ (civic Buddhism)... และพระพุทธศาสนาแบบกระบวนกร (movement
Buddhism)...”^๓

การจัดสถานะความสัมพันธ์ตนเองกับหลักคำสอนและจัดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับ
หน่วยทางสังคม ตลอดจนท่าที/การเข้าไปแก้ปัญหาสังคมแตกต่างกัน พุทธศาสนาแบบวิชาการ

^๑ พระไพศาล วิสาโล, **พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสวดศรีสุตต์วงศ์, ๒๕๔๖),
หน้า ๔๕๒.

^๒ รจิตลักษณ์ แสงอุไร และคณะ แปล, (คลื่นโลกที่สาม, พิมพ์ครั้งที่ ๕; กรุงเทพฯ: อินทียง, ๒๕๓๒),
หน้า ๓๐๗.

^๓ มานพ นักการเรือน, **พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗-๖๑.

(academic Buddhism) น่าจะเป็นการเกิดขึ้นจากสนองตอบกับรับรู้ของสหวิทยาการสมัยใหม่^๑ การเข้าไปเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาสังคมด้วยการเสนอหลักการของหลักคำสอน กลุ่มพุทธศาสนาแบบจารีต (more Buddhism) การยึดถือและปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมประเพณี การเข้าไปแก้ปัญหาสังคมผ่านกิจกรรมตามจารีตประเพณี เช่น การเทศน์ในวันพระสวณะ ฯลฯ กลุ่มพุทธศาสนาแบบราชการ (civic Buddhism) องค์กรคณะสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างองค์กรของรัฐบาล การมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาสังคมมักจะประสานสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐและสนองงานของรัฐเป็นหลัก เช่น โครงการพระธรรมทูต ครูพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา เป็นต้น และพระพุทธศาสนาแบบกระบวนกร (movement Buddhism)^๒ และการเคลื่อนไหวกิจกรรมทางศาสนา (movement Buddhism) เป็นกลุ่มใหม่ที่มีลักษณะความเป็นยึดหยุ่นและมีอิสระในการตีความหลักธรรมธรรมสูงภายใต้กรอบประสบการณ์ทางศาสนาที่ตนสัมผัส (religious experience) หมายถึง การนำศาสนาไปสู่การทดสอบปฏิบัติและเข้าใจหลักคำสอนผ่านประสบการณ์ที่ยังรู้ลึกลงถึงรากฐานของคำสอนทางศาสนา จนมีเชิงอุดมการณ์ที่จะเข้าไปสู่การแก้ไขปัญหามากๆ ในระดับฐานบทของปัญหานั้นๆ สู่เชิงปฏิบัติการ ในแง่การเสนอหลักการแก้ปัญหาย่างจริงจังหรือการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเสนอหลักการในการแก้ปัญหานั้น ตลอดจนการนำตนเข้าไปผูกพันเพื่อแก้ปัญหาย่างเป็นรูปธรรม บุคคลดังกล่าว ได้แก่ ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านดิช ฮัท นันย์ หรืออาจารย์เซ็นในพุทธศาสนาเถรวาทเป็นต้น

จากการขัดเกลาตนเองด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในระดับโลกุตระธรรมที่เป็นรากฐานของพระพุทธศาสนาและตีความหลักคำสอนพระพุทธศาสนาแล้วเสนอหลักการตลอดจนอาจจะสู่การเคลื่อนไหวในรูปแบบกิจกรรมทางสังคมเพื่อแก้ปัญหานั้น จนก่อให้เกิดแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ขึ้นในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ การจะเข้าใจแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ได้อย่างถ่องแท้ จึงจำเป็นต้องเข้าใจพื้นฐานหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่เป็นแม่บทก่อน จึงได้วางเนื้อหาการอธิบายดังต่อไปนี้ ๑) หลักคำสอนพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หลักคำสอนนี้เป็นโลกทัศน์การมองสิ่งต่างๆ ของพระพุทธศาสนา ๒) การนำโลกทัศน์สู่ฐานจิตใจในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างมีเป้าหมายและนำไปสู่การปฏิบัติการการแก้ปัญหาย่างเป็นรูปธรรมในสมัยพุทธกาล และสุดท้าย ๓) หลักการที่เป็นหลักคำสอนนั้นถูกนำมาปฏิบัติกล่อมเกลาตนเองของพระสงฆ์ตามแบบอย่างศาสดาและนำไปสู่ปฏิบัติการแก้ปัญหามากๆ กรณีหลังนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงถูกเลือกเพื่อ

^๑ ถึงแม้พุทธศาสนาแบบวิชาการจะเกิดขึ้นอย่างน้อยนับตั้งการสังคายนาครั้งที่ ๕ ในสังการาวพุทธศตวรรษที่ ๙ เมื่อมีการอธิบายพระไตรปิฎก เรียกว่าพระอรธกถาจารย์ก็ตามย่อมมีความแตกต่างกับพุทธศาสนาแบบวิชาการในสมัยแรกเริ่มกับสมัยปัจจุบัน ในแง่ผู้ตีความในสมัยก่อนตีความหลักคำสอนภายใต้กรอบคำสอนเอง ส่วนในปัจจุบันขยายการตีความหลักคำสอนภายใต้กรอบอื่นๆ เพื่อสื่อกับคนรุ่นใหม่ เช่น กรอบสังคมวิทยา จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ การเมือง ฯลฯ

^๒ การแยกย่อยแบ่งเป็นหน่วย ก็มีได้หมายความว่า แต่ละหน่วยจะแยกออกจากกันเด็ดขาด เช่น สัญลักษณ์ ศิวลักษณ์ เป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคม ขณะเดียวกันก็เป็นนักวิชาการทางศาสนาพร้อมกันไปด้วย ลักษณะเด่นชัด คือ นักกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคม ฯลฯ ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ อยู่ในหน่วยพระนักวิชาการ อยู่ในองค์กรคณะสงฆ์และเป็นพระสัมมาปฏิบัติด้วย ลักษณะเด่นชัดคือเป็นพระนักวิชาการ งานของท่านถือเป็นแหล่งอ้างอิงอ้างอิงคัมภีร์ได้ดีที่สุด ฯลฯ

เป็นกรณีตัวอย่างที่การเคลื่อนไหวของท่านอยู่ขอบเขตของหลักการ “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” กรณีหนึ่ง และจะชี้ให้เห็นการปฏิบัติการในกรณีตัวอย่างนี้เป็นกรณีหนึ่งที่ทำได้จริงในบริบทสังคมปัจจุบัน

๒.๒.๒ รากฐานแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมในพระไตรปิฎก

แนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” เป็นกระบวนการขัดเกลาภายในตนเองเป้าหมายด้วยหลักธรรมในระดับโลกุตรขณะเดียวกันผู้ขัดเกลาตระหนักเห็นปัญหาที่อยู่ภายนอกที่ควรจะได้รับ การแก้ไขไปพร้อมกันด้วย การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาจึงเกิดจากประสบการณ์ทางศาสนาและตีความหลักสอนเพื่อประยุกต์ใช้ การตีความประยุกต์หลักคำสอนพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้การตีความเพื่อแก้ปัญหาเป็นกรณีๆ เฉพาะหน้า เฉพาะเวลา แต่แนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” เป็นแนวคิดที่แก้ปัญหาสังคมอย่างสมบูรณ์ในระดับแม่บทที่เป็นพื้นฐานเงื่อนไขของปัญหานั้น การแก้ปัญหาทางสังคมในระดับรากฐานของปัญหาจึงจำเป็นต้องเข้าใจทัศนะฐานบทของพระพุทธศาสนาซึ่งหลักคำสอนในทุกระดับก็จะโยงกับทัศนะฐานบทการมองสรรพสิ่ง

๑) ทัศนะการมองสิ่งต่างๆ มีสัมพันธ์กัน

ฐานบทของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีพื้นฐานการมองสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน หลักธรรมที่แสดงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท (the dependent origination, conditioned arising) ปฏิจจสมุปบาทคือหลักแห่งการสืบต่อเนื่องเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่ง กล่าวคือ หลักความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของโลกวัตถุ (อุตุนิยม) ความสัมพันธ์การทำงานของสิ่งมีชีวิต (พีชนิยม) ความสัมพันธ์กระบวนการทำงานของจิต (จิตนิยม) กระบวนการสัมพันธ์ของการกระทำของมนุษย์ (กรรมนิยม) และกระบวนการสัมพันธ์การทำงานของกฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ (ธรรมนิยม) อย่างไรก็ตาม หลักธรรมดังกล่าวจะถูกเน้นอธิบายการทำงานของจิตเป็นหลัก หลักธรรมข้อนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกบ่อยมาก และถูกอธิบายแตกต่างกันบ้างในเชิงของความสลับซับซ้อนตามเงื่อนไขกาลและและสถานที่กันต่างกัน แต่ลักษณะใจความสำคัญมีว่า

“เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัยสฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี และชรา มรณะเป็นปัจจัยอวิชชาจึงมี”^๑

^๑ อวิชชา หมายถึง ความไม่รู้ทางออกจากทุกข์, สังขาร หมายถึง กระบวนการคิด, วิญญาณ หมายถึง การรับรู้อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก (อายตนะภายใน ได้แก่ ประสาทตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, และใจ, อายตนะภายนอก ได้แก่ สิ่งต่างๆที่เป็นวัตถุที่มองเห็นได้, เสียง, กลิ่น, รส, วัตถุที่กายสัมผัสและต้องได้และสภาวะที่ใจนึกได้ คิดถึงได้) นามรูป หมายถึง เกิดการรับรู้(นาม)และมีตัวผู้รู้(รูป) หมายถึงตัวมนุษย์, สฬายตนะ มีมนุษย์แล้วมีประสาทสัมผัสทั้ง ๖ (อายตนะภายใน), ผัสสะ มีการกระทบกัน(ระหว่างอายตนะภายในกับภายนอก), เวทนา เมื่อกระทบกันจึงเกิดความรู้สึก ได้แก่ ชอบ ไม่ชอบ เฉยๆ, ตัณหา เกิดการอยากให้เป็น ไม่อยากให้เป็น อยากไม่ให้เป็น

ลักษณะการสืบทอดจะเป็นวงกลม ไม่มีต้นสายและสิ้นสุด การอธิบายอาจจะหยิบข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ เช่น ตัณหาเป็นปัจจัย ทำให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยทำให้เกิด อวิชชา เวียนจนครบทั้งหมด ฯลฯ ทุกข้อเป็นสาเหตุของอีกข้อหนึ่ง และผลข้อหนึ่งจะย้อนกลับมาเป็นผลของอีกข้อหนึ่ง ซึ่งก็หมายถึงว่า ข้อที่เป็นสาเหตุเป็นผลอยู่ในตัวเอง และส่งผลต่อความเป็นเหตุและเป็นผลต่อข้ออื่นต่อมา กระบวนการเกิดขึ้นและสืบทอดจึงเป็นการไหลไปทุกทิศทาง จนทำให้กระบวนการดังกล่าวเกิดเกือบพร้อมๆ กัน การจัดห่วงโซ่ดังกล่าวก็คือตัดข้อใดข้อหนึ่งก็จะตัดความเป็นลูกโซ่ของกระบวนการทำงานทั้งหมด การทำงานของจิตมีผู้ให้คำอธิบายเทียบเคียงกับหลักตรรกะตะวันตกว่า

ตรรกะตะวันตก “A” ต้องเป็น “A”

“B” ต้องเป็น “B” และ

“A” ต้องไม่เป็น “B”

แต่หลักการของปฏิจกภาวะ (inter-being)

“A” ไม่ใช่ “A”

“B” ไม่ใช่ “B” และ

“A” สามารถเป็น “B” ได้

“A ไม่ใช่ A” อีกทั้งสามารถเป็น “B” ได้ เพราะอิงอาศัยการเกิดขึ้น จะเห็นว่า “A”

ประกอบด้วย B,C,D และทุกสิ่งในจักรวาล ในขณะที่รับรู้ทั่วไปมักพิจารณาเป็นส่วนๆ แล้วบอกว่า “ส่วนนี้คือ A, A จะเป็น B,C หรือ D ไม่ได้”

ท่านดิช ฮัท นันท์ ยกตัวอย่างว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรทรงเห็นว่าดอกกุหลาบ มีใช้ดอกกุหลาบ ดอกกุหลาบประกอบด้วยองค์ประกอบที่มีใช้ดอกกุหลาบ (non-rose elements) ไม่มีเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างดอกกุหลาบและองค์ประกอบที่มีใช้ดอกกุหลาบ และนี่คือเหตุผลว่าทรงไม่มีความยึดมั่นในดอกกุหลาบ”^๑

ทัศนะตะวันตก A ไม่ใช่ B แต่ A สาเหตุให้เป็นผลของ B ได้ หมายถึงสามารถแยกอธิบายเหตุและผลออกจากกันได้ A จึงไม่ใช่ B แต่ตามหลักการพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า A แฝงเป็นส่วนหนึ่งของ B เช่น การปลูกเมล็ดผลไม้ (A) ทำให้เกิดต้นไม้มและเกิดผลไม้ (B) ต่อมา เมล็ดไม้ที่เป็นสาเหตุมีส่วนผสมของผลอยู่ในตัวได้แก่เชื้อทางพันธุกรรม หรือ การเกิด (A) ทำเป็นเหตุให้เกิดผลคือตาย (B) พุทธศาสนามองว่า A และ B เป็นสิ่งเดียวกัน หมายถึง การตายมาพร้อมกับการเกิด ฯลฯ ปรากฎการณ์ใดๆ ที่เป็นสาเหตุจะแทรกผลในตัว หรือปรากฏการณ์ที่เป็นผลก็จะแทรกสาเหตุวนาหลายองค์ประกอบอยู่ในตัว

พระพุทธศาสนามีทัศนะการมองสรรพสิ่งจึงมองในแง่ไตรลักษณ์ (the three characteristics) (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) “สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง, สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา และธรรม ทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา”^๒ หากจะกล่าว

^๑ อุปาทาน หมายถึง การอยากหรือไม่อยากให้เป็นคือการยึดถือ,ภพ การยึดถือเกิดภาวะความมีผู้ยึด,ชาติ และมีความเป็นตัวตน,ขรา มรณะ เมื่อเกิดตัวตนเกิดความเปลี่ยนแปลง มีผู้ดับ (สัน. (ไทย) ๑๖/๖๔,๑๔๔/๓๓,๗๘)

^๒ หิมพรรณ รักแตงาม, การวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิช นันท์ ฮันท์, หน้า ๔๖-๔๗

^๓ อัง.ติก. (ไทย), ๒๐/๕๗๖/๓๖๘

โดยสรุป ทศนะหลักพระพุทธศาสนาองว่า สังขาร หมายถึง สภาวะที่เป็นรูปธรรมจะมีคุณสมบัติที่ต้องเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง-Impermanence) เพราะมีความขัดแย้งภายในของสิ่งนั้นตลอดเวลา (ทุกขัง-state of suffering or being oppressed), และไม่มีตัวตน ความเป็นตัวตนมาจากองค์ประกอบของหลายสิ่งๆรวมกันเข้า(อนัตตา-state of being not self), ส่วนธรรม เป็นสภาวะที่เป็นนามธรรม ท่านพระพรหมณ์คุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ให้คำจำกัดความว่า

“ธรรม” เป็นคำที่มีความหมายกว้างที่สุด กินความหายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างบรรดา มี ทั้งที่มีได้และได้มี ตลอดจนกระทั่งความไม่มีที่เป็นคู่กับความมีนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวถึง คิดถึง หรือรู้ถึง ทั้งวัตถุและจิตใจ ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งที่เป็นสามัญวิสัยและเหนือสามัญ รวมอยู่ในคำว่าธรรมทั้งสิ้น”^๑

ธรรม เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง (อนิจจัง), ไม่มีความขัดแย้งภายในที่เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (ทุกขัง) แต่ความเป็นจริงนั้นไม่มีตัวตน (รวมหลายองค์ประกอบจึงเกิดมีสิ่งนั้น) เช่น เลข ๕ (เลขห้า) เป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม เป็นปรากฏเป็นความจริง ไม่มีความเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ไม่มีความขัดแย้งภายในที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (ทุกขัง) แต่ตัวมันเองของ ๕ มิได้มีอยู่อิสระโดยตัวมันเอง แต่มาจากองค์ประกอบที่เกิดจาก ๐+๕, ๑+๔, ๒+๓.....๑.๒+๓.๘....(อนันตยะ) หลักปฏิจสมุปบาท หรือหลักความจริงอื่นๆ ทั้งหมด พุทธศาสนาเห็นว่าอยู่ในสภาวะคุณสมบัติเดียวกันกล่าวคือ ระเบียบ เกณฑ์ของธรรมชาติดำรงอยู่ภายใต้การประจักษ์กันของประกอบที่ลงตัวเป็นระเบียบและมีความสม่ำเสมอ

หลักธรรมข้างต้นย่อลงมาภายใต้ฐานปฏิบัติการของแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ก็อาจจะกล่าวได้ว่า การช่วยเหลือสังคมมิใช่กิจกรรมระดับ “กิจกรรมสงเคราะห์ทางวัตถุ” หรือกิจกรรมอย่างอื่น “ที่ช่วยเหลือเป็นกรณีเฉพาะ” และปัญหานั้นถูกแก้ไขเฉพาะกาลเวลาช่วงระยะหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปอาจจะปัญหาเดียวกันอีกในกลุ่มเดียวกัน หรือก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ อีก การแก้ปัญหานั้นไม่อยู่กรอบความหมายแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เพราะฉะนั้นหากอธิบายด้วยฐานโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาข้างต้น การนำพระพุทธศาสนาเข้าไปผูกพันกับปัญหาข้างนอกจะต้องเชื่อมโยงกับหลักการพัฒนาตนเองภายในและเห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างมิติต่างๆ ของมนุษย์และระหว่างชีวิต สังคม ธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของการมองแบบ อิทัปปัจจยาหรือการมองแบบสหสัมพันธ์ ทุกสิ่งในโลกล้วนสัมพันธ์กัน ต่างเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกันทั้งรูปธรรมและนามธรรม เมื่อพิจารณาอย่างลุ่มลึกที่สุดก็นำไปสู่การเข้าใจอนัตตา คือความไม่มีตัวตน ไม่มีสิ่งที่เป็นตัวตนจริงแท้ละยังยืน โลกทัศน์ที่ตระหนักถึงสังขารของชีวิตและโลก การเข้าไปเกี่ยวข้องกับโลกก็คือการเข้าไปพัฒนาพื้นฐานจิตใจของมนุษย์พร้อมกับกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งไปด้วยนั่นเอง

ดังนั้น หลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนานี้ขยายกินขอบเขตการมองปรากฏการณ์ทุกอย่าง ความสัมพันธ์ของมนุษย์ สิ่งมีชีวิต และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งความสัมพันธ์เชิงกระบวนการของสิ่งต่างๆเหล่านี้ เป็นพื้นฐานการมองปัญหาต่างๆที่จะเข้าไปแก้ไขที่มาจากฐานของคุณค่า

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

๒) โลกทัศน์การมองสิ่งต่างๆ มีขอบเขตเข้ามาเป็นเรื่องคุณค่าและมีเป้าหมาย

แม้โลกทัศน์ข้างต้นของพระพุทธศาสนาจะเป็นหลักพื้นฐานในการมองสิ่งต่างๆ แต่พระพุทธศาสนาได้กำหนดขอบเขตของโลกทัศน์ที่เป็น “หลักการ” ข้อเท็จจริง จะต้องมีความเชื่อมโยงย่อยแคบลงสู่ “ปฏิบัติการ” ได้จริง หมายถึง โลกทัศน์หรือหลักการที่เป็นระบบคิด (fact) นั้นต้องดึงนำมาสู่การด้านพัฒนาคุณค่าจิตใจ (value) ได้ ด้วยเหตุนี้หลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่เน้นคุณค่าจึงแตกต่างจากหลักวิทยาศาสตร์และระบบคิดอื่นๆ พระพุทธเจ้าทรงยอมรับความจริงในเชิงข้อเท็จจริง แต่พระองค์กำหนดขอบเขตคำสอนเรื่องข้อเท็จจริงที่พัฒนาตนเองได้ เคยมีพราหมณ์ท่านหนึ่ง ทูลถามพระองค์ในประเด็นข้อเท็จจริงว่า โลกเที่ยงหรือไม่ โลกไม่เที่ยงหรือไม่ โลกมีสิ้นสุด โลกไม่มีที่สิ้นสุด...^๑ แต่พระองค์ไม่ทรงตอบ เพราะวางฐานปัญหาไม่ใช่เพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงที่โยงกับคุณค่าด้านจิตใจ แต่พระองค์จะตอบด้วยหลักการของปฏิจางสมุปบาท สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี สิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับแทนที่

(๑) ขอบเขตพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องคุณค่า

ขอบเขตของพระพุทธศาสนาแม้จะพื้นฐานที่โลกทัศน์หรือระบบคิดแต่สามารถเชื่อมโยงกับฐานจิตใจในแง่ทัศนะในการมองวางบนฐานคุณค่าจิตใจรองรับ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า โลกทัศน์การมองเห็นความจริงแล้วทำให้เกิดมิติเชิงบวก โยงกับคุณสมบัติหลักธรรมข้ออื่น เช่น หลักธรรมความไม่เที่ยง การเห็นความจริงก่อให้เกิด “ความสุข” เป็นเบื้องต้น แล้วปล่อยวางในขั้นสุดท้าย

ในแง่ขอบเขตของพระพุทธศาสนาเน้นคุณค่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่นี้ก็ดี บัดนี้ก็ดี ตถาคตสอนเฉพาะความทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น”^๒ สอดคล้องกับหลักอริยสัจ ๔ ที่ทรงสอนเรื่องทุกข์หรือปัญหา (ทุกข์) สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) ผลของการแก้ปัญหา (นิโรธ) และวิธีการแก้ปัญหา (มรรค)^๓ ความหมายของทุกข์ในระดับพื้นฐานจิตใจของปัจเจกบุคคลเป็นทุกข์ที่มีผลมาจากความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความมุ่งหวังไม่บรรลุสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นภายนอก

ขอบเขตของคุณค่านั้นเน้นที่ความทุกข์หรือปัญหาที่สามารถแก้ไขในปัจจุบันโดยเฉพาะปัญหาด้านจิตใจของปัจเจกบุคคล เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่งถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบด้วยยาพิษ ญาติพี่น้องพาไปรักษา บุรุษที่ถูกยิงด้วยลูกศรไม่ยอมรักษาจนกว่าจะรู้ว่าคนที่ยิงว่าเป็นใคร วรรณะใด ชื่ออะไร บ้านอยู่ที่ไหน ผิวพรรณเป็นอย่างไร...^๔ พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุคคลนั้นจะตายเสียก่อนที่จะรู้บุคคลที่ยิง เพราะฉะนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดในตอนนั้นก็คือ การนำไปรักษาให้หายเสียก่อนแล้วค่อยสืบสาวหาผู้ร้าย

ทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญปัญหาของมนุษย์โดยเฉพาะด้านจิตใจ ศาสนาจึงเป็นเรื่องมนุษย์และแก้ไขปัญหามนุษย์ ด้วยหลักการนี้ ในแง่แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงตระหนักถึงปัญหาและนำตนเองเข้าไปผูกพันเพื่อแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่เป็นทุกข์และเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์

ทุกข์จึงมีความหมายรวมถึงปัญหามนุษย์ทุกระดับ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและมนุษย์ในฐานรวมกลุ่มเป็นสังคม ปัญหาด้านจิตใจของปัจเจกบุคคลจะเป็นปัญหาและแนวทางแก้ไขที่แน่นอน

^๑ ม.ม. (ไทย), ๑๓/๑๕๒/๓๗๑.

^๒ สัจ.ม. (ไทย), ๑๙/๕๔๘/๑๗๗.

^๓ สัจ. ม. (ไทย), ๑๙/๑๑๖๕/๕๒๘.

^๔ ม.ม. (ไทย), ๑๓/๑๕๑-๑๕๒/๑๕๐-๑๕๑.

ส่วนปัญหาของมนุษย์ส่วนรวมเป็นปัญหาใหม่ๆตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก “ในทัศนะทุกขในปัจจุบันที่ต้องการคำตอบคงหนีไม่พ้นปัญหาเกี่ยวกับความเดือดร้อนวุ่นวายในสังคมโลกาภิวัตน์ ยุคสมัยเจริญไปด้วยวิทยาการด้านวัตถุแต่ความเสื่อมถอยด้านจิตใจ”^๑ นักเคลื่อนไหวทางสังคมชาวพุทธอินเดียที่เคลื่อนไหวต่อต้านความไม่เป็นธรรมของระบอบวรรณะที่ฝังแน่นในวัฒนธรรมดั้งเดิมของอินเดีย เช่น ดร. เอ็มเบตการ์ (Embedkar) ให้ความว่า “ความทุกข์” จุดมุ่งหมายของพระองค์มุ่งเน้นการเป้าหมายแก้ไขปัญหาสังคมหลัก^๒ และปัญหาของชุมชนของ ดร.เอมเบตการ์ ดูแลอยู่ก็คือปัญหาความยากจน ท่านจึงตีความว่า ทุกข์ในความหมายของพระพุทธเจ้าจึงหมายถึง ปัญหาความทุกข์ยากของคนนั่นเอง^๓ อาจจะกล่าวได้ว่าความหมายของทุกข์คือ ปัญหาของมนุษย์และปรากฏการณ์ใดๆที่มีผลกระทบเชิงลบอันไม่พึงปรารถนาของมนุษย์

(๒) อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมบนฐานของคุณค่า

โลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาถือว่าปรากฏการณ์ของสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันแห่งความเป็นเหตุและความเป็นผล ทั้งในระดับรากลึกแห่งปรากฏการณ์นามธรรมและในระดับปรากฏการณ์ทางสังคม ปรากฏการณ์ของทุกอย่างจึงอยู่ในความหมายของคำว่า ธรรม และธรรมนี้จึงอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมด้วย เช่น ในอัครคัมภีร์ อธิบายวิวัฒนาการทางสังคมว่า

“ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างปรับทุกข์กันว่า ท่านเฮย ธรรมชั่วทั้งหลายปรากฏขึ้นในหมู่มสัตว์ทั้งหลายเสียแล้วหนอ อันเป็นเหตุลักษณะก็ให้ปรากฏการตีเตียนกันก็ปรากฏมี การพูดเท็จก็ปรากฏมี การถือไม้พลองก็ปรากฏมี อย่างกระนั้นเลย พวกเราเลือกสัตว์ผู้หนึ่งขึ้น ให้เป็นผู้ว่ากล่าวโดยชอบ ให้เป็นผู้ตำหนิผู้ที่บุคคลที่ควรตำหนิได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับผู้ที่คนขับไล่ได้โดยชอบ พวกเราก็จักแบ่งข้าวสาทิให้แก่มุนั้น...ด้วยเหตุนี้จึงเกิดถ้อยคำมหาสมมติขึ้น”^๔

ในจกัถวิสูตรก็อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมคล้ายคลึงกัน ในแง่ความสัมพันธ์ของความเป็นปัจจัยการ “จกัถวิสูตร” ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย โดยนัยนี้แล ผู้ครองแผ่นดินไม่จัดเสริมเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนทั้งหลายผู้ไร้ทรัพย์ ความยากจนได้แพร่หลาย เมื่อความยากจนแพร่หลาย การลักทรัพย์ได้แพร่หลาย เมื่อลักทรัพย์แพร่หลาย ศาตราได้แพร่หลาย...พูดเพื่อเจ้า พยาบาท...”^๕

พระสูตรข้างต้นมักจะถูกตีความอย่างกว้างขวางในแง่การเมือง แต่ในบริบทการเกิดขึ้นของพระสูตรมาจากการพระพุทธเจ้าสนทนากับพราหมณ์และพราหมณ์เห็นว่า วรรณะพราหมณ์ทำหน้าที่ทางพิธีกรรมสูงกว่าวรรณะอื่นทั้งหมดเพราะเกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงวิวัฒนาการการเกิดขึ้นของมนุษย์จนถึงยุคสมัยนั้นสืบย้อนมาจากที่เดียวกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี สังคมที่

^๑ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๘.

^๒ Christopher S., Queen and Sallie B. King, Ed., อ้างแล้ว น. ๘๑

^๓ พระราชปัญญาเมธี, แปล, พระพุทธศาสนา : แนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง, (ไม่ปรากฏสถานที่ และปีพ.ศ.ที่พิมพ์, ๒๕๔๘) หน้า ๑๖๗.

^๔ ที.ปา (ไทย), ๑๑/๕๑-๗๒/๘๗-๑๐๗.

^๕ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๓๓-๕๐/๖๒-๑๐๗.

พระองค์ทรงยกตัวอย่างย่อมเป็นสิ่งที่คนในสังคมขณะนั้นรับรู้ร่วมกัน อย่างไรก็ตาม สิ่งพื้นฐานหลักของพระพุทธศาสนาทั้งสองตัวอย่าง พระพุทธศาสนาอธิบายปรากฏการณ์ทุกอย่างเชื่อมโยงกับฐานคุณค่าภายใน ในขอบเขตที่สามารถควบคุมและปฏิบัติให้เกิดคุณค่าทางจริยธรรมได้ แม้แต่ปรากฏการณ์ที่เป็นข้อเท็จจริงพระพุทธศาสนาก็เน้นอธิบายความเชื่อมโยงกับฐานคุณค่าภายใน

“บุรุษหรือสตรีมักทำปามาติบาต เป็นคนเหี้ยมโหด ชอบประหัตประหาร..ตายแล้วเข้าถึงอบาย ทูคติ..บังเกิดที่ใดจะอายุสั้น..บุรุษหรือสตรีหากเบียดเบียนสัตว์..จะเป็นคนซีไรค”^๑ ความเป็น “ซีไรคหรือสุขภาพแข็งแรง” “อายุยืนยาวหรืออายุสั้น” ซึ่งข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ซึ่งอาจจะอธิบายได้ว่ามาจากสาเหตุทางสุขภาพหรือโรคบางชนิดทำให้เกิดการป่วย หากต้องการจะมีอายุยืนจะต้องออกกำลังกาย มีวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตที่ไม่สู่มเสี่ยงต่อการเจ็บป่วย ฯลฯ แต่ในมิติทางศาสนาให้ความสำคัญด้านคุณค่า แม้ปรากฏการณ์ทางทางเท็จจริงภายนอกก็อธิบายเชื่อมโยงกับเรื่องคุณค่าภายใน

การเน้นตรัสสอนภายในซึ่งเป็นเรื่องคุณค่าภายในมีขอบเขต ส่วนเนื้อหาที่เป็นระบบความคิด (metaphysic) ไม่เกี่ยวข้องกับคุณค่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับจุดหมายปลายทางของมนุษย์ อันเป็นทางสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ พระองค์จะไม่ตรัสสอน เนื้อหาในปฎิฐาปาทสูตรสูตรตอนหนึ่งที่ปฎิฐาปาทะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

“โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่สุดซีพอันนั้น สรรีระกัอันนั้น หรือซีพอย่างหนึ่ง สรรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่หรือสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป ไม่มีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี หรือสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็มีใช้ ไม่มีอยู่ก็มีใช้”^๒

พระพุทธเจ้าทรงไม่ตรัสตอบเพราะเพราะข้อนั้นประกอบด้วยอรรถ ประกอบด้วยธรรม เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหมาย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

(๓) นำสิ่งที่เป็นคุณค่าภายในออกมาสู่ภายนอก และการจัดระเบียบภายนอกมาเสริมค่าภายใน

๑) นำสิ่งที่มีภายในออกมาสู่ด้านนอก หลักการพระพุทธศาสนาเห็นว่า การพัฒนาตนเองจนบรรลุถึงศักยภาพภายในสูงสุด หากไม่นำมาสู่บุคคลอื่นหรือนำมาสู่การแก้ไขปัญหาของมนุษย์ก็เป็นการบรรลุหรือบรรลุศักยภาพเฉพาะ เป็น “พระปัจเจกพุทธเจ้า” เป็นผู้รู้เฉพาะตน หรือการปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งประโยชน์เฉพาะตน ซึ่งในปัจจุบันแนวโน้มของพระสงฆ์ส่วนหนึ่งมีโลกทัศน์มุ่งประโยชน์คุณค่าในการปฏิบัติธรรมเฉพาะตนค่อนข้างจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นเป็นผลมาจากพัฒนาการทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่มีความสลับซับซ้อนและแยกหน่วยต่างๆทางสังคมออกจากกันจนเป็นประเพณีที่หลอมให้เกิดโลกทัศน์ที่ค่อยๆ ซึมซับสู่โลกทัศน์ทางศาสนาด้วยเช่นกันอย่างเป็นปัจจัยการเชิงลบว่าปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นอาจจะไม่ได้เชื่อมโยงกับปัญหาภายใน และตัวบุคคลก็อาจจะจึงไม่ควรเข้าไปผูกพันด้วยฐานคุณค่าภายในเพื่อเยียวยาปัญหาที่เป็น “ทุกข์” ร่วมของมนุษย์ได้ การเข้าไปผูกพันเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมของมนุษย์มาจากฐานคุณค่าภายในรองรับ

^๑ ชุ.ธ. (ไทย), ๒๕/๓๘๑-๓๘๓/๔๕๐-๔๕๘.

^๒ ที.สี. (ไทย), ๙/๒๙๔/๒๖๒

“พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตื่นเองแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเพื่อปลุกให้ตื่น ทรงฝึกพระองค์แล้ว จึงแสดงธรรมเพื่อความฝึก ทรงสงบแล้ว จึงแสดงธรรมเพื่อความสงบ ทรงข้ามพ้นแล้ว จึงแสดงธรรมเพื่อการข้ามพ้น ทรงหายร้อนสนิทเองแล้ว จึงแสดงธรรมเพื่อความดับร้อน”^๑

หลักพื้นฐานการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อมนุษย์ “ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่พหุชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์”^๒ และหลักการพื้นฐานนั้นผู้แก้ปัญหาสังคมจะต้องเป็นพระสงฆ์ที่ไม่มีปัญหาภายใน หรือเมื่อแก้ปัญหาแล้วกลับทำให้เพิ่มปัญหายิ่งขึ้น บุคคลที่ควรเข้าไปแก้ควรแก้ตนเอง หรือพยายามแก้ปัญหาภายในเป็นพื้นฐานของการแก้ปัญหาทั้งหมด

ด้วยพระมหากษัตริย์คุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังจากพระองค์ตรัสรู้แล้ว คุณสมบัติสำคัญของความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือการช่วยเหลือเวไนยสัตว์ จึงได้นำหลักธรรมที่พระองค์ตรัสรู้และมีอยู่ในพระองค์นำออกสู่การแนะนำชาวโลกตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ และหลักการสำคัญนี้ คือ การพัฒนาจนถึงจนถึงเป้าหมาย การมีมหากรุณาธิคุณและการช่วยเหลือชาวโลก จึงเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวของพระสงฆ์ที่จะสะท้อนออกมาด้วยการแนะนำสั่งสอนชาวโลกและแก้ไข ปัญหาของมนุษย์ทั้งระดับปัจเจกและระดับสังคมด้วย

พระสงฆ์ที่มีบทบาทชัดเจนอันเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ทั่วไป ได้รับยกย่องในสมัยพุทธกาล คือ อัครสาวกเบื้องสองท่าน คือ พระสารีบุตรมีคุณสมบัติเด่นคือเป็นผู้มีสติปัญญามากและพระโมคคัลลานะเป็นผู้มีคุณสมบัติเด่นคือเป็นผู้มีฤทธิ์มาก นอกจากพระสารีบุตรแล้ว ยังมีพระสงฆ์ร่วมสมัยพุทธกาลที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเด่นเฉพาะตน (เอตทัคคะ) จำนวน ๓๙ รูป (รวมพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ จำนวน ๔๑ รูป) เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ เอตทัคคะในทางรัตตัญญู พระอุรุเวลกัสสปเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีบริวารมาก พระราหุลเถระ เอตทัคคะในทางผู้ใคร่ในการศึกษา พระอุบาลีเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงพระวินัย พระอานนท์ เอตทัคคะในทางผู้เป็นพหูสูตร เป็นต้น

นอกจากพระสงฆ์ที่เป็นอัครสาวกแลพระสงฆ์ที่เป็นเอตทัคคะแล้ว ในกลุ่มพระสงฆ์ทั้งหมดมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งจำนวน ๘๐ รูปยังได้ถูกจัดเป็นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ (อสีติมหาสาวก) คุณสมบัติสำคัญคือ เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้มีการศึกษามาก ปฏิบัติทานาเลื่อมใส อุทิศตนในการเผยแผ่พระศาสนาเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ร่วมสมัยและพระสงฆ์รุ่นหลัง กล่าวอีกนัยหนึ่งคุณสมบัติสำคัญของมหาสาวกดังกล่าวคือ เป็นผู้ปัญญา (เข้าใจหลักธรรมอย่างถ่องแท้) เป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลส (เป็นพระอรหันต์) และเป็นผู้มีกรุณา แนะนำสั่งสอนพระสงฆ์ที่เป็นศิษย์และนำตนเองเข้าไปแก้ไขปัญหาของจิตใจของคนในสังคัมร่วมสมัยนั้น

สมบัติทั้งสามประการมีความสำคัญต่อพระสงฆ์ที่จะนำตนเข้าไปแก้ไขปัญหาคิดใจและแก้ไข ปัญหาสังคมในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะปัญหาทางสังคมผู้จะแก้ได้พระสงฆ์ที่เข้าไปแก้มันนั้นจะได้รับการเชื่อถือยอมรับจากสังคมหรือชุมชนนั้นเป็นพื้นฐานการได้รับการยอมรับที่เป็นฐานแรกเริ่มจึงเกิดจากพระสงฆ์นั้นเป็นผู้กลุ่มเกลาตนเอง มีอิสรภาพจากเงื่อนไขที่ผูกมัดทั้งในแง่ไร้ความขัดแย้งภายในจิตใจ

^๑ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๓๐/๕๗

^๒ วินย. (ไทย), ๔/๓๒/๑๒๗.

ของตนและไร้ประโยชน์ภายนอกที่ตนจะได้รับในทุกระดับจะเป็นฐานะบุคคลที่ถูกเชื่อได้ว่ามีหลักการที่มีความเที่ยงธรรม ในแง่ปัญหาสังคมจึงมีความสัมพันธ์กับคุณค่าภายในของปัจเจกบุคคลที่ได้รับการพัฒนาตนเองบรรลุถึงคุณค่าถึงระดับหนึ่งแล้ว ตัวบุคคลที่เป็นตัวเองในฐานะผู้รับประโยชน์จากการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมจึงเป็นสถานะที่หายไป มีแต่สถานะที่สะท้อนออกไปข้างนอก แต่ไม่มีสถานะที่สะท้อนกลับเข้ามาในฐานะผู้รับ สันติภาพเกิดขึ้นภายในแล้วสะท้อนออกไปสู่สันติภาพภายนอก ทศนะของพระพุทธศาสนาจึงเห็นว่าปัญหาเป็นปัจจัยสะท้อนให้เกิดการแสวงหาคคุณค่าภายในเป็นที่มาของสติปัญญาพร้อมกันนั้นได้แสวงหาวิถีทางออกในการยุติปัญหานั้น กรณีดังกล่าวจะเห็นได้ชัดเจนในกรณีพระพุทธเจ้าเข้าไปไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องน้ำของหมู่พระประยูรญาติสองฝ่าย

“มหาบพิตร ทะเลาะด้วยเรื่องอะไรกัน”

“พวกข้าพระองค์ไม่ทราบ พระเจ้าข้า”

“แล้วใครจักทราบเล่า”

พวกพระญาติจึงสอบถามไปยังบุคคลที่เกี่ยวข้องแล้วกราบทูลว่า “ทะเลาะกันเรื่องน้ำพระเจ้าข้า”

“น้ำมีราคาเท่าไร มหาบพิตร”

“มีราคาน้อยพระเจ้าข้า”

“กษัตริย์ทั้งหลายมีราคาเท่าไร มหาบพิตร”

“ชื่อว่ากษัตริย์ทั้งหลายประเมินค่ามิได้ พระเจ้าข้า”

“วิธีการ” พระพุทธเจ้าทรงไกล่เกลี่ยโดยการเสนอทางออกตามแบบसानเสวนาชี้ให้เห็นคุณค่าของสิ่งที่จะต้องเลือกระหว่างสองสิ่ง ในที่สุดคู่อริก็เลือกสิ่งที่ดีที่สุดในกรณีพระภิกษุทะเลาะกัน พระพุทธเจ้าทรงตรัสห้ามไม่ฟัง พระองค์จึงเสด็จไปประทับในป่า เมื่อผู้คนทราบว่าที่พระองค์เข้าไปประทับในป่านั้นเพราะมูลเหตุจากพระสงฆ์ทะเลาะกัน จึงพร้อมใจกันลงโทษด้วยการคว่ำบาตรไม่คบค้าสมาคมและอุปถัมภ์ ในที่สุดพระสงฆ์เหล่านั้นก็เลิกทะเลาะกัน^๑ การหนีของพระองค์จึงไม่ได้เป็นการหนีปัญหาแต่เป็น “วิธีการ” หนึ่งของการแก้ปัญหาและเล็งเห็นผลว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา การหนีในความหมายนี้จึงมีความหมายการเผชิญเพื่อแก้ปัญหาได้เช่นกัน

ในกรณีข้างต้นเป็นตัวอย่งของการแก้ปัญหาเป็นเฉพาะกรณีรายปัญหา ซึ่งมี “วิธีการ” เฉพาะที่เหมาะสมกับสถานการณ์ บุคคล เวลาในขณะหนึ่ง ขณะที่ปัญหา (ทุกข์) ในสังคมสมัยใหม่ อาจจะต้องมี “วิธีการ” ใหม่ ๆ หรือแตกต่างออกไป แต่กระนั้นวิธีการที่หลากหลายแตกต่างกันนั้นจะวางอยู่บนพื้นฐานเจตนารมณ์ของ “หลักการ” เดียวในแง่พระพุทธศาสนาที่มีทศนะมองเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งและขัดเกลาตนเองเป็นฐานเริ่มต้น แล้วนำตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ด้วยเหตุนี้พุทธธรรมในแง่การแก้ปัญหาสังคมจึงเน้นที่ “หลักการ” เป็นฐานในการแก้ปัญหา มิได้เน้นวิธีการ เพราะวิธีการหรือนโยบายเชิงปฏิบัติการย่อมเปลี่ยนแปลงตามสถานที่ เวลาและเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป โดยนัยนี้พระองค์จึงไม่ได้นำหลักพุทธธรรมสร้าง “รูปแบบ” สังคมที่ตายตัวเพื่อสร้างระบบบอบการปกครองในอุดมคติ หรือระบบเศรษฐกิจในอุดมคติ เป็นต้น เพราะรูปแบบที่เหมาะสมในยุคสมัยหนึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงไม่เหมาะสมในอีกยุคสมัยหนึ่งได้ การกล่าวถึงหลักสังคม

^๑ ม.ม. (ไทย), ๑๓/๓๕/๔๕

เศรษฐกิจจะกล่าวในเชิงหลักการกว้างๆ ซึ่งผู้ปฏิบัตินำมาปรับใช้ตามบริบทที่เหมาะสม ดังนั้น จึงได้วางหลักเกณฑ์เกี่ยวเรื่องดังกล่าวไว้ในเชิงหลักการ เช่น ระบอบการเมืองที่เป็น “ธรรมาธิปไตย”^๑ เป็นต้น ในระบบเหล่านี้ต้องมุ่งเน้นคุณค่าภายในของมนุษย์ หลักการที่เป็นเจตนารมณ์จึงเป็นฐานในการวิเคราะห์แก้ปัญหาทุกระดับ ตลอดจนจรรยาบรรณนำไปสู่การแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างสังคมใหม่ๆ ในปัจจุบัน

๒) จัดระเบียบด้านนอกเพื่อเสริมคุณค่าภายใน หลักจริยธรรมที่เป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ จัดความสัมพันธ์ของคนในสังคมซึ่งมักไม่ค่อยกล่าวถึงในวงกว้างในงานศึกษาทั่วไปในแง่การเชื่อมโยงมิติพระพุทธศาสนาด้านสังคมกับคุณค่าภายใน หลักพุทธธรรมไม่เพียงแต่เน้นคุณค่าภายใน แต่ยังหลักจริยธรรมที่จัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมโดยตรงปรากฏมีหลักธรรมจำนวนมาก เช่น ศีล หรือวินัย ทิศ ๖ กุศลกรรมบถ^๒ กัลยาณมิตร^๓ คิหิปฏิบัติ อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ ๔ มงคล ๓๘ เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ยังสามารถใช้ได้ดีในทุกสังคมทุกสมัย เพียงแต่จำต้องตีความขยายครอบคลุมข้อเท็จจริงของโลกใหม่มากขึ้น เช่น ทิศ ๖ นอกจากความหมายของบุคคลรอบข้างแล้วยังมีความหมายขยายความถึงเพื่อนบ้านในระดับประเทศและระดับสังคมโลกด้วย

หลักศีลธรรมเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อจัดความสัมพันธ์ของบุคคลเพื่อให้เกิดความดีงาม ความดีงามทางสังคมจะต้องสอดคล้องกับความดีงามของปัจเจกบุคคลและปัจเจกบุคคลจะสอดคล้องกับความดีงามภายในด้วยเช่นกัน สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ ให้ความเห็นว่าสันติ (อิสรภาพ) และความสุข ประกอบด้วย ๑) อิสรภาพทางกายหรือวัตถุ(physical freedom) อิสรระจากการยึดเกาะกับวัตถุ เทคโนโลยี ปัจจัย ๔ ใช้วัตถุเพื่อประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตที่ดี...๒) อิสรภาพทางสังคม (social freedom) การได้อาศัยอยู่ในสังคมที่ไม่แบ่งแยก ไม่ขัดแย้ง ไม่มีปัญหาอาชญากรรม การร่วมมือระหว่างกัน เคารพหลักนิติธรรม...๓) อิสรภาพทางอารมณ์ (emotional freedom) ไม่มี ความทุกข์ ความขัดแย้งในจิตใจ ไร้ความโศกเศร้าเสียใจ มีความสงบและความสุขภายใน...๔) อิสรระทางปัญญา (intellectual freedom) มีความเห็นสุจริต เห็นตรงกับความเป็นจริง...^๔ ทั้ง ๔ ระดับ มีความเชื่อมโยงกันโดยที่ สองข้อแรกเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกและสองข้อหลังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใน

หลักศีลธรรมทางสังคมที่เป็นเกณฑ์จัดความสัมพันธ์ของบุคคลเพื่อให้เกิดความร่วมมือกัน การไม่แบ่งแยกสีผิว ชนชาติ กลุ่มชาติพันธ์ กลุ่มคนความเชื่อทางศาสนาและทัศนคติที่แตกต่างกัน เป็นต้น กฎเกณฑ์ทางสังคมที่จะมาจากฐานความเมตตาและกรุณาที่อยู่ภายในจิตใจจากการพัฒนาขัดเกลาตนเอง ขณะเดียวกันการจะขัดเกลาตนเองให้มีอิสรภาพทางอารมณ์และปัญญาจะวางอยู่บนพื้นฐานสันติภาพทางสังคมและทางกาย (วัตถุ)

^๑ พระพุทธศาสนาแบ่งการปกครอง ๓ ระดับ ได้แก่ อัตตาธิปไตย(ถือตัวเองเป็นใหญ่), โลกาธิปไตย (ถือคนส่วนใหญ่เป็นใหญ่), และธรรมาธิปไตย (ถือความถูกต้องเป็นใหญ่) บางท่านมักตีความ ธรรมาธิปไตยคือระบอบประชาธิปไตย, ธรรมาธิปไตยเป็นเพียงหลักการ ที่อยู่ในระบอบไหนก็ได้

^๒ ที.ป. (ไทย), ๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗

^๓ อัง. สัตตก. (ไทย), ๒๓/๓๔/๕๕

^๔ Sivaaksa, A Socially Engaged Buddhism, (Bangkok: Thai Inter Religious Commission for Development, 1988), pp.107-108.

การสร้างกฎเกณฑ์ภายนอกจากฐานภายใน ได้ขยายสู่ภายนอกในการเปลี่ยนแปลงบางประการของสังคมในขณะนั้น เช่น อนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนาได้ (แม้จะมีเงื่อนไข ๘ ข้ออยู่บ้างก็ตาม) มาจากฐานพุทธธรรมทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองถึงจุดสูงสุดได้ไม่ขึ้นกับข้อจำกัดทางด้านกายภาพ ทรงไม่ยอมรับระบบวรรณะทั้งที่พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์มาก่อน แต่การจัดระดับชั้นบุคคลขึ้นอยู่กับการพัฒนาศักยภาพภายในของตน การสร้างกฎเกณฑ์ภายนอกในเชิงปฏิรูป การสร้างองค์กรรมสงฆ์ การอนุญาตให้ผู้สตรีบวชได้ ฯลฯ ดร. เอ็มเบตการ์เป็นนักเคลื่อนไหวนำพุทธธรรมไปใช้ปฏิรูปสังคมบอกว่าเขาปฏิรูปของเขาจะไม่สำเร็จหากไม่ปฏิรูปที่จิตใจตนเองและคนอื่นก่อน หากจิตใจไม่เปลี่ยน ระบบก็ไม่เปลี่ยน หากจิตใจเปลี่ยนแปลงแล้ว ระบบก็ต้องเปลี่ยนตาม...^๑ สิ่งที่เป็นระเบียบ โครงสร้างภายนอกจึงเชื่อมโยงกับสิ่งที่อยู่ภายในทั้งในเชิงเกื้อหนุนและบั่นทอน

(๔) องค์การทางสังคมกับการจัดระเบียบสังคมตามพระธรรมวินัยบนฐานคุณค่า

ฐานแม่บทหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่มองว่าสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงกันและการพัฒนาศักยภาพตนเองของแต่ละบุคคลไปสู่จุดสูงสุดนั้นจะต้องผ่านการหลอมตนเองทั้งพฤติกรรมทางกาย ด้านจิตใจและสติปัญญา สถานะที่จะหลอมตัวเองได้สมบูรณ์ได้นั้นทรงเห็นว่าต้องบวชเข้ามาเป็นพระภิกษุ พระองค์จึงทรงตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นเป็นสังคมอยู่บนอุดมคติ เพื่อประโยชน์ของพระภิกษุรูปนั้น เพื่อประโยชน์ของสงฆ์ เพื่อประโยชน์ของสังคมและเพื่อประโยชน์ของพระธรรมวินัยเอง เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีความเชื่อมโยงกับพระวินัย (ตัวเอง) มีความเชื่อมโยงกับพระสงฆ์ด้วยกัน มีความเชื่อมโยงกับสังคม ความเชื่อมโยงนี้เป็นไปเพื่อขัดเกลาตนเองของพระสงฆ์อันเป็นทั้งประโยชน์เพื่อตนเองเป็นประโยชน์ทั้งแก่หมู่พระสงฆ์ เป็นประโยชน์แก่สังคมทั้งมวลและเป็นประโยชน์เพื่อรักษาตัวกฎเกณฑ์นั้นพร้อมกันด้วย การเกิดขึ้นของสังคมจึงมาพร้อมกับระเบียบการจัดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับเป้าหมายพัฒนาให้ถึง ระหว่างสังคมสงฆ์ด้วยกันและระหว่างสังคมสงฆ์กับสังคม

๒.๓ รูปแบบและลักษณะการเข้าไปผูกพัน (engage) ของพระสงฆ์

จากฐานคิดพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักคำสอนเดิมคือพุทธศาสนามีโลกทัศน์มองสรรพสิ่งอย่างเชื่อมโยงกัน โลกทัศน์นี้ปรากฏให้เห็นการจัดระเบียบของหน่วยทางสังคม ดังนี้

๒.๓.๑ ความสัมพันธ์พระสงฆ์กับพระสงฆ์

การเกิดขึ้นของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายแรกเริ่มเพื่อประพฤติพรหมจรรย์เป็นไปเพื่อเข้าถึงจุดสูงสุด “อันบุคคลที่ยังครองเรือนอยู่ จะนี้ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว ดุจสังข์ที่ขัดแล้ว ทำไม่ได้ง่าย”^๒ ในระยะแรกผู้ที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาไม่มากนักและแต่ละท่านจะพัฒนาศักยภาพของตนขึ้นสูงสุด ในระยะต่อมามีผู้เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ที่เป็นสงฆ์เปิดเพื่อพัฒนาศักยภาพตนเองมากขึ้นตามลำดับ บุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจากสังคมที่หลากหลาย ความสัมพันธ์ระหว่างกันของพระสงฆ์จึงมีความสำคัญ

^๑ พระราชปัญญาเมธี, แปล. อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๓.

^๒ วินย. (ไทย), ๑/๑๐/๔.

ที่วางอยู่บนพื้นฐานเงื่อนไขบางประการที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้และเป็นสังคมในอุดมคติ การจัดการความสัมพันธ์ของพระสงฆ์จึงสะท้อนหลักพระธรรมวินัยที่เป็นรูปธรรมได้อย่างดี

“สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน จึงยังพระศาสนานั้นให้อันตรธานโดยฉับพลัน ดุกรสารีบุตร ดอกไม้ต่างพรรณที่เขากองไว้บนพื้น กระจาด ยังไม่ได้ร้อยด้วยด้าย ลมย่อมกระจาย ขจัด กำจัด ซึ่งดอกไม้เหล่านั้นได้ ชื่อนั้น เพราะเหตุอะไร เพราะเขาไม่ได้ร้อยด้วยด้าย ฉนั้นใด เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น เพราะอันตรธานแห่งสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้น”^๑

การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยหลักธรรมวินัยเพื่อให้เกิดความสวยงามแล้วยังเป็นการรักษาพระธรรมวินัยให้ดำรงอยู่อย่างยาวนาน พระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญแก่หมู่สงฆ์ในฐานะเป็นผู้สะท้อนหลักธรรม หมู่สงฆ์ไม่ได้มีความสำคัญในฐานะเป็นกลุ่มบุคคลแต่มีความสำคัญในฐานะเป็นตัวสะท้อนหลักธรรมที่เป็นรูปธรรม การจัดการความสัมพันธ์จึงผ่านหลักธรรมวินัยที่เป็นภาววิสัย มีข้อความตอนหนึ่งว่า “ดูกรวัคคลี ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นธรรม”^๒ ความเป็นภาววิสัยของหลักธรรมวินัยดำรงอยู่นอกเหนือตัวบุคคลแม้แต่พระศาสดา “ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ”^๓

๑) พระวินัย กระบวนการเกิดขึ้นของพระธรรมวินัย กระบวนการใช้จัดการความสัมพันธ์ระหว่างกันและจุดมุ่งหมายของพระธรรมวินัยนั้นวางอยู่บนฐานของสังคมสงฆ์ การนำไปใช้ของสังคมสงฆ์และเพื่อประโยชน์ของสังคมสงฆ์ตลอดจนสังคมทั้งหมด

ก. กระบวนการเกิดขึ้นของพระวินัยในแต่ละข้อมาจากการประทำผิดของพระรูปใดรูปหนึ่งหรือคณะใดคณะหนึ่งกระทำบางอย่างที่สังคมเห็นว่าไม่เหมาะสม แล้วมีผู้กล่าวโทษต่อพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงประชุมสงฆ์และทรงไต่สวนท่ามกลางสงฆ์ทุกครั้งที่มีการกระทำผิดเกิดขึ้น^๔

ข. กระบวนการใช้บังคับพระวินัยเป็นกระบวนการของสงฆ์ หากมีการละเมิดพระวินัยข้อใดหนึ่งใน ๒๒๗ ข้อ ซึ่งมีระดับสูงสุด ปานกลางและระดับเบาตามลำดับ ในทุกระดับจะไม่ลงโทษด้วยการประทุษร้ายทางร่างกาย วาจาหรือจิตใจต่อพระภิกษุที่กระทำผิด แต่จะใช้กระบวนการทางสังคมสงฆ์ลงโทษ ในระดับสูงสุด (ปาราชิก ๔ ข้อ) ผู้ที่กระทำผิดจะขาดสภาพความเป็นพระ ถูกตัดออกจากสังคมสงฆ์โดยสิ้นเชิง ระดับโทษปานกลาง (๑๓ ข้อ) ผู้ละเมิดจะถูกแยกออกจากสงฆ์ชั่วคราวเริ่มจาก

^๑ วินย. (ไทย), ๑ / ๗ / ๙.

^๒ สัง.ข. (ไทย) ๑๗ / ๒๑๖ / ๑๑๗

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๔๑ / ๑๒๓

^๔ หลักการของการบัญญัติข้อห้าม: ทุกข้อบัญญัติของแต่ละสิกขาบทจะบัญญัติหลังเมื่อมีพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกระทำผิดเกิดขึ้น และไม่ทรงบัญญัติข้อห้ามล่วงหน้าด้วยการคาดการณ์ที่อาจจะเป็นไปได้หากคาดการณ์ล่วงหน้าบางการกระทำข้างหน้าอาจจะมิได้เกิดขึ้นอันเป็นข้อเท็จจริงและทำให้ข้อห้ามมีมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น, พระภิกษุรูปแรกที่กระทำผิดจะไม่มีโทษเพราะยังไม่ข้อบัญญัติเกิดขึ้นและไม่มีผลบังคับย้อนหลัง แต่รูปที่สองที่ละเมิดในกรณีเดียวกันกับรูปแรกหลังมีข้อบัญญัติแล้วและประกาศท่ามกลางสงฆ์แล้ว(ทุกคนรู้แล้ว) จะถือว่ามีความผิด, พระวินัยปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑ ข้อ ๒๐ หน้า ๒๕

ผู้กระทำ ด้วยการสารภาพต่อสงฆ์ คณะสงฆ์รับทราบและคณะสงฆ์ทั้งหมดตั้งคณะสงฆ์กลุ่มหนึ่ง ๒๐^๑ รูปทำพิธีแยกผู้กระทำผิดออกจากสงฆ์ชั่วคราว ให้พระภิกษุที่กระทำผิดไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าผู้เดียวและตัดสิทธิ์บางประการในช่วงระยะเวลา ๑๕ วัน บวกกับระยะเวลาที่ปกปิดไว้นับตั้งแต่กระทำผิดจนถึงเวลาที่สารภาพความผิดของตนต่อสงฆ์ หลังจากครบกำหนดแล้วแจ้งให้สงฆ์ทราบ สงฆ์ประกาศความบริสุทธิ์ของพระรูปนั้นแล้วรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกเช่นเดิม

โทษในระดับเบา พระภิกษุที่ละเมิดข้อห้ามเหล่านี้ เมื่อสำนึกตนจะเข้าไปสารภาพผิดในสิ่งที่ตนได้กระทำต่อพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งทราบและสัญญาว่าจะไม่กระทำผิดอีก การสารภาพนั้นถือว่าเป็นเจตนารับผิดและได้รับการอภัยจาก “พระวินัย” โดยมีพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นพยาน กระบวนการดังกล่าวถือว่าพระภิกษุรูปนั้นได้พ้นโทษ

ง. ในด้านกิจกรรมของสงฆ์ เช่น การบวช การรับภิกษุ ฯลฯ กระทำในนามคณะบุคคลที่สงฆ์เห็นชอบ แม้กระทำเพียงรูปเดียว บุคคลนั้นก็มาจากการคัดเลือกจากสงฆ์ เช่น ผู้ทำหน้าที่แจกจีวรที่มีผู้ถวายให้แก่สงฆ์และภิกษุรูปนั้นทำหน้าที่แจกจีวรแก่พระภิกษุรูปอื่นๆ กระทำในนามคณะสงฆ์และแจกต่อหน้าคณะสงฆ์^๒

จะเห็นได้ว่า หลักการของพระพุทธศาสนาวางการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันของพระสงฆ์ด้วยการควบคุมการเองด้วยมิติทางสังคมอย่างเป็นภาววิสัยที่เป็นธรรมตลอดกระบวนการเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลผู้เกื้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจะ บังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยัง ไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑”^๓

๒) ธรรม นอกจากการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันของพระสงฆ์เพื่อความผาสุกและความดีงามแห่งหมู่คณะและเพื่อเป็นฐานการพัฒนาศักยภาพของตนสูงสุดเท่าที่จะพึงทำได้ หลักการพระพุทธศาสนาจะย้ำพระภิกษุ “สันโดษและไม่คลุกคลีกับหมู่คณะ”^๔ การดำเนินชีวิตประจำวันในการปฏิบัติธรรมจะแยกตนเองออกจากกลุ่มเพื่อให้ “จิตใจ” มีอิสระ อุดมคติทางพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นให้พระภิกษุอยู่ในที่สงัดปราศการคลุกกับหมู่คณะ ขณะเดียวกัน “ระเบียบ กฏเกณฑ์ กติกา” ที่จะเป็นสารัตถะที่จะเกิดสามัคคีธรรม เช่น “กำหนดประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ สวดปาฏิโมกข์”^๕ เพื่อตรวจตราการกระทำของตนเองในรอบทุกกึ่งเดือน ขณะที่อยู่ด้วยกันช่วงเข้าพรรษา พระภิกษุรูปหนึ่งจะให้พระภิกษุรูปอื่นหรือสงฆ์ชี้แนะ กล่าวโทษได้ เรียกว่า ปวารณา ในด้าน

^๑ สงฆ์ อาจจะมี ความหมายในสังคมโลกปัจจุบันที่เรียกว่า “คณะกรรมการ” ที่ถูกคัดเลือกตามคุณสมบัติที่เห็นว่าเหมาะสมทำหน้าที่ได้รับมอบหมายได้บรรลุ

^๒ วินย. (ไทย), ๕/๑๔๕/๑๕๖.

^๓ วินย. (ไทย), ๑/๑๗๙/๒๙๒.

^๔ วินย. (ไทย), ๑/๖๒๖/๗๔๒.

^๕ วินย. (ไทย), ๔/๑๔๙/๑๖๘.

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล เช่น อุปัชฌาย์กับลูกศิษย์ ฯลฯ จะมีความเกี่ยวข้องบนฐานของความสัมพันธ์ด้านจิตใจภายใน เช่น ลูกศิษย์จะเคารพ เลื่อมใส หวังดี รักใคร่ ศรัทธาต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ของตน

เมื่อสังคมสั่งจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานธรรมและวินัยแล้ว ส่งผลต่อการจัดความสัมพันธ์ต่อสังคมภายนอกอย่างเหมาะสม

๒.๓.๒ ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับสังคม

นอกจากพระภิกษุจะมีความปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของหลักธรรมวินัยแล้ว หลักธรรมวินัยนี้ยังเป็นแกนจัดความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมภายนอกด้วย บนหลักการแม่บทโลกทัศน์หลักที่ว่าสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงในฐานะเป็นเหตุและเป็นผลต่อกัน

บนหลักการนี้ สังคมสงฆ์จึงมิได้มีอิสระกับสังคมภายนอกได้ รากฐานความหมาย “ภิกษุ” มีหลายความหมาย และความหมายหนึ่งตามรูปศัพท์ในหลายความหมายนั้น แปลว่า “ผู้ขอ”^๑ การสัมพันธ์กับสังคมภายนอกสามารถแยกย่อยออกได้ ๔ ด้าน ได้แก่

ก. สัมพันธ์ในแง่การดำเนินชีวิต การแยกสังคมสงฆ์ออกจากสังคมด้านหนึ่งในเชิงองค์กร แต่การแยกออกมาจะถูกถ่วงดุลจากสังคมภายนอก การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์จะขึ้นอยู่กับชาวบ้าน ในฐานะ “ผู้ขอ” ผู้ขอในความหมายนี้ หมายถึง การดำเนินชีวิตมาจากการให้ของสังคมด้านวัตถุ ซึ่งมีได้มาจากพระภิกษุเอ่ยวาจาขอกับบุคคลมิใช่ญาติจะมีความผิด เคยมีพระภิกษุขอจีวร บางรูปขอบาตร และถูกปรับอาบัติปาจิตตีย์ หลักการของพระพุทธศาสนา พระภิกษุอาศัยผู้อื่นจึงต้อง “เป็นคนเลี้ยงง่าย ความเป็นคน บำรุงง่าย ความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อากาที่หน้า เลื่อมใส การไม่สะสม การปรารถนาความเพียร”^๒ ขณะเดียวกัน นอกจากห้ามขอแล้วยังจะไม่ปฏิเสธหรือรังเกียจสิ่งที่มีผู้อื่นให้ หลักการนี้วางอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมที่พระภิกษุขัดเกลาให้ตนเองสู่ความเป็นภาววิสัยพ้นจากความปรารถนาหรือไม่ปรารถนาจะได้วัตถุยังชีพจากสังคมภายนอก

สังคมให้วัตถุยังชีพแก่พระภิกษุแล้ว หากมีความสงสัยยังสามารถตรวจสอบสิ่งที่ให้ไปแล้ว นั้นได้ เคยมีตัวอย่างพระมหาลีของพระเจ้าอุเทนถวายจีวรแก่พระอานนท์ ๕๐๐ ผืน พระเจ้าอุเทนทรงสงสัยว่าพระอานนท์รูปเดียวนำจีวรไปใช้เพื่อการใด จึงได้ทรงเข้าสอบถาม พระอานนท์ตอบว่านำไปแจกแก่ภิกษุที่มีจีวรคร่ำคร่า เมื่อคร่ำคร่าเกินกว่าจะนุ่งห่มได้ก็จะทำผ้าแพดาน เมื่อคร่ำคร่าเกินกว่าจะทำผ้าแพดานก็ทำเป็นผ้ายัดใส่ฟูก เมื่อคร่ำคร่าเกินกว่าจะเป็นผ้ายัดใส่ฟูกก็จะทำผ้าเช็ดเท้า เมื่อคร่ำคร่าเกินกว่าจะทำผ้าเช็ดเท้าก็ทำเป็นผ้าเช็ดฝุ่น เมื่อคร่ำคร่ากว่าผ้าเช็ดฝุ่นก็จะขยำกับโคลนฉาบฝาผนัง เมื่อพระเจ้าอุเทนได้ฟังก็ดำริว่าพระอานนท์ใช้ผ้าเป็นประโยชน์อย่างสูงสุดและถวายผ้าเพิ่มอีก ๕๐๐ ผืน^๓ สารัตถะการเชื่อมโยงในการพึ่งพิงปัจจัยสี่กับสังคมภายนอกเป็นไปเพื่อให้สังคมภายนอกควบคุมวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์

^๑ วินย. (ไทย), ๑/๑๘๑/๒๙๕.

^๒ วินย. (ไทย), ๒/๖๖/๕๘.

^๓ วินย. (ไทย), ๗/๖๒๕-๖๒๖ /๒๕๕-๒๕๖.

ข. สัมพันธไมตรีในแง่ด้านความเชื่อ พระวินัยเป็นระเบียบในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์แล้ว พระวินัยนั้นยังเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกในแง่ ความเชื่อถือของสังคมหากเป็นกลไกการจัดความสัมพันธ์ของสังคมให้เกิดความสงบสุขและเป็นกลไกการควบคุมพระสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยแล้ว พระพุทธองค์จะยอมรับความเชื่อและระเบียบของสังคมนั้นมาเป็นพื้นฐานการจัดความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมอีกชั้นหนึ่ง จะเห็นว่าข้อวินัยส่วนใหญ่ (ที่มีโทษเบา) เป็นข้อกำหนดกรอบควบคุมพฤติกรรมของพระสงฆ์วางอยู่บนฐานทัศนะของสังคมในขณะนั้น เช่น ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ หรือใช้คนอื่นตัดเพราะสังคมเห็นว่าต้นไม้ไม่มีเทวดาสงสถิตย์อยู่^๑ ฯลฯ

วัตถุประสงค์ที่เป็นสาระของพระวินัยในหลายข้อนั้นมี ๑๐ ประการ ข้อหนึ่งใน ๑๐ ประการนั้นก็คือ “เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของสังคม”^๒ เมื่อสังคมศรัทธาเป็นฐานเบื้องต้นแล้ว นำไปสู่การแก้ศรัทธาบางประการที่เห็นว่าไม่ถูกต้องในภายหลัง ในแง่ก็คือ ใช้ความศรัทธาด้านวินัยนำไปสู่การเข้าใจหลักธรรมนั่นเอง เช่น เทวดานอกจากสงสถิตย์ในต้นไม้แล้ว เทวดายังหมายถึงความเป็นเทวดาในร่างมนุษย์ที่พัฒนาตนเองไปสู่ความดีด้วยศีล และสมมติเทวดา กล่าวคือพระมหากษัตริย์อีกด้วย ฯลฯ

ค. สัมพันธไมตรีในแง่ด้านในด้านจิตใจ ความรู้สึก ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกนอกจากปรากฏในพระวินัยและการดำเนินชีวิตแล้ว ยังนำสังคมต้องปลูกฝังในสำนึกภายในด้วยการเห็นคุณค่าของวิถีชีวิตของสังคม

“ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระนครราชคฤห์ตามพระพุทธาภิรมย์ แล้วเสด็จพระพุทธเนืองไปทางทักษิณาศรีชนบท พระองค์ทอดพระเนตรเห็นนาของชาวมคธ ซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันนาสี่เหลี่ยม พูนคันนายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง พูนคันนาคันในระหว่างๆ ด้วยคันนาสั้นๆ พูนคันนาเชื่อมกันดังทาง ๔ แพร่ง ตามที่ซึ่งคันนากับคันนาผ่านตัด กันไป ครั้นแล้ว รับสั่งกะท่านพระอานนท์ว่า อานนท์เธอเห็นนาของชาวมคธ ซึ่งเขาพูนดิน ขึ้นเป็นคันนาสี่เหลี่ยมพูนคันนายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง พูนคันนาคันในระหว่างๆ ด้วยคันนาสั้นๆ พูนคันนาเชื่อมกันทาง ๔ แพร่ง..”^๓

จึงทรงให้ทำจิวรตามรูปแบบคันนาของชาวราชคฤห์และเป็นรูปแบบในการตัดเย็บจิวรที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ทรงห้ามพระสงฆ์จาริกไปตามสถานที่ต่างๆ ในช่วงฤดูฝนเพราะว่าเป็นว่าเป็นการเหยียบย่ำนาชาวบ้านเป็นที่มาของการประเพณีการเข้าพรรษาในปัจจุบัน

ง. สัมพันธไมตรีในด้านการเกื้อกูลต่อสังคม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมไปกลับสองทาง ทางหนึ่งพระสงฆ์เชื่อมโยงกับสังคมในฐานะเป็นผู้ฟังฟังด้านปัจจัยสี่ ในด้านกลับกันพระสงฆ์ปฏิบัติสัมพันธ์ในด้านการเสนอหลักธรรมและเข้าไปแก้ไขปัญหาสังคม

ในด้านเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมเพื่อประโยชน์สุขของสังคมเป็นสาระหลักการทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามุ่งประโยชน์ต่อสรรพสิ่ง ทั้งพระสงฆ์ สังคมและสิ่งมีชีวิตทั้งหมด การเกิดขึ้นของพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพตนเองสูงสุดได้ในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ด้วยการบำเพ็ญประโยชน์สูงสุดคือการให้

^๑ วินย. (ไทย), ๒/๓๕๔/๓๔๗.

^๒ วินย. (ไทย), ๑/๑๗๙/๒๙๒.

^๓ วินย. (ไทย), ๕/๑๔๙/๑๖๐.

ความสำคัญช่วยเหลือบุคคลอื่นยิ่งกว่าการให้ความสำคัญชีวิตของตน การบำเพ็ญประโยชน์สูงสุดนี้เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า คุณสมบัตินี้ก็เป็นคุณสมบัติเปิดสำหรับทุกคน พุทธปณิธานเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าองค์ทรงบำเพ็ญบารมีฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ในสำนักพระพุทธเจ้าทรงก่อนว่า “เราพึงบรรลूसัพพัญญุตญาณหลุดพ้นแล้ว พึงเปลื้องหมู่มสัตว์พร้อมทั้งเทวดาให้หลุดพ้นเถิด ประโยชน์อะไรด้วยเราผู้เป็นคนมีกำลังจะข้ามไปคนเดียวเล่า เราบรรลूसัพพัญญุตญาณได้ และจะช่วยหมู่มชนให้ข้ามได้เป็นอันมาก”^๑ อุดมคติดังกล่าวได้รับการยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนสังคมอดีตแม้จะประพฤติได้อย่างเป็นรูปธรรมได้มากน้อยของแต่ละคนก็ตาม

การเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมเชิงประวัติศาสตร์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงทำเป็นแบบอย่าง ปรากฏ ๒ ลักษณะ

(๑) การเข้าไปเกี่ยวข้องในการแก้ไขโดยตรง จากหลักฐานในพระไตรปิฎกที่ชี้ให้เห็นปัญหาสังคมไม่ปรากฏชัดนัก อาจจะมีสังคมอดีตเป็นสังคมพื้นฐานที่ประกอบรวมกันเข้าอย่างไม่มีควมสลับซับซ้อนละเอียดเกี่ยวของระหว่างของพระสงฆ์กับสังคมเป็นไปอย่างมีความสมดุล จึงเป็นการแก้ปัญหาที่รากฐานของปัญหาที่เดียวเพราะปัญหาสังคมทุกด้านมักจะเกิดขึ้นจากพื้นฐานการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคมขาดความสมดุลนั่นเอง ปัญหาที่ปรากฏชัดเจนในอดีตจึงเป็นปัญหาของปัจเจกบุคคล ได้แก่ ปัญหาด้านจิตใจและหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเกือบทั้งหมดก็ตอบปัญหานี้ได้อย่างตรงไปตรงมา

ส่วนปัญหาทางสังคมในอดีตปัญหาเหล่านี้บางปัญหาอาจจะไม่ปรากฏชัด บางปัญหาสังคมสมัยนั้นอาจจะไม่ถี่ยอกนักพอที่จะทำให้เกิดความเสียสุขภาพของสังคมโดยรวมในขณะนั้น บางปัญหาอาจจะเป็นปัญหาเพียงระยะสั้นในช่วงบางเวลาจนอาจจะไม่ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญ แต่หากนำกรอบที่เป็นความหมายของปัญหาสังคมในปัจจุบันเข้าไปพิจารณาตรวจสอบปัญหาในสังคมอดีตจะเห็นได้ว่าปรากฏปัญหาสังคมอย่างน้อย ๓ ประการ ดังนี้ (๑) ปัญหาเรื่องชาติพันธุ์ (race) การแยกชาติพันธุ์ระหว่างวรรณะพราหมณ์กับวรรณะชั้นอื่นๆ ที่รองรับความชอบธรรมของวรรณะพราหมณ์เอง (ในแม่พิมพ์หนึ่งอาจจะเป็นกลไกการจัดระเบียบสังคมขณะนั้น) พระพุทธเจ้าทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาด้วยการสร้างสังคมสงฆ์ขึ้นและจัดความสัมพันธ์กันใหม่ตามอายุของการเข้ามาสู่ความเป็นพระภิกษุแทน (๒) ปัญหาที่สังคมในขณะนั้นอาจจะไม่ถือว่าเป็นปัญหานัก? คือ ปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมทางเพศ (สังคมขณะนั้นอาจจะต่อเติมความไม่เท่าเทียมนี้ด้วยการให้ด้านอื่น?) เพศสตรีจะไม่สามารถเข้ามาสู่เพศนักบวชได้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเข้ามาบวชในพุทธศาสนาได้แม้จะมีเงื่อนไขก็ตาม^๒ (๓) ปัญหาความขัดแย้ง/สงครามระหว่างหัวเมืองต่างๆ พระองค์วางท่าทีจัดความสัมพันธ์พระองค์ได้อย่างเหมาะสม ไม่ใกล้ชิดนักและไม่ห่างนัก ครั้นทรงเสด็จดับปรินิพพานทรงเลือกเมืองกุสินาราซึ่งเป็นเมืองเล็กๆเป็นสถานที่ดับขันธปรินิพพาน^๓ เพื่อมิให้เกิดการแย่งชิงพระธาตุ หากเป็นเมืองเล็กๆเจ้าเมืองมีอำนาจต่อรองน้อยและจะแบ่งปันหัวเมืองอื่นๆโดยฉันทนา นอกจากการวางท่าทีใน

^๑ ข.อ.ป. (ไทย), ๓๓/๒/๒๘๘.

^๒ วิ.จ. (ไทย), ๗/๕๑๖/๒๐๘.

^๓ ที.ม. (ไทย), ๑๐/๑๔๕/๑๒๕.

การแก้ปัญหาทรงให้หลักการมิให้เกิดสงคราม “ชานะยอมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์ บุคคลละความชนะและความแพ้เสียแล้ว จึงสงบระงับ นอนเป็นสุข”^๑

(๒) การให้หลักการการจัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นสังคมาภายนอก ทรงวางหลักการที่เป็นข้อปฏิบัติเป็นฐานในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันที่เป็นในทางเกื้อกูลระหว่างกันระหว่างคนในสังคมโดยตรง ได้แก่ หลักการคบมิตร^๒ ทิศ ๖ เป็นหลักปฏิบัติในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลรอบข้างที่มีสถานะแตกต่างกัน^๓ สังคหวัตถุ^๔ เป็นหลักในการยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงเกื้อกูลวัตถุและจิตใจ^๕ อริยทรัพย์^๖ สิ่งที่ยึดเหนี่ยวที่การแสวงหาสิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิต^๗ สัมปยุตธรรม หลักการจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับเงื่อนไขของคน สถานที่ เวลา หลักเหตุผล^๘ เป็นต้น

พระสงฆ์กับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมาภายนอกเป็นไปตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ทรงวางไว้ที่คงดำรงอยู่ยาวนานนั้นเพื่อ “พรหมจรรย์นั้นจะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็น อันมาก เพื่อความอนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^๙

ตามหลักปฏิจจำนุสบบาทแสดงสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงในฐานะเป็นเหตุของสรรพสิ่งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก พระสงฆ์ไม่เพียงมีความเชื่อมโยงกับพระสงฆ์ด้วยกัน พระสงฆ์กับสังคมาและพระสงฆ์กับความสัมพันธ์ระหว่างสังคมากับสังคมาภายนอกแล้ว ยังมีความเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วย ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกปรากฏหลายมิติ มิติหนึ่งที่สำคัญได้แก่ สิ่งแวดล้อมภายนอกอยู่ในฐานะเป็นสิ่งทรัพยากร การใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภายนอกในปัจจุบันกำลังเป็นปัญหาสังคมาประการหนึ่งที่แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมาพยายามเข้าไปมีส่วนแก้ไขในปัจจุบัน การพิจารณาถึงรากฐานท่าทีการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในฐานะทรัพยากรของพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญ

๒.๓.๓ ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก

ทัศนะของพระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นไม่สามารถแยกออกจากความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ พระสงฆ์กับสังคมาภายนอกและพระสงฆ์กับหลักพระธรรมวินัยได้ ทรัพยากรจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ใช้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมา กล่าวคือ พระสงฆ์จะอาศัยสังคมา หลักพระวินัยจึงห้ามพระสงฆ์ “สั่งสมอาหาร”^{๑๐} นอกจากการสั่ง

^๑ สัจ.ส. (ไทย), ๑๕/๓๗๑/๑๐๕.

^๒ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๑๘๖-๑๘๘/๑๔๒-๑๔๓.

^๓ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๑๘๘/๑๔๔.

^๔ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๒๖๗/๑๘๑.

^๕ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๓๒๖/๒๒๐.

^๖ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๓๓๑/๒๒๒.

^๗ ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๑๐๘/๑๐๐.

^๘ วินย. (ไทย), ๒/๕๑๒/๔๕๙.

สั่งสมแล้วยังห้ามการแสวงหาอาหารด้วยตนเองที่ผู้อื่นไม่มอบให้^๑ ในลักษณะการประกอบอาชีพหรือลักษณะอื่นใดที่แยกตัวเองอิสระออกจากความเชื่อมโยงกับสังคมขณะเดียวกันก็ไม่ให้เป็นภาระของผู้อื่น ในแง่ที่จะแสดงเจตจำนงว่าตนต้องการของสิ่งนั้น ในแง่ความหมายของหลักธรรมข้อห้ามดังกล่าวมุ่งหวังเพื่อให้พระสงฆ์มีกนน้อยและขัดเกลาดตนเอง ใช้วัตถุภายนอกเท่าที่จำเป็น ทรงอนุญาตให้มีจีวรเพียงสามผืน การดำเนินชีวิตจะต้องไม่ทำให้ตัวเองได้ประโยชน์แล้วสิ่งอื่นเสียประโยชน์ “ครั้งหนึ่งที่เมืองเวรฎฐาเกิดทุกข์ภัยข้าวปลาผิืดเคือง การบิณฑบาตเพื่อยังอัตภาพให้เป็นไปมิได้ทำได้ง่ายนอก พระโมคคัลลานะทูลเสนอพระพุทธเจ้าขอพลิกแผ่นดินเพื่อนำวันดินมาเป็นอาหารพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตเพราะจะทำการทำลายสัตว์ที่อยู่ในดินนั้น” การดำเนินชีวิตเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วยหลักการเบียดเบียนน้อยที่สุดหรือไม่เบียดเบียนและให้ได้ประโยชน์มากที่สุด

ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างองคภาพต่างๆของสังคมตามหลักปฏิจจสมุปบาทเป็นทั้งเชิงบวกและเชิงลบ การจัดความสัมพันธ์เกี่ยวข้องข้างต้นเป็นไปเพื่อผลเชิงบวก ในที่คณะพระพุทธรศาสนาการจัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในหน่วยสังคมของตนและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยองคภาพทางสังคมเป็นรากฐานแรกของการพัฒนาปัจเจกบุคคลและพัฒนาคบุคคลอื่น/สิ่งอื่นไปพร้อมกัน ในปัจจุบันปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นมาจากการแยกเชื่อมโยงองคภาพต่างๆของสังคมออกจากกันและขาด “แกนบางอย่าง” ร้อยรัดเข้าในเชิงบวก ตามหลักปฏิจจสมุปบาทถือว่าถึงแม้การแยกความปัจเจกบุคคลออกจากหน่วยอื่นก็มีความ “เชื่อมโยง” ความเป็นเหตุเป็นผลกับสิ่งอื่น/หน่วยอื่นเช่นเดียวกัน แต่เป็นความเชื่อมโยงผลกระทบลูกโซ่ต่อเนื่องอีกด้านหนึ่งในเชิงบั่นทอน

ความเชื่อมโยงระหว่างคนในสังคมและระหว่างหน่วยทางสังคมเชิงบวกเป็นรากฐานการแก้ไขปัญหาลงสังคมทุกปัญหาและการขาดความเชื่อมโยงทางบวกเป็นตัววัดว่าบุคคลหรือสังคมนั้นๆจะนำไปสู่การมีปัญหาลงสังคม หากพิจารณาสังคมไทยสมัยใหม่หรือหลังสมัยใหม่ในปัจจุบันตามหลักความเชื่อมโยงข้างต้นขาดความเชื่อมโยงข้อใดข้อหนึ่ง “ความเชื่อมโยงระหว่างหน่วยพระสงฆ์กับพระสงฆ์” ยังมีความเชื่อมโยงภายในหน่วยคงสืบทอดต่อเนื่องจากสมัยพุทธกาลดำรงอยู่ถึงปัจจุบันแม้จะคลี่คลายแตกต่างจากเดิมไปบ้างจากผลกระทบพัฒนาการของโลกสมัยใหม่, “ความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลและหน่วยสังคมภายนอก” ที่มีความหลากหลายมากขึ้นได้มีแกนจัดความสัมพันธ์นั้นหลากหลายแกนที่เป็นหลักจริยธรรมของแต่ละหน่วยสังคมขาดความสัมพันธ์ในฐานะเป็นแกนของทุกหน่วยลดหาย,จากหน่วยสังคมภายนอกที่มีความเชื่อมโยงภายในหน่วยสังคมลดลง เป็นผลนำมาสู่การจัดความสัมพันธ์ระหว่าง “หน่วยของพระสงฆ์กับหน่วยสังคมภายนอก” ลดลงด้วย ความแยกห่างระหว่างหน่วยต่างๆทางสังคมดังกล่าวเป็นช่องว่าง จึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่จะนำมาสู่การเชื่อมโยงแก้ไขปัญหาลงสังคมเริ่มจากหน่วยพระสงฆ์เข้าไปเชื่อมโยงกับกับหน่วยสังคมแนวคิดนี้เรียกว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ตามหลักการที่เคยเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล แต่การเข้าไปเชื่อมโยงจะมีความแตกต่างๆภายใต้บริบทสังคมสมัยที่มีความสลับซับซ้อน อย่างไรก็ดี หลักการเดียวกันนี้สามารถ

^๑ วินย. (ไทย), ๒/๕๒๒/๔๖๖.

^๒ วินย. (ไทย), ๑/๖/๘.

นำมาตีความและปรับใช้ในบริบทสังคมสมัยใหม่ได้หลายแนวทาง ตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นเชิงประจักษ์ได้แก่ การนำหลักธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมของท่านพุทธทาสภิกขุ

๒.๓.๔ สรุป

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีเนื้อหาแสดงจุดเป้าหมายส่วนบุคคลคือการเข้าสู่จุดสูงสุดและเป้าหมายในการจัดระเบียบสังคม ทั้งเป้าหมายส่วนบุคคลที่จะพึงถึงจุดสูงสุดได้วางอยู่บนฐานของสังคมที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน ปัจเจกบุคคลที่พัฒนาตนเองเพื่อจะเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดจะส่งผลต่อการจัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมสงบสุข และในทางกลับกันสังคมที่สงบสุขจะเป็นฐานให้ปัจเจกบุคคลพัฒนาตนเองได้ง่ายต่อการเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดนั้นได้ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้แยกแยะระหว่างบุคคลกับสังคม เป้าหมายสูงสุดกับวิถีคือหลักจริยธรรมของคนในสังคม ความโยงโยนนี้ปรากฏในหลักคำสอน เช่น หลักอภัยปัจเจกจิตและหลักปฏิจตุสบาท และความโยงโยนนี้ปรากฏคุณสมบัติบางประการ คือ ความเป็นไตรลักษณ์ กล่าวคือสังคมมีความโยงโยนอย่างเป็นพลวัตร ความเป็นพลวัตรมาจากความสัมพันธ์ของหน่วยสังคมและปัจจัยอื่นๆที่เป็นทั้งตัวสาเหตุและเป็นผลสะท้อนกลับไปตาม ความโยงโยนระหว่างกันปรากฏทั้งในหลักธรรมและในหลักพระวินัย ในหลักพระวินัยจะวางเกณฑ์การจัดความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับธรรม (เฉพาะบุคคล ได้แก่ การรักษาศีล ภาวนากรรม วิถีกรรมและมโนกรรมเพื่อขัดเกลาตนเองตามลำดับความหยาบไปสู่ความละเอียด) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ เช่น พิธีกรรมของสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งหลักการนี้ปรากฏในหลักคำสอนและการดำเนินพระจริยวัตรของพระศาสดาอย่างกลมกลืน ซึ่งต่อมาสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ก่อให้เกิดการลอคทอนหลักคำสอนออกเป็นขั้ว อย่างไรก็ตาม มีพระสงฆ์ที่ได้กล่อมเกลาตนเองและชี้ให้เห็นหลักการเดิมของพระพุทธศาสนาว่ามีความโยงโยนของสรรพสิ่งและการปฏิบัติของท่านก็สะท้อนให้เห็นหลักการของพระพุทธศาสนา ดังกล่าวอย่างชัดเจน

๒.๔ ตัวอย่างรูปแบบและลักษณะของพระสงฆ์การเข้าไปพัวพันกับสังคม

จะเห็นว่าหลักการพระพุทธศาสนาและการจัดองค์กรของบุคลากรทางพระพุทธศาสนา วางอยู่บนพื้นฐานหลักคำสอนตามแนวคิดพระพุทธศาสนาข้างต้น ก่อนที่จะนำแนวคิดนี้เป็นกรอบในศึกษางานภาคสนาม ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างพระสงฆ์ที่เป็นตัวอย่างในการนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมอย่างเข้มแข็งท่านหนึ่งที่ได้รับการยอมรับในวงกว้างให้เป็นรูปธรรม จำนวน ๒ ท่าน คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ และท่านติช นัท ฮันท์

๒.๔.๑ ท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมด้วยคุณสมบัติบางประการ ซึ่งผู้วิจัยอธิบายตามลำดับ ดังนี้

๑) ท่านพุทธทาสในฐานะนักเคลื่อนไหวพุทธศาสนาเพื่อสังคม

ในฐานะท่านพุทธทาสเป็นบุคคลปฏิรูปคำสอนพระพุทธศาสนาและได้รับการยอมรับในวงกว้าง แนวการตีความและหลักคำสอนของท่านมีอิทธิพลต่อและเป็นแรงจูงใจเกิดการก่อตัวของ

กลุ่มต่างๆในการนำหลักพุทธธรรมสู่การแก้ปัญหาด้านจิตใจและแก้ปัญหาสังคม ด้วยเหตุนี้จึงมีงานศึกษากิจกรรมของท่านจำนวนมากในแง่มุมทางการเมือง เศรษฐศาสตร์ การศึกษา ฯลฯ แต่งานชิ้นนี้ศึกษาในกรอบแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” เพื่อแสวงหาสาระที่เป็นแก่นหรือมีความแตกต่างกับเกณฑ์ที่เป็นแนวคิดคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมให้ชัดเจน

หลักการสำคัญของท่านโดยสังเขป ก่อนอธิบายแนวคิดของท่านโดยรวม คำสำคัญของท่านที่เป็นหลักในการอธิบายหลักธรรมทั้งหมดของท่านจะโยงกับ คำสำคัญ (keywords) ดังนี้

(๑) **ธรรม หรือธรรมชาติ** ท่านอธิบายในฐานะเป็น**โลกทัศน์**การมองโลกและสรรพสิ่ง เชื่อมโยงกับหลักศีลธรรม สังคมและมนุษย์ (ปัจเจก)

(๒) **นิพพาน-ความว่าง-สุญญตา** ท่านอธิบายในฐานะเป็น**เป้าหมายของชีวิต**ที่ทุกคนพึงจะบรรลุถึง และท่านก็ขัดเกลากตัวเองเป็นแบบอย่าง

(๓) **ที่นี่ เดี๋ยวนี้ หรือปัจจุบัน** ท่านอธิบายในฐานะเป็น**ปฏิบัติการ**เชิงโลกทัศน์ในข้อที่ ๑ และนำไปสู่ไปสุดหมายในข้อที่ ๒ และ

(๔) **คุณค่าภายใน** เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างคำหลักทั้ง ๓ คำข้างต้น

ในงานของท่านจะปรากฏสี่คำหลักเป็นกรอบในอธิบายคำสอนของท่านในทุกเรื่องและโยงไปสู่การอธิบายแนวคิดของท่านทั้งหมด แนวคิดธัมมิกสังคมนิยม พุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์ พุทธศาสนากับปัญหาศีลธรรม เป็นต้น

ก. ให้ความสำคัญโลกุตรธรรมเชื่อมต่อกับมิติทางสังคม

ท่านพุทธทาสเป็นนักปฏิรูปสำคัญที่มีพลังในการในการรื้อฟื้นหลักคำสอนโลกุตรธรรมมาแก้ปัญหาในระดับปัจเจกและปัญหาสังคม ในการอธิบายถึงแม้ท่านจะอธิบายแยกความหมายของศีลธรรมกับธรรมสูงสุด ในหนังสือ “สิ่งที่ดีที่สุดที่จะได้ในชีวิตนี้เอง”ว่า “ศีลธรรมคือระเบียบวางไว้สำหรับความสุขของสังคม สังคมทั่วไปไม่อาจจะเข้าถึงมรรคผลนิพพานได้ แต่เราสามารถประพาสเสมอกันในส่วนของศีลธรรมที่ทำให้สงบสุขสังคม นี้เราเรียก่า ศีลธรรม ส่วนสังฆธรรมลึกซึ้งลงไป ทำจิตให้เข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ไม่นึกฝัน คือสิ่งที่เรียกว่ามรรค ผล นิพพาน”^๑ ในแง่การปฏิบัติทุกคนถึงยึดโลกุตรเป็นเป้าหมายแล้วศีลธรรมจะเกิดขึ้นเอง ก่อนหน้านั้นยึดถือกันว่าโลกุตรธรรมเป็นธรรมชั้นสูงที่เป็นแนวการปฏิบัติของปัจเจกบุคคลไม่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาสังคม บุคคลที่จะปฏิบัติธรรมชั้นสูงนี้จะต้องตัดขาดจากโลกภายนอกโดยสิ้นเชิง

ข. การแก้ปัญหาส่วนตัวและสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของธรรม

ท่านอธิบายธรรมไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ดังนี้

“พระพุทธศาสนามีคำสอนที่กว้างมาก ครอบคลุมความรู้ก่อนสมัยพุทธกาล ในสมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาล นี่เป็นศาสนาที่เราสมมติว่าเป็นพุทธศาสนา หรือจะเป็นนอกพระพุทธศาสนาออกไป เช่น คริสต์ศาสนาหรือศาสนาอิสลามก็ตามใจ สิ่งใดที่ละความชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้จิตใจให้สะอาดแล้ว ถือว่าเป็นพระพุทธศาสนาทั้งนั้น”^๒ และอธิบายในทำนองเดียวกัน ในหนังสือ “ปัญหามนุษย์” “คำว่าธรรมชาติในภาษาธรรมะ ในภาษาศาสนาและก็กว้าง อย่างเดียวกับคำว่าพระเจ้า อะไรอะไรก็

^๑ พุทธทาสภิกขุ, ไม่ปรากฏสถานที่และปีพิมพ์ น. ๗๙.

^๒ พุทธทาสภิกขุ, อ้างแล้ว ๒๕๔๖, น. ๑๐.

ธรรมชาติทั้งหมด ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นธรรมชาติ แล้วยังแบ่งได้สองประเภท ได้แก่ สิ่งที่มีสิ่งอื่นปรุงแต่ง ก็เรียกว่า ธรรมชาติ สิ่งที่อยู่เหนือการปรุงแต่ง เช่น นิพพานอย่างนี้ ก็เรียกว่าธรรมชาติ”^๑

ธรรมะในความหมายนี้ จึงมีความหมายคล้ายกับระเบียบ กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งอยู่ภายนอกมนุษย์เป็นภาววิสัย (objective) กำหนดความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ของสิ่งต่างดำเนินไปอย่างมีระเบียบ แต่จะแตกต่างที่ความหมายของธรรมะของท่านโยงเข้าสู่กับปฏิบัติด้านคุณค่าได้ การแก้ไขปัญหามนุษย์ในทุกระดับทั้งด้านปัจเจกและสังคมต้องพิจารณาเห็นความเป็นจริงของธรรม ผลของการพิจารณาเห็น “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น”

หลักศีลธรรมของสังคมจึงอิงกับหลักของธรรมศีลจะเกิดขึ้นเองธรรมชาติขณะนั้นโดยมิได้มีการบังคับ ศีลคือ “สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้รู้สึกยินดีในร้ายในเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง การเลี้ยวชีพชอบ”^๒ และอธิบายศีลในหนังสือ “คู่มือมนุษย์” ว่า “คำว่าศีลนี้ ขอให้จำไว้แปลว่า ปกติ คือ ปกติหรือนิ่งหรือสงบนั้นแหละ มันค่าๆเดียวกับคำว่า ศีลา จำกั้งง่ายว่าก่อนหินมันนิ่งหรือปกติ คำว่าศีลก็เหมือนกัน มีความหมายคล้ายกับก่อนหิน คือปกติหรือสงบทางกาย ทางวาจาซึ่งสังเกตจากภายนอก”^๓ ถือว่าเป็นรากฐานของศีลคือภายในตัวมนุษย์มิได้มาจากระเบียบกฎเกณฑ์ภายนอก ศีลในทัศนะของท่านคือความปกติ และความสงบ หมายถึง ปกติหมายถึงธรรมชาติของความสมดุล จริยธรรมทางสังคมจึงอิงกับหลักธรรมสูงสุด

ค. ติความหลักคำสอนใหม่ เน้นเรื่องคุณค่าและปฏิบัติได้

การอธิบายหลักธรรมะข้างต้นอาจจะไม่แตกต่างจากการอธิบายตามคัมภีร์หรือท่านอื่นๆ แต่ที่แตกต่างจากท่านอื่นๆในสายเถรวาท ก็คือ การนำหลักคำสอนสูงสุดลงมาอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันที่จะสัมผัสและต้องได้ในปัจจุบัน

- ธรรมะทุกข้อสามารถสัมผัสได้ในขณะนี้ ดังนั้นการอธิบายหลักธรรมสูงสุดของท่านได้แก่ นิพพาน หมายถึง ความเย็น, สุขัญญา ความว่าง หากช่วงเวลาใดไม่ยึดมั่นถือมั่น

- หลักธรรมทุกข้อให้ผลในปัจจุบัน ไม่ต้องรอชาติหน้า “ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว” มิใช่ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ท่านตีผลของการกระทำเกิดขึ้นแล้วในขณะที่ทำ ท่านพุทธทาสอธิบายด้วยกรอบแห่งการสัมผัสได้ ปฏิบัติได้และให้ผลได้ในปัจจุบัน ท่านอธิบายแย่งจารีตการตีความที่ผ่านมาในหนังสือ “ปฏิจจนุปบาทจากพระโอบุส” ว่า “ภพ ชาติ หมายถึง สภาวะความเป็นตัวตน การเกิดขึ้นของการยึดมั่นว่ามีตัวตน ชรา มรณะ หมายถึง สภาวะของการเปลี่ยนแปลงของการยึดมั่นถือมั่น”^๔ ตามทัศนะของท่านพุทธทาส วงจรการเกิดอวิชชา-มรณะ เป็นกระบวนการทางจิตเพียงชั่ววินาทีในปัจจุบัน หนึ่งนาที่กระบวนการที่เป็นวงจรเกิดขึ้นภายในจิตอาจจะเกิดดับหลายรอบ คำอธิบายดังกล่าวของท่านสอดคล้องกับการอธิบายหลักธรรมอื่นๆ ที่เน้นสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้ ควบคุมได้ปัจจุบัน เช่น “พระพุทธศาสนาของเรานั้นมุ่งปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าในที่นี้คือเอาความทุกข้อออกจากจิตใจได้อย่างไร? คือเราจะปอกสิ่งที่ห่อหุ้มจิตใจเราออกได้อย่างไร? นี่คือปัญหาเฉพาะหน้า”^๕

^๑ พุทธทาสภิกขุ. อ่างแล้ว ๒๕๔๖, น. ๑๐.

^๒ พุทธทาสภิกขุ. อาปานสติ.(กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๓) น. ๑๗.

^๓ พุทธทาสภิกขุ.ไม่ปรากฏสถานที่และปีพิมพ์ น. ๕.

^๔ พุทธทาสภิกขุ.อิทัปปัจจยา.(กรุงเทพฯ,ธรรมทานมูลนิธิ) ๒๕๑๖.

^๕ พุทธทาสภิกขุ.ไม่ปรากฏสถานที่และปีพิมพ์ น. ๒๒.

“เรื่องของปัจจุบันเป็นปัญหาเฉพาะหน้า แม้เรื่องในอดีตจะเกี่ยวเนื่องกับปัจจุบันบ้าง มันก็เรื่องในอดีต นั่นไม่ใช่ตัวปัญหาปัญหาที่แท้จริงคือปัญหาที่เกิดในปัจจุบัน”^๑

ง. เสนอหลักการแก้ปัญหาใหม่ๆ ฐานจิตใจ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง

ท่านเห็นว่าการเข้าไปผูกพันเพื่อแก้ปัญหาสังคมเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ไม่ใช่การแยกตัวเองออกจากสังคม การทำหน้าที่จึงถือว่าการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง ท่านจึงรับรู้ปัญหาใหม่ๆที่เกิดขึ้นในสังคมและมักไม่ละเลยเสนอความเห็นต่อการแก้ปัญหา

หลักการนำเสนอการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในปัจจุบัน เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม มาจากฐานแม่บทการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยสังคมผ่านหลัก “ธรรมวินัย” หรือในความหมายของท่านคือกฎธรรมชาติต่อการใช้ทรัพยากร ธรรมิกสังคมนิยมจึงเป็นหลักพื้นฐานทางสังคมต่อการแก้ปัญหาใหม่ๆทางสังคมที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ต่อการตีความปัญหาใหม่นั้น หลักการพื้นฐานธรรมิกสังคมนิยมจึงเป็นหลักการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางต่างๆทางสังคมบนแกนพระธรรมวินัยหรือแกนธรรมชาติตามแบบเดียวกับการจัดความสัมพันธ์ที่มีมาในพุทธกาลนั่นเอง ท่านนำมาเสนอหลักการดังกล่าวเสนอต่อสังคมในหลักการว่า “ธรรมสังคมนิยมคือตัวแท้ของธรรม ของธรรมะก็ได้ ของธรรมชาติก็ได้ เป็นสิ่งเดียวกัน ตัวแท้จริงของธรรมชาติคือสังคมนิยม คือ มันไม่มีอะไรที่จะอยู่อย่างโดดเดี่ยวเดี่ยวได้ มันต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีแผ่นดินต้นไม้จะอยู่อย่างไร ไม่มีต้นไม้แผ่นดินจะอยู่อย่างไร หรือว่าน้ำอยู่ได้โดยไม่มีแผ่นดิน...อวัยวะใหญ่ๆน้อยๆทั้งหลายต้องร่วมกันทำงาน ทำหน้าที่ถูกต้องตามธรรมสังคมนิยมจะอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ได้ ฉะนั้นวิญญานแห่งสังคมนิยมอยู่ในตัวทุกคน...”^๒ หลักปฏิบัติของแนวคิดธรรมิกสังคมนิยมมาจากฐานคุณค่าภายในที่ทุกคนไม่เอาส่วนเกิน “หากแต่ละคนไม่เอาส่วนเกิน ส่วนเกินจะตกทอดไปยังบุคคลอื่น คนอื่นก็ไม่ขาดแคลน”

ท่านให้ความหมายเศรษฐกิจ ในหนังสือเศรษฐกิจคืออะไร “นี้อาตมามองเห็นไม่ได้ว่ามันเป็นปัญหาเศรษฐกิจ แต่มันเป็นปัญหาศีลธรรม ฉะนั้นจะต้องปรับปรุงในแง่ศีลธรรม”^๓ ทศนะการแก้ปัญหาสังคมอื่นๆ ก็มาจากหลักการเดียวกัน กล่าวคือมาจากกรากฐานคุณค่าภายในสู่การจัดระเบียบภายนอก เช่น สันติภาพของโลก ท่านอธิบายว่า “ธรรมชาตีสั้นๆมันมีสันติภาพ...สันติภาพสูงสุดคือการดับทุกข์^๔ นั่นเอง

๒) ความสัมพันธ์ของท่านพุทธทาสกับสังคม

แนวทางการสอนท่านพุทธทาสเน้นย้ำการแก้ไขปัญหาสังคม และเน้นย้ำว่า พระพุทธศาสนาแยกไม่ออกจากชุมชนในความหมายการสัมพันธ์กับชุมชนในความหมายของท่านไม่ได้ เน้นความสัมพันธ์เชิงกายภาพการเข้าไปมีส่วนในการแก้ไขปัญหาระดับชาติแต่มีความหมายการเข้าไปเกี่ยวข้องการชี้แนะทางออกในแก้ปัญหาด้วยหลักจริยธรรมด้วยหลักธรรมทางศาสนาและพระสงฆ์นั้น เป็นอย่างในการนำหลักคำสอนมาใช้พัฒนาตนเองด้วย ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างท่านพุทธศาสนากับสังคมเทียบเคียงกับหลักการการจัดความสัมพันธ์ตามแนวพุทธศาสนาวางแนวทางไว้ และ

^๑ พุทธทาสภิกขุ, ไม่ปรากฏสถานที่และปีพิมพ์ น. ๒๒.

^๒ พุทธทาสภิกขุ, ไม่ปรากฏสถานที่และปีพิมพ์ น. ๒๖.

^๓ พุทธทาสภิกขุ, เศรษฐศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพโลก, (กรุงเทพฯ : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

^๕ อ้างแล้ว, หน้า ๔.

ท่านพุทธทาสก็มีปณิธานที่จะดำเนินตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้อย่างเคร่งครัดโดยเรียกตนเอง “พุทธทาส” หมายถึง “ทาสของพระพุทธเจ้า” และท่านมุ่งหวังจะปฏิรูปหลักคำสอนให้มีความบริสุทธิ์ตามเจตนารมณ์ของคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา “การเกิดขึ้นของสวนโมกข์ท่านตระหนักความคลาดเคลื่อนและการถดถอยของพระพุทธศาสนาที่ถือปฏิบัติอยู่ในเมืองไทยและมุ่ง “ฟื้นฟู” พุทธศาสนาขึ้นมาใหม่”^๑ โดยเฉพาะฟื้นฟูหลักคำสอนระดับโลกุตรธรรมสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันในโลกสมัยใหม่ได้ คำสอนของท่านจึงเน้นปัญญามากกว่าศรัทธาที่ข้ามพ้นข้อจำกัดเรื่องชาติพันธุ์ ศาสนาและความแตกต่างด้านความเชื่อ ด้วยเหตุนี้ชุมชนที่ท่านมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย

(๑) ชุมชนระดับชาติและนานาชาติ ท่านศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ไบเบิลอย่างแตกฉาน และมีการสนทนาระหว่างศาสนา ท่านเห็นว่าเป้าหมายของศาสนามีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย ๓ ประการ “ (๑) ช่วยให้แต่ละคนเข้าใจแก่นศาสนาของตนเองอย่างถ่องแท้ (๒) ให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และ (๓) ควรร่วมมือกันที่จะดึงคนให้พ้นจากความเป็นวัตถุนิยม... ศาสนิกศาสนาอื่นๆ จึงมีความรู้สึกที่ท่านพุทธทาสเป็นอาจารย์ของเขาด้วย...มีกลุ่มเคลื่อนไหวคริสต์ศาสนากลุ่มหนึ่งในฟิลิปปินส์ปฏิรูปคริสต์ศาสนาจากการได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิดและชีวิตและงานของท่านพุทธทาส”^๒

ในสังคมไทย ท่านพุทธทาสมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับนักคิด นักเคลื่อนไหว กิจกรรมนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้าไปแก้ไขปัญหาสังคม เช่น อาจารย์สุลักษณ์ สิวลักษณ์และประชา หุตานุวัตร ได้ตั้ง “มูลนิธิพระพุทธศาสนิกเพื่อสังคมนานาชาติ” ขึ้น (foundation of the international of engaged Buddhist)^๓ และมีการเคลื่อนไหวเกิดกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเสวยธรรม กลุ่มธรรมทายาทของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศไทย เป็นต้นนอกจากนี้ท่านยังมีอิทธิพลต่อนักปราชญ์ นักคิด นักเขียนสำคัญ ได้แก่ อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ นายแพทย์ประเวศ วะสี อังคาร กัลยาณพงศ์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นต้น

(๒) ความสัมพันธ์ต่อพระสงฆ์ ความสัมพันธ์เป็นไปตามหลักการของพระธรรมวินัย ท่านเป็นพระป่าขณะเดียวกันก็เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ ในฐานะเป็นพระป่าทั่วไป ความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ในวัดในฐานะลูกศิษย์ (อันเตวาสิก) จะมีความผูกพันเชิงศรัทธาด้านจิตใจสูง ขณะเดียวกันท่านก็วางสถานะตัวเองสัมพันธ์ต่อพระสงฆ์ทั่วไปที่เหมาะสม จึงสามารถวิพากษ์วิจารณ์คณะสงฆ์และรัฐตามหลักการได้ตรงไปตรงมา

(๓) ความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่น: หน่วยสังคมชนบทเป็นหน่วยสังคมที่เล็กและมีฐานเดิมความผูกมัดด้านจิตใจแน่นแฟ้นมาก่อน ในหนังสือ “ชีวิตกับการทำงาน” ท่านอธิบายถึงระดับทางศีลธรรมของผู้คนในชุมชนรอบข้างในเวลานั้นในระยะแรกที่ท่านสร้างวัดก่อนที่จะเริ่มสั่งสอนธรรมะ “ คนเขาไม่ยอมทำผิด เขาระวังไม่ยอมให้เกิดเรื่อง ชอบเป็นความเป็นคนดี ไม่ค่อยมีความสุข พวกเลวอันธพาลไม่ค่อยมี มันคงกลัวมันกลัวเจ้าเมือง เป็นอันธพาลนักเลงโตมันจะ

^๑ พระไพศาล วิสาโล. อ้างแล้ว, ๒๕๔๖ น. ๑๔๔.

^๒ Santikaro Bhikkhu ใน Christopher Qeen and Sallie B.King, อ้างแล้ว ๑๙๙๖ น. ๑๘๔

^๓ King, อ้างแล้ว ๑๙๙๖ น. ๑๘๔.

ยิ่งไม่มี ในตลาดพุ่มเรียงมีไม่ได้...”^๑ เมื่อท่านสร้างก็ได้แรงงานจากชาวบ้านมาช่วยกันสร้างอย่างแข็งขัน ความสัมพันธ์กับชุมชนทางจริยธรรมโดยเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนโดยเข้าไปกำหนดกิจกรรมของชุมชนโดยตรง (อย่างเป็นรูปธรรมเหมือนพระบ้าน) แต่ความสัมพันธ์แสดงออกในแง่ความสัมพันธ์การชิมชั๊บ วัดที่ท่านพำนักอยู่ห่างไม่ไกลจากชุมชนตลาดพุ่มเรียงมากนัก ระยะห่างประมาณ ๑ กิโลเมตร การทำงานชีวิตของท่านกับสิ่งแวดล้อมทรัพยากรแบบเรียบง่ายและสมถะ การดำเนินชีวิตของท่านจึงเป็นแบบอย่างของชุมชนยึดถือได้อย่างดี ภายในบริเวณวัดถูกจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น มหรรพทางวิญญูณ ฯลฯ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนได้อย่างดี^๒ ความสัมพันธ์ระหว่างท่านกับชุมชนจึงเป็นแบบการส่งผ่านจริยธรรมสู่ผู้นำในชุมชนที่และผู้นำขยายสู่ชุมชนและหน่วยครอบครัวที่ผูกมัดด้วยแก่นจารีตที่ฝังตัวมาก่อนแล้วให้แน่นแฟ้นมากขึ้นและการผูกมัดโยงใยระหว่างกันอย่างค่อยเป็นค่อยไปแต่จะตกผลึกดำรงอยู่อย่างมั่นคง

(๔) ความสัมพันธ์กับสังคมไทยและรัฐ ท่านพุทธทาสเป็นพระป่าในแง่การดำเนินชีวิตและเป็นพระบ้านในแง่เข้าไปเกี่ยวข้องกับภารกิจแก้ไขปัญหาสังคม ท่านจึงมิได้ใกล้ชิดหรือห่างจากรัฐ/ชุมชนนัก การเข้าไปเกี่ยวข้องจึงเข้าไปในแง่เสนอหลักการของการแก้ปัญหา เช่น ธรรมิกสังคมนิยม ตามรูปแบบการปกครอง (ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยสังคมกับสังคมภายนอก) รูปแบบเศรษฐกิจ (มีพื้นฐานจากการเกี่ยวข้องกับทรัพยากรแวดล้อม) อยู่บนฐานเดียวกันคือ แก่นทาง “จริยธรรม” เป็นตัวร้อยรัด ฯลฯ

(๕) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของท่านกับทรัพยากร ท่านเข้าไปเกี่ยวข้องผ่านหลักพระธรรมวินัยเพื่อฝึกตน หนังสือ “ชีวิตกับการทำงาน” อธิบายการวัตรปฏิบัติของท่านว่า “ท่านอาจารย์เน้นความเรียบง่าย กินอยู่สมถะ ตามหลักคิด กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในขัน นอนกุฏิเล็ก หมู ฟังยุงร้องเพลง ฯลฯ และถือว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม...กินอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูงเป็นหลักปฏิบัติเพื่อไม่มีปัญหาทางดำเนินชีวิตเป็นอยู่ฝ่ายวัตถุ...”^๓

๒.๔.๒ ท่านติช นัท ฮันท์

ท่านติช นัท ฮันท์เป็นนักพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ผลิตคำว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” (Socially engaged Buddhism) มาใช้การอธิบายกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดจากการตีความหลักคำสอนเพื่อจะแก้ไขปัญหานั้น คุณสมบัติสำคัญบางประการของท่านอันเป็นองค์ประกอบของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ซึ่งผู้วิจัยอธิบายตามลำดับ ดังนี้

๑) ท่านติช นัท ฮันท์ในฐานะนักเคลื่อนไหวพุทธศาสนาเพื่อสังคม

ท่านติช นัท ฮันท์เป็นพระสงฆ์รูปแรกที่ใช้คำว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” (Socially engaged Buddhism) ในปีคริสต์ทศวรรษ 1960s เมื่อครั้งท่านได้เผชิญกับสถานการณ์สงครามเวียดนามและต่อมาท่านได้พำนักที่ประเทศฝรั่งเศสที่เป็นสังคมหลังใหม่ (postmodern) ระบบเสรีนิยมซึ่งมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง การตีความหลักคำสอนพระพุทธศาสนาภายใต้บริบทสังคมบ้านเกิดของท่านและบริบทสังคมสมัยใหม่ที่ท่านพำนัก ก่อให้เกิดแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงมี

^๑ วีระ สมบูรณ์,บรรณาธิการ ไม่ปรากฏปีพิมพ์, น. ๗.

^๒ โรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัย สุราษฎร์ธานี. ๒๕๔๙

^๓ วีระ สมบูรณ์,บรรณาธิการ.ไม่ปรากฏปีพิมพ์, น. ๔๓.

ความสำคัญกับบริบทสังคมทั้งสองได้อย่างดี การตีความหลักคำสอนของท่านจึงเกิดจากประสบการณ์ทางศาสนาและประสบการณ์ทางสังคม แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของท่าน ดิข นัท ฮันท์มีรูปแบบและเนื้อหาคล้ายคลึงกันท่านพุทธทาสภิกขุ

ก. การตีความหลักธรรม การตีความหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาของท่านดิข นัท ฮันท์เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมหรือมีประสบการณ์ทางศาสนาและประสบการณ์ทางสังคม (โดยเฉพาะสังคมครามเวียดนาม) การตีความหลักคำสอนของท่าน ท่านกล่าวว่ามีใช่เป็นสิ่งที่ใหม่แต่เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการดำเนินพระจริยวัตรของพระศาสดาเมื่อครั้งพุทธกาล หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ทั้งการดำเนินชีวิตส่วนบุคคลหรือการดำเนินชีวิตเพื่อเป้าหมายสูงสุดกับการเข้าไปแก้ไขปัญหามวลมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในอดีตพัฒนาศักยภาพของปัจเจกบุคคลและแก้ปัญหามวลมนุษย์ในอดีตได้อย่างดี สิ่งหนึ่งที่จะเป็นเกณฑ์วัดดังกล่าวได้อย่างดี เช่น มีพระสงฆ์ได้พัฒนาศักยภาพสูงสุดของตนเองเป็นพระอริยบุคคลจำนวนมาก สังคมมีการจัดระเบียบระหว่างกันอย่างมีความสมดุล ปัญหาของปัจเจกบุคคลและปัญหามวลมนุษย์น้อยโดยเฉพาะปัญหาเชิงโครงสร้าง

การก่อกำเนิดการตีความหลักคำสอนของท่านดิข นัท ฮันท์มีความคล้ายคลึงกับการตีความของท่านพุทธทาสภิกขุในแง่ ประการแรกทั้งสองท่านมีความเข้าใจหลักคำสอนในเชิงวิชาการอย่างมาก ท่านพุทธทาสได้ศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉาน ตลอดจนศึกษาหลักคำสอนศาสนาอื่นๆด้วย ท่านดิข นัท ฮันท์ ได้ศึกษาหลักคำสอนพระพุทธศาสนา มหายานตั้งแต่บรรพชาเป็นสามเณร และได้ศึกษาหลักคำสอนทางศาสนาในเชิงวิชาการในสถาบันการศึกษาต่างประเทศอย่างแตกฉาน และอีกประการหนึ่งที่นักปราชญ์ทั้งสองท่านมีความคล้ายคลึงกันคือ การนำหลักคำสอนทางวิชาการมาทดสอบในประสบการณ์ของตน และนำมาใช้ในประสบการณ์อย่างเข้มข้นก่อให้เกิดการเข้าใจหลักคำสอนอย่างลึกซึ้ง การเข้าใจหลักคำสอนผ่านประสบการณ์อย่างเข้มข้นก่อให้เกิดการเข้าใจพื้นฐานชีวิตจริงเป็นการตีความหลักคำสอนอย่างปริยายนั่นเอง

ข. การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การนำหลักคำสอนมาสู่การปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้นในชีวิตประจำวันเป็นการใช้หลักคำสอนที่เป็นเชิงวิชาการให้มีชีวิตดำรงอยู่ในมนุษย์ การนำหลักคำสอนมาสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันนี้ ท่านได้ตีความหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแตกต่างจากการเข้าใจหลักคำสอนแบบจารีตก่อนหน้าหรือร่วมสมัย กล่าวคือ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแยกเป็นหลักคำสอนโลกุตระธรรมเพื่อปัจเจกบุคคล ได้แก่ การปฏิบัติเฉพาะตนเพื่อความหลุดพ้น และหลักคำสอนในระดับจริยธรรมเป็นหลักศีลธรรมในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของบุคคล โดยมากมักเน้นหลักจริยธรรมของฆราวาส หลักการทั้งสองประการมักจะแยกออกจากกัน การดำเนินชีวิตประจำที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ เกี่ยวกับกับบุคคล เกี่ยวข้องการดำเนินชีวิตทั่วไปจะถูกแยกออกจากการดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้น ท่านทั้งสองมีทัศนะคล้ายกัน คือ หลักคำสอนโลกุตระธรรมและโลกิยธรรม หลักคำสอนในชีวิตประจำวันและหลักคำสอนเพื่อความหลุดพ้นมิได้แยกออกจากกัน หลักคำสอนเพื่อความหลุดพ้นสามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันการดำเนินชีวิตโดยทำกิจวัตรประจำวันเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง การปฏิบัติธรรมจึงหมายถึงการดำเนินกิจกรรมต่างตามปกติด้วยสติ

ระลึกถึง เช่น “เมื่อออกรถก็ระลึกถึงที่เราสถานที่เรากำลังจะเดินทางไป รถและเราก็จะเป็นสิ่งเดียวกัน ถ้ารถแล่นเร็วเราก็เดินทางเร็ว...”^๑

ค. ความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งต่างๆ หลักการสำคัญของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม มีสารัตถสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ สรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน สาระหลักของแนวคิดนี้อยู่ที่การมองทุกอย่างเชื่อมโยงอย่างที่ ท่านติช นท ฮันท์ อธิบายแนวคิดของท่านในหนังสือ inter-being อยู่บนการตระหนักถึงว่าสรรพสิ่งมีพื้นฐานแห่งธรรมชาติของการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (the order of inter-being) ดังนั้น แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมวางอยู่บนพื้นฐานของสองคำ คือ Tiep หมายถึง “การโยงใย” (being in touch with) อย่างต่อเนื่อง (continuing) และอีกคำคือ Hien หมายถึง “การรู้ตามความเป็นจริง” (realizing) โดยลงมือทำที่นี่และขณะนี้” (making it here and now)

ท่านได้ขยายความหมายของคำ-สองคำว่า การโยงใย (being in touch with) หมายถึง การเชื่อมโยงระหว่างโลกภายในกับโลกภายนอก ได้แก่ บุคคลกับบุคคล บุคคลกับสังคม หน่วยสังคมกับหน่วยสังคม ความเชื่อมโยงระหว่างภายใน ได้แก่ การพัฒนาคุณธรรมภายในข้อหนึ่งๆจะเป็นฐานการเชื่อมต่อการพัฒนาคุณธรรมข้ออื่นๆ การเชื่อมโยงระหว่างโลกภายในและโลกภายนอก “ถ้าเราเข้าใจภายในตนเอง จะเข้าใจโลกภายนอก และถ้าเข้าใจโลกภายนอกจะเข้าใจทำให้เข้าใจภายใน” เพราะโลกภายในและโลกภายนอกเป็นหนึ่งเดียวกัน ความต่อเนื่อง (continuing) หมายถึง การกล่อมเกลียดตนเองจากคนธรรมดาไปสู่ภาวะความเป็นพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ การรู้ตามความเป็นจริง (realizing) หมายถึงการรู้กับการเป็น (experience) มิได้แยกออกจากกัน เช่น การรู้และเข้าใจความหมายสันติภาพ (peace) ต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ภายในด้วย ท่านอธิบายต่อไปว่า การรู้ตามความเป็นจริงนี้จะทำให้มีเปลี่ยนแปลงผ่านตนเอง (continuing) และที่นี่และเดี๋ยวนี้ (here and now) เวลาในปัจจุบันเท่านั้นที่มนุษย์สัมผัสได้ ท่านกล่าวว่าพระพุทธศาสนาไม่สนใจสาเหตุและผล สาเหตุและผล รวมอยู่ในมรรควิธี (การขับเคลื่อน-การกระทำสำคัญกว่าเหตุและผล เพราะการกระทำก่อให้เกิดเหตุและผลตามมา) ทั้งหมดเป็นสิ่งเดียวกันคืออยู่ในตัวมนุษย์^๒

“ถ้าเรามองกระดาษอย่างลึกซึ้งเราจะเห็นแสงอาทิตย์ ถ้าไม่มีแสงอาทิตย์ ต้นไม้ไม่เจริญเติบโต เราจึงรู้ว่าต้นไม้และแสงอาทิตย์ กระดาษและแสงอาทิตย์ดำรงอยู่เป็นสสิ่งเดียวกัน (inter-are) ถ้าเรามองย้อนผ่านระยะเวลาเราจะเห็นคนตัดต้นไม้ นำต้นไม้เข้าสู่โรงงานเพื่อทำกระดาษ เห็นขนมปังที่คนตัดไม้รับประทานเพื่อยังชีพ เห็นครอบครัวคนตัดต้นไม้ สิ่งทั้งหมดเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกระดาษแผ่นเดียว”^๓

^๑ <http://www.plumvillage.org/mindfulness-practice.html> (สืบค้นเมื่อ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓)

^๒ Thich Nhat Hanh. **Interbeing: Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism.** (California: Parallax Press, 1993) p. 3

^๓ Thich Nhat Hanh. **Interbeing:** (California: Parallax Press, 1993) p. 4-7.

^๔ Thich Nhat Hanh. **The heart of understanding: Commentaries on the Prajnaparamita Heart Sutra.** (Press California: Parallax Press, 1988) p. 1.

๒) ความสัมพันธ์ของท่านดิช นัท ฮันท์กับสังคัม

ท่านดิช นัท ฮันท์ นอกจากท่านจะเสนอแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคัมว่า พระพุทธศาสนาเพื่อสังคัมไม่แยกระหว่างโลกกุตระธรรมและโลกียธรรม ไม่ได้แยกระหว่างการดำเนินชีวิตประจำวันกับชีวิตในการปฏิบัติธรรม ไม่ได้แยกระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคัม หลักการนี้สะท้อนให้เห็นในการดำเนินชีวิตของท่าน กล่าวคือท่านปฏิบัติโดยการไม่ได้แยกตัวเองออกจากสังคัม การนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคัมเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรม

ท่านดิช นัท ฮันท์เริ่มเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคัมโดยเฉพาะในสงครามเวียดนามเมื่อครั้งอุปสมบทในช่วงแรกขณะที่อยู่ประเทศเวียดนาม ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคัมโดยการเข้าช่วยเหลือโดยไม่เลือกฝ่าย หลังจากท่านเข้าอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส ท่านได้ตั้งหมู่บ้านพลัม (Plum village) ในประเทศฝรั่งเศสเพื่อเป็นแหล่ง “สังฆะ” หรือชุมชนของคนทั่วโลกเข้ามาเจริญสติ ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ ทานอาหารร่วมกัน เจริญสติร่วมกัน ทำวัตรสวดมนต์ร่วมกัน นอกจากนี้การเจริญสติภาวนายังแผ่ขยายไปสู่ชุมชนทั่วโลกด้วย

“(๑) การรดน้ำต้นไม้ ระลึกว่าเป็นโอกาสที่พวกเราจะได้ชื่นชมซึ่งกันและกัน กำหนดประเด็นหัวข้อสนทนาและฝึกนั่งฟัง จึงเป็นโอกาสที่จะแสดงโอกาสให้สังฆะมีความเข้มแข็งและคิดในเชิงบวก

(๒) ฝึกระลึกแสดงความขอโทษต่อบุคคลอื่นเราอาจจะไม่มีเจตนาล่วงละเมิดด้วยกายกรรม วจีกรรมและมโนกรรมก็ดี

(๓) รับรู้ความรู้สึกเจ็บปวดของผู้อื่น การปฏิสัมพันธ์ทำให้เกิดการรับรู้และเข้าใจ

(๔) มีส่วนร่วมในช่วงลำบากของผู้อื่น ไถ่ถามและให้กำลังใจทั้งเหตุการณ์ในอดีตและปัจจุบัน”^๑

สังคัมและชุมชนที่ท่านดิช นัท ฮันท์ที่ท่านเข้าไปผูกพันเป็นทั้งสังคัม ชุมชนในแง่ชุมชนกายภาพท่านได้ตั้งหมู่บ้านพลัม (Plum Village) เป็นสถานที่ปฏิบัติและสร้างรูปแบบ เนื้อหาในการปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ยังรับศาสนิกทั่วโลกมาปฏิบัติธรรมด้วย หมู่บ้านพลัมได้ขยายสาขาไปยังประเทศต่างทั่วโลก สังคัมและชุมชนในแง่ด้านจิตวิญญาณ หลักการปฏิบัติธรรมของท่านได้โยงสู่บุคคลอื่นทั่วโลก ได้แก่ การแผ่เมตตา การขยายผลสันติสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมสู่บุคคลอื่นด้วยความสัมพันธ์ของท่านไปสู่สังคัม ชุมชนจึงเป็นการสัมพันธ์ทั้งกายภาพและจิตวิญญาณด้วย

๒.๔.๓ สรุป

แนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคัม” เป็นแนวคิดที่ฟื้นฟูหลักคำสอนพระพุทธศาสนาของท่าน ดิช นัท ฮันท์ ภิกษุชาวเวียดนามและตามหลักปฏิบัติ การตีความหลักคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุให้เป็นไปตามแบบอย่างที่เคยเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล นั่นคือ การเข้าหาหลักคำสอนที่แท้จริงตามหลักปฏิจจำสมุขาบาทที่อธิบายความสัมพันธ์สรรพสิ่งมีความโยงใยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวปรากฏทั้งในหลักคำสอนและการจัดวางตนเองของพระสงฆ์กับหน่วยต่างๆทางสังคัมในเชิง

^๑ <http://www.plumvillage.org/mindfulness-practice.html> (สืบค้นเมื่อ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓)

เกื้อกูลต่อกัน ความโยงใยระหว่างกันทำให้ชีวิตบุคคลหนึ่งมีความรับผิดชอบต่อสรรพสิ่ง สิ่งอื่นและเป็นชีวิตที่สาธารณะที่นำชีวิตและสรรพสิ่งมาอยู่ในตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปรากฏในสมัยพุทธกาลหรือในสังคมเดิม

สังคมปัจจุบันมีปัญหาใหม่ๆที่แตกต่างจากปัญหาในสมัยก่อนคือปัญหาสังคมที่เกิดจากการจัดการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันของหน่วยต่างๆมีความหลากหลายและสลับซับซ้อนโดยขาดสิ่งที่เป็นแกนความสัมพันธ์ทุกหน่วยเข้าด้วยกัน

ปัญหาสังคมใหม่ๆ เป็นที่เกิดขึ้นอาจจะมิได้มาจากหน่วยสังคมที่มีความสลับซับซ้อนโดยตรงเพราะพัฒนาการทางสังคมมีแนวโน้มที่จะมาฐานความเรียบง่ายสู่ความสลับซับซ้อน แต่ปัญหาใหม่ๆมาจากความสลับซับซ้อนนั้นขาดแกนบางประการในการเชื่อมต่อระหว่างกันในทุกหน่วย การขาดความเชื่อมต่อระหว่างกันของหน่วยสังคมไม่เพียงเป็นสาเหตุของปัญหาทางสังคมแต่ยังเป็นผลมาจากปัญหาสังคมทำให้แกนความสัมพันธ์นี้เริ่มจางหายไป

แกนในการจัดความสัมพันธ์ในสังคมไทยก็คือ “หลักธรรมในพุทธศาสนา” ที่เริ่มจากบุคคลทางศาสนากล่อมเกล้าตัวเองและมีจิตสาธารณะคือ “เมตตา กรุณา”(compassion) เป็นฐานในการนำตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาสังคมใหม่ๆ นั้น บุคคลทางศาสนาที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาสังคมหลากหลายแนวทางตามเงื่อนไขบริบทของปัญหาและการตีความหลักคำสอนเพื่อแก้ไขปัญหา นั้น ท่านพุทธทาสเป็นบุคคลหนึ่งที่เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นแนวทางการการนำตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาสังคม

เพราะฉะนั้นความหมายของ “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” จากหลักการของพระพุทธศาสนาและตัวอย่างเป็นรูปธรรมข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า

“แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นกระบวนการนำหลักธรรมมาพัฒนาศักยภาพภายในของตนเองจนสามารถมองเห็นเชื่อมโยงระหว่างตนกับสังคมว่าเป็นผู้อยู่ในกระแสของปัญหาเดียวกัน จนเกิดอุดมการณ์ตระหนักที่จะแก้ไขปัญหา นั้น แล้วนำตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาในระดับรากฐานของปัญหาหรืออาจจะแก้ในระดับปฏิบัติการด้วยวิธีการเชื่อมโยงตนกับหน่วยที่มีปัญหาและตัวปัญหาแล้วเสนอวิธีการแก้ปัญหานั้นเพื่อให้บุคคลอื่นหรือสังคมนำไปแก้ไขเอง ตลอดจนตนเป็นผู้ปฏิบัติการแก้ไขด้วยตนเอง การแก้ปัญหานั้นจะเน้นทางคุณค่าภายในเป็นหลักอย่างเดียวที่เป็นหลักธรรมบริสุทธิ์พ้นจากข้อจำกัดทางชาติพันธุ์ หลักความเชื่อหรือนำหลักคำสอนสานสัมพันธ์สังเคราะห์กับกิจกรรมทางสังคมที่เป็นรูปธรรมผนวกกับจารีตประเพณีเพื่อแก้ไขปัญหา นั้น องค์กรที่ดีกิจกรรมดังกล่าวจะเน้นด้านจิตใจที่จะเป็นการแก้ที่ยั่งยืน”

จากการสรุปนิยามความหมายดังกล่าว สามารถแยกออกเป็นข้อๆ ดังนี้

(๑) ผู้แก้ไขปัญหามีการขัดเกลาร่างกายใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในระดับหนึ่งเพียงพอที่สังคมจะเป็นที่ยอมรับในการที่พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องและสังคมอยากจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเพื่อให้แก้ปัญหาของสังคมของตนด้วยเช่นกัน

(๒) กิจกรรมหรือหลักการที่จะแก้มาจากฐานของเมตตาธรรมที่เกิดจากการขัดเกลาร่างกายใจและมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนกับสังคม โดยที่การเข้าไปแก้ปัญหานั้นมุ่งหวังเป็นประโยชน์ของบุคคลอื่นเป็นหลัก

(๓) ตระหนักเห็นปัญหานั้นและมุ่งหวังที่จะแก้ปัญหานั้นอย่างจริงจัง(ส่วนอะไรเป็นปัญหาเร่งด่วนแต่ละท่านที่เข้ากับแก้ปัญหานั้นจะให้ความสำคัญของปัญหาแตกต่างกัน)

(๔) เคลื่อนไหวนำตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหานั้น

(๕) เสนอหลักการเพื่อแก้ปัญหที่เกิดจากการตีหลักคำสอนเพื่อยังกับการแก้ปัญหานั้น

(๖) การแก้ปัญหานั้นต้องอาจจะเป็นการเน้นเสนอหลักการพระพุทธศาสนา เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ที่ท่านไม่ได้ให้น้ำหนักทางด้านวัตถุ

(๗) หรืออาจจะเป็นปฏิบัติการ เช่น การพัฒนาอาชีพ, สัจจะสะสมทรัพย์ ฯลฯ ที่เป็นเรื่องวัตถุแต่มีความเชื่อมโยงด้านจิตใจควบคู่กันไปด้วยพอที่จะเป็นการแก้ปัญหานั้นได้อย่างถาวร หากกิจกรรมมุ่งเพียงแก้ปัญหภายนอกที่เป็นวัตถุอย่างเดียว กิจกรรมการแก้ปัญหานั้นไม่ได้อยู่ในขอบข่ายของความหมายนี้

(๘) การแก้ปัญหานั้นนำไปสู่คุณภาพชีวิตภายในซึ่งเป็นทักษะทางปัญญาและส่งผลต่อการขยายแก้ปัญหานั้นด้วยในปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

๒.๕ แนวคิดปฏิบัติการทางสังคม (Activism)

แนวคิดปฏิบัติการทางสังคมทางสังคมเป็นแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการนำตนเข้าผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคม ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดนี้มาเป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมกรณีพระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมเพื่อให้กิจกรรมการทำงานนั้นมีความสมบูรณ์ในฐานะเป็นคำตอบที่สามารถตอบใจทักการวิจัยก่อนหน้าได้ ดังนั้น ผู้วิจัยอธิบายแนวคิดนี้ตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

๒.๕.๑ พัฒนาการ

แนวคิดปฏิบัติการทางสังคม (activism) เป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานทางการเมือง หมายถึงกิจกรรมการต่อต้าน การประท้วง การไม่เห็นด้วย การเดินขบวน เป็นต้น แนวคิดนี้ก่อตัวในช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๖๐s ช่วงที่พัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจมีความผ่านอย่างสำคัญ กล่าวคือ มีสงครามเวียดนาม และเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ราวสี่ทศวรรษ ประเทศทางตะวันตกย่างเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบเสรีนิยม ความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมมีความเป็นปัจเจกนิยมมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำของบุคคลทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมมีมากขึ้น ค่านิยมของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงจากเดิม ปัญหาสังคมเชิงโครงสร้างใหม่ๆ ก่อตัวขึ้น เช่น ปัญหาชาติพันธุ์ ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ความหมายเดิมของปฏิบัติการทางสังคมมีความหมายในเชิงลบ การคิดสุดขีด การดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแม้จะเป็นวิธีการที่รุนแรงก็ตาม

ต่อมาแนวคิดปฏิบัติการทางสังคม (activism) ได้ถูกนำไปใช้ในกิจกรรมงานด้านอื่น ความหมายปฏิบัติการทางสังคมมีความหมายในแนวโน้มนิ่งเชิงบวก ทางด้านศาสนา หมายถึง พระสงฆ์ทำกิจกรรมทางสังคมด้วยการนำตนเข้าไปผูกพันและแก้ไขปัญหานั้น

๒.๕.๒ ความหมาย

ความหมายปฏิบัติการทางสังคมพุทธศาสนา (Buddhist activism) มีความหมาย ขอบข่ายจำกัดและมีความหมายเชิงบวก กล่าวคือ ความหมายปฏิบัติการทางสังคมทาง พระพุทธศาสนา มีขอบเขตด้านกิจกรรมทางสังคมด้านจิตใจ (spiritual activism) การนำหลัก จริยธรรมทางพุทธศาสนาไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคม แนวคิดนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิด พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (socially engaged Buddhism) เพราะฉะนั้น ความหมายปฏิบัติการทาง สังคมมีหลักการสำคัญ ดังนี้

๑. มีอุดมคติภายในมุ่งหวังอันเป็นความหมายร่วมของสังคม (มิใช่ของตน) ที่ชัดเจน เช่น ท่านมหาตมาคานธี มาร์ติน ลูเธอร์ คิง นางออง ซานซูจี กลุ่มกรีนพีซ กลุ่มอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม กลุ่มสิทธิมนุษยชน นักสันติวิธี เป็นต้น
๒. มีการปฏิบัติกรอย่างเป็นรูปธรรม เช่น อาจจะไม่เห็นความเห็น เรียกร้องต่อต้าน หรือประท้วง แต่ในเชิงหลักการแล้วจะกระทำในเชิงสันติวิธีเท่านั้น
๓. กิจกรรมการปฏิบัติการทางสังคมนั้นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมตามอุดมคติที่พึงปรารถนา
๔. จะมีข้อขัดแย้งและกลุ่ม อาจจะเป็นรัฐ องค์กร บุคคล ตลอดจนสังคมทั้งหมดก็ได้ หรือข้อขัดแย้งจะเป็นที่นามธรรม เช่น ความไม่ยุติธรรม ความไม่ถูกต้อง เป็นต้น
๕. นักปฏิบัติการทางสังคมมักจะเป็นผู้กระทำ (object) เช่น ดาไลลามะ นางออง ซานซูจี เป็นต้น
๖. ต่อมาเป็นผู้กระทำ (subject) คือ การไม่อยู่หนึ่ง เรียกร้องความเป็นธรรม เป็นต้น ทั้งหมด คือ นักปฏิบัติการทางสังคม^๑

๒.๕.๓ แนวคิดปฏิบัติการทางสังคมในขอบข่ายพระพุทธศาสนา

แนวคิดปฏิบัติการทางสังคมพัฒนาการอิงกับการเมือง พระพุทธศาสนานำแนวคิดนี้มา อธิบายกิจกรรมการช่วยเหลือสังคมขอบเขตของความหมายแคบลงจำเพาะเจาะจงในมิติด้านสังคม และมีความหมายเชิงบวก ซึ่งหลักการสำคัญของแนวคิดนี้ตามขอบข่ายพระพุทธศาสนา สามารถสรุป ได้ ดังนี้

๑. การปฏิบัติการทางสังคมจะอยู่บนฐานการตระหนักรู้ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย พ้นการต่อสู้กับบุคคล หากมีการปฏิบัติกรเช่นนั้นก็อยู่ขอบเขตของธรรม
๒. การดำเนินชีวิตอยู่ในปัจจุบันเผชิญกับกิเลสในใจตน คือ ความโลภ โกรธและหลง ไม่มีศัตรูอันเป็นฝ่ายตรงข้าม แต่ศัตรูภายในตนเอง
๓. ในฐานะเป็นนักปฏิบัติการทางสังคม ควรระมัดระวังและเรียนรู้ที่จะตั้งคำถาม ตัวอย่างอย่างรอบด้านถึงปัจจัยสาเหตุของปัญหาเป็นไปได้เราอาจจะเป็นฝ่ายผิดก็ได้
๔. ต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับความทุกข์และเป็นผู้นำทักษะการแก้ทุกข์ของชาวโลกและไม่หลบในการเผชิญกับสิ่งที่ไม่ชอบธรรม

^๑ <http://rose.geog.mcgill.ca/wordpress/?p=988> (สืบค้นเมื่อ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓)

๕. การปฏิบัติกรใดๆ อยู่บนฐานความสงบด้านจิตใจ ยึดติดในผลที่เกิดจากผลของการกระทำ และตระหนักว่าสิ่งนั้นจะมีความเป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ในการลงมือปฏิบัติจริง
๖. บนพื้นฐานของความเชื่อและอุดมคติที่แตกต่างกัน จุดยืนของนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมสามารถจะทำงานร่วมกับผู้อื่นได้โดยยึดความผาสุกของมวลมนุษย์
๗. บนพื้นฐานของการตระหนักรู้ภารกิจนักปฏิบัติการทางสังคม (social activist) ในการเปลี่ยนแปลงสังคม ไม่ได้เป็นเพื่อความแบ่งแยก (no separation)^๑

๒.๕.๔ แนวคิดปฏิบัติการทางสังคมกับพระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคม

แนวคิดปฏิบัติการเพื่อสังคม (activism) เป็นแนวคิดที่ก่อกำเนิดขึ้นบนพื้นฐานที่จะแก้ปัญหาในบริบทสังคมยุคสมัยใหม่และยุคหลังสมัยใหม่ในตะวันตก เริ่มต้นจากการเคลื่อนไหวภาคเอกชนอย่างเป็นทางการเป็นอิสระที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่จุดที่มุ่งหวังนั้น ต่อมาแนวคิดแผ่ขยายไปสู่หน่วยและองค์กรอื่นของภาครัฐ เช่น ด้านการเมือง ตุลาการ ตลอดจนภาคเอกชน เป็นต้น แม้แนวคิดนี้จะได้รับการยอมรับและนำไปใช้ในวงกว้าง แต่ก็ยังได้รับการตั้งข้อสังเกตถึงขอบเขตความหมายข้างต้น

นักปฏิรูปพุทธศาสนาบางท่าน เช่น ท่าน ดิซ นัท ฮันท์ คำนึงเห็นคุณค่าได้นำแนวคิดดังกล่าวสู่การตีความหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงได้เกิดแนว “ปฏิบัติการทางสังคมของพระพุทธศาสนา” และเป็นกรอบในการนำพระพุทธศาสนาสู่การแก้ไขปัญหาในสังคมปัจจุบัน

หากนำหลักการของ “ปฏิบัติการทางสังคม” เป็นกรอบสืบย้อนสู่หลักพุทธธรรมก็จะเห็นพุทธธรรมมีปฏิบัติการสังคมที่มีลักษณะหลักการเฉพาะตนในการแก้ปัญหาตนและสังคม กล่าวโดยย่อได้แก่ การตระหนักถึงประโยชน์ทุกฝ่าย พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาเพื่อมวลมนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่งอื่น^๒ ในฐานะนักปฏิบัติการทางสังคมตามหลักพุทธธรรมต้องเป็นผู้กระทำ (subject) หมายถึงกระทำต่อกิเลสภายในเป็นฐาน (พุทธหมายถึง ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานอยู่เสมอ^๓) จากฐานจิตแจ่มใสภายในสู่การปฏิบัติการเพื่อผู้อื่น ในเชิงวิธีการประกอบด้วยอริยธรรม^๔ อธิบายโดยการตีความ หมายถึง รู้อย่างแจ่มแจ้งในสิ่งที่จะปฏิบัติการได้อย่างสอดคล้องความเป็นไปได้, มีความคิดเริ่มที่จะปฏิบัติการได้อย่างถูกต้อง, มีทัศนคติต่อสิ่งต่างๆ อย่างรอบด้านตามที่สิ่งนั้นเป็นจริงและนำไปปฏิบัติการได้, การดำเนินชีวิตปกติประจำวันเป็นการดำเนินชีวิตเพื่อปฏิบัติการสังคมเป็นปกติ มิใช่ทำทำประโยชน์เพื่อสังคมเป็นบางครั้งคราว, พยายามมีเจตจำนงที่จะทำงานเพื่อสังคม, ระลึกคิดอย่างเสมอที่ทำการในถูกต้อง, และมีแรงบันดาลใจ ตั้งใจที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้อง และนำไปสู่การปฏิบัติการทางสังคมได้ ในทัศนะพระพุทธศาสนาข้างต้น แนวคิด “การปฏิบัติการทางสังคม” ควรเน้นหลอมในตัวมนุษย์ทั้งความรู้สึกนึกคิด จิตใจ การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติการเพื่อทางในชีวิตประจำวันจนไม่รู้ว่สิ่งนั้นมีอยู่ในตนเอง

^๑ http://www.bpf.org/html/current_projects/peace_pages/suggested_actions/activism_toolkit/activism_toolkit.html (สืบค้นเมื่อ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓)

^๒ วินย. (ไทย) ๔/๓๒/๓๒

^๓ วินย. (ไทย) ๑/๑/๑

^๔ วินย. (ไทย) ๔/๑๓/๑๖

การปฏิบัติการเพื่อสังคมในพุทธธรรมเป็นรากฐานป้องกันปัญหามากกว่าการแก้ปัญหาที่ได้เกิดขึ้น ภายหลัง และมีได้แยกเป็นส่วนๆตามความหมายที่เคยมีมา

การให้ความหมายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมข้างต้น สามารถแยกองค์ประกอบพื้นฐานของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ได้ดังนี้

๑. มีทัศนมองสรรพสิ่งอย่างมีความเชื่อมโยง
๒. ทัศนความเชื่อมโยงมีผลต่อการปฏิบัติ/กล่อมเกลาและเปลี่ยนผ่านตนเอง
๓. หลังการกล่อมเกลาตนเอง ต้องนำไปสู่บริการคนอื่น/สังคมอย่างมีสติและระลึกรู้

จากความหมายของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมแล้ว แล้วกลับมาพิจารณาความหมาย ความหมายการปฏิบัติการทางสังคมจะเห็นว่า รากฐานการเกิดขึ้นของแนวคิดการปฏิบัติทางสังคม (Social activism) มีได้เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เพราะการปฏิบัติการทางสังคมเกิดขึ้นในระยะเริ่มแรกในตะวันตกเป็นกิจกรรมการเรียกร้องสิทธิ การประท้วงทางการเมือง ฯลฯ ซึ่งบางกรณีจะมีความหมายบวก บางกรณีอาจมีความหมายลบ

เมื่อนำเนื้อหามาใช้และอธิบายกับแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมต่อมา ความหมาย การปฏิบัติการทางสังคมในทางพระพุทธศาสนา ก็คือ การบริการ/การรับสังคมนั้นเอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในสามข้อของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม บางครั้งการใช้คำว่าปฏิบัติการทางสังคม มักจะสื่อความหมายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม คล้ายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งโดยความหมายและการนำไปใช้มีความเหมือนและแตกต่างกัน ดังนี้

๑. พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเน้นกระบวนการภายในก่อน ได้แก่ โลกทัศน์ เห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง การกล่อมตนเองอย่างเข้มข้นแล้วจึงช่วยเหลือสังคม การปฏิบัติการทางสังคมเน้นกระบวนการที่เป็นกิจกรรมภายนอกเป็นหลัก แม้จะมีการกล่อมเกลาตนเองก่อนก็มีระดับความเข้มข้นน้อยกว่าแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม
๒. การกล่อมเกลาตนเองภายในตามทัศนะของแนวคิดปฏิบัติการทางสังคมเกิดพร้อมกับการลงมือปฏิบัติการหรือหลังปฏิบัติการ ซึ่งอาจการกล่อมอาจจะมีเข้มข้นหรือไม่ก็ได้
๓. การช่วยเหลือสังคม/บริการทางสังคมทั้งสองแนวคิด มีความเหมือนกันคือเป็นการบริการที่เป็นเชิงรุก และมาจากแรงผลักดันภายในเป็นหลัก เพราะฉะนั้นนักปฏิบัติการทางสังคมและพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมักจะมีวิธีการและรูปแบบในการทำงานเพื่อสังคมใหม่ๆ บางครั้งมักจะเป็นการบริการทางสังคมเชิงนโยบาย

เนื่องจากการปฏิบัติการทางสังคมอาจจะมีได้เป็นการปฏิบัติการทางสังคมในแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมหรือเป็นการปฏิบัติการทางสังคมในแนวคิดพระพุทธศาสนาสังคมก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงมีองค์ประกอบที่เป็นเกณฑ์ในชีวิตว่าการปฏิบัติการณ์นั้นเป็นการปฏิบัติการทางสังคมในแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นตัวกำหนด

จากคำนิยามความของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมีองค์ประกอบ ๓ ประการที่เป็นตัวชี้วัดการเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมข้างต้น

ส่วนแนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมพัฒนาการของแนวคิดก็มีได้เกิดขึ้นจากรากฐานทางศาสนาเมื่อนำมาใช้กับหลักศาสนา และถูกนำมาใช้ควบคู่กับแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมแล้ว แนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมจึงไม่ได้มีองค์ประกอบครบสมบูรณ์อย่างเข้มข้นตามองค์ประกอบตาม

องค์ประกอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เอกลักษณะเฉพาะตัวของการปฏิบัติการทางสังคมยังคงมีอยู่

เมื่อนำแนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมทางพระพุทธศาสนามาอธิบายปรากฏการณ์ของพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่ได้ทำงานเพื่อสังคม ซึ่งแยกตามประเภทของงานออกอย่างกว้างๆ ได้ ๒ ประเภท คือ ๑) งานที่เน้นการสงเคราะห์ทางวัตถุ (พร้อมกับเน้นสังเคราะห์ด้านจิตใจควบคู่ไปด้วย) และ ๒) งานที่เน้นการพัฒนาจิตใจ แนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมทางพระพุทธศาสนามีความแตกต่างจากแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตรงที่แนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมเน้นกิจกรรมการทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์ที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมภายนอกและเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานมากกว่าการกล่อมเกลาคตนเองภายในให้เข้าถึงเป้าหมายทางพระพุทธศาสนาตามที่แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมนิยาม แนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมเน้นกิจกรรมทางสังคมเป็นหลักและการกล่อมเกลาคตนเองเป็นผลจากการจากกิจกรรมที่ปฏิบัติ การกล่อมเกลาคตนเองจึงไม่ได้มีความเข้มข้นเท่ากับแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมทุกรูปอาจจะไม่ใช่นักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม แต่เป็นนักการปฏิบัติการทางสังคม เช่นเดียวกับพระสงฆ์ทุกรูปอาจจะไม่ใช่นักปฏิบัติการทางสังคมแต่เป็นพระนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ทุกรูปที่ทำงานเพื่อสังคมจะเป็นพระนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมหรือเป็นพระนักปฏิบัติการทางสังคมอย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสองอย่างได้ โดยทั่วไปพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมจะเป็นทั้งพระสงฆ์ที่เป็นนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมและพระนักปฏิบัติการทางสังคมด้วย กล่าวคือ พระที่ทำงานเน้นการพัฒนาด้านจิตใจเป็นหลัก (ตามหลักแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม) และพระสงฆ์ที่เน้นด้านสังคสมสงเคราะห์ทางวัตถุ (การประกอบอาชีพ การรักษาโรคและการบำบัดยาเสพติด) มักจะเน้นด้านจิตใจควบคู่กันไปด้วยและนำไปสู่การกล่อมเกลาคตนเองด้วยหรือการกล่อมเกลาคตนเองเป็นผลให้เกิดการช่วยเหลือสังคมด้วยเช่นกัน การกล่อมเกลาคตนเองจึงเป็นทั้งเหตุและผลของการทำงานเพื่อสังคมนั่นเอง

๒.๕.๕ สรุป

แนวคิดปฏิบัติการทางสังคมทางพระพุทธศาสนา (Buddhist activism) มีรากฐานจากแนวคิดการปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งใช้กันอย่างกว้างในความหมายกิจกรรมทางการเมือง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของตน ของกลุ่มตน มักจะใช้วิธีการประท้วง ต่อต้าน เดินขบวน เป็นต้น เมื่อนำแนวคิดนี้มาสู่แวดวงทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติการทางสังคมมักจะมีเป้าหมายเชิงบวก ได้แก่กิจกรรมของพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคม แนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมจึงมักจะมีเป้าหมายแคบกว่าแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในแง่ที่แนวคิดปฏิบัติการทางสังคมเน้นกิจกรรมภายนอกที่ปรากฏเป็นรูปธรรม มีการเคลื่อนไหวในเชิงการทำกิจกรรม และเน้นผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรม นอกจากนี้ การทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์ที่อยู่ในขอบข่ายความหมายปฏิบัติการทางสังคมกิจกรรมนั้นจะสะท้อนมาอยู่การพัฒนาจิตใจตนเองด้วย ซึ่งการดำเนินกิจกรรมอาจจะเกิดก่อนหรือหลังการกล่อมเกลาคตนเองก็ได้ ส่วนแนวคิดพระพุทธศาสนาเน้นการกล่อมเกลาคตนเองภายในอย่างเข้มและเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับชุมชน นำไปสู่การนำตนเข้าไปแก้ปัญหาสังคมตามแนวทางที่เห็นว่าเป็นทางออกนั้น ซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหามักจะเน้นการแก้ด้านจิตใจ

กลุ่มพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างตามขอบข่ายที่จะศึกษาในงานชิ้นนี้เน้นพระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมตามกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นหลัก

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หากนำคุณสมบัติที่ครอบตามองค์ประกอบตามแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ค่อนข้างมีจำนวนมาก แต่หากจะพิจารณาเนื้อหาให้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามที่อธิบายข้างต้นจะมีงานศึกษาไม่มากนัก อาจจะต้องโยงเนื้อหาที่มีสาระสำคัญที่จะเกี่ยวข้องกับแนวคิด ได้แก่งานเหล่านี้ต่อไป

งานวิจัย World Conqueror and Renouncer : a Study of Buddhism and Polity in Thailand (1976) เป็นงานศึกษาของศาสตราจารย์ S.J.Tambiah^๑ นักมานุษยวิทยาสกุลชิคาโก (Chicago) งานศึกษานี้มีเนื้อหา ๒ ส่วน ส่วนแรกแสดงภูมิหลังประวัติศาสตร์เชิงการเมืองของสังคมไทยโดยเฉพาะรัฐมีความสัมพันธ์กับหลักคำสอนพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในแง่สถานะของรัฐและพระมหากษัตริย์ได้รับการอธิบายจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาผสมผสานกับอุดมคติแบบพราหมณ์โศคนเฉพาะยิ่งในสมัยอยุธยาถึงจนสมัยรัชกาลที่ห้าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบจัดการปกครองทั้งด้านกายภาพและระบบการบริหารจำลองมาจากแนวคิดไตรภูมิ งานส่วนแรกถูกศึกษาด้วยวิธีการสำรวจเอกสาร ส่วนที่สอง ศึกษาสังคมด้วยวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามกับหน่วยงานรัฐและกิจกรรมคณะสงฆ์ด้วยกรอบเดียวกับส่วนแรก กล่าวคือ ภูมิความสัมพันธ์ระหว่างความสัมพันธ์ขององค์สงฆ์กับหน่วยงานของรัฐโดยที่องค์กรคณะสงฆ์เป็นผู้รองรับความชอบธรรมของรัฐาธิปไตย รัฐมีหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา กิจกรรมของพระสงฆ์จะสอดคล้องกับนโยบายของรัฐเสมอ เช่น พระธรรมจาริก พระธรรมทูต เป็นต้น

งานวิจัย “การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ ของข้าหลวง วุฒิจันทร์” เป็นงานสำรวจสภาพสังคมไทยกับการนับถือพระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ พระสงฆ์และชุมชน ภารกิจของคณะสงฆ์ในการปกครอง การเผยแผ่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ผู้วิจัยชี้ให้เห็นพัฒนาการบทบาทขอพระสงฆ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันและมีสถิติสนับสนุนการลดลงของบทบาทนั้น และชี้ให้เห็นความสำคัญของการอยู่รอดของชาติสัมพันธ์กับความเข้มแข็งขององค์กรพระสงฆ์

พรชูลี อาชาวาร์ุงและคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาทบทวนโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน” ของ รศ. ดร.พรชูลี อาชาวาร์ุงและคณะ เป็นงานศึกษาประเมินผลโครงการครูพระเข้าไปมีส่วนร่วมในการปลูกฝังจริยธรรมในสถานศึกษาศึกษาด้วยเครื่องมือแบบสอบถามและวิเคราะห์ทางสถิติ พบว่า ทักษะครูพระต่อกิจกรรมการเรียนการสอนของตนเอง

^๑ Tambiah, Stanley. J., World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand Against a Historical Background, (London: Cambridge University Press, 1976).

^๒ ข้าหลวง วุฒิจันทร์และคณะ, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพฯ: มปพ., ๒๕๒๕).

เห็นว่าเน้นการสอนไตรสิกขามากที่สุดและไม่ได้สอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ทักษะผู้บริหารประเมินครูพระ ๓ ด้าน การรักษากฎระเบียบ การเข้าใจระบบการเรียนการสอน และพัฒนาผู้เรียนให้ใฝ่ธรรม เกณฑ์ประเมินในระดับดี, ทักษะของครูต่อคุณสมบัติของครูพระ ๓ ด้านเช่นกัน พบว่าอยู่ในระดับดีมาก ทักษะของผู้ปกครองต่อผลสัมฤทธิ์ของบุตรหลานของตนจากกระบวนการสอนของครูพระ พบว่าเด็กทำที่ต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยมากที่สุด (ค่อนข้างจะขัดแย้งกับครูพระต้องการปลูกฝัง เพราะครูพระเน้นการปลูกฝังไตรสิกขา และละเลยการปลูกฝังวัฒนธรรมและภูมิปัญญา) รองลงมา มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ตามลำดับ ทักษะของนักเรียนการสอนของครูพระ เห็นว่าพระครูสอนโดยใช้สื่อมากที่สุดและการอธิบายแยกแยะด้วยตรรกะวิธีการแสดงเหตุผลน้อยที่สุด ในแง่ผลผลิตผู้วิจัยพบว่า เทคนิคการสอนที่ดีที่สุดคือสัมมาจริยวัตรของครูพระเองในการให้คำแนะนำปัญหาส่วนตัวของเด็ก และข้อเสนอแนะของผู้วิจัยต่อพระสอนศีลธรรม โดยสรุป ได้แก่ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกฝังอย่างมีพันธะ ใช้เวลาในการปลูกฝังอย่างต่อเนื่อง พัฒนาตนเอง ตระหนักถึงภารกิจ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

ชู ชนะแก้ว และคณะ^๑ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์” พบว่า การจัดการศึกษาสงเคราะห์ส่วนมากยังจัดในวัด การจัดการยังไม่มีประสิทธิภาพ และแนวโน้มในอนาคตการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ประชาชนยังต้องการให้ดำเนินการต่อไปบทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์ในอนาคต ประชาชนต้องการให้พระสงฆ์จัดการศึกษาสงเคราะห์มากขึ้น เพราะนอกจากเป็นการให้โอกาสทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนแล้ว ยังเป็นการฝึกอบรมคุณธรรม จริยธรรมสำหรับบทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์เพื่อพัฒนาอาชีพ มีการสงเคราะห์ด้านการเกษตร ด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือนและด้านการพาณิชย์ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ส่วนปัญหาในการดำเนินงานการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ได้แก่บุคลากรเข้าออกบ่อยงบประมาณไม่เพียงพอ อุปกรณ์เครื่องใช้ขาดแคลน การบริหารจัดการไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ

มาณี ไชยธีรานันต์ศิริ และคณะ^๒ วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก” พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ควรได้รับการพัฒนาด้านยุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนาควรจัดหลักสูตรฝึกอบรม จัดสัมมนาในเรื่องที่ต้องช่วยกันหาทางแก้ปัญหา หรือแนวทางเพื่อนำมาพัฒนาวัดและชุมชน บทบาทด้านการพัฒนาวัดและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์มีความเห็นว่าควรพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยสร้างสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นสร้างด้วยความสวยงาม รักษาเอกลักษณ์ของศิลปท้องถิ่น อนุรักษ์โบราณวัตถุเก่าแก่ทั้งพระพุทธรูป สิ่งของเครื่องใช้เก็บรวบรวมไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมคน ทำ วิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนาการอบรมสั่งสอนจริยธรรม แนวทางการดำรงชีวิตที่ดั่งาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษแก่พระภิกษุ สามเณร การแต่งหนังสือทางพระพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่างๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัด

^๑ ชู ชนะแก้ว และคณะ, บทบาทพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์, รายงานการวิจัย, (สำนักพัฒนาการศึกษาศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๘๖ - ๙๐.

^๒ มาณี ไชยธีรานันต์ศิริ, บทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า บทคัดย่อ

และพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย การสงเคราะห์ประชาชนและพระสงฆ์ไม่ควรทำบทบาทในการทำนายโชคชะตาและการให้โชคลาภ (ห่วย) แก่ประชาชน ส่วนการปลุกเสกวัตถุมงคลนั้น พุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่าเป็นบทบาทของพระสงฆ์ เพราะถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน ค้ำครองความปลอดภัยและทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้า^๑

พินิจ ลากธนานนท์^๒ ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน” เครื่องมือในการศึกษาใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์นักพัฒนา ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนที่พระสงฆ์นักพัฒนาทำงานอยู่ เจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เคยมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับพระสงฆ์นักพัฒนา พบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาไม่ใช่ผลผลิตทั้งของโครงการและนโยบายของรัฐหรือของกิจกรรมและการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน บทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์เป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีปฏิบัติแบบพุทธศาสนาชาวบ้านระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่น ปัจจัยภายในท้องถิ่นมีอิทธิพลที่เด่นชัดต่อแรงจูงใจและการตัดสินใจแสดงบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ โดยปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนคือแรงจูงใจสำคัญศักยภาพและความสามารถของพระสงฆ์ที่จะส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางศาสนาและสังคมระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน ในชุมชน ถ้าพระสงฆ์ไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านและได้รับความศรัทธาจากชาวบ้าน พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ในชุมชนได้ หลังจากที่ได้ทำงานพัฒนาแล้ว ถ้าพระสงฆ์ไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีและศรัทธาที่ได้รับจากชาวบ้านไว้ ได้ พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถสานต่อกิจกรรมการพัฒนาได้ ทั้งนี้ธรรมชาติของกิจกรรมสังคมพัฒนานั้นมี ส่วนสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความต้องการจำเป็นของชาวบ้าน

งานวิจัยศึกษาข้างต้นเป็นงานศึกษาการทำงานของพระสงฆ์ดังนี้ งานของแหมบายห์ (Tambiah) เน้นงานมหภาคทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยและงานของพระสงฆ์ที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์โดยใช้กรอบโครงสร้างหน้าที่นิยมและกรอบทางรัฐศาสตร์ (มานุษยวิทยาการเมือง) ในการศึกษา งานชิ้นหลักเน้นงานศึกษาพระสงฆ์ที่เป็นพระสงฆ์ภาพรวมและงานพระสอนศีลธรรม เน้นลักษณะการทำงานและเน้นผลสัมฤทธิ์ ตลอดจนการทำงานผูกพันกับรัฐ อย่างไรก็ตาม งานที่ผู้วิจัยศึกษา คือ “รูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคม” มีความแตกต่างจากงานข้างต้น เพราะศึกษากลุ่มตัวอย่างเฉพาะกลุ่มที่ทำงานเพื่อสังคมก่อนข้างเข้มนั้นและศึกษาชี้ให้เห็นงานเพื่อสังคมนี้อาจจะถอดรูปแบบบางประการออกมาอันเป็นคุณสมบัติบางประการที่พระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมจะมี จึงได้ศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นฐานการวิจัยนี้

^๑ มาณี ไชยธีรานันต์ศิริ, บทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาในภาคกลาง และ ภาคตะวันออกเฉียง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า บทคัดย่อ.

^๒ พินิจ ลากธนานนท์, กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน, จุฬาลงกรณ์, ๕๐ (๒๑), มิถุนายน ๑๘, ๒๕๕๐.

๒.๗ กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบความคิดในการวิจัย ตามที่ปรากฏแผนภาพด้านล่าง พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนหรือนอกชุมชนที่มีปัญหาสังคม พระสงฆ์และชุมชนเห็นว่าเป็นปัญหาแล้วเขาไปผูกพันกับปัญหา กล่าวคือเข้าไปตีความหลักคำสอนและเสนอแนวทางแก้ปัญหาก็ปัญหา หรือวิธีการแก้ปัญหาในเวลาต่อมา วงกลมเล็ก หมายถึง พระสงฆ์

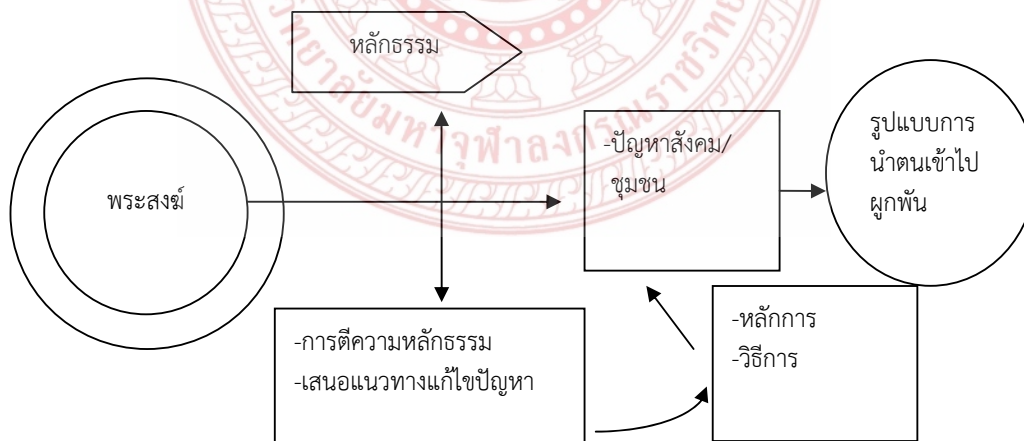
วงกลมใหญ่ (ที่ครอบวงกลมเล็ก) หมายถึง บริบทชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่

ลูกศรจากวงกลมเล็ก (พระสงฆ์) ลากไปสู่สี่เหลี่ยมแสดงปัญหาชุมชนและปัญหาสังคม หมายถึง พระสงฆ์ตระหนักถึงการมีปัญหในสังคม/ชุมชนและนำตนเองเข้าไปผูกพัน

และลูกศรชี้ไปวงโค้งจากพระสงฆ์ไปผ่านสี่เหลี่ยม (การตีความหลักคำสอน) การเสนอทางออกในการแก้ไขปัญหาและลากสู่ปัญหาสังคมนั้น หมายถึง การนำตนเองเข้าไปผูกพัน ซึ่งก็คือ การเข้านำตนเองเข้าไปผูกพันจะต้องเกิดขึ้นพร้อมกับการตีความตีความหลักคำสอนและการเสนอทางแก้ไขปัญหานั้นด้วย บางท่านอาจจะเสนอเชิงหลักการ บางท่านลงมือปฏิบัติตามวิธีการที่ตนเองเห็นว่าเป็นวิธีการที่สามารถแก้ไขปัญหชุมชน/สังคมของตนได้ เช่น การทำกิจกรรม/โครงการต่างๆ

ขั้นตอนตั้งแต่พระสงฆ์ตระหนักว่าชุมชนมีปัญหา การตีความหลักคำสอน การแก้ไขปัญหา ปรากฏเป็นรูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับการแก้ไขปัญหาอย่างหนึ่งนั่นเอง ปรากฏแผนภูมิด้านล่าง

แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) ศึกษา **รูปแบบการนำตน**ของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชน ๒) วิเคราะห์ **ลักษณะการผูกพัน**ของพระสงฆ์กับชุมชน ๓) วิเคราะห์ **รูปแบบของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหาสังคม**นั้น วัตถุประสงค์ข้อที่สามคือรูปแบบการแก้ไขปัญหาสังคมเป็นผลมาจากวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งและที่สองคือรูปแบบและลักษณะการนำตนของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชน การที่จะได้มาซึ่งคำตอบในการตอบใจที่ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยในการศึกษา ดังนี้

๓.๑ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงรูปแบบการนำตนของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม เน้นที่รูปแบบและลักษณะเป็นหลัก ไม่ได้เน้นประสิทธิผลของผลลัพธ์ (output) หรือผลกระทบ (impact) จากงานพระสงฆ์แก้ไขปัญหา แม้ผลลัพธ์และผลกระทบของการทำงานของพระสงฆ์จะแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ก็ตาม ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่สามจังหวัด กล่าวคือจังหวัดสกลนคร นครพนมและมุกดาหาร ด้วยเหตุผลดังนี้

๓.๑.๑ การเลือกพื้นที่ตามลักษณะของกลุ่มสังกัดอยู่ การศึกษาแยกกลุ่มประชากรออกเป็นสองกลุ่มตัวอย่าง ตามลักษณะของการแก้ไขปัญหาสังคม กลุ่มตัวอย่างแรก เป็นกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ที่เน้นการนำตนเข้าไปผูกพันและการแก้ไขปัญหาด้านจิตใจเป็นหลัก กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวเกือบทั้งหมดจะอยู่ในพื้นที่จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นพื้นที่ของพระสงฆ์นักปฏิบัติธรรม กลุ่มตัวอย่างที่สอง เป็นกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่กระจายในจังหวัดใกล้เคียงคือ จังหวัดมุกดาหารและจังหวัดนครพนม ลักษณะเด่นของการทำงานเน้นการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนด้านกิจกรรมสงเคราะห์เป็นหลัก การเลือกพื้นที่สามจังหวัดจึงทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความหลากหลายขณะเดียวกันก็เพียงพอที่จะครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มที่มีรูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมสองรูปแบบได้อย่างดี และธรรมชาติของกลุ่มตัวอย่างก็มีลักษณะเด่นปรากฏในพื้นที่สามจังหวัดดังกล่าว

๓.๑.๒ พื้นที่ทั้งสามจังหวัดอยู่ใกล้เคียงกัน สะดวกและใช้ต้นทุนในการเข้าถึงข้อมูลได้ง่าย และกลุ่มตัวอย่างพร้อมจะให้ความร่วมมือในการศึกษาได้อย่างดี

๓.๒ ขั้นตอนการศึกษา

งานวิจัยชิ้นเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพหรือหรือการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (phenomenon) เน้นการตีความเป็นหลัก แนวคิดและทฤษฎีในบทที่สองมีความสำคัญที่เป็นกรอบในการตีความข้อมูลภาคสนาม ขั้นตอนในการศึกษามีดังนี้

๓.๒.๑ สังเคราะห์กรอบแนวคิดที่จะใช้เป็นฐานในการเข้าใจและตีความข้อมูลภาคสนาม ขั้นตอนในการสร้างมโนทัศน์ (concept) ที่จะเป็กรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะตอบใจทักของงานวิจัยชิ้นนี้ คือ มโนทัศน์รูปแบบการนำตน (model of engaging) และมโนทัศน์พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (socially engaged Buddhism) การสร้างแนวคิดที่จะเป็นฐานในการตีความนี้ด้วยการสังเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสารในบทที่สอง

๓.๒.๒ ศึกษาภาคสนามเพียงระยะเดียว (phrase) ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการสังเกต การดำเนินงานกิจกรรมของหน่วยศึกษาคือ วัด (กลุ่มตัวอย่างคือเจ้าอาวาส) และผู้รับบริการคือชุมชน และสัมภาษณ์เจ้าอาวาส สัมภาษณ์และใช้แบบสอบถามต่อผู้รับบริการจากการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนของเจ้าอาวาสนั้น ซึ่งการสัมภาษณ์และใช้แบบสอบถามผู้รับบริการเน้นเฉพาะที่จะสะท้อนคำตอบคือรูปแบบการผูกพันของเจ้าอาวาสกับชุมชนเป็นหลัก

๓.๒.๓ ในระหว่างที่ศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผลของการศึกษาจะนำมาปรับแนวคิดให้มีลักษณะเฉพาะบริบทของรูปแบบการนำตนของพระสงฆ์ไทย (หน่วยที่ถูกศึกษา) และนำข้อมูลภาคทฤษฎีมาตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม และนำข้อมูลภาคทฤษฎีและสนามมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นคำตอบของการวิจัยชิ้นนี้ต่อไป

๓.๓ หน่วยในวิเคราะห์

๓.๓.๑ หน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) และตัวบุคคล คือกลุ่มเป้าหมายที่จะให้คำตอบในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ ซึ่งตัวบุคคล คือ เจ้าอาวาสจำนวน ๑๐ ราย และหน่วยวิเคราะห์ ๑ กลุ่มคือ ชุมชน กลุ่มประชากรที่ตัวแทนของชุมชน คือ ผู้รับบริการจากการนำตนเข้าไปผูกพันในการทำงานแก้ไขปัญหาสังคมของพระสงฆ์

๓.๓.๒ งานชิ้นนี้เน้นกลุ่มตัวอย่างเจ้าอาวาสจำนวน ๑๐ รูปเป็นหลัก ส่วนหน่วยชุมชนคือผู้รับบริการ เป็นหน่วยศึกษาเพื่อสะท้อนให้เห็น “รูปแบบการนำตนเอง” ของพระสงฆ์ จำนวนผู้รับบริการของพระสงฆ์ในแต่ละแหล่งจะมีปริมาณแตกต่างกันตามสภาพรูปแบบของการแก้ปัญหาของพระสงฆ์ และแตกต่างของการรวมตัวกลุ่มตัวอย่างชุมชน หน่วยชุมชนที่รับบริการงานสงเคราะห์มักจะรวมตัวกันในเวลาและสถานที่ค่อนข้างแน่นอน ส่วนหน่วยชุมชนที่รับบริการรูปแบบการทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์ที่เน้นด้านจิตใจจะมีการรวมตัวกันอย่างรวมๆ ตามโอกาส เครื่องมือคือการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเป็นหลัก

๓.๔ กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่จะเป็นหน่วยในการศึกษาเพื่อตอบโจทก์งานชิ้นนี้ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่าง ๒ กลุ่มหลัก ดังนี้

๓.๔.๑ กลุ่มตัวพระสงฆ์ ได้แก่ เจ้าอาวาส ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็นสองกลุ่มย่อย ดังนี้

๑) กลุ่มตัวอย่างแรก ได้แก่ เจ้าอาวาสที่เน้นการทำงานเพื่อสังคม โดยการกล่อมเกลาคตนเองและนำหลักธรรมที่เกิดจากการกล่อมเกลาคตนเองขยายนำไปสู่การพัฒนาจิตใจประชาชน จะเป็นกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดสกลนคร จำนวน ๗ รูป ดังนี้

(๑) พระครูสุวรรณศีลวงค์ วัดวังสวนกล้วย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร

(๒) พระศาสนดิลก วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

(๓) พระครูศรีภูมานิยัติ วัดชุมชัยหนองย่างชั้น ตำบลหนองหลวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

(๔) พระมหาสุริยา มหาปณฺเฑ วัดโสมพนัส บ้านภูเพ็ก ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

(๕) พระครูสังวรวรคุณ (มหาแนบ) วัดบูรภาพภิราม บ้านส่องดาว อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

(๖) พระเทพวรมมณี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม เจ้าคณะจังหวัดนครพนม จังหวัดนครพนม

(๗) พระครูวิชิตสารธรรม วัดสระพังทอง ตำบลบางทรายใหญ่ อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

๒) กลุ่มตัวอย่างที่ ๒ พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคม ด้วยการพัฒนาชุมชนและการสังเคราะห์ชุมชน จำนวน ๓ รูป ดังนี้

(๑) พระภิกษุพนพพัฑร์ จิรธัมโม (พระพัลลภ) วัดคำประมง บ้านบัว ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร พัฒนาชุมชนด้วยการบำบัดรักษาโรคด้วยสมุนไพร โดยเฉพาะโรคมะเร็งโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ

(๒) พระครูประดิษฐ์กาญจนคุณ เจ้าคณะตำบลฝั่งแดง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร สังเคราะห์สังคมด้วยการสร้างอาชีพด้วยการเย็บเสื้อผ้าให้แก่ชุมชน

(๓) พระครูโสภณเจติยาทร วัดโสภณธรรมาราม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

๓.๔.๒ กลุ่มตัวอย่างที่ ๒ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างเสริมเพื่อจะทำงานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แม้งานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้เน้นที่รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชน มิได้เน้นผลกระทบผลลัพธ์ (output) และผลกระทบ (impact)

แต่การทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์ว่ามีผลกระทบต่อสังคม/ชุมชนอย่างไรบ้าง เพราะการทำงานสังคมของพระสงฆ์ได้รับประโยชน์คือสังคม/ชุมชน

๓.๕ การสุ่มตัวอย่าง

การสุ่มตัวอย่าง (sampling) แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทตามลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) กลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ ซึ่งถูกเลือกพระสงฆ์ที่ทำงานโดยการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนจำนวน ๑๐ รูป

๓.๖ เครื่องมือและการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการศึกษาและแนวคำถามปรับตามสภาพของหน่วย/บุคคลที่ถูกศึกษา มีดังนี้

๓.๖.๑ แนวทางคำถามสำหรับสัมภาษณ์ (interview guide) จำนวน ๑๐ รูป ตามประเด็นที่ศึกษาคือศึกษารูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน ปัจจัยภายใน กล่าวคือแรงจูงใจภายใน ระบบคิด (thinking) ความเชื่อ (belief) ความเข้าใจ (cognitive) ในหลักธรรม ส่งผลต่อพฤติกรรม (behavior) การนำตนเองเข้าไปผูกพันตามมา ปัจจัยภายนอกคือความระบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับบุคคลหรือ/และกลุ่มผู้รับบริการ ระบบปัจเจกและระดับชุมชน ความไว้วางใจ (trust) เกิดจากฐานะของพระสงฆ์และพระสงฆ์ตีความหลักธรรมเพื่อใช้ในการเข้าไปผูกพันและแก้ไขปัญหาสังคม

๓.๖.๒ ประเด็นเงื่อนไข ของพัฒนาการของการผูกพันและการแก้ไขปัญหาสังคมดำเนินอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเข้าไปผูกพันนั้นจะส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาปัจเจกบุคคล ชุมชน สังคมและเศรษฐกิจ (ในกรณีกลุ่มตัวอย่างที่เน้นการสังเคราะห์) ซึ่งการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องนี้จะสะท้อนรูปแบบและลักษณะการนำตนเองเข้าไปผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชนได้อย่างดี

๓.๖.๓ แนวคิดทั้งสองข้อข้างต้น นำมาสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ทั้งมีโครงสร้าง (structured interview) และไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview) และแบบสอบถาม (questionair) ต่อมา

๓.๖.๔ การสังเกต (observation) สังเกตกิจกรรมการแก้ไขปัญหาชุมชน ปฏิสัมพันธ์ของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างกับผู้รับบริการ กระบวนการทำงานของพระสงฆ์และการจัดสภาพแวดล้อม การใช้ทรัพยากรที่มีส่วนในการเสริมรูปแบบการผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน

(๑) ความตรงตามเนื้อหา (content validity) คือ แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้รับบริการมีความครอบคลุมต่อวัตถุประสงค์วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๑-๓ ได้ คำถามเชิงอัตนัยจำนวน ๒๒ ข้อ มีเกณฑ์การสร้างดังนี้ ๑) ยึดวัตถุประสงค์ข้อการวิจัยเป็นแนวทาง ๒) กำหนดตัวบ่งชี้วัตถุประสงค์ ซึ่งแบบสอบถามมีตัวบ่งชี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ๓ ตัวบ่งชี้ (๓ ตอน) ๓) นิยามศัพท์ตัวบ่งชี้ ๔) ข้อคำถาม ๒๒

ความตรงกับเนื้อหาอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยยึดเป็นเกณฑ์ในการสร้างแบบสอบถามคือ ข้อคำถามสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎี งานวิจัยชิ้นนี้ใช้แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมและแนวคิดการการนำตนเป็นหลัก(และแนวคิดการปฏิบัติทางสังคมเป็นแนวคิดเสริม) ซึ่งทั้งสองแนวคิดจะมีองค์ประกอบที่เป็นจุดร่วม คือ การทำงานเพื่อสังคมจะต้องนำตนเองไปผูกพันกับสังคมนำสิ่งที่อยู่ภายในไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคมภายนอก ชุดคำถาม ๓ ตอนข้างต้น เป็นคำถามที่สะท้อน ๓ แนวคิดข้างต้น

(๒) ความตรงตามเกณฑ์ (criterion-related validity) หมายถึง ความสามารถของแบบวัดที่สามารถวัดได้ตรงตามสภาพความเป็นจริง แบ่งออกได้เป็นความเที่ยงตรงเชิงพยากรณ์และความเที่ยงตรงตามสภาพ

(๓) ความตรงตามโครงสร้าง (construct validity) หมายถึง แบบสัมภาษณ์ที่สามารถวัดได้ตรงตามโครงสร้าง แบบสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยตรวจสอบเครื่องมือสัมภาษณ์ จำนวน ๒๒ ข้อ ตรงตามโครงสร้าง โดยใช้หลักความสมเหตุสมผลในการตรวจสอบแบบสอบถาม

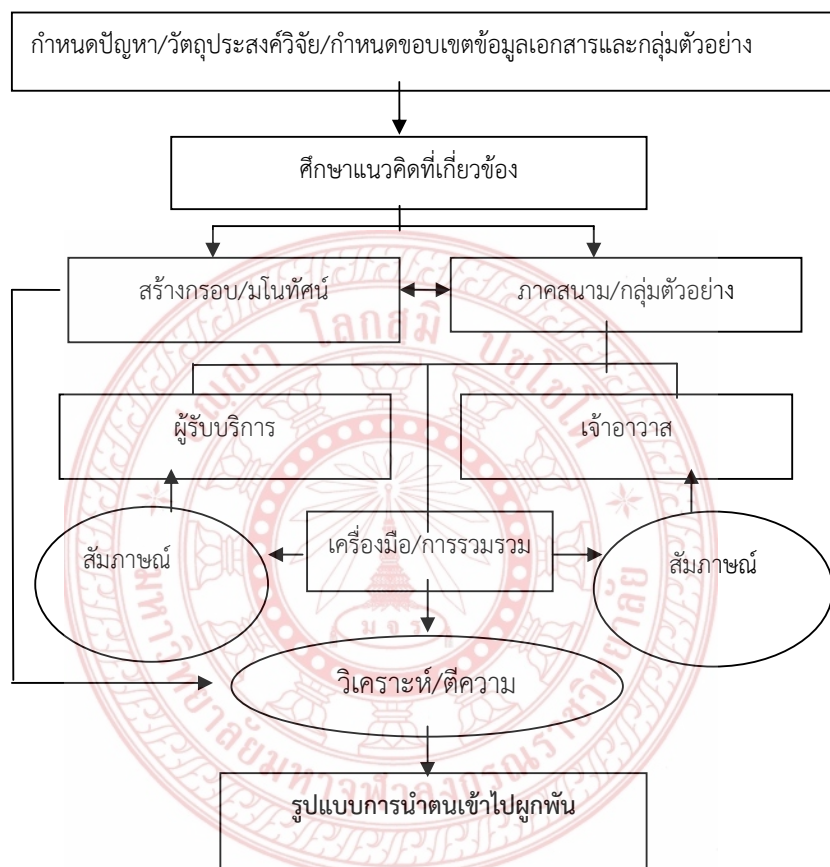
การรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(in-dept interview) กลุ่มตัวอย่าง พระสงฆ์ การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเป็นพระสงฆ์ การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างจึงทำได้ค่อนข้างง่าย โดยการแนะนำตนเองและแจ้งวัตถุประสงค์การศึกษาต่อกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์และกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์จะแนะนำผู้วิจัยต่อกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้รับบริการ ซึ่งระยะเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนามในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป จะใช้เวลาประมาณหนึ่งเดือนถึงสองเดือน

๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นงานศึกษาเพื่อต้องการทราบรูปแบบของพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหาสังคม โดยใช้วิธีการศึกษานฐานคิดปรากฏการณ์วิทยา (phenomenon approach) เน้นการตีความเป็นหลัก การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เมื่อเก็บข้อมูลกลุ่มพระสงฆ์ครบถ้วนสมบูรณ์ และตรวจสอบข้อมูลเห็นว่าไม่มีประเด็นใหม่ (ที่ยังไม่ศึกษา นอกเหนือกรอบแนวคิด) แล้ว นำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบใหม่ ลดทอนข้อมูลที่ไม่มีความสำคัญหรือไม่เกี่ยวข้องออก นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ภายใต้กรอบมโนทัศน์ “การนำตนและพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” อธิบายเพื่อตอบใจท้งงานวิจัยทั้งสามข้อ ในบทที่ ๔ บทที่ ๕ และบทที่ ๖ ต่อมา (แยกบทตามวัตถุประสงค์)

๓.๘ สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒ แสดงสรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นคือแหล่งข้อมูล-การวิเคราะห์ข้อมูล (เป็นการตอบวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ) ปรากฏดังนี้

บทที่ ๔

รูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน

วัตถุประสงค์ข้อแรกของการวิจัยคือ “ศึกษารูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันของ พระสงฆ์กับชุมชน” ซึ่งตามคานิยามความ “รูปแบบ” (ในบทที่ ๑) หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์ชุด หนึ่ง ระหว่างเจ้าอาวาสกับชุมชน เกิดขึ้นเมื่อเจ้าอาวาสนำตนเองเข้ากับผูกพันชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา ชุดของความสัมพันธ์ครอบคลุม ๑) สาเหตุของการนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคม เช่น การชักจูงของคนอื่น แรงบันดาลใจจากตนเอง ๒) การวางแผนของเจ้าอาวาสในการนำตนเข้าไปผูกพันเพื่อแก้ไขปัญหา และ ๓) ขั้นตอนการนำตนเข้าไปแก้ไขปัญหา (ตั้งแต่เกิดแรงจูงใจหรือคนอื่นชวน จนกระทั่งปัญหานั้นได้ แก่คล่องหรือถือว่าแก่คล่องแล้ว) ในบทนี้ผู้วิจัยลำดับการอธิบายด้วย “บริบทของพระสงฆ์และชุมชน” และอธิบายตามลำดับการให้นิยามความข้างต้น

๔.๑ บริบทของชุมชนและประเภทของงาน

บริบทชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงเงื่อนไขที่เป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจการนำตนเอง เข้าผูกพันในการแก้ไขปัญหาสังคมเพราะชุมชนเป็นทั้งผู้เป็นเงื่อนไขของการเข้าผูกพันในการแก้ไข ปัญหาและชุมชนยังเป็นผู้ได้รับผลของการแก้ไขปัญหา นั้น อย่างไรก็ดี เงื่อนไขของชุมชนแต่ละแห่งจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจการเข้าไปผูกพันของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหา มากน้อยแตกต่างกัน ในหัวข้อบริบทของชุมชนนี้ ผู้วิจัยแยกอธิบายพร้อมกับแยกประเภทของพระสงฆ์ออกเป็นสองกลุ่ม

ลักษณะงานของกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ (เจ้าอาวาส) ที่ถูกศึกษาได้ดำเนินกิจกรรม ทำงาน เพื่อสังคมเป็นงานเดี่ยวชัดเจน พระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ก็ได้ทำงานเพียงสงเคราะห์ทางวัตถุ อย่างเดียว เพราะความเป็นพระสงฆ์จึงทำงานพัฒนาจิตใจควบคู่กันไปด้วย อย่างไรก็ดี แม้กลุ่ม ตัวอย่างพระสงฆ์จะมีขอบเขตการทำงานหลายด้าน ทั้งงานพัฒนาจิตใจและงานสังคมสงเคราะห์พร้อม กันไปด้วย เพราะลักษณะของงานมิได้แยกขอบเขตแยกออกกันได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจัดกลุ่มพระสงฆ์ ออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ที่เน้นทำงานเน้นการสังคมสงเคราะห์และทำงานด้านจิตใจ โดยจัด กลุ่มตามลักษณะเด่นของงานนั้น เช่น พระสงฆ์ที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์และด้านจิตใจ แต่ลักษณะงานค่อนข้างเน้นสังคมสงเคราะห์ปรากฏชัดเจน ผู้วิจัยก็จะจัดอยู่ในกลุ่มพระสงฆ์ดังกล่าว อยู่ในกลุ่มพระสงฆ์ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ ส่วนพระสงฆ์ที่เน้นการพัฒนาจิตใจแม้จะมีการ สังเคราะห์สงเคราะห์บ้าง ก็จะอยู่ในกลุ่มพระสงฆ์ทำงานด้านจิตใจ พระสงฆ์สังฆสองกลุ่มปรากฏ ดังนี้

๔.๑.๑ พระสงฆ์ (เจ้าอาวาส) ที่เข้าไปผูกพันกับสังคมโดยเน้นด้านสังคมสงเคราะห์เป็นหลัก

๑) **พระครูประดิษฐญาณคุณ** เจ้าคณะตำบลฝั่งแดง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ลักษณะกายภาพของชุมชนและการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่มีความแตกต่างกับหมู่บ้านอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ ตำบลฝั่งแดงแยกเป็นออกเป็นหมู่บ้านปกครองด้วยผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารตำบล ผลพวงจากการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารตำบลมักจะก่อให้เกิดความขัดแย้งและแบ่งกลุ่มเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดี ความขัดแย้งนี้ก็นำมาสู่การขัดแย้งในระดับที่จะเป็นปัญหาในชุมชน ปัญหาหลักของชุมชนคือปัญหาด้านความเป็นอยู่ ซึ่งคนในชุมชนเกือบทั้งหมดมีความยากจน อาชีพหลักคือเกษตรกรรม ทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะวัยแรงงานจะเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น วัยแรงงานส่วนใหญ่หลังจากจบการศึกษามัธยมต้นหรือมัธยมปลายมักจะเคลื่อนย้ายแรงงานเข้ากรุงเทพฯ ทำงานเป็นลูกจ้างโรงงาน ส่วนกลุ่มแรงงานช่วงวัยที่ผ่านการแต่งงานแล้ว มักจะเคลื่อนย้ายไปทำงานในพื้นที่ระยะใกล้ๆ ในตัวจังหวัดใกล้เคียง โดยทำงานก่อสร้างเป็นหลัก จะยังคงเหลือเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและเด็กอยู่ในชุมชน ปัญหาทางด้านจริยธรรมที่ปรากฏในชุมชนที่เกิดจากเคลื่อนย้ายแรงงานที่ปรากฏชัดเจน คือ ปัญหาความสัมพันธ์ผิดจริยธรรมด้านคู่ครอง ทั้งนี้เพราะการแยกตนออกจากครอบครัวและชุมชนจากแรงผลักดันเศรษฐกิจ ไปสู่การเข้าไปสู่กลุ่มชุมชนใหม่ในกลุ่มในกลุ่มของการทำงาน แรงผลักดันจากปัจจัยเศรษฐกิจและห่างจากการผูกมัดทางจริยธรรมของชุมชน และแรงดึงดูดจากปัจจัยของการทำงานและได้พบปะกับกลุ่มคนต่างเพศในวัยเดียวกัน การละเมิดจริยธรรมด้านคู่ครองมักจะเกิดขึ้น และปัญหาจริยธรรมในชุมชนอีกประการหนึ่งคือการเล่นการพนัน

พระครูประดิษฐญาณคุณ ประวัติของท่านเป็นคนในหมู่บ้าน อุปสมบทและจำพรรษาในหมู่บ้านตลอด ๓๕ พรรษา จึงใกล้ชิดและเข้าใจสภาพปัญหาของคนในหมู่บ้านได้อย่างดี และนำมาสู่การแสวงหาแนวทางการแก้ปัญหาของคนในหมู่บ้านตามที่ท่านคิดว่าเป็นปัญหาคือ **ความยากจนและปัญหาจริยธรรมของคนในชุมชน** และนำตนเองเข้าไปแก้ไขนั้นในเวลาต่อมา

๒) **พระปนพัชร จิระมโ** เจ้าอาวาสวัดคำประมง บ้านคำประมง ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ชุมชนที่ท่านจำพรรษาเป็นชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งคนในชุมชนมีวัฒนธรรมคล้ายกับชุมชนหมู่บ้านชนบททั่วไป โดยเฉพาะหมู่บ้านในจังหวัดสกลนคร มีพระสงฆ์ที่พระฝ่ายวิปัสสนาจำนวนมาก จึงมีความเลื่อมใสในพระศาสนา พระปนพัชรเป็นคนจังหวัดกาญจนบุรี จบการศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เคยทำงานราชการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาท่านได้ลาออกและอุปสมบทเมื่อปี ๒๕๒๒ ที่ตำบลสว่าง ต่อมาชาวบ้านได้ถวายที่ดินให้จำนวน ๔๘ ไร่ในนามหลวงปู่สิม และท่านก็ได้สร้างวัดคำประมงและเป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่นั้นมา งานของท่านคือ **รักษาโรคมะเร็ง** โดยใช้หลักธรรมในการเยียวยาและวิทยาการแพทย์แผนไทย แพทย์แผนปัจจุบันควบคู่กัน งานของท่านเน้นกลุ่มเป้าหมายจำเพาะเจาะจง คือ ผู้ป่วยที่เป็นโรคมะเร็งทุกประเภท ทั้งคนในชุมชน นอกชุมชนและคนที่ป่วยมะเร็งทั่วโลก โดยผู้ป่วยต้องมาพักและรักษาตัวที่วัดของท่าน ส่วนคนในชุมชนก็เขามีส่วนในการเข้ามาช่วยท่านทั้งที่เกี่ยวข้องกับงานรักษาและกิจการงานวัดด้วย

๓) **พระครูโสภณเจติยาทร** เจ้าอาวาสวัดโสภณธรรมาราม ตำบลน้ำก่ำ อำเภอดุสิต จังหวัดนครพนม วัดของท่านเป็นวัดกิ่งป่ากิ่งบ้าน สร้างขึ้นเมื่อปี ๒๕๔๐ ห่างจากตัวชุมชนประมาณหนึ่งกิโลเมตร ซึ่งชุมชนวัดสองแห่ง วัดบ้านและวัดโสภณธรรมาราม พระครูโสภณเจติยาทร เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม และย้ายมาจำพรรษาที่วัดของท่านเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ ความสัมพันธ์กับชุมชนค่อนข้างสูงเพราะท่านเป็นพระนักพูด พระพิธีกรรมและเป็นพระทำกิจกรรมทางสังคม คือ **การรักษาผู้ป่วยยาเสพติด** กลุ่มเป้าหมายคล้ายกับพระปนพัชร คือ กลุ่มผู้ป่วยจำเพาะเจาะจง ทั้งคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ แนวทางการรักษาเป็นการรักษาด้วยจิตใจหรือศีล กล่าวคือ การผู้ที่เข้ามาบำบัดจะต้องรักษาจิตใจควบคู่กับการใช้ยาบำบัด

ท่านบรรพชาเมื่อปี ๒๕๔๘ และอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อปี ๒๕๐๓ ปัจจุบันอายุ ๗๒ ปี และอุปสมบทแล้ว ๕๐ พรรษา ระยะเวลายาวนานของการอุปสมบมีส่วนในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนและเป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไปในกิจการงานของท่านด้วย

๔.๑.๒ พระสงฆ์ที่เข้าไปผูกพันกับชุมชนโดยเน้นด้านขอบเขตของงานด้านจิตใจเป็นหลัก

พระสงฆ์ (เจ้าอาวาส) ที่ทำงานมีขอบเขตด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนเป็นหลัก ได้แก่

๑) **พระครูสุวรรณคีลวงค์** เจ้าอาวาสวัดวังสวนกล้วย ตำบลกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ท่านเป็นพระเถระสายปฏิบัติหรือพระปาจึงเป็นที่เลื่อมใสของคนในชุมชนอย่างมาก ท่านอุปสมบทเมื่ออายุได้ ๒๘ ปี ปัจจุบันอายุ ๖๑ ปี หลังจากอุปสมบทไม่นานท่านออกธุดงค์ไปเรื่อยๆ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ได้จำพรรษาที่วัดสวนกล้วย และเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนกล้วย จากปฏิบัติอันน่าเลื่อมใสเป็นที่เคารพของคนทุกกลุ่มทั้งคนในหมู่บ้าน ชำราราชการ แม้ท่านจะจบการศึกษาชั้นประถมปีที่สี่ แต่คนที่อยู่ในองค์กร หน่วยงานต่างๆ และคนในชุมชนพยายามจะแสวงหาหลักปฏิบัติจากประสบการณ์ที่ท่านปฏิบัติ แนวทางการสอนของท่านเป็นการสอนจากประสบการณ์และสิ่งที่ท่านได้รับผลจากการปฏิบัติ กล่าวอีกนัยหนึ่งท่านสอนโดยการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างหรือการสอนด้วยปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติตามก็มักจะได้รับผลจากการปฏิบัติตามที่ท่านแนะนำนั้น จึงเป็นที่มาของการ เป็นผู้นำทางด้านจิตใจในการการปฏิบัติธรรมและเป็นศูนย์กลางการไกล่เกลี่ยแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนด้วย วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมของชุมชนและเป็นแหล่งปฏิบัติธรรมของราชการ นิสิต นักเรียนอย่างสม่ำเสมอ

๒) **พระครูศรีภูมายุต (หลวงปู่ ปภสฺสโร)** วัดป่าชุมชัยแสงพันธ์ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอสว่างแดนดิน ชุมชนที่ท่านจำพรรษาอยู่เป็นอำเภอ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนจะน้อยกว่าชุมชนระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล แต่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีแก่นร้อยรัดด้วยพระสงฆ์ที่ทุกคนให้คนเคารพ ท่านพระครูศรีภูมายุตเป็นพระนักปฏิบัติหรือพระสายกรรมฐานจึงเป็นพระในอุดมคติเช่นเดียวกับพระสายปฏิบัติในจังหวัดสกลนคร ท่านอายุ ๖๒ พรรษา ๒๙ จบการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมเอกและจบการศึกษาสายสามัญ ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม (พม.) เมื่อสี่สิบปีที่แล้วถือว่าเป็นการจบการศึกษาขั้นสูงระดับหนึ่ง ก่อนอุปสมบทท่านเป็นครูมาก่อน เมื่ออุปสมบทและออกธุดงค์ หลังจาก

กลับจากจุดบังคับจำพรรษาที่บ้านเดิมและได้ทำงานเพื่อสังคมเน้นการสอนและการอบรมเป็นหลัก ในฐานะที่ท่านเคยเป็นครูมาก่อนและในฐานะเป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ การอบรมจริยธรรมแก่คนในชุมชนและแก่นักเรียนจะเป็นระบบ กล่าวคือ มีหลักสูตรการอบรมที่ชัดเจนและมีโรงเรียนเครือข่ายจำนวน ๕๒ โรงเรียน นอกจากนี้กลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนคือข้าราชการ นักโทษ เยาวชนในหมู่บ้านในเขตอำเภอ และการทำงานสอนธรรมทุกวันอย่างเป็นระบบ

๓) พระครูสังวรธรรมวงศ์ (พระมหาพงษ์สุริยา) วัดบูรพาภิรมย์

อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร อายุ ๖๘ พรรษา ๓๐ ตำแหน่งในคณะสงฆ์ท่านเป็นเจ้าคณะอำเภอส่องดาว เป็นพระเน้นสายปกครองเป็นหลักและสายปริยัติ ท่านทำงานตั้งแต่หลังอุปสมบทแล้ว ๓ ปี ประเภทของงานค่อนข้างหลากหลาย ได้แก่ การอบรม (เด็ก คนในชุมชน) บรรยายธรรมแก่บุคลากร ในหน่วยงานต่างๆ โครงการอบรมเยาวชนระยะสั้น อบรมพระภิกษุสามเณร โครงการสอนนักเรียนในสถานศึกษา โครงการปลูกต้นไม้ โครงการนำเด็กมาเข้าวัดเพื่อช่วยงานวัด งานเกือบทุกประเภทท่านจะใช้วัฒนธรรมประเพณีที่คนท้องถิ่นยึดถือเป็นแกนในการถ่ายทอด โครงการจัดพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์กลางการใช้สอยของชุมชน เช่น สถานที่ออกกำลังกาย เป็นต้น ลักษณะการทำงานของท่านเป็นการทำงานเป็นทีมอย่างเป็นระบบ ผู้ร่วมงานจึงเข้าออกได้แต่ระบบงานยังคงดำรงอยู่ งานหลักของท่าน คือ การอบรมจริยธรรม แก่ทุกกลุ่มคนในชุมชนและนอกชุมชน

๔) พระมหาสุริยา มหาปณฺโณ วัดป่าโสมพนัส บ้านภูเพ็ก ตำบลนา-

หัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร อายุ ๔๘ อุปสมบทเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ พรรษา ๒๕ จบการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านมาเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าโสมพนัสเมื่อปี ๒๕๓๘ และเริ่มสอนกรรมฐานแบบเคลื่อนไหวตามแนวหลวงพ่อดำเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ ท่านเป็นพระสายกรรมฐาน เดินธุดงค์ทางภาคเหนือและทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างต่อเนื่องจนได้มาพำนักที่ป่าบ้านภูเพ็ก เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะสมในการปฏิบัติและถ่ายทอดหลักการปฏิบัติแก่ผู้สนใจจึงได้พำพัก ได้พัฒนาสถานที่ดังกล่าวเป็นแหล่งปฏิบัติธรรมและรองรับแก่บุคคลทั่วไปที่สนใจในการปฏิบัติธรรมเข้ามาฝึกกรรมฐาน กรรมฐานของท่านเป็นหลักการที่ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เป้าหมายเพื่อความหลุดพ้น โดยกำหนดเป็นหลักสูตระยะสั้น ๗ วันและหลักสูตระยะยาว ๑ เดือน กลุ่มตัวอย่างประกอบพระสงฆ์ บุคคลทั่วไป นิสิต นักศึกษา และชาวต่างประเทศทั่วโลก ผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด เช่น ไม่สูบบุหรี่ ไม่คุยกัน ไม่นอนกลางวัน เป็นต้น หากมีการละเมิดก็จะหมดสิทธิ์ในการปฏิบัติธรรมต่อไป ลักษณะงานของท่านจึงเป็นงานพัฒนาจิตใจ

๕) พระศาสนดิลก (พรหมมา จตตภโย) เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาส อายุ

๕๕ ปี พรรษา ๓๔ เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (สายธรรมยุติ) ท่านเป็นพระสายปฏิบัติและในฐานะที่ท่านเป็นเจ้าคณะจังหวัดจึงมีหน้าปกครองคณะสงฆ์ทั้งจังหวัดและเกี่ยวข้องกับคนครอบคลุมในจังหวัด ลักษณะและประเภทของงานจึงหลากหลาย ทั้งงานทางด้านจิตใจและด้านงานสังคมสงเคราะห์ งานด้านจิตใจ งานอบรมพระสงฆ์ อบรมจริยธรรมแก่คนในท้องถิ่นและเยาวชน วัดเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่งของจังหวัด งานสังคมสงเคราะห์ เช่น

สนับสนุนคนในชุมชนปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกสมุนไพร อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดี แม้งานของท่านครอบคลุมงานทั้งสองประเภทแต่ ลักษณะเด่นของงานของท่านคือ **การพัฒนาจิตใจเป็นหลัก**

๖) พระครูวิชิตธรรม (วิเชียร สุจิตโต) เจ้าอาวาสวัดสระพังทอง บ้านสระพังทอง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร อายุ ๕๙ ปี พรรษา ๓๙ รองเจ้าคณะอำเภอเมืองมุกดาหาร ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและคนในชุมชนให้ความเคารพนับถือสูง จากที่ท่านให้ความสำคัญกับการเผยแผ่ศาสนาและให้ความสำคัญกับกิจกรรมของชุมชน งานของท่านครอบคลุมงานสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพของชุมชนในการทำหมวกและงานในการพัฒนาจิตใจ ท่านเป็นพระธรรมทูต พระนักเทศน์ บรรยาย อบรมจริยธรรม กลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มคนในเขตอำเภอเมืองมุกดาหาร ทั้งกลุ่มผู้สูงอายุและเยาวชน วัดท่านเป็นวัดระดับหมู่บ้านแต่เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรม ศูนย์อบรมเด็กของโรงเรียนในเขตอำเภอ อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดี งานของท่านมีลักษณะ**งานพัฒนาและงานกลุ่มใจจิตใจ** นอกจากนี้ยังทำงานสังคมสงเคราะห์ควบคู่กันไป เช่น งานสงเคราะห์ด้านการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุเพื่อสร้างอาชีพ การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุเพื่อออกกำลังกาย งานอบรมจริยธรรมเยาวชนเพื่อลดละอบายมุข งานวางแผนการสร้างอ่างเก็บน้ำของชุมชนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม งานของท่านค่อนข้างจะครอบคลุมทุกกลุ่มวัยและเป็นวางครบวงจร ซึ่งลักษณะของงานวางอยู่บนรากฐานประเพณีท้องถิ่น กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มคนทุกระดับ จึงเป็นลักษณะงานเน้นรักษาคุณภาพสังคมหรืองานป้องกันปัญหามากกว่างานแก้ไขปัญหา

๗. พระเทพวรมณี (สำลี) วัดพระธาตุพนมมรรหาวีหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม อายุ ๗๓ พรรษา ๕๓ เจ้าคณะจังหวัดนครพนม ท่านสนใจกรรมฐานตั้งแต่ได้อุปสมบทเมื่อห้าสิบกว่าปีที่แล้ว ได้ปฏิบัติและเริ่มสอนกรรมฐานและสอนกรรมฐานตั้งแต่นั้นได้เป็นพระสังฆาธิการ เมื่อดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการได้เผยแผ่พระกรรมฐานอย่างจริงจังเรื่อยมา วัดของท่านเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมในจังหวัดอีกแห่งหนึ่งรองรับการปฏิบัติธรรมและทำกิจกรรมของชุมชนหน่วยสังคมทุกหน่วยงานภายในตัวจังหวัด โดยเฉพาะกลุ่มนิสิต นักศึกษาและนักเรียน ในฐานะเป็นเจ้าคณะจังหวัดการตระหนักถึงงานรับผิดชอบและการเผยแผ่จึงเป็นงานหลักในฐานะความเป็นพระสงฆ์ ยังสามารถดึงหน่วยต่างๆของสังคมมีส่วนร่วมในกิจกรรมการนำหลักธรรมเผยแผ่สู่ชุมชน ท่านเป็นบุคคลหลักและวัดเป็นศูนย์กลางเป็นแหล่งการดำเนินการกิจกรรมของสงฆ์และกิจกรรมสำคัญของชาติ ท่านให้ความสำคัญแก่คนในชุมชนและนำตนเข้าผูกพันกับสังคมมากกว่าห้าสิบปี งานของท่านมีทั้งงานสังคมสงเคราะห์ตามโอกาสและงานที่ขับเคลื่อนยังจริงจังคือ**งานพัฒนาจิตใจ** ด้วยการนำกรรมฐานสู่จิตใจของคนในชุมชนและนอกชุมชน

๔.๒ สรุปบริบทชุมชนและประเภทของงาน

จากกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ ๑๐ รูป แบ่งเป็นพระสงฆ์ที่ทำงานเน้นการสังเคราะห์สังเคราะห์ ๓ รูปและพระสงฆ์ที่ทำงานเน้นการทำงานพัฒนาจิตใจ ๕ รูปแลพระสงฆ์ทำงานทั้งสังคมสงเคราะห์วัดและทำงานด้านจิตใจอีก ๒ รูป อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดี พระสงฆ์ที่ทำงานทั้งสังคมสงเคราะห์และจิตใจ เมื่อจัดกลุ่มออกเป็นสองกลุ่ม เมื่อพิจารณาพระสงฆ์ที่ทำงานทั้งด้านสังคมสงเคราะห์และการ

จิตใจแล้ว ปรากฏว่างานพัฒนาด้านจิตใจมีความชัดเจน ในงานนี้จึงแบ่ง งานเป็นสองประเภท คือ การสังคมสงเคราะห์จำนวน ๓ รูปและงานมีขอบเขตพัฒนาจิตใจ ๗ รูป

บริบทของชุมชนที่พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง มีความคล้ายคลึงกันในแต่ละชุมชนของวัดที่พระสงฆ์ตั้งอยู่นั้นมีความคล้ายคลึงกันในแต่ละคนในชุมชนมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและใช้หลักจารีตประเพณีเป็นแกนกลางในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกัน แม้บางชุมชน เช่น อำเภอและจังหวัดในกลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป มีกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในชุมชนระดับอำเภอสองรูปและจังหวัดหนึ่งรูป ความแตกต่างชุมชนระดับอำเภอ จังหวัดและชุมชนระดับหมู่บ้าน จะมีความแตกต่างในด้านชุมชนจังหวัดมีความหลากหลายของหน่วยสังคมที่แยกย่อย หลากหลายในการประกอบอาชีพ และจำนวนปริมาณประชากรในชุมชนมีมากกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมที่แยกย่อยในชุมชนเมืองจะน้อยลง ส่วนชุมชนในชนบท ระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะมีความเข้มข้นมากกว่า อย่างไรก็ตาม ทุกชุมชนจะมีปัจจัยบางประการที่คล้ายกันคือยังยึดหลักคำสอนพระพุทธศาสนา (แม้จะมีการตีความหรือเข้าใจแตกต่างกัน) เป็นหลักในการดำเนินชีวิตในระดับหนึ่ง ปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อนในเชิงโครงสร้างจะไม่ปรากฏปัญหาใหม่ๆ แต่ปัญหาที่ปรากฏในชุมชนตามที่ได้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ท่านอาศัยอยู่ทั้ง ๑๐ รูป ปัญหาที่ชัดเจนมี ๓ ปัญหา คือ ปัญหาความยากจน ปัญหาการติดยาเสพติดของกลุ่มวัยรุ่น และการติดยาเล่นการพนัน พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างมองเห็นว่าชุมชนของท่าน (และนอกชุมชน) มีปัญหาที่จะต้องป้องกันและแก้ไขได้สะท้อนออกสู่กิจกรรมการแก้ไขนั้นหลายลักษณะ และมีขอบเขตของปัญหาคือคล้ายและแตกต่างกัน เช่น พระครูประดิษฐ์ญาณคุณเห็นว่าปัญหาหลักของชุมชนที่เป็นรากฐานของปัญหาสังคมด้านอื่นๆ ตามมาคือ ปัญหาความยากจน แนวทางแก้ไขคือการเข้าไปช่วยเหลือในขอบเขตการสังคมสงเคราะห์ด้วยแนวทางการพัฒนาอาชีพ ปัญหาหลักของคนในชุมชนที่จะเป็นรากฐานก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆคือ การขาดความเข้าใจและการขาดการเข้าถึงหลักธรรมในระดับการเปลี่ยนผ่านด้านจิตใจ ท่านจึงเสนอแนวทางการแก้ปัญหาคือการสอนกรรมฐาน เป็นต้น และอุทิศตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อไปป้องกันและแก้ปัญหาอื่นๆต่อมา

๔.๓. สาเหตุในการนำตนเข้าไปผูกพันในการป้องกันและแก้ไขปัญหา

ปัจจัยที่เป็นสาเหตุแรงจูงใจในการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมของกลุ่มตัวอย่างมีความเหมือนและความแตกต่าง ในแง่ที่เหมือนกัน ประการแรก สาเหตุการนำตนเข้าไปแก้ปัญหา มากกว่าหนึ่งสาเหตุ เช่น เข้าไปแก้ไขปัญหามาจากแรงบันดาลใจที่อาจารย์ของตนแนะนำ ตนเองก็มีความต้องการจะเข้าไปแก้ปัญหาอยู่แล้ว ขณะเดียวกันบั้นใจภายนอกคือบริบทของชุมชนมีปัญหาทางสังคม ปัจจัยสามประการอาจจะเกิดพร้อมกันหรือเกิดในช่วงเวลาเวลาใกล้เคียงกัน ในแง่ที่แตกต่างกัน เจื้อนไขสังคมชนบทแต่ละชุมชนไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนัก ปัญหาของชุมชนจึงไม่ได้มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ สังคมชนบทประสบกับปัญหาความยากจน การเล่นกันพนัน ความขัดแย้งของเด็กวัยรุ่น เป็นต้น แต่พระสงฆ์ที่นำตนเข้าไปผูกพันจะมองเห็นความสำคัญของปัญหาแตกต่างกัน และมีขอบเขตวิธีการแก้ไขแตกต่างกัน เพราะฉะนั้น สาเหตุการนำตนเข้าไปแก้ไขปัญหาสังคมของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างแต่ละท่านจะมีสาเหตุการนำตนเข้าไปมากกว่าหนึ่งสาเหตุ แต่ผู้วิจัยจัดกลุ่มตามสาเหตุที่เด่นชัดที่สุดเป็นเกณฑ์ในการแยกกลุ่มได้ ๔ กลุ่ม ได้แก่ ๑) กลุ่มพระสงฆ์ที่นำตนเข้าไปผูกพัน

กับกับชุมชนมาจากแรงขับภายในหรือจากตนเอง ๒) กลุ่มพระสงฆ์ที่นำตนเองเข้าไปผูกพันมาจากสภาพแวดล้อมภายนอก ๓) กลุ่มพระสงฆ์ที่นำตนเองเข้าไปผูกพันมาจากการชักชวนของผู้อื่น และ ๔) พระสงฆ์ที่นำตนเองเข้าไปผูกพันมาจากเงื่อนไขสภาพแวดล้อมบังคับ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๓.๑ การนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนจากแรงบันดาลใจภายในหรือตนเอง

พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างที่เข้าไปผูกพันกับชุมชนมาจากแรงขับภายในจากการเห็นปัญหาของชุมชนและมีความตั้งใจแรงกล้าที่จะแก้ปัญหา ต่อมาให้ดำเนินการกิจกรรมบางอย่างเพื่อนำไปสู่การจัดสภาพที่คิดว่าเป็นปัญหานั้นให้หมดไป พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนเกิดจากแรงผลักดันภายในที่ชัดเจนปรากฏ ๒ รูป ได้แก่ ๑) พระครูประดิษฐกาญจนคุณ ดำเนินกิจกรรมสงเคราะห์ด้วยการสร้างวิชาชีพแก่คนในชุมชนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๗ ท่านเห็นว่าชุมชนมีความยากจน เด็กที่จบการศึกษาขั้นพื้นฐานก็เข้าไปสู่กระบวนการการใช้แรงงานในโรงงานในกรุงเทพฯ ทั้งผู้สูงอายุกับเด็กในหมู่บ้าน ท่านเล่าว่า “วันหนึ่งผมออกบิณฑบาต ได้ยินเสียงก๊อกรก๊ากๆ ในบ้านเลยถามโยมที่ใส่บาตรว่าเสียงอะไร เขาตอบว่าเสียงจักร รั้งงานจากจังหวัด ได้ทำค่าจ้างวันละ ๖๐ บาท” ท่านจึงคิดจะหางานให้ชาวบ้านและได้ชักชวนบ้านได้ ๗ คน ไปดูงานที่บริษัทเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ และรับงานมาทำที่หมู่บ้าน โดยใช้อาคารของวัดเป็นสถานที่ฝึกงาน ทางบริษัทได้ส่งคนมาฝึกงาน เมื่อชาวบ้านที่รับงานบริษัทมาทำมีรายได้ คนอื่นๆ ได้เริ่มทยอยเข้ามาสมัครถึง ๗๐ คน ท่านได้ซื้อจักรให้ชาวบ้านทั้ง ๗๐ คน โดยการใช้เงินวัดออกให้ก่อนและชาวทยอยผ่อนชำระภายหลัง

เขื่อนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนมาจากการตระหนักเห็นปัญหาของคนในชุมชนที่จำเป็นที่จะต้องจำเป็นต้องได้รับการแก้ไข ในฐานะเป็นพระสงฆ์ท่านเห็นว่าเป็นแกนของชุมชนในฐานะเป็นที่คนในชุมชนให้ความเคารพ พระสงฆ์เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่จะทำประโยชน์ได้มากกว่าสถานะอื่น ทำให้ท่านเกิดแรงบันดาลใจในการขับเคลื่อนภารกิจให้ไปสู่จุดหมายคือการแก้ไขปัญหาคนในชุมชนในเวลาต่อมา ๒) พระอธิการพนพัชร จริตโม แรงบันดาลใจในการนำตนเองเข้าไปสู่การแก้ไขปัญหาจากแรงผลักดันภายใน ในฐานะท่านเคยอาพาธเป็นโรคมะเร็งในโพรงจมูก ได้รับทุกเวทนาอย่างมาก ท่านใช้สมาธิและสมุนไพรรักษาจนหายขาด คนที่เป็นโรคมะเร็งต่างพากันมาสอบถามท่านถึงวิธีการและแนวทางการรักษาที่ทำให้หายขาดได้ จากประสบการณ์ที่เป็นทุกข์จากการเป็นโรคมะเร็งทำให้ท่านเข้าใจความทุกข์ของคนที่เป็นโรคมะเร็ง วิธีการรักษาตัวท่านเองได้ผล ท่านคิดว่าวิธีการเดียวกันนี้น่าจะรักษาคนอื่นได้ผลเช่นเดียวกัน จึงเริ่มรักษาโรคนี้นี้ด้วยยาสมุนไพรและสมาธิตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๔๗ ด้วยวิธีการใช้ “ธรรมะและธรรมชาติ” ตั้งแต่ได้เปิดรับการรักษา มา มีผู้ป่วยโรคมะเร็งทั้งคนไทยและชาวต่างชาติเข้ามารักษารักษาส่วนใหญ่เป็นมะเร็งระยะสุดท้ายเฉลี่ยปีละ ๕๐๐-๖๐๐ คน

งานที่เกิดขึ้นจากแรงผลักดันริเริ่มของตนเองกรณีกลุ่มตัวอย่างสองท่านมักจะเป็นงานตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเจาะจงปัญหา วิธีการดำเนินงานการแก้ไขปัญหาเป็นอย่างเป็นระบบ ผลการแก้ไขปัญหาปรากฏเชิงประจักษ์ เมื่อผู้อื่นรับรูปแบบไปดำเนินการหรือมีผู้อื่นสืบทอดสานงานต่อมักมีประสิทธิภพน้อยกว่าผู้ริเริ่มงานเอง

๔.๓.๒ การนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนจากปัจจัยเงื่อนไขสภาพแวดล้อมเกื้อกูล

เงื่อนไขที่เป็นแรงผลักดันให้พระสงฆ์นำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมในชุดนี้ ไม่ปรากฏชัดเจน เงื่อนไขเดียวอย่างโดดเด่นเช่นเดียวกับแรงผลักดันประเภทแรก ผลักในชุดที่สองนี้เป็นแรงผลักดันหลายสาเหตุค่อยๆหลอหล่อมกลุ่มตัวอย่างซึมซับการรับรู้ปัญหาและซึมซับการปฏิบัติงานช่วยเหลือสังคม ของบุคคลที่ตนเองเคารพนับถือ พร้อมกันนี้ยังมีแรงผลักดันที่เกิดจากผลจากการปฏิบัติธรรมแล้วต้องการ ผลของการปฏิบัตินั้นส่งต่อผู้อื่นโดยการชี้แนวทางแนวทางการปฏิบัติให้คนอื่นปฏิบัติตามที่ตนได้ ปฏิบัติ และได้ผลของการปฏิบัติที่ตนแล้ว ลักษณะงานนี้จะเป็นงานการพัฒนาจิตใจ พระสงฆ์กลุ่ม ตัวอย่างกลุ่มนี้เชื่อว่าปัญหาของชุมชนไม่ว่าจะเป็นหน่วยสังคมหน่วยใดก็ตามรากฐานมาจากการขาด พัฒนาจิตใจ โดยเฉพาะระดับการพัฒนาจิตใจที่พอเพียงจะนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม ทุกปัญหาได้คือการพัฒนาในระดับเปลี่ยนผ่านความรู้สึกนึกคิดและเปลี่ยนการทัศนคติ การเปลี่ยนผ่าน ในระดับนี้เชื่อว่าไม่สามารถเปลี่ยนผ่านเพียงแนวเพื่อให้เกิดความเข้าใจโทษและเสนอทางออกเท่านั้น แต่ต้องให้มีการปฏิบัติในระดับกรรมฐานซึ่งเป็นเรื่องจิตใจแล้วพฤติกรรมจะถูกปรับเปลี่ยนโดยปริยาย นอกจากนี้แรงผลักดันในการเข้าไปผูกพันในการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนในกลุ่มนี้จะเป็นแรงผลักดันที่ตน ได้รับจากวัตรปฏิบัติของอาจารย์ของตน แล้วเมื่อตนเองแยกออกมาเป็นพระสงฆ์ก็สืบทอดแนว การปฏิบัติและการสั่งสอนประชาชนมาสู่งานหลักการทำงานของตนเอง กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดจะ จัดอยู่ในกลุ่มนี้ แยกย่อยเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรก กลุ่มพระสงฆ์ที่สอนกรรมฐานเป็นเครื่องมือหลักใน การพัฒนาสังคมเป็นกลุ่มพัฒนาด้านจิตใจเป็นหลัก เป้าหมายเพื่อเน้นการพัฒนาจิตใจนำไปสู่การ แก้ไขปัญหาความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ หากพัฒนาจิตใจได้แล้ว ปัญหาสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการพนัน ปัญหาอาชญากรรมจะลดลง พระสงฆ์บางท่านจะ รับรู้และเข้าใจปัญหาใหม่ๆ เช่น พระครูวิชิตธรรม ท่านเห็นว่าปัญหาในชุมชนอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาของผู้สูงอายุที่ลูกหลานมักทิ้งให้อยู่บ้าน ขณะที่ตนเองเข้าไปทำงานที่กรุงเทพฯหรือเมืองอื่นๆ ท่านสร้างกลุ่มผู้สูงอายุให้รวมกลุ่มเพื่อดูแลสุขภาพ การออกกำลังกายเข้าจังหวะ การรวมกลุ่ม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ท่านเป็นตัวอย่างติดต่อแพทย์เพื่อมาดูแลเป็นระยะๆ การสร้างรายได้ด้วยการ ประกอบอาชีพเล็กน้อยพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ เช่น ทำน้ำยาล้างจาน ทำเครื่องจักรสาน เย็บผ้าด้วย มือ พร้อมกันนี้ก็พัฒนาจิตใจควบคู่กันด้วย จัดให้เข้าวัด สวดมนต์ ภาวนา รักษาศีล งานทางด้าน มหาภาคคืองานจัดทำฝายกักเก็บน้ำเพื่อให้ชาวประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ตลอดทั้งปี ส่งเสริมการ ทำงานเกษตรแบบพอเพียง งานของท่านค่อนข้างจะครบทุกอายุและครบวงจร ตั้งแต่เกิดจนถึงสิ้นชีวิต กลุ่มที่สอง ได้แก่ พระมหาสุริยา มหาปัญญา ค่อนข้างมีเป้าหมายการแก้ไขปัญหาด้านจิตใจเชิงปัจเจก บุคคลเป็นหลักคือมีเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรมคือการขจัดกิเลส วิธีการปฏิบัติจะเป็นวิธีการที่ เข้มขันและจริงจัง

อย่างไรก็ดี ลักษณะของงานของกลุ่มพระสงฆ์กลุ่มนี้จะปรากฏลักษณะและประเภทของ งานคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ๑) เนื้อหาของการสั่งสอน ได้แก่ หลักกรรมฐาน หลักเบญจศีล เบญจธรรม ๒) ค่อนข้างจะมีรูปแบบในการปฏิบัติชัดเจน เช่น ดำเนินการเป็นโครงการ มีชื่อเรียกของโครงการ มี ระยะเวลาในการปฏิบัติที่ชัดเจน ๓) กลุ่มเป้าหมายร่วมปฏิบัติเป็นกลุ่มชัด เช่น กลุ่มข้าราชการ กลุ่ม นักเรียน กลุ่มประชาชนทั่วไป ๔) มีหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่ก่อตั้งอย่างเป็นทางการมี ส่วนร่วมในโครงการ ๕) การทำงานมักจะทำกันเป็นทีม แบ่งงานรับผิดชอบค่อนข้างชัดเจน สมาชิก

ของกลุ่มแต่ละท่านจะมีทักษะแตกต่างกัน ผู้นำหลักคือกลุ่มตัวอย่างที่สอนกรรมฐาน ๖) ลักษณะงานเป็นทางการและไม่เป็นทางการ งานที่เป็นทางการได้แก่การอบรมจริยธรรมกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่แต่ละท่านจะมีรูปแบบการทำงานคล้ายกัน ลักษณะงานที่ไม่เป็นทางการมักจะเป็นงานที่สังเคราะห์กับประเพณีท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม ลักษณะงานที่ทำงานเป็นทางมักจะมีสัมพันธภาพกับเป้าหมายที่รวมตัวกันอย่างเป็นทางการเช่นกัน เช่น นักเรียน ข้าราชการ ลักษณะงานที่ไม่เป็นทางการจะสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่รวมตัวไม่เป็นทางการเช่น ประชาชน จะรวมตัวกันมาทำบุญในวันพระสวณะ เป็นต้น ๗) ลักษณะงานมักจะเป็นเครือข่าย เนื้อหาการถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอดอาจจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้จากการเรียนรู้รูปแบบการทำงานใหม่จากเครือข่ายของตน

๔.๓.๓ การนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนจากปัจจัยการได้รับคำแนะนำจากบุคคลอื่น

การนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนมาจากเงื่อนไขการแนะนำจากบุคคลอื่นในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาปรากฏท่านเดียว คือ พระครูโสภณเจติยากร ที่สังเคราะห์ชุมชนด้วยการให้ยาสมุนไพรและหลักธรรมในวัยเยาว์ การเยียวยาผู้ป่วยที่ติดยาเสพติดเรื้อรังเกิดขึ้นเมื่อห้ากว่าปีก่อน ฆราวาสท่านหนึ่งได้ติดสุราเรื้อรังเกือบตลอดชีวิตและพยายามจะเลิก ได้คิดค้นยาสมุนไพรในการรักษาตนเองและในที่สุดก็รักษาตนเองจนหายขาดได้ สูตρυาได้ส่งทอดสู่ท่านเจ้าคุณ พระธรรมปริชานวัตร (แก้ว อาภาโส) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม ซึ่งท่านพระครูโสภณเจติยากรเคยเป็นอดีตเลขาธุปสุตทาย ท่านได้รับคำแนะนำให้พระครูโสภณเจติยากรนำสูตρυาสมุนไพรนี้ไปรักษาประชาชน ท่านมีความชอบส่วนตัวที่จะดูแลคนจึงได้รับสูตρυานำไปรักษาผู้ป่วยเรื่อยมา จนได้ตั้งศูนย์การรักษาเป็นทางการเมื่อสี่ปีที่แล้ว ได้ประยุกต์การรักษารูปแบบใหม่โดยการใช้หลักธรรมเข้าไป กล่าวคือ ก่อนการนำไปใช้ผู้ป่วยจะต้องรับรักษาศีล ๕ และสัจจะบางประการควบคู่กับการรักษาด้วยตัวยา นอกจากนี้ตัวท่านเองเป็นพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมอย่างเนื่องในหลายรูปแบบ เช่น เทศน์สอนประชาชนผ่านวิทยุชุมชนของวัดทุกเช้า การทำกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญและจัดการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องทุกปี งานกิจกรรมกับชุมชนกับงานรักษาผู้ป่วยติดยาเสพติดจึงผสมผสานควบคู่กัน ส่งผลให้งานรักษาเป็นไปอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องมากขึ้น เงื่อนไขการนำตนเข้าไปผูกพันเงื่อนไขหลักคือการได้รับคำแนะนำจากผู้ที่เคารพนับถือแล้วเงื่อนไขเสริมคือผู้นำตนเข้าไปผูกพันมีความชอบที่จะทำกิจกรรมเป็นฐานรองรับอยู่แล้วอย่างไรก็ดี เงื่อนไขการนำตนเข้าไปผูกพันของตัวอย่างนี้จัดอยู่ในกลุ่มการนำตนเข้าไปผูกพันจากปัจจัยบุคคลอื่น

๔.๓.๔ การนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนจากปัจจัยสิ่งแวดล้อมบังคับ

เงื่อนไขการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนมิได้มาจากรากฐานความประสงค์อันเป็นแรงจูงใจภายในแต่มาจากสภาพแวดล้อมบังคับมีปรากฏ ๑ รูป คือ พระครูสุวรรณศีลวงค์ ท่านเล่าว่า “ผมชอบเดินธุดงค์ ป่าช้าวัดริมมงคล ๙ มกราคม ๒๕๓๕ ใจไม่ชอบ อบรมไม่เป็น ชอบอยู่ในป่า ภูเขา ไม่ชอบสอน อยู่คนเดียวถึง ๑๐ ปี ให้ศีล ๘ ไม่เป็น ปฏิบัติอย่างเดียว ไม่สนใจญาติโยม” จนถึงเมื่อปี ๒๕๔๑ ท่านมาจำพรรษาชั่วคราวที่ป่าช้าวัดริมมงคล ท่านเล่าต่อไปว่า “ได้มีคณาจารย์จากวิทยาลัยเทคนิคคณะหนึ่งไปทำบุญกับหาเกจิท่านหนึ่ง แต่ท่านไม่อยู่ เลยแวะเข้ามาคนในระแวกนั้นว่า แถวนี่มีพระปฏิบัติใหม่ คนเขาแนะนำมาวัดผม เขาเลยแวะเข้ามา” ท่านเทศน์ไม่เป็นก็เลยให้ธรรมะ

ก่อนฉัน ก่อนที่จะให้พรเป็นภาษาบาลี แม้ว่าท่านจะเทศน์ไม่เป็นเพราะท่านบอกว่าจบแค่ป.๔ แต่ด้วยปฏิปทาน่าเลื่อมใส คณะครูพอใจมากจึงได้มาครั้งที่สองและครั้งที่สาม ท่านก็ยังไม่วางเทศน์เพียงแต่ให้กรรมฐานอย่างเดียว

คุณจารย์เกิดความศรัทธาในปฏิปทาของท่าน ขอนำนักเรียนมาปฏิบัติธรรมแต่ด้วยสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวกไม่มีความพร้อมที่จะรองรับการปฏิบัติธรรม ที่พักคณะครูและนักเรียนที่ปฏิบัติธรรมใช้เต็นท์เป็นที่พัก ส่วนสถานที่ปฏิบัติธรรมเป็นพื้นดินที่ใช้ฟางข้าวปูพื้น ส่วนห้องน้ำผู้ปฏิบัติธรรมได้ร่วมกันสร้างขึ้นเอง ไม่มีเครื่องขยายเสียง สอนตามธรรมชาติเท่าที่สิ่งอำนวยความสะดวกจะได้ผลที่ได้รับจากกิจกรรมการสอนของท่านเป็นที่น่าพอใจ เพราะท่านสอนจากที่ท่านเป็นมิได้สอนมาจากสิ่งที่ท่านรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์สู่ประสบการณ์ ผลของการปฏิบัติประสบผลสำเร็จนี้ส่วนหนึ่งมาจากผู้ศรัทธาในหลักธรรมและศรัทธาในตัวผู้สอนเป็นทุนเดิมมาก่อนแล้ว เพียงมาขอคำแนะนำหลักปฏิบัติที่ผู้สอนได้รับจากการปฏิบัติ ผลการปฏิบัติที่ผู้สนใจเข้ามาขอคำแนะนำ กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้ามาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องขยายผลไปสู่โรงเรียนและหน่วยสังคมอื่นๆ จากนั้นมาท่านจึงได้สอนกรรมฐานสำหรับผู้สนใจเข้ามาฝึกปฏิบัติอย่างจริงจังขึ้น มีครู แพทย์เข้าไปช่วยเป็นส่วนหนึ่งของโครงการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

จุดเริ่มต้นการเข้าไปผูกพันแม้จะเกิดจากสิ่งแวดล้อม (บุคคล) บังคับ แต่เมื่อท่านได้เข้าไปผูกพันแล้ว เห็นว่าผู้ปฏิบัติธรรมได้ผลจากการปฏิบัติ เห็นคุณค่าจากงานของตน เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำงานอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นมากขึ้น เมื่อใช้กรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเมื่อสังคมตีความงานของท่านถือว่าเป็นการทำงานตามความหมายของแนวคิดเช่นกัน ส่วนรายละเอียดจะอธิบายในบทถัดไป

๔.๔ สรุปเงื่อนไขการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน

เงื่อนไขของกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์นำตนที่เข้าไปผูกพันกับชุมชนแต่ละท่านมีจุดร่วมและจุดต่าง จุดร่วมหมายถึง เงื่อนไขการนำตนเองเข้าไปผูกพันมีเงื่อนไขมากกว่าหนึ่งเงื่อนไข แต่ละเงื่อนไขก็ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่น ในกลุ่มที่ ๑ การเข้าไปผูกพันมาจากแรงจูงใจภายในเป็นหลัก ขณะเดียวกันจูงใจภายในนั้นก็มีความแข็งแรงสภาพแวดล้อมภายนอก (สภาพปัญหา) ของชุมชนและได้รับแรงบันดาลใจพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมท่านอื่นหนุนให้ท่านลงมือทำกิจกรรมนั้น พระครูประดิษฐ์กาญจนคุณ ที่ทำงานสงเคราะห์ด้วยการสร้างอาชีพการตัดผ้าในจังหวัดมุกดาหาร ท่านกล่าวว่า การตัดสินใจทำงานเพื่อสังคมส่วนหนึ่งมาจากแรงจูงใจที่ได้เห็นพระสงฆ์บางท่านได้ทำงานรักษาผู้ป่วยเอดส์ที่วัดพระบาทน้ำพุและพระสงฆ์บางท่านได้ส่งเสริมอาชีพก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ คล้ายกับกลุ่มที่ ๒ ที่เน้นการทำงานด้านพัฒนาจิตใจในแง่กลุ่มที่สองนำตนเข้าไปผูกพันมาจากแรงจูงใจภายในที่เกิดจากผลที่ได้รับจากการปฏิบัติธรรมและการได้สัมผัสการพัฒนาจิตใจของอาจารย์ของตน ความคล้ายกันคือ เงื่อนไขบางส่วนมาจากแรงบันดาลใจผู้อื่นและสภาพสังคม อย่างไรก็ตาม เมื่อแยกประเด็นเงื่อนไขหลายเงื่อนไขขึ้นแล้ว เราจะเห็นเงื่อนไขหลักและเงื่อนไขรอง กลุ่มแรกเงื่อนไขหลัก คือ แรงผลักดันภายใน เงื่อนไขรองคือบุคคลอื่นที่เป็นแรงบันดาลใจ กลุ่มที่สอง เงื่อนไขหลักคือ สภาพแวดล้อม

บุคคลเกื้อกูล เงื่อนไขรองคือแรงจูงใจภายใน ความแตกต่างในลักษณะเด่นนี้ จึงได้จัดกลุ่มแยกออกจากกัน

กลุ่มที่ ๓ และกลุ่มที่ ๔ มีเงื่อนไขเฉพาะแตกต่างไม่ร่วมกับกลุ่มคือ เงื่อนไขการชักจูงจากบุคคลอื่นและเงื่อนจากสภาพแวดล้อมบุคคลบังคับ อีกทั้งกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษานั้นมีสถานภาพเป็นพระสังฆาธิการได้ถูกคาดหวังจากบุคคลที่เข้ามาใช้บริการว่าท่านจะสามารถทำหน้าที่ความเป็นพระสงฆ์คือแนะนำหลักธรรมได้

๔.๕ การวางแผนในการทำงาน

การวางแผนและการทำงานของพระสงฆ์นำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน มีความคล้ายและแตกต่างกันของกลุ่มทำงานสังคมสงเคราะห์และกลุ่มพัฒนาจิตใจ ส่วนที่คล้ายกัน ดังนี้

ประการแรก เมื่อตัดสินใจจะทำงานแล้ว พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างจะลงทำงานทันที การวางแผนเป็นการวางแผนในระยะสั้นเบื้องต้นว่าจะทำอะไรบ้าง นำทุนมาจากที่ใดบ้าง ส่วนการวางแผนในระยะยาวว่าจะหลังจากการทำงานแล้ว จะประสบปัญหาอะไรบ้าง จะแก้ไขอย่างไร ทุกกลุ่มตัวอย่างจะไม่มีวางแผนในระยะยาว เพราะลักษณะงานของพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคม มิใช่งานที่สามารถจะกำหนดเงื่อนไข ทิศทาง กลุ่มเป้าหมายที่มาบริการได้ชัดเจน แผนจะเกิดขึ้นเมื่อเผชิญกับปัญหาในขณะนั้นหรือการวางแผนมิได้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นทางการเป็นภาววิสัย แต่แผนดำรงอยู่ในตัวงาน พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างบางท่าน เช่น ท่านที่สอนกรรมฐานระดับอุกฤษ ท่านให้คำตอบว่า “*ไม่มีการวางแผน การทำงานไม่มีปัญหา ไม่มีอะไรที่เป็นปัญหา อยู่กับปัจจุบัน การทำงานนั้นแหละคือแผน*”

ประการที่สอง การวางแผนเป็นการวางแผนวางอยู่บนประสบการณ์การทำงาน โดยเฉพาะกลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ ๑) พระสงฆ์สร้างอาชีพให้ชุมชน การวางแผนการทำงานอย่างกว้างๆจากการคาดการณ์และวางหลักตรรกะสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เมื่อยึดหลัก “ผล” ของการทำงานได้ผลเชิงประจักษ์คนในกลุ่มชนได้เข้ามาเป็นสมาชิกและมีรายได้เมื่อเปรียบเทียบกับงานในชุมชนถือว่าเป็นรายได้ที่ค่อนข้างสูงและผลในแง่ของการทำงานไม่ค่อยประสบปัญหาที่จะทำให้งานชะงักได้ ย้อนจากผลไปกระบวนการทำงานถือว่ากระบวนการทำงานเป็นระบบระดับหนึ่ง ๒) งานสังคมสงเคราะห์ด้วยการรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง จะปรากฏวางแผนค่อนข้างจะเป็นระบบเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ท่านอื่น เหตุผลเพราะงานรักษาโรคมะเร็งเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย ได้แก่ แพทย์ที่จะเข้าไปรักษาผู้ป่วย ซึ่งทางวัดจะติดต่อแพทย์อาสาไปยังโรงพยาบาลภายในจังหวัดและโรงเรียนของรัฐในกรุงเทพมหานคร การวางแผนที่พักรักษาผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วยและปริมาณผู้ป่วยที่จะเพิ่มขึ้นในทุกปี การวางแผนการใช้จ่ายสมุนไพร ซึ่งต้องศึกษา วิจัยเพิ่มเติมของประเภทและสรรพคุณสมุนไพรอย่างต่อเนื่อง การวางแผนเกี่ยวกับงบประมาณที่จะใช้ในการให้บริการที่ใช้ชื้อยาและใช้ในการสร้างที่พักรองรับผู้ป่วย พร้อมทั้งการเผยแพร่ผลการดำเนินงานทางเว็บไซต์ของวัดอย่างสม่ำเสมอ

ส่วนที่แตกต่างกัน ได้แก่ งานพัฒนาจิตใจจะมีการวางแผนน้อยกว่า ยิ่งการทำงานเพื่อพัฒนาจิตใจขั้นอุกฤษ สิ่งที่จะพัฒนาและเครื่องมือในการพัฒนาเป็นนามธรรมสูง การวางแผนให้เป็น

รูปธรรมจะน้อยลง แผนจะฝังอยู่ที่การทำงานอย่างที่พระสงฆ์ที่สอนกรรมฐานท่านบอกว่า “ไม่มีแผน” แผนปรากฏในสิ่งที่ทำอยู่แล้ว ส่วนพระสงฆ์ที่พัฒนาจิตใจต่อกลุ่มเยาวชนโดยการทำงานเป็นทีมจะมีแผนอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะอธิบายต่อไปในหัวข้อขั้นตอนการทำงาน

ระยะเวลาในการตัดสินใจเข้าไปผูกพันกับชุมชนในแต่ละประเภทของงานจะใช้ระยะเวลาแตกต่างกัน งานพัฒนาจิตใจจะไม่ได้ใช้เวลาในการตัดสินใจเลย เพราะการปฏิบัติธรรมของท่านส่งผล (เชิงบวก) ต่อการสอนชุมชนโดยปริยาย งานเกิดขึ้นด้วยสถานภาพความเป็นพระสงฆ์และความเป็นพระสังฆาธิการเพียงแต่ท่านสะท้อนออกมาสู่ชุมชน กลุ่มเป้าหมายในโอกาสและวาระที่เหมาะสม ท่านพระครูสุวรรณศีลวงค์สอนกรรมฐานทุกครั้งทีคนเข้าทำบุญ กิจกรรมของท่านเป็นกิจวัตรประจำวัน

ความแตกต่างระหว่างกลุ่มพระสงฆ์ที่งานเพื่อสังคมเน้นพัฒนาจิตใจและกลุ่มพระสงฆ์เน้นกิจกรรมสงเคราะห์นั้น เมื่อใช้แนวคิดการบริหารงาน (ซึ่งก็มีหลายแนวคิดมาก ซึ่งก็อธิบายแตกต่างกัน) แต่พอสรุปขั้นตอนของการบริหารงานประกอบด้วย ๑) Purpose วัตถุประสงค์ของงาน ๒) Planning การวางแผน ๓) Process กระบวนการทำงาน และ ๔) Product ผลของงาน และองค์ประกอบของการทำงานคือ ๑) Man คน ๒) Money เงิน ทุนในการดำเนินงาน ๓) Material เครื่องมือ และ ๔) Management การจัดการ (บางท่านอาจจะเพิ่ม Machine อุปกรณ์ และ Moral ขวัญกำลังใจของผู้ปฏิบัติงาน)

ความแตกต่างของการวางแผนนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคมระหว่างงานสังคมสงเคราะห์กับงานพัฒนาจิตใจ จะเห็นว่างานสังคมสงเคราะห์มีการวางแผนการนำตนชัดเจนกว่างานพัฒนาจิตใจ เมื่อพิจารณาด้วยองค์ประกอบการบริหารงานงานพัฒนาจิตใจ (โดยเฉพาะการสอนกรรมฐาน) ไม่ใช่เงิน (money) และเครื่องมือ (material) นัก ขั้นตอนการวางแผน กระบวนการทำงานน้อยกว่างานสังคมสงเคราะห์ซึ่งใช้ทั้งสองอย่างอย่างเข้มข้น

๔.๖ ขั้นตอนการทำงาน

ในเชิงทฤษฎีงานทุกประเภทจะมีขั้นตอนของงาน คือ ๑) กำหนดประสงค์ของงาน งานที่ทำเพื่ออะไร สำหรับคนกลุ่มไหน เป้าหมายคืออะไร แคไหน ๒) การวางแผนการทำงาน กำหนดจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและจุดถูกคุกคาม (swot) การคาดการณ์แนวโน้มเงื่อนไขที่เอื้อและบั่นทอนงานในอนาคต กำหนดแนวทางแก้ไข ๓) กระบวนการทำงาน การจัดคนให้เหมาะสมกับงาน และสุดท้าย ๔) ผลของงานสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงาน ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษามุ่งเน้นผลลัพธ์ของงานที่พระสงฆ์ได้นำตนเข้าไปแก้ไขปัญหา แต่มุ่งเน้นกระบวนการทำงานของการทำงาน กระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นการทำงานของคนกับชุมชนจึงถือว่ากระบวนการเป็นส่วนหนึ่งของผลลัพธ์ของงาน ซึ่งหมายถึง งานพัฒนาจิตใจที่คนในชุมชนเข้ามาร่วมปฏิบัติธรรมและงานสังคมสงเคราะห์ที่คนในชุมชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกในการทำงานร่วมกันโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำและเป็นผู้ประสานงาน ขณะที่สมาชิกได้มีส่วนร่วมกันทำงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการสร้างอาชีพนั้น กระบวนการนี้ถือว่าเป็นผลลัพธ์ (product) ภายในตัวมนุษย์คือการถ่ายทอดคุณค่าการจัดความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม งานสังคมสงเคราะห์อาชีพของพระครูประดิษฐ์กาญจนคุณมีผลประจักษ์ นอกจากจะแก้ไขปัญหาเรื่องเศรษฐกิจแล้ว ปัญหาด้านจริยธรรม เช่น การพนัน การปัญหาชู้สาว

ปัญหาความขัดแย้ง ได้ถูกแก้ไขด้วยจากกระบวนการทำงานของสมาชิกได้เรียนรู้การทำงานและได้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ขั้นตอนการทำงานจะเกิดขึ้นระหว่างการทำงานและผลรับจากการทำงาน คนที่ทำงานก็จะทราบว่าขั้นตอนต่อไปในระยะสั้นและระยะยาวควรทำอย่างไร พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างมีรายละเอียดการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบภายนอกที่ผู้สังเกตสามารถเห็นได้ คือ งานพัฒนาจิตใจ ส่วนการวางแผนงานอย่างเป็นขั้นตอนภายในตัวพระสงฆ์ที่ทำงานมักจะเป็นงานสังคมสงเคราะห์ การจัดขั้นตอนการทำงานของพระสงฆ์ทำงานสังคมสงเคราะห์มักก็จะวางแผนขั้นตอนจากประสบการณ์และผลการทำงานในช่วงเวลาหนึ่งๆ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ เช่น การสร้างอาชีพ กลุ่มเป้าหมายคือคนในชุมชน และการรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง กลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนคือผู้ป่วย กลุ่มที่เข้าบริการเป็นกลุ่มที่อยู่ชุมชนระยะยาว กลุ่มที่เข้ารักษามะเร็งจะอาศัยในวัดเพื่อการรักษาตลอดชีวิตจนกระทั่งหายจากโรคหรือเสียชีวิต การตอนการทำงานจะกำหนดคร่าวๆและปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ งานสังคมสงเคราะห์จะมีขั้นตอนการทำงาน ดังนี้ ๑) การรับสมาชิกใหม่ เกิดจากการชักชวนของผู้ที่ทำงานมาก่อน เกิดจากการชักชวนประชาสัมพันธ์ของพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าของโครงการ หรืออาจจะเกิดจากการเห็นผลของสมาชิกก่อนหน้าสามารถสร้างรายได้ให้ตนเองได้ ๒) แสวงหาเครื่องมือ คือจักรเย็บผ้าให้แก่สมาชิก พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าของโครงการจะแสวงหาทุนโดยใช้เงินวัดซื้อให้ก่อน แล้วให้สมาชิกผ่อนกับร้านที่ขาย ๓) ฝึกทักษะโดยให้พนักงานบริษัทมาฝึกอบรม ๔) นำวัตถุดิบจากกรุงเทพฯมาให้และ ๕) นำผลผลิตส่งบริษัท การตอนการทำงานจึงเป็นขั้นตอนกว้างๆ การวางแผนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการสอดแทรกด้วยการสร้างจริยธรรมเข้าไปสู่กลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมที่พระสงฆ์ได้ทำคือ การให้คนในชุมชนร่วมทำวัตรสวดมนต์ในช่วงเย็นพร้อมกับพระสงฆ์ภายในวัด ขณะทำงานก็เปิดธรรมะให้ฟัง สร้างกิจกรรมการรวมกลุ่มของคนในชุมชนพบปะแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ

งานที่วางแผนการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนคืองานอบรมจริยธรรมเด็กของกลุ่มพระสงฆ์ทำงานประเภทพัฒนาจิตใจ (พระสงฆ์ทำงานสงเคราะห์บางรูปก็ทำงานนี้ด้วย) จะจัดลำดับขั้นตอนชัดเจน ทั้งนี้เพราะ ๑) กลุ่มเป้าหมายมักเป็นกลุ่มที่ถูกจัดตั้งอย่างเป็นทางการ เช่น กลุ่มข้าราชการ กลุ่มนักเรียน ๒) เป้าหมายของการมาเข้าวัดแตกต่างกับกลุ่มรับบริการสังคมสงเคราะห์ กลุ่มสังคมสงเคราะห์เข้ามาเพราะความต้องการของตนเองที่จะแก้ปัญหาที่ตนประสบ กลุ่มเป้าหมายพัฒนาจิตใจอาจจะมาเพราะเป็นความประสงค์ของหน่วยงานที่ตนเองสังกัด ที่เข้ามาจึงมีบางส่วนเต็มใจบางส่วนไม่เต็มใจ ๓) เข้ามาภายในระยะเวลาอันสั้น ประมาณ ๒-๕ วัน ในแง่ของผู้ทำงานมักจะทำงานกันเป็นคณะบุคคลและมีหน่วยงานอื่นเข้ามาร่วม มีเนื้อหาหลักสูตรตายตัว มีตารางระยะเวลาการทำงานที่ชัดเจน การวางแผนขั้นตอนการทำงานตามลักษณะของงานจะมีความชัดเจน

๑) กลุ่มเป้าหมายติดต่อเข้ามาเพื่อขอเข้ามาปฏิบัติธรรมในวัด และกำหนดเวลาการปฏิบัติธรรม ตัวอย่างกลุ่มพระสงฆ์ที่พัฒนาจิตใจจะมีหลักสูตรให้เลือก ๒ วันหรือ ๕ วัน ยกเว้นพระสงฆ์ที่เน้นปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อกำจัดกิเลสจะใช้หลักสูตรหนึ่งเดือนถึงสองเดือน

๒) การเตรียมพร้อมสถานที่และจัดการลงทะเบียนผู้ปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรมแจ้งระเบียบการปฏิบัติ หนังสือสวดมนต์ กำหนดการปฏิบัติธรรม

๓) ปฏิบัติธรรมตามหลักสูตรของวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่ง

การปฏิบัติธรรมของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นหน่วยสังคมอย่างเป็นทางการ ผู้พัฒนาจิตใจ มักจะทำงานเป็นทีม ในการทำงานเป็นทีมจะมีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

๑) การพูดคุยแบ่งหน้าที่จัดสรรคนกับงาน ฝ่ายปกครองจัดระเบียบของการปฏิบัติ ฝ่ายพิธีกร ฝ่ายศาสนพิธีหรือบันเทิง (กรณีกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กนักเรียน) ฝ่ายดูแลเครื่องเสียงอุปกรณ์ และติดต่อประสานงาน และหัวใจหลักคือพัฒนาจิตใจ (วิปัสสนากรรมฐาน)

๒) หลังจากดำเนินงานผ่านไปได้หนึ่งวัน หัวหน้าทีมงาน (มักจะเป็นเลขานุการเจ้าอาวาส) ประชุมปรึกษาหารือกับทีมงาน(ยกเว้นเจ้าอาวาสที่สอนกรรมฐาน)ร่วมกับหัวหน้าส่วนงานที่นำสมาชิกในสังกัดมาปฏิบัติธรรมได้พูดคุยทำความเข้าใจระหว่างกัน และนำเสนอข้อคิดเห็น ปัญหาอุปสรรคที่ได้ดำเนินการ ตลอดจนขอเสนอในการแก้ไขปัญหานั้น

๓) เมื่อสิ้นสุดกิจกรรม ทีมงานมักจะประเมินการดำเนินงานที่ผ่านมาอย่างไม่เป็นทางการ (ประเมินด้วยการสังเกต การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม)ด้วยการพูดคุยกัน โดยทั่วไปจะไม่มีการประเมินเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นทางการเพราะไม่คุ้นเคยกับระบบการทำงานอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร

๔) ติดต่อประสานงานระหว่างเครือข่าย บางโอกาสบุคลากรในสำนักหนึ่งอาจจะไปช่วยงานปฏิบัติธรรมของอีกสำนักหนึ่ง การมีประสบการณ์การทำงานของสำนักปฏิบัติธรรมอีกสำนักหนึ่งทำให้มีการปรับหลักสูตร วิธีการปฏิบัติระหว่างกันมักจะทำให้การปฏิบัติธรรมมีความสมบูรณ์มากขึ้น

การดำเนินงานเป็นตามขั้นตอนข้างต้นมักจะเป็นการดำเนินงานที่มีหน่วยหรือบุคคลอื่นเข้ามามีส่วนการช่วยเหลือขับเคลื่อนงานนั้นให้ลุล่วง เช่น มีแพทย์ พยาบาล ตำรวจ พระสงฆ์วัดอื่นมาเป็นวิทยากร หากกลุ่มทำงานเป็นทีมงานที่คุ้นเคยกันขั้นตอนการทำงานจะลดลง หรือหากกลุ่มเป้าหมายเดียวที่เข้ามาปฏิบัติธรรม เช่น นักเรียนโรงเรียนหนึ่งเข้ามาปฏิบัติธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง หลังจากนั้นก็มีคณะนักเรียนจากโรงเรียนเดียวกัน(คนละชั้น)เข้ามาปฏิบัติ ขั้นตอนการทำงานของผู้ดำเนินการจะลดขั้นตอนลงเช่นกัน

ส่วนงานที่ไม่ปรากฏขั้นตอนการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนชด้นักคือ พระสงฆ์ที่บำบัตยาเสพติด ผู้ติดยาประสงค์จะเลิกจะเข้ามาหาพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่บำบัต พูดคุยถึงปัญหาและความประสงค์ของตน พระสงฆ์ที่รักษาจะให้ศีล ๕ แนะนำหลักการปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรม ผู้เข้าบำบัตปฏิญาณตนว่าจะรักษาสัจจะที่จะไม่ละเมิดศีลและปฏิบัติตามคำแนะนำในการรักษาอย่างเคร่งครัด จากนั้นก็จะดำเนินการรักษา ผู้เข้ารับการบำบัตสามารถกลับบ้านได้

ขั้นตอนการนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมของกลุ่มพระสงฆ์ที่เน้นการพัฒนาจิตใจจะเข้าไปผูกพันกับกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น กลุ่มนักเรียน กลุ่มราชการราชการภายในระยะเวลาหนึ่งของผู้มารับบริการเข้ามาปฏิบัติธรรม การเข้าผูกพันผ่านปฏิปทาของพระสงฆ์และผ่านหลักคำสอนที่พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างชี้แนะ ส่วนขั้นตอนการเข้าผูกพันของพระสงฆ์ที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ พระสงฆ์ที่สร้างอาชีพให้แก่สมาชิกในชุมชนและพระสงฆ์ที่ใช้สมุนไพรรักษาผู้ป่วยอื่น การเข้าไปผูกพันเป็นการเข้าไปพัวพันต่อเนื่องยาวนานตลอดชีวิตของพระสงฆ์รูปนั้นๆ และตลอดชีวิตของผู้มารับบริการ พระสงฆ์จึงใกล้ชิดกับกลุ่มผู้รับบริการและชุมชนสูง เพราะผู้รับบริการ เช่น ผู้ป่วยด้วยโรคมะเร็งจะเข้ามารักษาที่วัด จะนำญาติพี่น้องมาดูแลตนเองด้วย ผู้เย็บผ้า

ก็จะมีญาติพี่น้องเข้ามาช่วยเหลืองานและส่งอาหารกลางวันด้วย นอกจากนี้ชุมชนรอบวัดก็จะมีช่วยวัด เช่น การเตรียมยา เตรียมสถานที่ด้วย การเข้าไปผูกพันกับสังคมแม้จะมีเป้าหมายกลุ่มรับบริการกลุ่มหนึ่งเจาะจงแต่ได้ดึงสมาชิกของคนในชุมชนเข้ามามีส่วนในกิจกรรมนั้นด้วย ขั้นตอนการทำงานของพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์เป็นขั้นตอนที่ฝังอยู่ในตัวของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติ พร้อมกันนั้นก็แก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมๆกับปัญหาที่จะเกิดขึ้น ปัญหาเกิดจากวิธีการดำเนินงานและปัญหาที่เกิดจากตัวบุคคลไม่ค่อยปรากฏ แต่จะปรากฏปัญหาเครื่องมือในการดำเนินการ เช่น เครื่องจักร เงินสนับสนุนในการซื้อขาย เป็นต้น แต่ปัญหาเหล่านี้จะได้รับการแก้ไขด้วยแรงอุทิศตนของพระสงฆ์ในการทำงาน ผู้รับบริการและสังคมภายนอกจะร่วมกันแก้ไข

๔.๗ ปัญหาและขั้นตอนในการแก้ไขปัญหา

ปัญหาในการนำตนเข้าผูกพันกับชุมชนของกิจกรรมการช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์ ๑๐ แยกกลุ่มของปัญหาได้ดังนี้

๔.๗.๑ ปัญหาของผู้ดำเนินงาน ภาพรวมของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าท่านเข้ามาช่วยเหลือชุมชนส่วนใหญ่ก็เห็นสังคมมีปัญหาบางอย่างประการ การเข้ามาผูกพันก็ตระหนักว่าการเข้ามามีปัญหาที่จะต้องแก้ไข ปัญหาเริ่มต้นเมื่อครั้งคิดจะเข้ามาผูกพัน เมื่อเข้ามาผูกพันก็ไม่มีปัญหาใดจะเป็นอุปสรรคในการที่ขัดขวางการทำงานได้อีก กลุ่มพระสงฆ์ตัวอย่างส่วนใหญ่โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ใช้หลักกรรมฐานเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตใจจึงมักจะตอบว่า “การดำเนินงานไม่มีปัญหาไม่เห็นมีปัญหาอะไร” ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ที่ตัวท่านก็เป็นพระสงฆ์นักปฏิบัติ มีการปล่อยวาง ถึงจะมีปัญหาแต่ปัญหาเหล่านั้นไม่ได้กบฏจิตใจท่าน ท่านจึงตอบว่า “ไม่มีปัญหาใดๆ”

อย่างไรก็ดี ปัญหาของผู้ดำเนินงานมักจะปรากฏกับพระสงฆ์บางรูปที่ท่านทำงานเป็นคณะบุคคล เช่น การพัฒนาจิตใจต่อกลุ่มผู้รับบริการนักเรียน กลุ่มราชการ คนกลุ่มนี้นอกจากจะพัฒนาจิตใจด้วยกรรมฐานแล้ว หลักสูตรในการพัฒนาจิตใจยังมีส่วนเสริมด้วยวิธีการและความรู้ใหม่ๆ ด้วย ทีมงานที่ช่วยคณะบุคคลท่านมักจะไม่ได้อยู่ทำงานตลอดไป บางท่านอาจจะทำงานร่วม ๒-๕ แล้วแล้วก็ไปทำภารกิจอื่น เช่น ศึกษาต่อ ย้ายวัด บุคลากรที่ช่วยงานจึงไม่มีความต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามเนื้อหาหลักสูตรในการพัฒนาจิตใจมีความชัดเจน การเปลี่ยนแปลงของตัวบุคคลก็มีได้เป็นอุปสรรคมากนักถึงจะต้องทำให้การดำเนินงานชะงัก

๔.๗.๒ ปัญหาของกระบวนการทำงาน การจัดการ กระบวนการทำงานในการพัฒนาจิตใจเป็นกระบวนการที่ดำเนินการตามชาติเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมชีวิตทั้งหมด หมายถึง ผู้เข้ามาปฏิบัติกรรมฐานปฏิบัติไปตามกำลังและเวลาที่ตนเห็นว่าเหมาะสมก็จะกลับไปปฏิบัติที่บ้าน ปัญหาของการจัดการจะปรากฏในงานสังคมสงเคราะห์ คือ งานสงเคราะห์ด้านอาชีพ ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานเทคนิค เกี่ยวข้องกับบริษัทต้นสังกัด เป้าหมายของการทำงานคือได้ผลผลิตมีคุณภาพตามที่บริษัทต้องการ ในระยะแรกพระสงฆ์มักจะไม่คุ้นเคยกับเทคนิคเหล่านี้ แต่ท่านได้เชิญวิทยากรมาฝึกงานให้สมาชิกในชุมชนที่สมัครเข้ามาใช้บริการ ท่านก็เข้าฝึกอบรม ฝึกซ่อมเครื่องมือด้วย เมื่อมีปัญหาท่านก็สามารถนำได้ ปัญหาเหล่านี้ได้ลุล่วงด้วยดี การจัดการให้เกิดประสิทธิภาพโดยเฉพาะผู้เป็นเชื่อมโยงส่ง

สินค้าจากสมาชิกผู้บริษัของท่านตระหนักว่าความสำคัญคือ "ความน่าเชื่อถือ" ของคนกลาง ท่านจึงทำหน้าที่เองด้วยการบริการแบบให้เปล่า ไม่เก็บผลกำไรจากรายได้ที่เกิดจากการทำงานของผู้รับบริการใดๆ ท่านเข้าใจเทคนิคและการจัดการทำงานดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตั้งแต่ดำเนินงานจนถึงปัจจุบัน ๑๒ ปี

๔.๗.๓ ปัญหาต้นทุนในการดำเนิน ทุนในการดำเนินงานของพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป ทุนที่แท้จริงคือทุนการอุทิศตน กล่าวคือ ทุนไม่ได้มีความสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจแต่ประการใด ทุนดำเนินงานจะปรากฏขึ้นเมื่อดำเนินงานและจะได้รับการสนับสนุนขณะที่ปฏิบัติงาน ตัวอย่างชัดเจนในกลุ่มตัวอย่าง ๒ รูป คือ พระครูสุวรรณสีลวงค์ เริ่มต้นท่านมิได้ประสงค์จะเข้ามาผูกพันกับชุมชนแต่เพราะสภาพแวดล้อม (บุคคล) บังคับ กลุ่มคณาจารย์มีความเลื่อมใสต่อพระสงฆ์ที่เน้นการปฏิบัติธรรม ต้องการให้ท่านชี้แนะหลักธรรม ชี้แนะแนวทางหรือวิธีการในการปฏิบัติตามประสบการณ์ที่ท่านได้เคยมีมา ท่านบอกว่าท่านไม่มีความรู้จบขั้นปีที่ ๔ จึงเน้นชี้แนวทางการปฏิบัติตามที่ท่านได้เคยฝึกปฏิบัติอย่างสั้นๆ กลุ่มคณาจารย์พึงพอใจ เสนอจะนำนักเรียนมาปฏิบัติ ท่านบอกว่าไม่มีความพร้อมด้านอุปกรณ์ สถานที่จะรองรับ กลุ่มคณาจารย์เหล่านั้นได้ระดมทุนมาช่วยในการสร้างห้องน้ำ จัดสถานที่ปฏิบัติธรรม เป็นต้น กล่าวได้ว่าทุนที่แท้จริงในการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนคือทุนด้านจิตใจ ส่วนปัญหาทุนที่ปรากฏชัดเจนคือ พระสงฆ์ที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ ซึ่งปัญหาคือ สมาชิกของชุมชนไม่มีเงินทุนที่ซื้อเครื่องมือในการทำงาน ท่านแก้ปัญหาด้วยการแสวงหาแหล่งทุนและซื้อให้ก่อน จากนั้นสมาชิกก็จะค่อยๆ ผ่อน หลังจากการดำเนินงานผ่านไปได้ ๑ ปี รายได้ที่เกิดจากการทำงานของสมาชิกส่วนหนึ่งได้นำมาสนับสนุนกิจกรรมของวัดในรูปแบบของผ้าป่า เป็นต้น นอกจากนี้คนเหล่านี้ยังเป็นทุนกำลังบุคคลของวัดในการเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของวัดในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

พอสรุปได้ว่า ปัญหาเรื่องทุนในการดำเนินการขึ้นอยู่กับลักษณะของงาน งานที่เน้นทางด้านจิตใจจะไม่ประสบปัญหาเรื่องทุนและการดำเนินการ เพราะการพัฒนาจิตใจเป็นการนำคนออกจากวัตถุ ทุนจึงไม่ใช่ปัจจัยสำคัญ ส่วนงานที่เน้นการสงเคราะห์ เช่น งานรักษาผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็ง งานสงเคราะห์ชุมชนในการเย็บผ้า งานสงเคราะห์ผู้สูงอายุ งานสร้างอาชีพแก่คนในชุมชน ทุนถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม ทุนที่แท้คือการทำงานเสียสละของกลุ่มตัวอย่างต่อคนในชุมชน จะเป็นตัวสร้างทุนคือเงินในการดำเนินการจะเกิดขึ้น คนที่เห็นท่านทำงานเสียสละต่อชุมชนจะช่วยกันระดมทรัพยากรเพื่อเป็นทุนให้ท่านดำเนินการลู่อ่วง

๔.๗.๔ ปัญหาของผู้รับบริการและชุมชน ปัญหานี้แยกย่อยออกเป็น ๒ ปัญหา ได้แก่

๑) ปัญหาสมาชิกในชุมชนกับพระสงฆ์ผู้ดำเนินงาน ๒) ปัญหาระหว่างสมาชิกของผู้ร่วมปฏิบัติธรรมหรือปัญหาความสัมพันธ์ของสมาชิกผู้รับบริการ

ปัญหาของสมาชิกในชุมชนต่อพระสงฆ์ผู้ดำเนินงาน ปรากฏชัดเจนในกรณีพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ในช่วงระยะเริ่มต้นของการดำเนินงานที่ผู้บางท่านในชุมชนไม่แน่ใจในเป้าหมายแฝงของกิจกรรมของสงเคราะห์นั้นว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนของพระสงฆ์หรือประโยชน์แก่ชุมชนโดยรวม เมื่อระยะเวลาผ่านไปทัศนคติระแวงก็ได้หายไป

ปัญหาระหว่างระหว่างสมาชิกและระหว่างสมาชิกกับพระสงฆ์ที่เป็นพิธีกรในงานพัฒนาจิตใจ ที่ปรากฏชัดเจน ได้แก่งานพัฒนาจิตใจของพระครูสุวรรณสีลวงค์ ท่านเล่าว่าปัญหาเริ่มเกิดขึ้นเมื่อ

ท่านไปปฏิบัติงานกิจนิมนต์มอบหมายให้พระพี่เลี้ยงซึ่งทำหน้าที่พิธีกรเป็นผู้ดูแลแทน ท่านกลับมาจากงานกิจนิมนต์ได้พบว่า เด็กวัยรุ่นที่เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นโครงการของทางการที่จะบำบัดผู้ติดยาเสพติด ผู้ปฏิบัติธรรมจึงเป็นเด็กวัยรุ่นได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มๆ หลายๆ กลุ่ม บริเวณหน้าห้องน้ำ แต่ละกลุ่มถืออาวุธคือท่อนไม้ เดินวนเวียนบริเวณปฏิบัติธรรม พระสงฆ์ที่เป็นพระพี่เลี้ยงก็ถือท่อนไม้เช่นเดียวกัน ท่านสอบถามได้ว่า เด็กนักเรียนจับตัวเป็นกลุ่มเพราะไม่พอใจการพูดจาของพี่เลี้ยงซึ่งทำหน้าที่พิธีกร ท่านจึงคิดการแก้ปัญหา ท่านเล่าว่าวิธีการแก้ปัญหาหมั่นเกิดขึ้นมาเอง มาจากการปฏิบัติธรรมซึ่งหากปฏิบัติมาอย่างยั่งยืนย่อมมีปัญหายุทธคดีใดๆ แนวทางก็จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ท่านมาจากกิจนิมนต์ซึ่งรับภัตตาหารเพื่อจะมานั่งร่วมกับพระสงฆ์และผู้ร่วมปฏิบัติธรรม ในบาตรมีทั้งของคาวของหวาน ท่านนั่งขัดสมาธิแล้วเรียกเด็กเหล่านั้นมาดูของดีที่อยู่ในบาตร เด็กเหล่านั้นก็ทยอยมาดู บางคนบอกว่าไม่เห็นมีอะไร บางคนบอกว่าอาหารหลวงพ่อดีเหมือนอาหารสุนัข เมื่อดูครบทุกคนท่านบอกว่า “อาหารของพวกเขาดีกว่าอาหารหลวงพ่อ พวกเขาทานก่อน หลวงพ่อยังทานทีหลัง” เด็กเริ่มคิด จากนั้นท่านเรียกให้เด็กมาทำท่านที่มีผลจากน้ำกักเก็บ เด็กๆถามว่าเกิดจากอะไร ไม่น่าหระอ ท่านเล่าว่า “แพทย์ที่มาช่วยงานก็เสริมตอบว่า เห็นไหมที่หลวงพ่อบริโภคอย่างนี้เพราะมาสอนพวกเรา หลวงพ่อดีเสียสละเพื่อพวกเรา” เด็กเหล่านั้นก็เริ่มสงบลงและเริ่มฟังสิ่งที่ท่านพูด ในที่สุดปัญหาก็ถูกแก้ไขได้ จะเห็นว่าปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ขัดแย้งระหว่างกันแก้ไขด้วย “ความศรัทธา” ของคนในชุมชนต่อพระสงฆ์ที่เสียสละต่อชุมชนอย่างแท้จริง

๔.๘ สรุปรูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์

รูปแบบการนำตน หมายถึง “ความสัมพันธ์ชนิดหนึ่งระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน ที่เกิดจากแรงจูงใจมาจากภายใน แรงผลักดันจากสภาพปัญหาและสภาพแวดล้อมอันเอื้อต่อการนำตน ตลอดจนแรงผลักดันอื่นๆ ที่กระตุ้นให้พระสงฆ์ตั้งกล่าวดำเนินกิจกรรมบางอย่าง เช่น กิจกรรมสังคมสงเคราะห์ กิจกรรมการพัฒนาจิตใจเพื่อแก้ปัญหาตามที่เห็นว่าเป็นปัญหานั้น”

ในชุดของความสัมพันธ์นั้นแยกย่อยออกได้เป็นบริบทของชุมชน สาเหตุของการปัญหาประเภทของกิจกรรม การวางแผน ขั้นตอนการนำตนเข้าไปผูกพันและปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ปัญหา

บริบทของชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างในสามจังหวัดคือจังหวัดมุกดาหาร จังหวัดนครพนมและจังหวัดสกลนคร ระดับชุมชนจังหวัด ๑ ชุมชน ระดับอำเภอ ๓ ชุมชน นอกจากนั้น ๖ ชุมชนเป็นชุมชนระดับตำบลและชุมชนหมู่บ้าน แม้ว่าระดับความแตกต่างของชุมชนที่บางชุมชนเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันสูงคือชุมชนหมู่บ้าน บางชุมชนมีสมาชิกในชุมชนความสัมพันธ์กันไม่มากนักคือชุมชนระหว่างระดับจังหวัดเพราะมีหน่วยชุมชนย่อยมากขึ้นและมีการจัดหน่วยชุมชนใหม่ขึ้นตามอาชีพที่ตนยึดถือ อย่างไรก็ตาม ทุกชุมชนจะมีวัดเป็นเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในหน่วยเดียวกันและสมาชิกระหว่างหน่วยที่แตกต่างกัน ศักยภาพของวัดที่มีเจ้าอาวาสเป็นตัวแทนจะมีศักยภาพการตั้งสมาชิกในชุมชนให้มีการจัดความสัมพันธ์อย่างมีคุณภาพขึ้นอยู่กับ “ปฏิปทา” หรือวัตรปฏิบัติเกิดจากการกล่อมเกลาคตนเองเป็นระยะเวลายาวนานจะเป็นสิ่งผูกใจให้คนในชุมชนหลอมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันได้

การหลอมกันเข้าจะผ่านกิจกรรมบางประการที่พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูปได้ดำเนินการกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งกิจกรรมตามเงื่อนไขสภาพปัญหาของชุมชน หรือตามที่พระสงฆ์เห็นว่าปัญหาแล้วดำเนินการกิจกรรมแก้ปัญหานั้น บางกิจกรรมอาจจะไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาปัญหาโดยตรงแต่มุ่งป้องกันปัญหา งานประเทศสังคัมสงเคราะห์ เช่น สร้างอาชีพ รักษาผู้ป่วยมะเร็ง บำบัดผู้ยาเสพติดเป็นประเภทของที่มุ่งแก้ปัญหา ประเภทงานพัฒนาจิตใจมุ่งเน้นป้องกันปัญหาและแก้ไขปัญหาระยะเวลา ประเภทงานพัฒนาจิตใจของพระสงฆ์ที่ดำเนินการมักจะมีรูปแบบและกลุ่มตัวผู้บริการคล้ายกัน ในแง่หลักสูตรในการพัฒนาจิตใจใช้กรรมฐาน ศิล ประเพณีในการกล่อมเกล่า มีกลุ่มตัวอย่างเหมือนกันคือ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มนักเรียนที่ถูกจัดตั้งอย่างเป็นทางการ

ระยะเวลาที่พระสงฆ์กลุ่มเห็นว่าตนเองควรเข้าผูกพันจนถึงตัดสินใจเข้าไปผูกพันไม่ปรากฏชัดเจนอยู่กับหลายเงื่อนไข กล่าวคือ กลุ่มแรก งานสังคัมสงเคราะห์ พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคม มีแรงผลักดันจากสภาพปัญหาภายนอกคือชุมชนมีปัญหากระตุ้นให้ท่านมีแรงจูงใจภายนอก ก่อให้ท่านขบคิดวิธีการและแนวทางที่จะแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่เป็นไปได้ภายใต้เงื่อนไขประสบการณ์เกี่ยวข้องกับสังคมหลายฝ่ายจนในที่สุดแรงกระตุ้นภายในได้เกิดโครงการเป็นรูปธรรม กระบวนการสร้างกิจกรรมตั้งแต่การคิดจนไปสู่การสร้างโครงการอย่างลงตัวมักใช้เวลาประมาณครึ่งปี ส่วนพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมด้วยประเภทการทำงานพัฒนาด้านจิตไม่ปรากฏระยะเวลาที่แน่นอน เพราะการก่อตัวในการตัดสินใจจะค่อยเป็นค่อยไป การเริ่มต้นทำงานมักจะมีแรงจูงใจจากช่วยงานของอาจารย์ที่ตนเองเคยปฏิบัติด้วย ด้วยการแนะนำหลักการปฏิบัติแก่ผู้รับบริการรายบุคคลที่คุ้นเคย เมื่อระยะเวลาผ่านไปผู้รับบริการจะเพิ่มปริมาณขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งการแนะนำกรรมฐานได้พัฒนาเป็นรูปแบบในรูปลักษณะของหลักสูตรที่ชัดเจนในที่สุดกิจกรรมดังกล่าวก็ได้ดำเนินการเป็นกิจจะลักษณะที่ชัดเจนระยะเวลาตั้งแต่การเข้าไปช่วยงานหรือเริ่มโครงการไม่ปรากฏเวลาชัดเจน เพราะงานเริ่มเมื่อมีการคิดจนกระทั่งโครงการเป็นระบบก็มักใช้เวลาหลายปี

ชุดของความสัมพันธ์ตั้งแต่การเริ่มต้นจากเงื่อนไขภายนอกบางประการเป็นแรงกระตุ้นให้พระสงฆ์ตัดสินใจดำเนินโครงการ บางท่านมีแรงจูงใจนี้อาจจะเกิดขึ้นภายในตนเอง บ้างท่านมาจากสภาพเงื่อนไขแวดล้อม กล่าวคือ คนในชุมชนคาดหวังว่าพระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่สอนธรรมะได้ ท่านทราบความคาดหวังนี้และนำความคาดหวังมาสู่ตนเองจากนั้นได้สะท้อนออกด้วยกิจกรรมการทำงานเพื่อสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังของชุมชน เมื่อได้ลงดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชน ก่อให้เกิดแรงผลักดันที่จิตตนเองมากขึ้น บางท่านมาจากแรงจูงใจที่อุปถัมภ์ที่ตนเคารพนับถือแนะนำ ก่อปรกับที่ตนเองมีความชอบที่จะทำงานด้านนี้เป็นทุนเดิมมาก่อน จึงได้ลองทำดู อยากรู้ก็ดี เมื่อได้ทำงานระยะหนึ่ง การวางแผนการทำงานจึงได้เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องตลอดชีวิตของท่าน ถือว่าเป็น “รูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันตนกับชุมชน” ซึ่งรูปแบบ (model) ความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นรูปแบบของพระสงฆ์ทุกรูปที่จะนำตนเข้าไปผูกพันต้องผ่านขั้นตอนดังกล่าวนี้

สรุป การทำงานของพระสงฆ์เป็นตารางภาพ ดังนี้
 ตารางที่ ๑ แรงจูงใจในการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน

ลักษณะแรงจูงใจ	จำนวนพระสงฆ์	ประเภทของงาน	ลักษณะงาน/หลักสูตร	แนวคิด
๑. บริบทชุมชนชุมชนมีปัญหาและตนเองได้รับการกล่อมเกลาด้านจิตใจ การทำงานเพื่อสังคมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติหรือเพราะหน้าที่	๖	ด้านจิตใจ เช่น การสอน ธรรม ฐาน ผู้สูงอายุ/ข้าราชการ/ การเข้าค่ายพัฒนาจริยธรรมเยาวชน	งานพัฒนาจิตใจ ต่อกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้าวัดเป็นปกติ กลุ่มเยาวชนและข้าราชการที่สังกัดหน่วยสังคมอย่างเป็นทางการ ผู้สูงอายุมักจะเป็นวันพระสวณะ เยาวชนหยุดสัปดาห์ หลักตั้งแต่หนึ่งถึง ๓ เดือน	งานอบรมกรรมฐานและพัฒนาจิตใจอย่างสม่ำเสมออยู่ในกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม/งานเน้นพัฒนาจริยธรรมเด็กอยู่ในกรอบแนวคิดปฏิบัติการทางสังคม
๒. ปัญหาชุมชน/แรงภายในตนเองที่เห็นปัญหา	๒	สังคมสงเคราะห์ด้านอาชีพและด้านจิตคือ การรักษาโรคมะเร็งด้วยธรรมโอสถ	กลุ่มรับบริการคือกลุ่มที่คิดว่าตนมีปัญหา เช่น ยากจน หรือเป็นโรคมะเร็ง ระยะเวลารักษายาวนานและต่อเนื่องจนกว่าจะได้รับผลจากการรักษาเช่น หายจากโรค หายจากความขัดสน อยู่ประจำที่วัดหรือเข้าวัดทุกวัน	พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม
๓. การชักชวนของผู้อื่น(พระอุปัชฌาย์)	๑	สังคมสงเคราะห์บำบัดผู้ติดยาเสพติด	มักจะเป็นกลุ่มวัยรุ่นหรือกลางคนขึ้นไป มักจะเป็นเพศชาย รับยาและสัจจะแล้วไปรักษาที่บ้าน	ปฏิบัติการทางสังคม
๔. สภาพแวดล้อมทางสังคมหรือเงื่อนไขสังคมบังคับ	๑	งานพัฒนาจิต อบรมจริยธรรมเยาวชนและสอน ธรรม ฐาน ข้าราชการ	กลุ่มข้าราชการ นักเรียนหลักสูตร ๓-๕ วันตามความสะดวกของผู้รับบริการ	พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบรูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันตามแนวคิดพระพุทธศาสนา เพื่อสังคมกับงานที่ทำตามประเพณีทั่วไปของพระสงฆ์

ประเภทงาน	กลุ่มเป้าหมาย	การวางแผน/ผล	อุปสรรค	ระยะเวลา	ลักษณะ
งานนำตนของพระสงฆ์ตามแนวคิด	ทั่วไป และ ลักษณะเฉพาะกลุ่มที่ประสบกับปัญหา	งานส่วนใหญ่จะใช้ความสามารถเฉพาะตนงานต่อเนื่องส่วนใหญ่จะมีการวางแผนพระสงฆ์ที่จะมีคุณสมบัติเฉพาะงานนั้นๆ มีการกล่อมเกลาร่างกายตนเองเข้าใจเนื้อหาการทำงานที่อย่างถ่องแท้	งานที่จัดอยู่ในกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจะเผชิญอุปสรรคในบางช่วงเวลาและอุปสรรคเหล่านั้นจะถูกแก้ไขได้ผลของการแก้ไขก่อให้เกิดผลสมฤทธิ์ของงานมากขึ้นพระสงฆ์ที่ทำมีศักยภาพมากขึ้น	ไม่แน่ใจ งานบางประเภท เช่น การอบรมจริยธรรม ใช้เวลาประมาณ ๒ วัน ถึง ๓ เดือน งานประเภทสังคมสงเคราะห์จะไม่ปรากฏกำหนดเวลาจนกว่างานจะสัมฤทธิ์ผลหรือปัญหาได้รับการแก้ไข	ไม่มีรูปแบบชัดเจนขึ้นอยู่กับบริบทของผู้รับบริการ
งานที่พระสงฆ์ทำตามประเพณี	ทั่วไป	ไม่มีการวางแผนงานจะเสร็จในช่วงระยะเวลาที่ทำได้สิ้นสุด เช่น สวดมนต์ รตนามนต์ เทศน์มหาชาติ เป็นต้น	ไม่มีอุปสรรคพระสงฆ์ที่ปฏิบัติไม่ต้องมีศักยภาพมากนักเพียงแต่เข้าใจและปฏิบัติตามพิธีหรือแบบแผนก็สามารถปฏิบัติได้	ค่อนข้างสั้นและตายตัว	มีรูปแบบหรือพิธีการของงานที่เคร่งครัดและชัดเจน

บทที่ ๕

ลักษณะการนำตนและผลกระทบของการเข้าผูกพันกับชุมชน

เนื้อหาในบทนี้ศึกษา “ลักษณะ” การนำตนของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๒ คือ “วิเคราะห์ลักษณะการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน” ตามคำนิยาม “ลักษณะ” ปรากฏในบทที่หนึ่ง หมายถึง “ส่วนเนื้อหาหรือองค์ประกอบย่อยของการเข้าไปผูกพันแต่ละรูปแบบ เช่น การเข้าไปผูกพันบางช่วงเวลา คุณลักษณะของระดับความเข้มข้นของแรงบันดาลใจในการเข้าไปผูกพัน เป็นต้น” และมุ่งศึกษาวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๓ (บางส่วน) คือ “วิเคราะห์รูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมนั้น” วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ นี้มุ่งศึกษาผลกระทบ (impact) อันเกิดจากการทำงานของพระสงฆ์ แม้งานชิ้นนี้จะไม่มุ่งเน้นศึกษา “รูปแบบการนำตน” โดยตรงก็ตาม แต่การศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานของพระสงฆ์นั้นจะสะท้อนทำให้เข้าใจรูปแบบการนำตนได้ชัดเจนมากขึ้น และรายละเอียดการตอบใจที่อันเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ นั้นจะวิเคราะห์ในบทที่ ๖ ซึ่งเป็นบทสรุปและอภิปรายผล

ดังนั้นจึงลำดับข้ออธิบายเริ่มหัวข้อหลักที่ ๑) ประเภทของงาน ๒) ระยะเวลาและระดับความเข้มข้นของการเข้าไปผูกพัน และผลกระทบจากการดำเนินงานของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง

๕.๑ ระยะเวลาการเข้าไปผูกพัน

ระยะเวลาการเข้าไปผูกพัน หมายถึง ระยะเวลาเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้รับบริการในช่วงเวลาใด เช่น งานรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งทำงานเข้าไปเกี่ยวข้องกับเฉพาะช่วงรักษาหรือถามทุกข์สุขอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น ระยะเวลาของการเข้าไปผูกพันกับกลุ่มเป้าหมายมักจะขึ้นอยู่กับประเภทของงานที่พระสงฆ์ดำเนินการ ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายบริการ และที่สำคัญที่สุดขึ้นอยู่กับพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการด้วย ประเภทของงาน กลุ่มเป้าหมายที่คล้ายคลึงกัน การตัดสินใจของพระสงฆ์ในการเข้าผูกพันเพื่อแก้ปัญหาแตกต่างกัน พระสงฆ์ที่ทำงานในกรอบความหมายของพระสงฆ์ที่ทำงานทั่วไปจึงแตกต่างกันแม้จะทำงานประเภทเดียวกันก็ตาม ก่อนที่จะอธิบายระยะเวลาที่เข้าผูกพันผู้วิจัยจะอธิบายประเภทของงานพระสงฆ์ได้ดำเนินการก่อน โดยทั่วไปของพระสงฆ์ที่ได้ทำงานเพื่อสังคม(และพระศาสนา) ปรากฏดังนี้

๕.๑.๑ ประเภทงานของพระสงฆ์ งานของพระสงฆ์ที่ได้ดำเนินการในปัจจุบัน

ดังนี้

๑) พระนักปกครอง/พระนักบริหาร เป็นหน้าที่พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาส โดยตรงในการปกครองและบริหารจัดการทรัพยากรของวัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและประการสำคัญคือการรักษาความสัมพันธ์กับชุมชน ส่วนพระบัณฑิตที่มีได้เป็นเจ้าอาวาสก็ได้รับมอบหมายจาก

เจ้าอาวาสให้ดูแลอบรม(การให้การศึกษา)พระภิกษุ-สามเณรในวัด เพราะเจ้าอาวาสเห็นพระที่มีความรู้ พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างทั้ง ๑๐ รูปซึ่งเป็นเจ้าอาวาส นอกจากงานสังคมสงเคราะห์และ/หรืองานพัฒนาจิตใจแล้ว งานหลักอีกประการหนึ่งคืองานปกครองพระภิกษุ-สามเณรในวัด และพระภิกษุในเขตปกครองด้วย

๒) พระนักเทศน์ พระสงฆ์นักเทศน์แยกย่อยออกเป็น ๒ ประเภท

ประเภทแรก พระนักเทศน์ตามประเพณีและตามเงื่อนไขของวัด เงื่อนไขสังคม เช่น เทศน์ในวันพระสวณะ ขึ้นหรือแรม ๑๕ หรือ ๑๔ ค่ำ ประเภทที่สอง พระสงฆ์ที่เทศน์ตามที่ได้รับนิมนต์ตามโอกาสต่างๆ เช่น การเทศน์ในเชิงบรรยายจริยธรรมเด็ก พระสงฆ์ประเภทที่สองจะได้รับการฝึกฝนและพัฒนาทักษะมากกว่าพระสงฆ์ประเภทแรก โดยส่วนแล้วพระสงฆ์ที่ทำงานในกลุ่มประเภทที่สองจะเป็นพระสงฆ์ที่ทำงานในประเภทแรกด้วย ส่วนพระสงฆ์ที่ทำงานประเภทแรกอาจจะไม่ใช่พระสงฆ์ทำงานประเภทที่สอง พระสงฆ์ที่กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดนอกจากจะทำงานตามพัฒนาจิตใจหรือสังคมสงเคราะห์แล้วยังทำงานควบคู่กับงานทั้งสองประเภทด้วย เพราะงานตามประเพณีเป็นงานรักษาคุณภาพทางสังคม ส่วนงานที่ผู้วิจัยได้ศึกษาในกรอบความหมายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นงานเชิงรุกจะมีส่วนคล้ายและเหมือนกันกับงานรักษาคุณภาพทางสังคม ซึ่งจะได้อภิปรายในบทถัดไป

๓) งานพัฒนาวัตถุ/พัฒนาจิตใจ งานของพระสังฆาธิการที่สำคัญประการหนึ่งมักจะเป็นงานพัฒนาทางวัตถุ เช่น การสร้างศาสนสถาน โบสถ์ ศาลเปรียญ กุฏิ เป็นต้น งานพัฒนาจิตใจ เช่น เป็นพระธรรมทูต พระธรรมจาริก พระปริยัตินเทศ งานพัฒนาวัตถุเป็นงานที่พระสังฆาธิการมักจะทำ ในชุมชนเมืองจะเกิดจากความริเริ่มของเจ้าอาวาส ส่วนในชุมชนชนบทนอกจากเป็นความริเริ่มของเจ้าอาวาสแล้วยังมาจากความคาดหวังของชุมชนนั้นด้วย เพราะศาสนสถานจะแสดงถึงความศรัทธาของความชุมชนต่อวัด แสดงถึงความภาคภูมิใจของคนในชุมชนนั้นด้วย อย่างไรก็ดี งานพัฒนาด้านวัตถุไม่อยู่ในกรอบการศึกษาของวิจัยชิ้นนี้ ส่วนพระสงฆ์ที่พัฒนาจิตใจมีหลายกิจกรรม ในที่ศึกษาก็เป็นกิจกรรมงานที่อยู่ขอบประเภทพระสงฆ์พัฒนาจิตใจเป็นหลัก พระสงฆ์ที่เน้นพัฒนาจิตใจมักควบคู่กับการพัฒนาวัตถุ พระสงฆ์ที่เน้นการพัฒนาจิตใจโดยไม่ให้ความสำคัญวัตถุชัดเจนปรากฏ ๓ รูป ได้แก่ พระสงฆ์ที่รักษาผู้ป่วยมะเร็งคือ พระปนพัทธ์ จิระมโธ พระสงฆ์ที่เน้นกรรมฐานชั้นอุกถคือพระมหาสุริยา มหาปัญญา และพระสงฆ์ที่ท่านได้ตั้งใจจะสอนแต่เพราะเงื่อนไขที่คณาจารย์ที่มาทำบุญต้องการธรรมะคือ พระครูสุวรรณศีลวงค์

๔) พระนักจิตวิทยา พระสงฆ์โดยทั่วไปจะมีหน้าเป็นนักจิตวิทยาโดยปริยาย หมายถึง พระสงฆ์จะให้ปรึกษาแก่คนในชุมชนในกิจการของชุมชนและปัญหาส่วนตัว ปัญหาที่คนในชุมชนเข้ามาปรึกษาอาจจะไม่ใช่ปัญหาที่ต้องการหลักคำตอบที่เป็นหลักธรรมะลึกซึ้ง แต่ต้องการคนรับฟังและให้กำลังใจ อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างจะมีหน้าที่เป็นพระนักจิตวิทยาให้คำปรึกษาโดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่แก้ปัญหาวิกฤตชีวิต เช่น พระครูประดิษฐ์ญาณคุณ ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาทั้งเรื่องกิจกรรมสังคมเคราะห์สงเคราะห์ ปัญหาชีวิตครอบครัว ปัญหาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การดำเนินกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างทั้ง ๑๐ รูปกิจกรรมของการใช้เวลาส่วนใหญ่ของแต่ละวันจะพูดคุยพบปะกับคนในชุมชนเพื่อให้คำปรึกษา โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งสูงก็ยิ่งจะให้มีคนในชุมชนเข้ามาสนทนาและขอคำปรึกษามากขึ้นด้วย

๕) พระนักวิชาการ นักบริหารการศึกษา พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป นอกจากเป็นพระพัฒนาจิตใจ พระนักสังคมสงเคราะห์แล้ว บางรูปเป็นพระนักวิชาการ พระนักบริหาร ด้วย พระสงฆ์ที่พระนักวิชาการควบคุมกำกับพระนักสังคมสงเคราะห์ พระพัฒนาจิตใจ ได้แก่ พระปนพัชร จิระมโฆ ก่อนที่ท่านจะเข้ามาอุปสมบทท่านจบการศึกษาวิศวกรรมศาสตร์จาก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อท่านเฝ้าปฏิบัติธรรมอย่างแรงกล้าจึงได้ลาออกจากราชการเข้ามาอุปสมบท การรักษาโรคมะเร็งด้วยสมุนไพรและหลักธรรม งานวิชาการสมัยใหม่คือการค้นคว้าสมุนไพรเพื่อนำมารักษาผู้ป่วยจึงมีความจำเป็น พระครูประดิษฐ์กาญจนคุณ ทำงานสังคมสงเคราะห์ส่งเสริมการเย็บผ้า ท่านจบการศึกษามหาบัณฑิต สาขาการการบริหารศึกษาจาก มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีความเข้าใจระบบการจัดการองค์กร ด้านงานวิชาการจึงใช้ประโยชน์ต่อการดำเนินการสังคมสงเคราะห์ของท่านด้วย และท่านยังเป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมด้วย นอกจากนี้พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างรูปอื่นที่พัฒนาจิตใจถือว่าเป็นผู้บริหารการศึกษาหรือพระนักวิชาการด้วย โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่อบรมจริยธรรมเด็ก ข้าราชการด้วยโครงการพัฒนาจิตใจจะมีหลักในพัฒนาที่ชัดเจนทั้งระยะเวลาดำเนิน เนื้อหา เทคนิค วิธีการที่ชัดเจนและต้องอาศัยเทคนิค วิธีการ เครื่องมือสมัยใหม่ นอกจากนี้จะเข้าใจธรรมแล้วท่านเหล่านี้จะต้องเข้าใจวิทยาการสมัยใหม่ในระดับหนึ่งจึงจะสื่อสารกับหน่วยรับบริการซึ่งเป็นหน่วยที่เป็นทางการนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๖) พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา พระธรรมทูต พระธรรมจาริก พระสอนปริยัติธรรม พระสอนเด็กในโรงเรียนก่อนเกณฑ์ พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาและพระธรรมทูตเป็นหน้าที่ของพระในสังคมไทยสืบทอดมาตั้งแต่ในอดีต ตั้งแต่สมัยอยุธยาทำหน้าที่สอนกุลบุตรให้อ่านออกเขียนได้ งานสอนหนังสือได้พัฒนาการสืบทอดจนถึงปัจจุบันแต่จะเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะบ้าง พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง นอกจากบางรูปที่เป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ จะเน้นโครงการพัฒนาจิตใจด้วยการสอนกรรมฐานในวัดแล้ว ยังเป็นพระธรรมทูต เช่น พระครูศรีภูมามานุกฤติ เจ้าคณะอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร พระครูวิจิตรธรรม รองเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

๗) พระสอนสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างทั้ง ๑๐ รูป เป็นพระสงฆ์ที่สอนกรรมฐาน แต่ระดับความเข้มข้นในการสอนจะแตกต่างกัน พระสงฆ์ที่ใช้กรรมฐานในการพัฒนาจิตใจทั้งต่อตนเองและต่อผู้รับบริการอย่างเข้มข้น ได้แก่ พระมหาสุริยา มหาปญโญ ท่านเน้นจัดโครงการฝึกวิปัสสนากรรมฐานระยะเวลาอย่างเข้มข้นสำหรับพระสงฆ์และฆราวาสที่ตั้งใจจะปฏิบัติอย่างจริงจัง พระปนพัชร จิระมโฆ ท่านใช้หลักวิปัสสนาในการบำบัดผู้ป่วยมะเร็งในช่วงเช้าและช่วงเย็นหลังสวดมนต์และชี้แนะให้ผู้ป่วยฝึกวิปัสสนากรรมฐานในทุกกิริยาบทในการบำบัดโรคควบคู่การรักษาแพทย์พื้นบ้านและแพทย์แผนใหม่ อย่างน้อยหากมะเร็งไม่หายขาดโรคจิตใจก็จะถูกรักษาให้หายขาดจากความวิตกกังวลความกลัวต่อความตาย มากกว่ากว่านั้นกิเลสก็จะลดหรือหายไป และพระครูสุวรรณสีลวงค์ ท่านเคยมีประสบการณ์ฝึกปฏิบัติอย่างจริงจังมาตลอดระยะเวลาการอุปสมบท การสอนธรรมของท่านจึงนำเสนอประสบการณ์การปฏิบัติถ่ายทอดสู่กลุ่มตัวอย่าง ท่านสอนตามธรรมชาติตามสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตของท่าน ทั้งสามท่านเป็นพระสงฆ์ที่สอนวิปัสสนากรรมฐาน ส่วนอีก ๗ รูปสอนกรรมฐานตามโอกาสหรือช่วงมีโครงการปฏิบัติตามที่กลุ่มรับบริการเข้ามาฝึกอบรมเป็นระยะ

๕.๑.๒ ระยะเวลาของการเข้าไปผูกพัน ช่วงระยะเวลาของการเข้าไปผูกพันจะแตกต่างกันของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างขึ้นอยู่กับประเภทของงานและกลุ่มผู้รับบริการ ซึ่งแยกหัวข้อย่อยอธิบาย ดังนี้

๑) กลุ่มผู้รับบริการ ประเภทของงานที่พระสงฆ์ดำเนินการสัมพันธ์กับกลุ่มรับบริการ งานที่พระสงฆ์ดำเนินการบางประเภทตอบสนองกลุ่มรับบริการได้ทุกกลุ่ม งานบางประเภทตอบสนองจำเพาะกลุ่มรับบริการเฉพาะกลุ่ม งานสังคมสงเคราะห์ด้านอาชีพตอบสนองกลุ่มรับบริการวัยแรงงานกลางคนส่วนใหญ่มักจะเป็นเพศหญิง คนในชุมชนเป็นกลุ่มรับบริการทางอ้อมด้วยการเข้ามาช่วยเหลืองานเย็บปักถักร้อยของบุคคลในครอบครัว การเข้าวัดได้มีโอกาสทำงานกิจกรรมที่ทางวัดประสงค์บางประการ ช่วยดูแลความสะอาดวัด กลุ่มรับบริการประมาณ ๗๐ ราย งานสังคมสงเคราะห์บำบัดกลุ่มบริการผู้ติดยาเสพติด กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มเจาะจงผู้ติดยาเสพติดมักอาศัยอยู่ภายนอกชุมชนครอบคลุมทั่วประเทศ พระสงฆ์รูปนี้ท่านได้ดำเนินการเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันได้ ๒๕ ปี มีผู้เข้าบำบัดเฉลี่ยวัน ๓ ราย งานสังคมสงเคราะห์ด้วยการรักษาโรคมะเร็งเริ่มดำเนินงานเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ กลุ่มผู้รับบริการเป็นผู้ป่วยโรคมะเร็งทั้งระยะเริ่มแรกและระยะขั้นสุดท้าย การให้บริการตลอดชีวิตจนกว่าผู้ป่วยจะหายขาดหรือเสียชีวิต มีผู้ป่วยเข้ารับการรักษาด้วยวิธีการแพทย์แผนใหม่ แพทย์แผนโบราณและรักษาด้วยธรรมชาติเฉลี่ยปีละ ๕๐๐-๖๐๐ คน ผู้รับบริการมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ส่วนงานพัฒนาจิตใจเป็นงานที่เจ้าอาวาสจัดตั้งวัดเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมเปิดโอกาสให้ผู้สนใจทุกครกลุ่มเข้ามามีโอกาสปฏิบัติตามหลักสูตรของแต่ละแห่งกำหนดขึ้น ส่วนใหญ่มักจะทำกันด้วยการอบรมกรรมฐานระยะเวลา ๒-๓ วัน ในกรณีวัตถุประสงค์จะกำหนดการปฏิบัติระยะยาวระดับหนึ่งประมาณ ๒-๓ เดือนต่อครั้ง

สภาพของกลุ่มบริการที่ต่างก็มีความสัมพันธ์ต่อระยะเวลา ช่วงเวลาของพระสงฆ์ที่ดำเนินการแตกต่างกัน ดังนี้

งานสังคมสงเคราะห์ด้านอาชีพและงานสังคมสงเคราะห์รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งเป็นงานแก้ไขวิกฤติชีวิต กลุ่มเข้ารับบริการเป็นผู้มีปัญหาเฉพาะที่จะต้องบำบัด ปัญหาความทุกข์จากโรคและปัญหาจากความขัดสนด้านการดำรงชีพ พระสงฆ์จะเข้าไปผูกพันด้วยความทุ่มเทกับกลุ่มรับบริการที่แน่นอนยาวนานและต่อเนื่องจนกว่าปัญหาของผู้รับบริการจะได้ถูกแก้ไข ระยะเวลาในแต่ละช่วงวันจะถูกกำหนดค่อนข้างชัดเจน พระสงฆ์รักษามะเร็งจะมีช่วงเวลาที่ได้เกี่ยวข้องหรือมีช่วงรักษาที่แน่นอนในช่วงเช้าและช่วงเย็น ตามเวลาของการสวดมนต์ หลังจากการสวดมนต์พระสงฆ์จะพาออกกำลังกายเบาๆ การนั่งสมาธิและฟังการบรรยายธรรม นอกจากช่วงการพบปะกับผู้ป่วยและบรรยายธรรม นอกเหนือเวลาดังกล่าวอาจจะมีเวลาในพูดคุยกับผู้ป่วยในแต่ละวัดตามโอกาสและเวลาของพระสงฆ์ที่จะอำนวย การสนทนาธรรมไม่เพียงสนทนากับผู้ป่วยแต่ยังสนทนากับญาติผู้ป่วยด้วย พระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ด้วยการส่งเสริมอาชีพจะเข้าไปผูกพันตามจังหวะโดยเฉพาะจะพบปะเกือบทุกคนเพราะกลุ่มผู้รับบริการมาทำงานที่วัดจึงได้พบปะอย่างสม่ำเสมอ สอบถามสภาพปัญหาในการทำงาน ผลการดำเนินงานของแต่ละคนเกือบทุกวัน

กลุ่มผู้รับบริการในด้านการพัฒนาจิตใจจะเข้าวัดเพื่อได้รับการอบรมกรรมฐานเป็นกลุ่มตัวอย่างที่จัดกลุ่มเป็นทางการค่อนข้างชัดเจน การเข้าวัดจะเข้าในช่วงอันสั้น วัดหนึ่งจะรับฝึกอบรมประมาณสองสัปดาห์ต่อครั้ง ผู้เข้ารับบริการเฉลี่ยครั้งละ ๒๐๐ คน การเข้าไปผูกพันเป็นการ

เข้าผูกพันอย่างเป็นทางการระหว่างพระสงฆ์ต่อกลุ่มผู้บริการทั้งหมด วันละครั้งหรือสองครั้งเพื่อสอนกรรมฐาน ส่วนกิจกรรมเสริมเป็นกิจกรรมทางวิชาการเพื่อเสริมความเข้าใจในประเด็นเฉพาะที่สอดคล้องกับกลุ่มผู้รับบริการและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ นอกจากการให้บริการอย่างเป็นทางการ ผู้รับบริการอาจจะเข้ามาสนทนาธรรมในรายการณที่แต่ละบุคคลมีความคุ้นเคยกับพระสงฆ์ท่านนั้น

จะเห็นว่าระยะเวลาที่เข้าไปผูกพันของพระสงฆ์ต่อกลุ่มตัวอย่างขึ้นอยู่กับประเภทของงาน ประเภทของงานจะแสดงลักษณะของการเข้าผูกพัน ซึ่งประเภทของงานนั้นพระสงฆ์เป็นผู้กำหนดขึ้น เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงเป็นปัจจัยที่จะกำหนดประเภทของงาน งานก็จะกำหนดลักษณะการเข้าไปผูกพันอีกทอดหนึ่ง

๒) ระดับความเข้มข้นของแรงบันดาลใจ นอกจากผู้รับบริการแล้ว ลักษณะของการผูกพันกับปัจจัยสำคัญที่สุดคือ พระสงฆ์ที่ดำเนินการโครงการเพราะเป็นที่พิจารณาเห็นสภาพของชุมชนว่ามีปัญหา เสนอทางการแก้ไขด้วยการดำเนินกิจกรรมบางประการ ประเภทของงานนั้นจะสะท้อนระดับมากน้อยของความเข้มข้นในการเข้าผูกพันและสะท้อนแรงบันดาลใจในการเข้าผูกพัน การพิจารณาระดับความเข้มข้นของการเข้าผูกพัน พิจารณาได้จากปัจจัย พระสงฆ์พิจารณาเห็นปัญหาตามกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมโดยการพิจารณาเห็นปัญหาเฉพาะของชุมชนของที่ตนเองอาศัยอยู่แตกต่างจากปัญหาทั่วไปที่พระสงฆ์ทั่วไปได้ดำเนินการ การดำเนินการกิจกรรมของพระสงฆ์ทั่วไปเป็นการดำเนินการกิจกรรมตามประเพณี การเทศน์ในวันสำคัญ การทำพิธีกรรมที่มีรูปแบบตายตัวซึ่งพระสงฆ์ทั่วไปจะสามารถทำได้โดยไม่จำเป็นต้องใช้ศักยภาพมากนัก พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมตามกรอบแนวคิดอยู่ในเงื่อนไขพระสงฆ์กลุ่มเกลาตนเอง พิจารณาเห็นปัญหาและนำตนเข้าผูกพันเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตามกรอบนี้กิจกรรมของพระสงฆ์ที่ได้ดำเนินการปรากฏ ๓ รูปมีความเข้มข้นของแรงบันดาลใจ เข้มข้นในการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง กรณีแรก พระสงฆ์ที่รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง การรักษามะเร็งด้วยสมุนไพร การแพทย์แผนปัจจุบันและด้วยธรรมชาติเป็นงานใหม่ของพระสงฆ์ที่ทำโดยที่ท่านไม่มีความชำนาญ ความรู้อาก่อน แต่ด้วยแรงบันดาลใจในการตระหนักเห็นทุกข์ของผู้ป่วยโรคมะเร็งจึงได้สร้างกิจกรรมการรักษาขึ้น ซึ่งจะประสบปัญหาหลายประการ เช่น การตั้งแพทย์อาสาตามโรงพยาบาลต่างๆเข้ามาช่วยรักษาด้วยวิธีการแผนใหม่ การศึกษา ค้นคว้าพัฒนาายาสมุนไพรใหม่เพื่อจะมารักษา ระดมกำลังทรัพย์เพื่อมาซื้อยา เครื่องมือทางการแพทย์เพื่อรักษาผู้ป่วยสร้างที่พักผู้ป่วยและอุทิศตนเองในการกล่อมเกลาคิดใจของผู้ป่วยให้หายจากการป่วยทางใจ งานนี้สะท้อนแรงบันดาลใจค่อนข้างสูงในการดำเนินงาน กรณีที่สอง งานสังคมสงเคราะห์ด้วยการสร้างอาชีพเย็บผ้าของคนในชุมชน พระสงฆ์อยู่ในชุมชนเห็นปัญหาของคนชุมชนนำมาขบคิดแสวงหาทางแก้ปัญหาคือความขัดสนเป็นต้นตอของปัญหาการขาดความสัมพันธ์ของคนใคร่รอบครัว ในชุมชนก่อให้เกิดปัญหาจริยธรรมอื่นตามมา การขบคิดนำมาสู่การแสวงหาวิธีการสร้างอาชีพ ซึ่งจะประสบกับการติดต่อประสานงานกับบริษัทรับสินค้า การพัฒนาทักษะของสมาชิกผู้รับบริการ ปัญหาทุนในการดำเนินการ การดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนเกิดประสิทธิผลแสดงถึงกระบวนการติดตามงานอย่างสม่ำเสมอสะท้อนถึงแรงบันดาลใจในการทำงานอย่างจริงจัง กรณีที่สาม การฝึกปฏิบัติธรรมอย่างออกกฤติเป็นระยะเวลายาวนานของสำนักวัดโสมพนัส อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติในสำนักมักมุ่งการปฏิบัติรายปัจเจกบุคคลเฉพาะตนมุ่งเน้นผลปฏิบัติเป็นรายบุคคล

๓) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ ระหว่างหน่วยปฏิบัติธรรม งานสังคมสงเคราะห์สองกรณีข้างต้น เป็นการดำเนินงานเฉพาะกลุ่มผู้รับบริการ เฉพาะปัญหา มีพระสงฆ์ที่สนใจนำรูปแบบงานสังคมสงเคราะห์ส่งเสริมอาชีพไปดำเนินการเป็นหน่วยย่อยเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์ผู้ริเริ่ม พระสงฆ์รูปสองรูปนำตัวอย่างรูปแบบการสงเคราะห์ของท่านไปดำเนินการโดยการขยายออกไปสองแห่งในชุมชนที่พระสงฆ์สองรูปนั้นอาศัยอยู่ แต่ได้ดำเนินการระยะหนึ่งงานนั้นก็หยุดชะงัก เพราะพระสงฆ์สองรูปที่นำไปปฏิบัติมีคุณสมบัติสำคัญที่แตกต่างจากพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างรูปแรก คือ**แรงบันดาลใจที่เกิดจากตนเอง** เรียนรู้แก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง นำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนกลุ่มผู้รับบริการอย่างสม่ำเสมอ เพราะฉะนั้นสิ่งหนึ่งที่จะวัดระดับแรงบันดาลใจในการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนคือ ผลกระทบที่เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากการดำเนินงาน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์สามารถแยกย่อยออก ๒ กรณี กรณีแรก ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ในกลุ่มที่ทำงานด้วยกัน นอกจากงานบำบัดยาเสพติด สงเคราะห์ด้านอาชีพและงานรักษาผู้ป่วยแล้ว งานกลุ่มที่ตัวอย่างที่เหลือ ๗ ประเภทเป็นงานพัฒนาจิตใจที่กลุ่มผู้รับบริการเข้ามาใช้บริการเป็นกลุ่มใหญ่อย่างน้อยราวละ ๒๐๐ คน ผู้พัฒนาจิตใจร่วมกันทำงานเป็นคณะบุคคล แบ่งหน้าที่ในการทำงานอย่างชัดเจนตามที่ได้อธิบายมาแล้วในบทที่ ๔ กรณีที่สอง งานพัฒนาจิตใจจะเป็นงานที่เป็นเครือข่าย ระหว่างสถานสถานปฏิบัติธรรมด้วยกันและระหว่างพระสงฆ์รายบุคคลกับหน่วยงานอื่น เช่น พระสงฆ์กับคณะสงฆ์ กับมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ทำหน้าเป็นฝึกฝนอบรมพระวิทยากร

ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์หน่วยอื่นทางสังคม เช่น ๑) หน่วยงานของรัฐที่สนับสนุนพระสงฆ์การพัฒนาจิตใจประชาชนและนโยบายของรัฐนำไปเผยแพร่สู่ประชาชน (กองทัพบก) ๒) หน่วยงานพัฒนาเอกชน(สสส.)ที่รณรงค์ให้ประชาชนเข้าใจเรื่องเอดส์ การลดละอบายมุข พระสงฆ์จะเป็นเครือข่ายในฐานะเป็นผู้นำนโยบายไปถ่ายทอดสู่ประชาชนอีก ๒) หน่วยสังคมที่อยู่ในพื้นที่ เช่น โรงพยาบาล สถานีตำรวจ เรือนจำ ซึ่งหน่วยสังคมเหล่านี้จะมีส่วนส่งบุคลากรเข้ามาเป็นวิทยากรในการอบรมพัฒนาจิตใจของเด็กนักเรียน โครงการอบรมเกี่ยวกับยาเสพติด เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่เรือนจำจะมีส่วนมาเป็นวิทยากรให้ความรู้ ความเข้าใจแก่เด็ก ส่วนพระสงฆ์ทำหน้าที่บรรยายธรรมและนำฝึกกรรมฐานในการพัฒนาจิตใจ

๕.๒ ผลกระทบจากการเข้าไปผูกพัน

ผลกระทบต่อชุมชนเป็นผลจากพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูปนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมส่งผลกระทบต่อเชิงบวก ๒ ประการ คือ ส่งผลกระทบโดยอ้อมและส่งผลกระทบโดยตรง รายละเอียดดังนี้

๕.๒.๑ ลักษณะผลกระทบทางอ้อม ผลกระทบทางอ้อมเป็นผลที่เกิดขึ้นโดยที่พระสงฆ์มิได้นำตนเองผูกพันกับชุมชนมากนัก แต่เป็นเกิดจากพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เชิงสัญลักษณ์ทางสังคม ทำหน้าที่ในเชิงสถาบันที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมเช่นเดียวกับหน่วยครอบครัว หน่วยราชการ หน่วยการศึกษา เป็นต้น พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้รักษาคำสอนทางศาสนาอยู่ในฐานะเป็นแกนหลักของสังคมที่รักษานขนบธรรมเนียมประเพณีในการเชื่อมต่อกันให้ร้อยรัดถักถอหน่วยสังคม สมาชิกสังคมให้

เป็นหนึ่งในเดียวกัน งานศึกษาของนักมานุษยวิทยาชาวตะวันตกที่ศึกษาสังคมไทย เช่น Davis^๑ ศึกษาสังคมชนบทในจังหวัดน่าน, Tambiah^๒ ศึกษาสังคมชนบทในจังหวัดอุดรธานี และ Klausner^๓ ภายใต้กรอบแนวคิดบุคลิกภาพและโครงสร้างหน้าที่นิยม บุคลิกภาพของคนไทยมีลักษณะเฉพาะตนได้รับการหล่อหลอมจากวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อแบบสังคมทั้งพุทธ พราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมแบบสังเคราะห์ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเชิงจักรวาลวิทยากำหนดเป้าหมายชีวิตของปัจเจกบุคคล ให้คำตอบในความสงสัยต่อชีวิตและโลกและเป็นแกนจัดความสัมพันธ์ของคนในสังคม พระสงฆ์ทำหน้าที่เชิงสัญลักษณ์ในการจัดความสัมพันธ์ของคนในสังคมนั้น

หน้าที่ทางอ้อมจึงเป็นหน้าที่พื้นฐานเดิมของพระสงฆ์ในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้เกิดดุลภาพหรือรักษาดุลยภาพของสังคม ซึ่งเป็นหน้าที่นิ่ง(Passive) หน้าที่ของพระสงฆ์จึงเป็นการทำหน้าที่ตามบทบาทที่สังคมคาดหวัง หน้าที่หลักของพระสงฆ์ ได้แก่

๑) บทบาทตามพระธรรมวินัยและดำรงตนตามจารีตประเพณี

สอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน พระสงฆ์ในสังคมไทยสมัยเดิมนอกจากจะประพฤติตามหลักธรรมวินัยแล้ว จารีตประเพณีจะมีความสำคัญต่อการประพฤติของพระสงฆ์ ความประพฤติของพระสงฆ์จะสอดคล้องกลมกลืนกับค่านิยมทางสังคม พระสงฆ์จึงเป็นหน่วยสังคมที่เป็นแกนสร้างอัตลักษณ์ (Identity) ความมั่นคงและภราดรภาพของชุมชน บทบาทของพระสงฆ์จะกว้างครอบคลุมกิจกรรมชุมชนทั้งหมด

๒) บทบาทการศึกษา การศึกษาโดยนัยนี้มีความหมายทั้งการศึกษา

ในความกว้างและการศึกษาในความหมายแคบ ในความหมายกว้างการศึกษาคือการเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ เรียนรู้จากธรรมชาติรอบข้าง เรียนรู้การดำเนินชีวิตจากการรับถ่ายทอดวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษเพื่อจัดความสัมพันธ์กับสมาชิกในสังคมและการเรียนรู้ที่กำหนดเป้าหมายชีวิตของตนเอง การศึกษาในความหมายกว้างก็คือวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตทั้งหมด ในความหมายแคบการศึกษามีความหมายการศึกษาในระบบ ศึกษาอย่างเป็นทางการจากสิ่งทีคนอื่นสั่งสมไว้เป็นลายลักษณ์อย่างเป็นระบบ พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทต่อการศึกษาทั้งสองระบบ บทบาททางการศึกษาในความหมายกว้างพระสงฆ์ก็คือดำรงบทบาทตามจารีตประเพณี (ตามข้อ ๑) ในทุกสังคมจะมีแกนหนึ่งของสังคมทำหน้าที่เป็นแหล่งเกิด สั่งสม ถ่ายทอดและรักษาสิ่งที่เรียกว่าความจริง ความรู้และจริยธรรม ในสังคมสมัยใหม่การศึกษาประกอบการศึกษาในระบบและในระบบ ความรู้ ความจริง ความเชี่ยวชาญทางเทคนิคได้ถูกแบ่งแยกกับจริยธรรม พระสงฆ์มีหน้าที่เข้าไปถ่ายทอดจริยธรรมแก่เด็กในสถานที่ศึกษา เช่น พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอาชีวศึกษา ทั้งโรงเรียนสามัญของรัฐ โรงเรียนเอกชน โรงเรียนการกุศลของวัด โรงเรียนที่รับวิถีพุทธในแนวทางการปลูกฝังจริยธรรม บทบาทการสอนศีลธรรมจึงทำหน้าที่ ในกรอบความหมายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

^๑ Davis, Richard. *Muang Metaphysics, A Study of Thai Myth and Ritual*. (Bangkok: Pandora, 1984.)

^๒ Tambiah, *Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand*, (London : Cambridge University Press, 1976),

^๓ Klausner, William J., *Reflection of Log Pond*, (Bangkok : Suksit Siam, 1972)

การสอนจริยธรรมในสถานศึกษาอาจจะอยู่ในความหมายของพระพุทธศาสนาของสังคมก็ได้ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบแรงบันดาลใจในการนำตนและระดับความเข้มข้นในการติดตามงาน โดยทั่วไปหากทำตามหน้าที่ที่ได้ถูกกำหนดจากผู้อื่น องค์กรอื่น โดยที่พระสงฆ์ได้กำหนดงานของตนเอง ถือว่าการทำหน้าที่ไม่ได้อยู่ในกรอบของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม บทบาทการให้การศึกษาถือว่าเป็นบทบาทขั้นพื้นฐานที่สังคมคาดหวังว่าพระสงฆ์ควรทำหน้าที่และบทบาทนี้ได้เกิดขึ้นเริ่มต้นตั้งแต่การก่อตัวของคณะสงฆ์ในอดีต ได้คลี่คลายเปลี่ยนรูปแบบและประเภทของการให้การศึกษาจริยธรรมตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม

นอกจากนี้งานศึกษาทั่วไปจะกำหนดบทบาทพื้นฐานของพระสงฆ์และวัดออกเป็น

๒) บทบาทด้านอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอดีตจารีตการ

สร้างวัดไม่เพียงแต่การตอบสนองทางกายภาพเพื่อให้พระสงฆ์อาศัยอยู่เท่านั้น แต่ยังใช้สถาปัตยกรรมจิตรกรรมให้สื่อความหมายบางประการ แนวคิดนี้ดำรงอยู่ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) เช่น วัดสุทัศน์เทพวราราม ถูกสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์เจตนาจะสร้างวัดเป็นศูนย์กลางกรุงเทพมหานครสี่กั๊กเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาลซึ่งเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารมีความหมายแสดงจักรวาลวิทยาสื่อความหมายดังกล่าวชัดเจนขึ้น^๑ พระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของชุมชนในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ชิมชัยแนวทางจักรวาลพระพุทธศาสนาสะท้อนออกสู่การเทศน์ให้คนในชุมชนได้เข้าใจอย่างเดียวกัน สิ่งที่ยึดถือร่วมกันนั้นก็จะเป็นสัญลักษณ์อันเป็นแกนจัดความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับชุมชน ชุมชนกับชุมชน

๓) บทบาทตามที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (๒๕๐๙ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๕๓๕) แบ่งหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆาธิการไว้ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านการศึกษา ๓) ด้านการเผยแผ่ ๔) ด้านการก่อสร้าง ๕) ด้านการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ชุมชน ซึ่งบทบาทเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นบทบาทของพระสงฆ์กับพระสงฆ์ สองบทบาทหลังคือ บทบาทการเผยแผ่ และบทบาทบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เป็นบทบาทที่คล้ายตามสามบทบาทแรก มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของ ชุมชนเมืองในระดับหนึ่ง ส่วนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์เกื้อกูลต่อกันสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันใน ๓ ด้าน คือ ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ ความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ และความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวมีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของสังคม และชุมชนไทย^๒ พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูปก็ได้ทำบทบาทในฐานะเป็นพระสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการโดยปริยายเช่นเดียวกับพระสงฆ์ทั่วไป

^๑ เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔.(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๓๙)

^๒ ทนชัย บูรณพิสุทธิ์.บทบาทของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร.(วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๔๕).

๕.๒.๒ ผลกระทบโดยตรง นอกจากพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป ได้ทำหน้าที่ในบทบาท “นิ่ง”(Passive) คือทำหน้าที่ตามบทบาทและทำหน้าที่ตามประเพณีแล้วเพื่อรักษาคุณภาพของสังคมโดยรวมแล้วกิจกรรมที่พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างได้ทำแตกต่างจากพระสงฆ์ทั่วไปคือ การดำเนินการเชิง “รุก” (Progressive) เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมอันเกิดจากการขาดคุณภาพทางสังคม มีบุคคล กลุ่มบุคคลในชุมชนได้รับประโยชน์โดยตรงจากกิจกรรมการดำเนินการของพระสงฆ์ และมีตัวชี้วัดที่สามารถประเมินประโยชน์ของกลุ่มผู้รับบริการนั้นอย่างเป็นรูปธรรมได้ ซึ่งปรากฏชัดเจนได้แก่

๑) งานสังคมสงเคราะห์ด้านอาชีพ ผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกเย็บผ้า ประการแรก ผลทางด้านเศรษฐกิจ สมาชิกแต่ละคนได้รับปันผลตามศักยภาพฝีมือ โดยเฉลี่ยเดือนละ ๒ หมื่นบาทต่อเดือน สมาชิกในชุมชนมีการย้ายถิ่นเพื่อไปทำงานต่างถิ่นน้อยลงเพราะแรงผลักดันจากปัจจัยเศรษฐกิจในชุมชนมีน้อยลง แรงดึงดูดจากปัจจัยปลายทางน้อยลง การทำงานเย็บผ้าในวัดความรู้สึกรักของคนที่รับบริการมีความมั่นคง การทำงานมิได้มีการแข่งขันกันระหว่างสมาชิกด้วยกัน เหมือนกับบริษัทในเมืองใหญ่ เมื่อมีปัญหาก็สามารถปรึกษาหารือกับเจ้าอาวาสและเพื่อสมาชิกด้วยกันได้ การทำงานมีความมั่นคงและได้รับการประกันความเสี่ยง อย่างน้อยมิได้มีการลงทุน จะลงทุนเฉพาะจักรเย็บผ้าแต่เป็นการผ่อนจ่าย นอกจากนี้ความมั่นคงเกิดขึ้นจากการทำงานในชุมชนของตนเอง การประกอบอาชีพหลักในครอบครัวก็ได้ถูกกระทบ ได้แก่ สมาชิกคนอื่นในครอบครัวก็ยังอาชีพทำนาปกติ รายได้ที่ได้จากการทำงานจึงมิได้ถูกแบ่งในการใช้จ่ายของฟุ่มเฟือยหรือปัจจัยพื้นฐานชีวิตอย่างอื่น ความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตจึงมีมากขึ้น เงื่อนไขที่คนในสมาชิกของชุมชนจะประกอบอาชีพพุทธจริตักน้อยลงด้วย ประการที่สอง ปัญหาการประทุพผิตผิตจริตธรรมมีน้อยลงเกือบจะไม่ปรากฏ ได้แก่ การเล่นการพนัน เมื่อคนส่วนใหญ่ทำงานในวัดไม่มีเวลาว่างที่จะซุ่มนุมนเล่นการพนัน การประทุพผิตผิตคู่ครองไม่ปรากฏเพราะคนในครอบครัวไม่ได้แยกกันไปทำงานต่างถิ่น ซึ่งก่อนหน้าปัญหาการเล่นการพนันและการผิตประเวณีจะมีปรากฏบ่อยครั้ง ประการที่สาม ชุมชนมีความเข้มแข็ง วัดได้จากกิจกรรมของวัดและกิจกรรมทางประเพณีระหว่างชุมชนต่างถิ่น ทางวัดจัดกิจกรรมขอความร่วมมือจากชุมชน แรงงานและกำลังทรัพย์สมาชิกในชุมชนจะให้ความร่วมมืออย่างเต็มกำลัง วัดที่พระสงฆ์ดำเนินการสังคมสงเคราะห์ปรากฏว่าคนในชุมชนมาช่วยวัดปลูกสร้างอาคาร ช่วยทำความสะอาดวัดและมาพูดคุยขอคำปรึกษาอย่างสม่ำเสมอเฉลี่ยวันละ ๑๕ คน(ไม่รวมสมาชิกที่ทำงานเย็บผ้า) แสดงว่ากลุ่มผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงคือ ผู้เข้ามาเป็นสมาชิกเย็บผ้าและสมาชิกทั้งหมดในชุมชน ขยายต่อสังคมในภาพกว้างในแง่ปัญหาสังคมส่วนหนึ่งได้ถูกแก้ไขด้วย

พระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์รักษาโรคมะเร็ง ผลที่กลุ่มผู้รับบริการได้รับประโยชน์โดยตรงคือ ผู้เข้ารับการรักษา ประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คน ได้รับการดูแลรักษาทางกายด้วยสมุนไพรที่ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยร่วมทำพิธีต้มเอง การแพทย์แผนใหม่จากแพทย์อาสาโดยไม่คิดค่ารักษาและได้รับการรักษาทางด้านจิตใจจากเจ้าอาวาสเข้าตรวจเยี่ยมทุกเช้า สวดมนต์ ทำสมาธิ ความรู้สึกกลัวตายลดลงหรือไม่มี รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า บางท่านคิดว่าตนเองโชคดีที่ป่วยเป็นโรคมะเร็งทำให้เห็นสังขาร ญาติผู้ป่วยเตรียมใจต่อความจริงได้หากผู้ป่วยเสียชีวิต

กระบวนการรักษาจากการร่วมมือระหว่างเจ้าอาวาส อาสาสมัคร(แพทย์ พยาบาล) และญาติผู้ป่วยในการประเมินผลอาการของผู้ป่วย ร่วมกันศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับสมมุติฐานของโรค

สมุนไพรรักษา การตัดสินใจในการรักษา การวางแผนในการรักษา ทุกฝ่ายมีความแน่วแน่ที่จะรักษาผู้ป่วยให้หาย กระบวนการรักษาจึงเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นคณะบุคคลก่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาแนวทางและนวัตกรรมรักษาอย่างต่อเนื่อง จากผลของการรักษาทั้งสามด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ โดยการให้ยา หลักธรรมและการจัดสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการรักษา ผู้ป่วยดูแลตนเองและทานยาตามกำหนดปฏิบัติตามตามคำคำแนะนำของทีมผู้รักษาจะมีผลพัฒนาการทางร่างกายดีขึ้นจนอาจนำไปสู่การหายขาดถึงร้อยละ ๘๐ ผู้รักษาจะติดตาม (follow up) อาการอย่างสม่ำเสมอทุกวัน

การรักษาแบบองค์รวม(ทั้งกาย จิตใจ) การรักษาทางร่างกายจากแพทย์ พยาบาลและบุคลากรทางการแพทย์อาสา จากญาติผู้ป่วย การอาศัยในวัดแวดล้อมด้วยญาติของตนเอง ผู้ป่วยด้วยกันตลอดจนญาติผู้ป่วยคนอื่น จิตใจของผู้ป่วยรู้สึกความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีเกื้อกูลกัน ความรู้สึกกังวล ความกลัวลดน้อยลง แตกต่างกับการรักษาที่โรงพยาบาลที่รักษาเฉพาะร่างกายโดยการให้ยาหรือผ่าตัด การรักษาที่วัดไม่เพียงรักษาร่างกาย แต่ยังรักษาจิตใจและสังคมด้วย นอกจากนี้ยังรักษาแบบให้เปล่า ผู้ป่วยรู้สึกมีคุณค่าชีวิตในฐานะความเป็นมนุษย์ ความดีความหมายตนเองในฐานะตัวเองเป็นคนป่วยในความหมายใหม่ ความหมายของคนป่วยและไม่ป่วยไม่มีความแตกต่างกัน ในทัศนะของคนป่วยเห็นว่าทุกคนเป็นคนป่วย(ทุกข์) ทั้งทางกายและทางใจเพียงแต่ไม่ตระหนัก คนป่วยเป็นโรครุมเร้า แต่ทำความเข้าใจกับโรคและยอมรับความจริง ไม่วิตกกังวลเพราะถือว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ความรู้สึกของผู้ป่วยส่วนใหญ่ถูกปล่อยวางและค่อนข้างจะมีความสุขในชีวิตมากขึ้น

ในด้านของชุมชนรอบวัดได้อรรถประโยชน์ทางด้านสาธารณูปโภค เนื้อหาที่วัดประมาณ ๕๐๐ ไร่ วัดได้สร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ใช้ในการเกษตร สร้างถนนให้แก่ชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนจึงเป็นไปในเชิงบวก คนในชุมชนจำนวนหนึ่งจะเข้ามาวัดเพื่อช่วยเหลืองานวัดได้แก่ ช่วยตมยา คนกลุ่มคนเหล่านี้เป็นคนในชุมชนที่อาสาสมัครเข้ามาช่วยงานเพราะความเลื่อมใสในปฏิปทาของเจ้าอาวาส เป็นต้น

๒) งานพัฒนาจิตใจ โดยภาพรวมผลรับจากการเข้าปฏิบัติธรรมจะไม่ได้ถูกประเมินจากผู้ดำเนินจากผู้ให้บริการอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับงานด้านสังคมสงเคราะห์ที่ผู้รับบริการมีปัญหาวิกฤตชีวิตซึ่งจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนและจริงจัง ส่วนการพัฒนาจิตใจเป็นการป้องกันและแก้ไขควบคู่กันไป อย่างไรก็ตาม การประเมินผลการปฏิบัติเกิดขึ้นในกระบวนการของขั้นตอนปฏิบัติธรรมและการประเมินอย่างไม่เป็นทางการจากผู้เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติธรรมในช่วงระยะอันสั้นนั้น

การประเมินผลการปฏิบัติเกิดขึ้นในขั้นตอนของการปฏิบัติธรรมนั้น ได้แก่ การปฏิบัติธรรมในชั้นอุกฤตที่ผู้ปฏิบัติสมัครที่จะเข้าไปฝึกวิปัสสนากรรมฐานระยะเวลาต่อเนื่องประมาณ ๒-๓ เดือนในโครงการปฏิบัติธรรมของวัดป่าโสมพนัสด้วยการสอบอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมเป็นรายบุคคลเมื่อการปฏิบัติได้ดำเนินการไปช่วงระยะเวลาหนึ่งเห็นว่าผู้ปฏิบัติได้พัฒนาการแน่วแน่มที่ จะดีขึ้นอาจจะมีประสบการณ์ที่ได้ผลจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ปัญหาทางอารมณ์ของการปฏิบัติ การเข้ารับการสอบอารมณ์ทำให้เข้าใจสภาวะทางอารมณ์ของตนได้ชัดเจนและได้รับคำแนะนำแนวทางปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การระดับขั้นที่สูงขึ้น การปฏิบัติอย่างเคร่งครัดแม้จะไม่มีประเมินอย่างเป็นทางการของผู้ดำเนินการปฏิบัติแต่ผลของการปฏิบัติที่จริงย่อมนำไปสู่สมมติฐานของการปฏิบัติธรรม

ได้ยกการพัฒนาจิตใจได้ดีขึ้น ผลที่ประจักษ์ชัดภายนอกที่สามารถศึกษาได้คือ ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหมดมีความพึงพอใจต่อแนวทางการปฏิบัติ เลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย และเชื่อมั่นว่าแนวทางที่ตนได้ปฏิบัติเป็นแนวทางที่ถูกต้อง แนวทางนี้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้และต่อยอดด้วยการศึกษาค้นคว้าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจากแหล่งอื่นได้

ผลประจักษ์จากการปฏิบัติธรรมของกลุ่มนักเรียนที่คณะครูนำมาปฏิบัติกับพระครูสุวรรณศีลวงค์ จากการตอบสนองของคณาจารย์ที่นำนักเรียน นักศึกษามาปฏิบัติธรรม เริ่มต้นจากคณาจารย์โรงเรียนอาชีวะแห่งหนึ่งเข้ามาทำบุญ ฟังพอใจในพระธรรมเทศนาจากพระครูสุวรรณศีลวงค์ ถัดจากนั้นได้นำนักเรียนมาปฏิบัติธรรมที่วัดเป็นครั้งแรก คณาจารย์เห็นว่าผลจากการปฏิบัติธรรมของนักเรียนทำให้นักเรียนมีความประพฤติที่เหมาะสมมากขึ้นกว่าเดิม ที่เห็นได้ชัดเจนคือความอ่อนน้อมและความกตัญญูต่อผู้ปกครอง คณาจารย์จึงนำนักเรียนมาปฏิบัติธรรมกับท่านพระครูสุวรรณศีลวงค์เป็นประจำทุกปีจนถึงปัจจุบัน

ผลที่ได้ของกลุ่มรับบริการจากการเข้าพัฒนาจิตใจของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างต่อผู้รับบริการ คือ กลุ่มนักเรียน เยาวชนในหมู่บ้าน คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มผู้รับบริการจะซึมซับหลักธรรมผ่านการฟังและการที่ตนสัมผัสผ่านการปฏิบัติทีละน้อยอย่างต่อเนื่อง ผลจากการปฏิบัติปรากฏเชิงประจักษ์ที่ผ่านระยะเวลาหนึ่ง อาจจะหนึ่งหรือมากกว่านั้น ผลที่ตนได้รับจากการปฏิบัติจะค่อยแผ่ขยายไปสู่คนอื่นในชุมชน ทั้งนี้ชุมชนในชุมชนประกอบขึ้นด้วยหน่วยสังคมไม่มากและไม่สลับซับซ้อน ผลกระทบต่อสมาชิกของคนในชุมชนทั้งทางบวกและทางลบจะส่งผลกระทบต่อสมาชิกอื่นในสังคมอย่างตรงไปตรงมา เมื่อกิจกรรมการปฏิบัติธรรมเกิดขึ้นคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมของวัดอาจจะเป็นเรื่องแรงงานหรือสนับสนุนด้านอาหาร วัดเป็นศูนย์รวมของชุมชนการดำเนินกิจกรรมของวัดจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมชุมชนโดยมีพระสงฆ์เป็นแกนการยึดโยงระหว่างสมาชิกในชุมชนและระหว่างชุมชนต่อชุมชน ผลที่ได้รับกิจกรรมการพัฒนาจิตใจในระยะสั้นจะให้คนที่เข้าการพัฒนาจิตใจได้เข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานำไปการยกระดับจิตใจสูงขึ้น ฐานการยกระดับจิตใจขยายไปสู่การสร้างจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบของคนในชุมชน ฐานที่ชุมชนมีความเข้มแข็งนำไปสู่การป้องกันปัญหาสังคมที่จะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน

๕.๓ ลักษณะการนำตนเข้าการผูกพันตามกรอบแนวคิด

“ลักษณะ” มีความหมายถึง คุณสมบัติขององค์ประกอบย่อยที่รวมเข้ากันแล้วเกิดรูปแบบขึ้น งานชิ้นนี้หมายถึง คุณภาพภายในของรูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน ได้แก่ ระดับแรงบันดาลใจและช่วงเวลาที่เข้าไปผูกพัน กิจกรรมของพระสงฆ์ที่ได้ดำเนินการช่วยเหลือสังคมมีหลายประเภท กิจกรรมที่จัดเป็นกิจกรรมเชิงรุกที่จะแก้ปัญหาสังคมได้จริงในสังคมปัจจุบันกิจกรรมนั้นอาจจะต้องเป็นกิจกรรมภายใต้แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม นอกจากเราจะพิจารณากิจกรรมภายใต้แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจัดแยกย่อยให้เห็น “รูปแบบ” แล้ว ยังสามารถย่อยให้ออกเป็น “ลักษณะ” ของรูปแบบนั้นด้วย กล่าวคือ กิจกรรมการช่วยเหลือสังคมตามแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจะมี “ลักษณะ” ซึ่งเป็นคุณสมบัติร่วมทุกกิจกรรมนั้นได้

ลักษณะแรงบันดาลใจและช่วงเวลาของการเข้าไปผูกพัน เราไม่สามารถอธิบายเฉพาะลักษณะของแรงบันดาลใจและช่วงเวลาเข้าไปผูกพันให้ชัดเจนเป็นรูปธรรมได้ หากไม่อธิบายยืนยันคุณสมบัติที่สำเร็จที่ได้รับจากการดำเนินงานของกิจกรรมนั้น ผลสัมฤทธิ์จากการดำเนินกิจกรรม เช่น คนในชุมชนสามารถสร้างรายได้จากการทำเย็บผ้าที่ทางวัดดำเนินกิจการ ผู้ป่วยโรคมะเร็งมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจและภูมิต้านทานด้านร่างกายดีขึ้นหลังจากเข้ารับการรักษาที่วัด เด็กนักเรียนมีจริยธรรมดีขึ้นหลังจากการร่วมรับอบรมจริยธรรมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นในวัด ผลสัมฤทธิ์ซึ่งเป็นตัวผลสะท้อนให้เห็นปัจจัยสาเหตุที่ส่งผลเช่นนั้น ปัจจัยสาเหตุก็คือ ผู้ดำเนินงานมีแรงจูงใจภายในที่จะทำอย่างจริงจัง เข้าไปผูกพันกับงาน ชุมชนอย่างต่อเนื่อง “ลักษณะ” ในการเข้าไปผูกพันกับชุมชนให้ได้ผลสัมฤทธิ์จากงานที่ศึกษาได้จึงได้ถูกถอดออกมาให้เห็นว่า การจะทำงานให้เกิดผลตามประสงค์ผู้ดำเนินงานจะต้องมีคุณสมบัติคือ “นำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนอย่างใกล้ชิดต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอและขับเคลื่อนงานด้วยแรงผลักดันอันเป็นแรงบันดาลใจอยู่ตลอดเวลา”

การทำงานเพื่อสังคมตอบครอบคลุมความหมายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมีความแตกต่างจากการทำงานตามหน้าที่หรือการทำงานตามประเพณี ๑) งานที่พระสงฆ์ทำกิจกรรมตามประเพณี เช่น เทศน์ในวัดพระสวนะ เทศน์มหาชาติ การเจริญพระพุทธมนต์ เป็นต้น รูปแบบกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ถูกกำหนดตายตัว พระสงฆ์ทำกิจกรรมไม่ต้องใช้ศักยภาพและใช้แรงจูงใจภายในมากนัก กิจกรรมตามประเพณีจะเป็นเป็นกิจกรรมที่ร่วมกันสร้างขึ้นของชุมชน กิจกรรมเหล่านี้จะยังคงรักษารูปแบบไว้อย่างมั่นคงแม้ระยะเวลาจะผ่านไป กิจกรรมตามประเพณีหลายประเภทที่พระสงฆ์ได้แก้ไขปัญหาใหม่ตามสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ๒) เป้าหมายของงานไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาโดยตรง ๓) มุ่งรักษาคุณภาพของสังคม และ ๔) พระสงฆ์เป็นผู้กระทำมากกว่าเป็นผู้กระทำ หมายถึง พระสงฆ์มักจะทำกิจกรรมของสงฆ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เช่น สร้างพระอุโบสถ การรตนานันต์ เป็นต้น

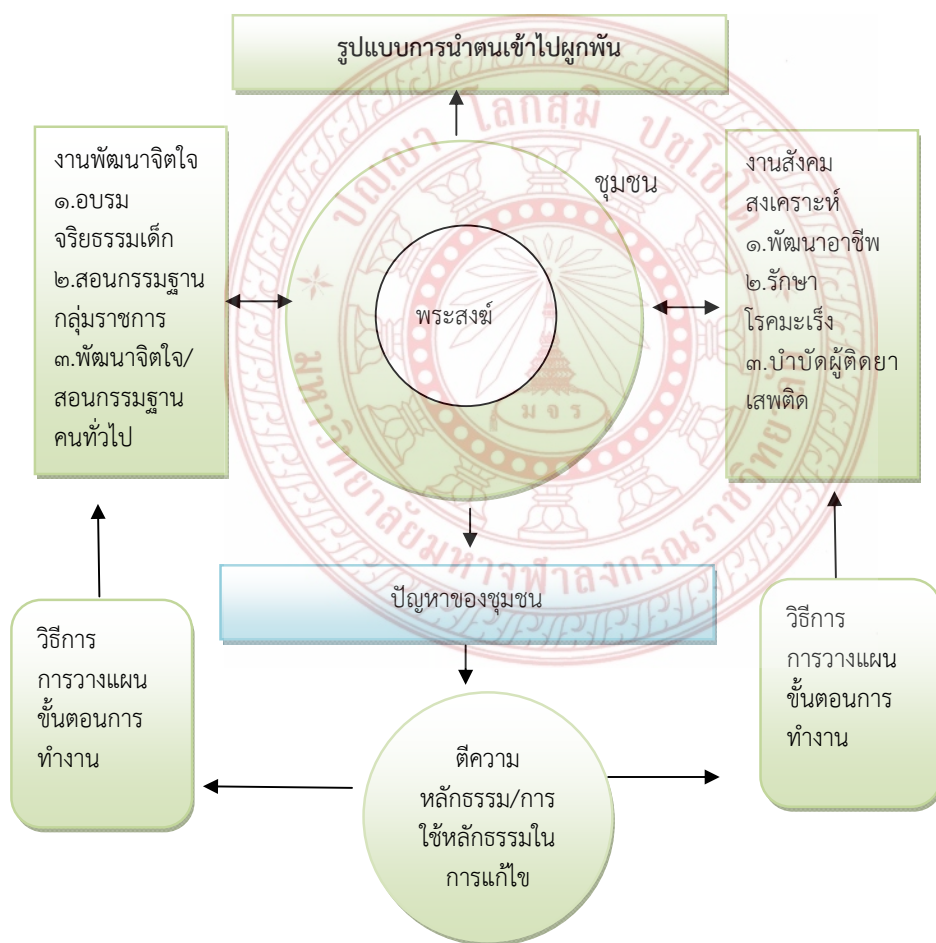
ลักษณะการผูกพันของพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมจึงเป็นงานที่แตกต่างจากงานพระสงฆ์ประการหนึ่งคือ งานของพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมเป็นงานเคลื่อนไหวอย่างไม่ตายตัว (active) พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมเป็นผู้กำหนดรูปแบบและลักษณะของงาน การทำงานมิได้ยึดตนเป็นตัวตั้ง กล่าวคือ มิได้ทำงานยึดตามจารีตและมิได้ยึดงานที่ทำต่อๆกันมา แต่ยึดสภาพปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง งานที่ปรากฏชัดที่สุดในการใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง ได้แก่ งานของพระสงฆ์ที่ทำการสงเคราะห์ด้านอาชีพ รูปแบบและลักษณะถูกออกแบบขึ้นโดยตัวพระสงฆ์ที่ทำการกิจกรรมที่เห็นว่ารูปแบบและลักษณะของกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับสภาพปัญหา เมื่อได้ลงมือขับเคลื่อนกิจกรรมได้ตรวจสอบ แก้ไขปรับปรุงอย่างสม่ำเสมอและงานนั้นได้แก้ปัญหาของชุมชนด้านการจัดความยากจนได้จริง ขยายไปสู่การบูรณาการแก้ไขปัญหาด้านสังคม จริยธรรมของชุมชนต่อมา ลักษณะงานพระสงฆ์ที่ได้รับการรักษาโรคมะเร็ง เป็นลักษณะงานที่ยึดสภาพปัญหาของบุคคลและชุมชนเป็นตั้งได้ดำเนินการขับเคลื่อนรักษาโรคมะเร็งอย่างต่อเนื่อง ด้วยการคิดค้นรูปแบบใหม่โดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนผสมผสานการรักษาหลายแนวทาง ทั้งรักษาด้วยแบบแผนใหม่ แผนไทย ทั้งรักษาร่างกาย จิตใจ และชุมชนพร้อมกัน รูปแบบและลักษณะอีกประเภทหนึ่งที่พระสงฆ์ส่วนหนึ่งได้ขับเคลื่อนคือ การอบรมจริยธรรม การอบรมจริยธรรมนั้น บางกิจกรรมอาจจะไม่จัดอยู่ขอบเขตความหมายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม บางกิจกรรมจัดอยู่ในขอบเขตพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตรงที่พระสงฆ์ได้

ขับเคลื่อนมาจากแรงผลักดันภายใน กระทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยยึดกลุ่มเป้าหมายผู้บริการ เป็นตัวตั้ง ว่ากิจกรรมนั้นจัดอยู่ในขอบเขตพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมได้

๕.๔ สรุปรูปแบบและลักษณะการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน

สรุปโดยใช้แผนภูมิรูปแบบและลักษณะการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ ปรากฏตามแผน ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓ รูปแบบและลักษณะการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน

บทที่ ๖

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคม” เป็นงานศึกษาเชิงคุณภาพสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ที่ทำงานเข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมจำนวน ๑๐ รูป แยกรูปแบบงานออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานเข้าไปผูกพันกับชุมชนเน้นด้านการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก ประเภทที่สอง ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานเข้าไปผูกพันกับชุมชนเน้นงานงานสังคมสงเคราะห์เป็นหลัก วัตถุประสงค์ในการศึกษานี้ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการนำตนของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชน ๒) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชน และ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหาสังคมนั้น ในบทที่ ๖ สรุป อภิปราย เสนอแนะและตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๓ ด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๖.๑ วิธีวิทยา

การศึกษาพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูปแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม โดยใช้เครื่องมือคือแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (structure interview) ที่สร้างขึ้นภายใต้กรอบในการตอบใจทวิวิจัย ๓ ข้อ แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ตอนหลัก คือ ตอนแรก คำถามข้อมูลส่วนบุคคล จำนวน ๖ ข้อ ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับการทำงานของพระสงฆ์ในการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน ซึ่งแยกย่อยออกเป็น ๓ ตอนย่อยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ ตอนที่ ๑ คำถามเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ จำนวน ๖ ข้อ ตอนที่ ๒ คำถามเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ จำนวน ๘ ข้อ ตอนที่ ๓ คำถามเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ จำนวน ๘ ข้อ รวมคำถามทั้งหมด จำนวน ๒๘ ข้อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (phenomenon) เน้นการตีความภายใต้กรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม งานศึกษาระยะเดียว (phrase) หน่วยวิเคราะห์ คือ พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสที่นำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน จำนวน ๑๐ รูป ใช้เวลาในการเก็บข้อมูล ๑ เดือน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตีความภายใต้กรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

๖.๒ สรุปผลวิจัย

๖.๒.๑ ข้อมูลทั่วไป

พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสเป็นหน่วยวิเคราะห์ ๑๐ รูป ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนคร

กลุ่มตัวอย่างแรกที่เน้นการพัฒนาจิตใจ จำนวน ๗ รูป ได้แก่ ๑) พระครูสุวรรณคีรีวงศ์ เจ้าอาวาสวัดวังสวนกล้วย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ๒) พระศาสนดิลก เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ๓) พระครูศรีภูมามานิตี เจ้าอาวาสวัดชุมชัยหนองย่างชั้น ตำบลหนองหลวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ๔) พระมหาสุริยา มหาปัญญา เจ้าอาวาสวัดโสมพนัส บ้านภูเพ็ก ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ๕) พระครูสังวรคุณ (มหาแนบ) เจ้าอาวาสวัดบูรพาภิราม บ้านส่องดาว อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร ๖) พระเทพวรมณี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๗) พระครูวิชิตสารธรรม เจ้าอาวาสวัดสระพัง บ้านหนองแอก อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

กลุ่มตัวอย่างที่สอง พระสงฆ์ที่เน้นการนำตนเข้าผูกพันกับสังคมเน้นการสังคมสงเคราะห์เป็นหลัก ได้แก่ ๑) พระภิกษุพนพพัชร จิระมโธ เจ้าอาวาสวัดคำประมง บ้านบัว ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร พัฒนาชุมชนด้วยการบำบัดรักษาโรคด้วยสมุนไพร โดยเฉพาะโรคมะเร็งโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ ๒) พระครูประดิษฐ์กาญจนคุณ เจ้าอาวาสวัดบ้านฝั่งแดด อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร สังเคราะห์สังคมด้วยการสร้างอาชีพด้วยการเย็บเสื้อผ้าให้แก่ชุมชน ๓) พระครูโสภณเจติยาทร วัดโสภณธรรมาราม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

๖.๒.๒ ผลของการศึกษา

๑) ระดับปรากฏการณ์บุคคล แยกหัวข้อย่อยสรุปตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

๑.๑) รูปแบบการการนำตนเข้าไปผูกพัน คือ **บริบท** พบว่า บริบทมีความสำคัญต่อแรงผลักดันให้พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคมในระดับหนึ่ง บริบทของชุมชนของกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์อาศัยอยู่ไม่มีความแตกต่างกันนัก ส่วนใหญ่ชุมชนยังเป็นชุมชนบท ปัญหาของชุมชนมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ชุมชนหนึ่งๆมีปัญหา มากกว่าหนึ่งปัญหา เช่น ปัญหาเด็กวัยรุ่นติดยาเสพติด ปัญหาความขัดแย้งของเด็กวัยรุ่น ปัญหาสุขภาพเป็นโรคบางประการซึ่งเป็นวิกฤติชีวิต เช่น โรคมะเร็ง ปัญหาความยากจน ปัญหาจริยธรรมอื่นๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การมองเห็นปัญหาของพระสงฆ์ค่อนข้างจะแตกต่างกันก่อให้เกิด**แรงจูงใจ**เข้าไปแก้ปัญหาในรูปแบบและ**ประเภท**ของการทำงานแตกต่างกันด้วย เช่น พระครูประดิษฐ์กาญจนคุณตระหนักว่าปัญหาจำเพาะเจาะจงในชุมชนของท่านคือปัญหาของความยากจน การแก้ไขในระดับจุลภาคภายในชุมชนคือ การสร้างอาชีพเย็บผ้า พระพนพพัชร เห็นว่าปัญหาของสังคมทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่เป็นปัญหาวิกฤติชีวิต คือ ปัญหาโรคมะเร็ง ท่านจึงสร้างศูนย์รักษาโรคมะเร็งขึ้น พระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าพื้นฐานของทุกปัญหามาจากฐานของจิตใจ การแก้ปัญหาจึงแก้ด้วยการพัฒนาจริยธรรมในรูปแบบของโครงการอบรมด้วยหลักสูตรระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาวตามลักษณะกลุ่มผู้รับบริการ เช่น กลุ่มผู้รับบริการที่เป็นเยาวชนจะอบรมจริยธรรมด้วยหลักสูตรระยะสั้น ๓ วัน ๒ คืน เชื่อเชิญบุคคลในหน่วยสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาหลักสูตรเข้ามามีส่วนในการพัฒนาจริยธรรมนั้น การทำงานเพื่อสังคมทั้งกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์สองประเภทมีแรงจูงใจที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่มาจากแรงจูงใจภายในตนเองที่มาจากแรงผลักดันเห็นสภาพปัญหา และมีหนึ่งรูปได้เริ่มทำงานเพื่อสังคมมาจากสภาพแวดล้อมบังคับ กลุ่มผู้รับบริการคาดหวังว่าท่านเป็นพระสงฆ์ที่จริยวัตรที่

งดงามเป็นที่น่าเลื่อมใสจึงขอรับบริการ อย่างไรก็ตามหลังจากได้ทำงานเห็นศักยภาพของตนและเห็นประโยชน์ที่ผู้อื่นได้รับ ท่านได้ทุ่มเทในการทำงานอย่างต่อเนื่อง

๑.๒) รูปแบบและลักษณะการทำงานเพื่อสังคม เริ่มต้นด้วยการเห็นปัญหาและนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชน เสนอแนวทาง วิธีการแก้ไขปัญหา และการวางแผนการทำงาน การวางแผนการทำงานมีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มข้นของการนำตนเข้าไปผูกพันเพื่อจะดำเนินงานให้บรรลุตามที่วางไว้ งานที่ต้องการสัมฤทธิ์ผลเชิงประจักษ์จะปรากฏระดับการวางแผนและการวางขั้นตอนการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ การวางแผนและจัดขั้นตอนการทำงานจะเป็นตัวชี้วัดระดับความสำเร็จของงาน งานที่พระสงฆ์ให้ความสำคัญต่อผลสัมฤทธิ์มักจะเป็นประเภทงานที่มีระดับปัญหาชีวิตอันวิกฤติของผู้รับบริการ และต้องทำงานอย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่เข้ารับบริการเป็นกลุ่มบุคคลเดียวเกือบตลอดชีวิตหรือจนกว่าปัญหาของผู้รับบริการได้ถูกแก้ไข งานที่เน้นแก้ไขปัญหาวิกฤติชีวิตเชิงประจักษ์จะมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน มีขั้นตอนและมีการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ประเภทงานพัฒนาจิตใจจะมีการวางแผนและกำหนดขั้นตอนการทำงานก่อนจะทำดำเนินงาน ขณะดำเนินเช่นกัน อย่างไรก็ตาม งานแก้ไขปัญหาวิกฤติชีวิต เช่น การสงเคราะห์ด้านอาชีพ และงานรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งแตกต่างกับงานพัฒนาจิตใจ งานแก้ไขวิกฤติชีวิตจะมีการวางแผน กำหนดขั้น ประเมินผล (อย่างไม่เป็นทางการ การประเมินผลงานของตนด้วยการสัมผัส พูดคุย รับฟังปัญหาจากกลุ่มตัวอย่าง) อย่างสม่ำเสมอทุกวันเพราะการทำงานอย่างเป็นระบบจะสัมพันธ์กับสัมฤทธิ์ผลของงาน ส่วนงานพัฒนาจิตใจจะกำหนดแผนการทำงาน ขั้นตอนการทำงานเมื่อมีกิจกรรมการพัฒนาจิตใจเกิดขึ้น

งานศึกษานี้ สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการนำตนเข้าไปพัวพันสังคม คือ กระบวนการของการตระหนักเห็นปัญหาของชุมชนแล้วปัญหากระตุ้นให้เกิดการคิดจะแก้ไขปัญหานั้น แสวงหาแนวทาง วิธีการด้วยหลักพุทธธรรมในการแก้ไขและดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นอย่างเป็นขั้นเป็นตอนอย่างต่อเนื่อง

๒. ระดับแนวคิด

จากงานศึกษาพบว่า พระสงฆ์ที่กล่อมเกลาคตนเองและทำงานเพื่อสังคม ตามประเภทของงานที่คล้ายและแตกต่างกัน ประเภทงานที่คล้ายกันคืองานพัฒนาจิตใจซึ่งรูปแบบได้รับการสืบทอดกันมา ส่วนเนื้อหาที่เป็นหลักสูตรถูกนำไปปรับประยุกต์ตามสภาพเงื่อนไขของผู้ให้บริการ ผู้รับบริการและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง ประเภทงานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่พระสงฆ์ที่ดำเนินการออกแบบขึ้นสอดคล้องกับปัญหาของผู้รับบริการ งานนั้นสัมฤทธิ์ผลได้จริง การดำเนินงานของพระสงฆ์ทั้งสองประเภทสะท้อนฐานแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมได้ว่าพระพุทธศาสนามีรากฐานเพื่อสังคมโดยแท้จริง ซึ่งรายละเอียดจะอภิปรายในหัวข้ออภิปรายผลต่อไป

๒.๓ อภิปรายผล

การอภิปรายโดยนำผลงานการศึกษามาวิเคราะห์แนวคิด และนำแนวคิดนั้นมาอภิปรายผลการของการศึกษา ผู้วิจัยจึงจัดหัวข้อด้วยการสรุปองค์ประกอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในบทที่สองเพื่อเป็นกรอบในการอภิปรายผลของการศึกษาต่อไป

๖.๓.๑ แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามทัศนะของท่านติช นัท ฮันท์ ซึ่งท่านเป็นคนแรกที่นำคำคำนี้มาใช้กิจกรรมทางพุทธศาสนาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๖ ท่านเห็นว่ารากฐานสำคัญของคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนเน้นมิติทางสังคม แสดงให้เห็นชัดเจนจากการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อแก้ไขปัญหามนุษย์ในระดับปัญหาปัจเจกบุคคลและปัญหาสังคม แนวคิดนี้มีทัศนะว่าสรรพปัญหามาจากพื้นฐานการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ผ่านกฎเกณฑ์บางประการในเชิงบันทอนขยายไปสู่การจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมภายนอก และปัญหาสิ่งแวดล้อมภายนอกนั้นจะย้อนกลับมาสู่ปัญหาการจัดความสัมพันธ์มนุษย์ต่อมนุษย์ต่อมา การแก้ไขปัญหาสังคมที่มาจากผลของปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์สู่การจัดความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลนั้นเริ่มต้นด้วยการปล่อยกลาตนเองด้วยการเจริญสติภายในแล้วโยงจรณาที่เป็นผลจากการเจริญสตินั้นแผ่ขยายออกสู่สังคมภายนอก “การเจริญสติทำให้ตระหนักถึงสิ่งที่การกำลังดำเนินอยู่ภายในร่างกาย ความรู้สึกจิตใจสงบสุขและขยายความสงบสุขไปสู่บุคคลอื่นและโลกภายนอก”^๑ การปล่อยตนเองด้วยการหลอมตนเองเข้ากับสรรพสิ่งจะปรากฏญาณทัศนะเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งนั้นในฐานะปรากฏการณ์ของ “กระบวนการ” (process) หรือ “กริยา” (verb) เป็นหลัก ไม่มุ่งเน้นเพ่งมองบุคคลผู้กระทำ (subject) หรือผู้รับผลของการกระทำ (object) ที่ดำรงอยู่อย่างคงตัว (static) แต่การดำรงอยู่ของสรรพสิ่งอย่างมีสายใยถึงทอของหน่วยต่างๆทำปฏิกริยาระหว่างกันเช่นเป็นเครือข่ายเป็นพลวัต (dynamic) อย่างไม่หยุดนิ่งคล้ายกับใยแมงมุม^๒ สาระหลักของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามทัศนะและตามการดำเนินกิจกรรมของนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมสองท่านที่ได้รับยอมรับในระดับสากล คือ ท่านติช นัท ฮันท์และท่านพุทธทาสภิกขุมาเป็นกรอบในการอธิบายจะปรากฏขอบเขตแนวคิดแตกต่างจากพระพุทธศาสนาแบบจารีตโดยนัยสำคัญ ดังนี้

๑. แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมีทัศนะว่าสรรพสิ่งดำรงอยู่ในฐานะเป็นกระแสไหลเวียนของความสัมพันธ์ระหว่างกันระหว่างความเป็นเหตุและความเป็นผลและความเป็นผลอาจจะย้อนกลับมาเป็นเหตุอีกครั้งได้ ทัศนะการมองความเป็นเหตุและผลเชิงการปฏิสัมพันธ์ของหน่วยต่างๆ จะทำให้ความเป็นทวิภาวะ (dualism) ของชั่วคราวข้ามหายไป เพราะความเป็นทวิภาวะชั่วคราวข้ามเกิดขึ้นจากฐานคิดเชิงวัตถุวิสัยดำรงอยู่อย่างอิสระแยกออกจากการเชื่อมต่อของกริยาที่แสดงความสัมพันธ์ของเหตุและผล “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิด ไม่เอียงซ้าย ไม่เอียงขวา ไม่เป็นอดีต ฟิลิโมนุโยคและไม่เป็นกามสุขัลลิกานโยค”^๓ การไหลเวียนของเหตุและผลดำเนินไปตามกฎอิทัปปัจจยตาและกฎของอิทัปปัจจยตา^๔ (ความเชื่อมโยงของเหตุและผลแผ่ขยายไปได้ทุกทิศทาง “ถ้าเรามองกระดาษอย่างลึกซึ้งเราจะเห็นแสงอาทิตย์ ถ้าไม่มีแสงอาทิตย์ ต้นไม้ไม่เจริญเติบโต เราจึงรู้

^๑ Thich Nhat Hanh. *Interbeing: Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism*. (California: Parallax Press, 1993)

^๒ พุทธทาสภิกขุ. *อิทัปปัจจยตา*. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๖)

^๓ Capra, F. *The Web of Life*. (New York: Anchor Book, 1996)

^๔ พุทธทาสภิกขุ. *คู่มือมนุษย์*. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๔)

^๕ วินย. (ไทย) ๔/๑/๒; ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๘/๓๓; ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๐/๑๕

ว่าต้นไม้และแสงอาทิตย์ กระจกและแสงอาทิตย์ดำรงอยู่เป็นสิ่งเดียวกัน (inter-are) ถ้าเรามองย้อนผ่านระยะเวลาเราจะเห็นคนตัดต้นไม้ นำต้นไม้เข้าสู่โรงงานเพื่อทำกระจก เห็นขนมปังที่คนตัดไม้รับประทานเพื่อยังชีพ เห็นครอบครัวคนตัดต้นไม้ สิ่งทั้งหมดเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกระจกแผ่นเดียว”^๑

๒. สรรพสิ่งดำรงอยู่ในภาวะกระแสตามกฎอิตัปปัจจยตาอย่างไม่หยุดนิ่งปรากฏให้เห็นคุณสมบัติบางประการคือความเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ความขัดแย้งภายในของสรรพสิ่งนั้น (ทุกขัง) เพราะสภาวะที่รวมตัวขององค์ประกอบ (อนัตตา) อย่างลงตัวตามกฎไตรลักษณ์^๒ ตามหลักไตรลักษณ์ แสดงคุณสมบัติของธรรม ซึ่งคำว่า “ธรรม” หมายถึง สรรพสิ่งครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างบรรดามี ทั้งที่มีได้และได้มี ตลอดจนจนกระทั่งความไม่มีที่เป็นคู่กับความมีนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวถึง คิดถึง หรือรู้ถึง ทั้งวัตถุและจิตใจ ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งที่เป็นสามัญวิสัยและเหนือสามัญ รวมอยู่ในคำว่าธรรมทั้งสิ้น” สรรพสิ่งนั้นมาจากองค์ประกอบประชุมที่ลงตัวนั้นรวมทั้งกฎความจริง (truth) เบื้องหลังเหตุการณ์ ธรรมชาติและข้อเท็จจริง (fact) แสดงปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น ๖ (เลขหก เป็นปรากฏการณ์ของความจริง) ซึ่งเป็นความจริงนามธรรมมาจากผลรวมจากองค์ประกอบ (อนัตตา) ของ ๓+๓, ๑.๘+๔.๒, -๙+๓...(อนันตะ) องค์ประกอบเป็นคุณสมบัติที่แฝงเบื้องหลังสรรพสิ่งแม้กฎแห่งไตรลักษณ์และอิตัปปัจจยตามีความเป็นไตรลักษณ์และอิตัปปัจจยตาในตัวเองจะดำรงอยู่เมื่อมีสิ่งที่มีรูปธรรมปรากฏสะท้อนให้เห็นเท่านั้น กฎไตรลักษณ์จะดำรงอยู่อย่างอิสระไม่ได้ถ้าไม่อาศัยวัตถุบางอย่างแสดงคุณสมบัติตน เช่น การเกิด ผันแปรและดับปรากฏเมื่อมี “สิ่ง” ที่เกิด ผันแปรและดับ

๓. การกล่อมเกลตาตัวเอง ลักษณะพิเศษของหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเน้นขอบเขตการให้ความสำคัญเรื่องคุณค่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่นี้ก็ดี บัดนี้ก็ดี ตถาคตสอนเฉพาะความทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น”^๓ สอดคล้องกับหลักอริยสัจ ๔ ที่ทรงสอนเรื่อง ทุกข์หรือปัญหา (ทุกข์) สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) ผลของการแก้ปัญหา (นิโรธ) และวิธีการแก้ปัญหาเท่านั้น การกล่อมเกลตาตนเองของนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเน้นกระบวนพัฒนาทั้งสี่ด้าน (four quadrants) พร้อมกัน ได้แก่ ความรู้สึกภายในตนเองของตัวบุคคล (inner-individual-i) วัตถุกายภาพของปัจเจกบุคคล (outer-individual-it) วัฒนธรรมความสัมพันธ์ของคนในสังคม(inner-collective-they) ปรับปรุงกฎเกณฑ์สังคม (outer-collective-its) ที่หลากหลายซับซ้อนให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาคน^๔ การกล่อมเกลตาเริ่มพิจารณาตามหลักภาวานาสีประการ พัฒนาตนเองทั้งกายภาพให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก (ภาวานา) การจัดความสัมพันธ์ของตนเองให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางสังคม (ศีล) การเจริญจิตให้ผ่องใส (สมาธิ) และการพิจารณาสรรพสิ่งตามหลักไตรลักษณ์^๕ ผลของการกล่อมเกลตาตนเองได้ ๑) อิสรภาพทางกายหรือวัตถุ (physical freedom) อิสระจากการยึดเกาะกับวัตถุ การ

^๑ Thich Nhat Hanh. *The Heart of Understanding: Commentaries on the Prajnaparamita Heart Sutra*. (Press California: Parallax Press, 1988) p. 1.

^๒ อ.ต.ก. (ไทย). ๒๐/๕๗๖/๓๖๘

^๓ พระธรรมปิฎก. *พุทธธรรม*. (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) หน้า ๗๐/๑

^๔ ม.ม. (ไทย). ๑๒/๒๖๘/๑๙๓

^๕ วินย. (ไทย). ๔/๑๖/๒๑

^๖ Wilber. *A Theory of Everything*. (Boston: Shambhala, 2001)

^๗ อ.ป.ญจก. (ไทย). ๒๒/๗๙/๑๒๑)

บริโภควัตถุเพื่อประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ๒) อิสรภาพทางสังคม (social freedom) สังคมมีการ
 ครอบครอง มีคุณคุณธรรมเป็นแกนจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันตามหลักนิติธรรม ๓) อิสรภาพทางอารมณ์
 (emotional freedom) ปัจเจกบุคคลมีความสงบภายใน และ ๔) อิสรภาพทางปัญญา (intellectual
 freedom) เห็นตรงกับความเป็นจริง^๑

กระบวนการกล่อมเกลาเพื่อบรรลุอิสรภาพนั้นเน้นคุณค่าภายในมากกว่าข้อเท็จจริง
 ภายนอกเพราะอยู่ในขอบเขตอำนาจของบุคคลหนึ่งจะควบคุมและก่อให้เกิดคุณค่าทางจริยธรรมได้
 จะนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านตนเองทั้งด้านความรู้สึกด้านจิตใจ ญาณทัศนะ พฤติกรรมจากสภาวะหนึ่ง
 ไปสู่อีกสภาวะหนึ่งโดยไม่ย้อนกลับมาสู่สภาวะเดิม การให้ความสำคัญต่อคุณค่าภายในนำมาสู่ฐาน
 การอธิบายปรากฏการณ์ภายนอก “คนมักทำปาณาติบาต ตายแล้วจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ คน
 เปียดเบียนสัตว์ มักจะเป็นคนขี้โรค”^๒ ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายปรากฏการณ์เชิง
 ประจักษ์ด้วยข้อเท็จจริงนี้ได้ก็ตาม แต่หลักการทางพุทธศาสนาเน้นขอบเขตด้านจิตใจซึ่งเป็นฐานการ
 พัฒนาและสามารถควบคุมให้เกิดพัฒนาจริยธรรมนำไปสู่การเชื่อมโยงกับการอธิบายโลกเชิงประจักษ์
 เกือบทุกกรณี นักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงให้ความสำคัญต่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมภายใต้
 ขอบเขตด้านศีลธรรม

๔. นักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมีจุดเริ่มประการหนึ่งแตกต่างจากแนวคิดอื่นทั่วไปอย่าง
 สำคัญอีกประการหนึ่งคือการไม่แยกหลักธรรมระดับโลกียะ (ระดับศีลธรรม) และระดับโลกุตระ
 (เป้าหมายสูงสุดทางศาสนา) ออกจากกัน ไม่แยกหลักการปฏิบัติธรรมเพื่อเข้าถึงจุดสูงสุดกับการ
 ดำเนินชีวิตประจำวันซึ่งเป็นหลักศีลธรรมในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้มีความ
 สงบสุขออกจากกันและไม่แยกหลักธรรมสำหรับบุคคลทางศาสนาและบุคคลทั่วไปออกจากกัน
 “ตัวพระพุทธศาสนาได้แก่วิชาความรู้เท่าที่จำเป็นที่มนุษย์ต้องรู้ เพื่อความดับทุกข์ได้โดยเฉพาะก็ของ
 คนทุกคนทั่วไป”^๓ หลักธรรมขั้นสูงสุดนั้นสามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันและสามารถเข้าถึงได้ใน
 ปัจจุบัน “ไม่มีอะไรถือว่ามีสาระแก่นสารที่ถือเป็นตัวตนได้ ไม่ว่าจะเป็ใบไม้ ก้อนกรวด เมฆหมอก
 แม่น้ำ สังคม หรือมนุษย์ การเจริญสติปัญญาเป็นไปเพื่อละอึดตาสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน
 ไม่ว่าจะทานอาหาร เดิน นอน ทำงาน”^๔

องค์ประกอบใน ๔ ข้อถือว่าเป็นคุณสมบัติของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม มีความ
 เกี่ยวข้องกัน ข้อที่ ๑ ปรากฏในฐานะเป็นพื้นฐาน “หลักคำสอน” ทางพระพุทธศาสนาแสดง
 “โลกทัศน์” การมองสรรพสิ่งอย่างเชื่อมโยงผ่านตัวตมมนุษย์ในฐานะเป็นมองหรือผู้รู้ (ผู้รู้และถูกรู้ใน
 เวลาเดียวกัน กล่าวคือรู้ว่าตนเองกำลังรู้ กำลังคิด) ข้อที่ ๓ ปรากฏเป็น “จุดสูงสุด” ในฐานะเป็น
 “เป้าหมายชีวิต” ของบุคคลจะพึงถึง ข้อที่ ๒ และ ๔ เป็น “มรรควิธี” หรือวิธีการที่จะเข้าถึงภายใต้
 ขอบเขต “คุณค่าภายใน” ด้วยการดึงหลักคำสอนมาสู่การปฏิบัติเพื่อจะไปสู่เป้าหมายในที่สุด

^๑ Sivaraksa, S. *A Socially Engaged Buddhism*. (Bangkok: Thai Inter-Religious Commission for Development, 1988).

^๒ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๘๑/๔๕๘

^๓ พุทธศาสนิกขุ. *เศรษฐศาสตร์พระพุทธศาสนา*. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๖) หน้า ๕.

^๔ Thich Nhat Hanh. *Diamond that Cuts Through Illusion*. (California: Parallax Press, 2010). p. 144.

อย่างไรก็ดี องค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในบุคคล ผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนโดยทั่วไป (ศาสนิกส่วนหนึ่ง) อาจจะไม่ตีความหลักคำสอนแยกโลกียะออกจากโลกุตระ แยกการดำเนินชีวิตปกติออกจากวิถีชีวิตขณะปฏิบัติธรรม แยกปัจเจกบุคคลออกจากสังคม และนำมาสู่การแยกตนเองออกจากสังคมด้วยการมุ่งเข้าสู่เป้าหมายเฉพาะตนนั้นไม่อยู่ในขอบเขตความหมายแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม หลักการสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามที่คณะของนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมคือหลักการทั้ง ๔ ข้อ ขณะดำเนินตามมรรควิถีเพื่อจะถึงเป้าหมายสูงสุดนั้นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในนักปฏิบัติทางสังคมจะสะท้อนสิ่งที่มีในตนออกสู่บุคคลอื่นและโลกภายนอกด้วยรูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมเพื่อแก้ไขปัญหานั้น

๕. นำตนเองเข้าไปผูกพันกับสังคมเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ปัญหาสังคมสมัยใหม่จะเป็นปัจเจกและปัญหาเชิงโครงสร้าง ความเป็นไปของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมิได้เกิดจากการกระทำของตนหรือบุคคลอื่นเท่านั้น หากยังเป็นผลจากปัจจัยทางสังคม เช่น ระบบ สถาบัน นโยบายหรือโครงสร้างทางสังคมซึ่งไม่สามารถระบุใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบหรือกระทำได้อาติ ความยากจนของประชาชนอันเกิดจากนโยบายของรัฐ นโยบายหรือโครงสร้างเหล่านี้เป็นผลผลิตของสังคม ดำรงอยู่ได้เพราะความสนับสนุนเห็นชอบของผู้คนในสังคม^๑ ปัญหาระดับปัจเจกบุคคลและปัญหาเชิงโครงสร้างปรากฏในฐานะเป็นปัจจัยสาเหตุ แต่ทั้งสองปัญหาปัจเจกบุคคลเป็นผู้ได้รับผลกระทบ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นสอนแก้ไขปัญหาดังที่จิตใจมนุษย์ในฐานะตัวบุคคล เพราะระบบโครงสร้างสังคมบางสังคมเรียบง่าย บางสังคมอาจจะสลับซับซ้อน ในสังคมเดียวกันอาจจะมีวิวัฒนาการกลับขึ้นและลงได้ แต่ตัวปัจเจกบุคคลในฐานะเป็นต้นตอจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันก่อให้เกิดระบบโครงการบางอย่างนอกเหนือการควบคุมตนเอง กลับมาบังคับตนเอง และปัจเจกบุคคลในอยู่ในฐานะผู้รับผลทั้งบวกและลบจากระบบที่ตนสร้างขึ้น สังคมจะวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงทิศทางหนึ่งๆนั้นปัจเจกบุคคลยังคงดำรงอยู่ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลโดยการสอนมุ่งตรงการพัฒนาจิตใจของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของบุคคลอันเป็นฐานให้ก่อระบบโครงสร้างบางประการด้วย หลักคำสอนมุ่งจัดความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อหน่วยสังคมและหน่วยสังคมต่อหน่วยสังคม กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมและระหว่างสมาชิกของคนในสังคมบนพื้นฐานของหลักธรรมเพื่อจะเกื้อกูลสมดุอันจะเป็นฐานไปสู่ระดับความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง หลักความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์วางบนเงื่อนไขของพระวินัยเป็นตัวร้อยรัดให้สังคมสงฆ์เข้มแข็ง อาติ การปวารณา พระสงฆ์เต็มใจที่จะให้สมาชิกรูปอื่นกล่าวโทษได้ถือว่าเป็นการชื่นชมทรัพย์สินให้^๒ ปาฏิโมกข์การประชุมสงฆ์ในทุกกึ่งเดือนเพื่อพิจารณาทบทวนสิ่งที่ได้กระทำก่อนหน้า^๓ เจตนารมณ์ของพระวินัยเป็นเจตนารมณ์ของสังคมก็บออยู่เบื้องหลังระหว่างพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์และพระสงฆ์กับสังคม หลักการนี้แยกย่อยสู่การบัญญัติสิกขาบท (ข้อห้าม) หลักพุทธธรรมไม่เพียงแต่เน้นคุณค่าภายใน แต่ยังหลักจริยธรรมที่จัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมโดยตรงปรากฏมีหลักธรรมจำนวนมาก เช่น ศีล ๕ ทิศ ๖ กุศล

^๑ พระไพศาล. *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสคคส-สฤกษ์ดีวงศ์, ๒๕๔๖).

^๒ วินย. (ไทย) ๒/๒๒๖/๒๖๐

^๓ วินย. (ไทย) ๔/๑๔๙/๑๖๘

กรรมบท^๑ กัลยาณมิตร ๗ ประการ^๒ คีหิปฏิบัติ อริยทรัพย์ สังคหัตถุ ๔ ประการ มงคล ๓๘ ประการ เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ยังสามารถใช้ได้ดีในทุกสังคมทุกสมัยทั้งในสังคมที่เรียบง่ายและสังคม สลับซับซ้อนขึ้น ความหมายของทศ ๖ และหลักศีลธรรมยังถูกอธิบายครอบคลุมมีความหมาย ระดับชาติ นานาชาติด้วย^๓

หลักธรรมและวินัยที่พระพุทธทรงวางไว้กับศาสนิกเป็น “หลักการ” ที่ใช้ได้กับพื้นฐาน สังคมทุกสังคม ไม่ได้วาง “นโยบาย” เชิงโครงสร้างหรือ “วิธีการแก้” เพราะโครงสร้างสังคมมีความ เปลี่ยนแปลงตามหลักไตรลักษณ์ วิธีการในเดียวกันย่อมไม่สอดคล้องกับสังคมบริบทต่างกัน แต่การ วางหลักการคือหลักคำสอนเชิงโลกทัศน์ ผ่านการกล่อมเกลาคตนเองเพื่อจะนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคม และหลักการเอื้อตีความปัญหาเชิงนโยบายสอดคล้องกับบริบทสังคมหนึ่งๆได้ การกล่อมเกลาคตนเอง จนปัญหาด้านจิตใจลดลงหรือหายไปเพื่อเป็นหลักประกันการนำตนเข้าไปผูกพันโดยการวางตัวใน ระยะเวลาต่อบุคคล หน่วยสังคมและรัฐอย่างเหมาะสมในการเข้าไปแก้ไขปัญหามีได้เป็นส่วนหนึ่ง ของปัญหาหรือเพิ่มปัญหาใหม่ ท่านพุทธทาสเป็นตัวอย่างในการจัดความสัมพันธ์กับรัฐอย่างเหมาะสม และการตีความหลักคำสอนอันเป็นหลักการทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสังคม สมัยใหม่และนำเสนอเชิงนโยบาย “ธรรมนิกรสังคม” เป็นพื้นฐานในการไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองบนพื้นฐานของคุณค่าจริยธรรม ท่านดิช นัท อินท์ เจริญสติในชีวิตประจำวันสู่การเคลื่อนไหว ธรรมยตราและเสนอแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมโดยการตีความหลักธรรมวินัยให้เชื่อมโยงกับ การแก้ปัญหาของสังคมใหม่ซึ่งมุ่งเน้นแก้ไขในระดับรากฐานภายในตัวมนุษย์ ได้แก่ ความโกรธ ความ เกลียด เป็นต้นและมองปัญหาเชิงระบบมากกว่าจะพิจารณาปัญหาจำเพาะตัวบุคคล แนวคิด พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงไม่มองแยกปัจเจกบุคคลกับโครงสร้างสังคมออกจากกัน

เพราะฉะนั้น องค์ประกอบทั้ง ๕ ข้อข้างต้นย่อลดทอนเพื่อนำไปเป็นกรอบวิเคราะห์งาน ภาคสนามลงเหลือ ๓ ประการ ดังนี้ ๑) การกล่อมเกลาคตนเองตน ๒) เห็นสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยง และ ๓) นำตนเข้าไปผูกพันกับสังคม ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า คือ ๑) พระวิสุทธิตุคุณ ๒) พระปัญญาคุณ และ ๓) พระมหากรุณาธิคุณ

๖.๓.๒ พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างกับแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

สาระหลักขององค์ประกอบของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมาเพื่อนำมาเป็น กรอบในการวิเคราะห์การทำงานของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

๑. การกล่อมเกลาคตนเองและเปลี่ยนผ่านตนเอง พระนักปฏิบัติทางสังคมเริ่มต้นด้วย การกล่อมเกลาคตนเองอย่างจริงจัง ผลจากการปฏิบัติธรรมก่อให้เกิดเข้าใจสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงซึ่งกัน และกัน การกล่อมเกลาคตนเองของนักปฏิบัติทางสังคมเริ่มจากฐานการใช้ปัญญาโดยใช้สติ

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗

^๒ อง.สศตค. (ไทย) ๒๓/๓๔/๕๕

^๓ พุทธทาสภิกขุ. คู่มือปฏิบัติธรรม. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐)

พิจารณาธรรม (สติปัญญา) มากกว่าการปฏิบัติเน้นสมาธิและศีล การปฏิบัติดำเนินไปอย่างยั้งยวด และตลอดชีวิตโดยมีเป้าหมายที่จุดสูงสุดทางพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๘ รูป จาก ๑๐ รูปมีคุณสมบัตินี้อย่างเข้มข้น พระสงฆ์ ๘ รูปผ่านการเดินธุดงค์มาก่อน เป็นพระสายวิปัสสนา ปัจจุบันเป็นพระสงฆ์สอนกรรมฐาน ใน ๘ รูป มี ๑ รูปได้สอนกรรมฐานแก่ผู้สนใจอย่างเข้มข้นเพื่อนำไปสู่การเข้าถึงจุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา ส่วนอีก ๒ รูปที่เหลือแม้จะไม่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ แต่มีประสบการณ์การปฏิบัติวิปัสสนาและเป็นพระสงฆ์อบรมจริยธรรมแก่คนทั่วไปและเยาวชนด้วย คุณสมบัติในการกล่อมตนเองให้บริสุทธิ์จึงเป็นคุณสมบัติที่พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างมีความสมบูรณ์

๒. จากคุณสมบัติข้อแรก การกล่อมเกลาดตนเองทำให้ศีล สมาธิและปัญญา มีความสมบูรณ์เกิดทัศนคติการมองเห็นสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงซึ่งกันกับหลักอภิปัจจยตา ผลของการกล่อมเกลาพระนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคัมรับรู้สรรพสิ่งประกอบด้วยคุณสมบัติบางประการร่วมกัน คือ คุณสมบัติตามกฎไตรลักษณ์ ในฐานะที่นักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคัมขัดเกลาดตนเองจนปัญหาได้น้อยลงและเข้าใจสรรพสิ่งอื่นเผชิญกับปัญหาเช่นเดียวกับตนก่อนที่จะกล่อมเกลาดตนเอง จึงเข้าใจสภาพปัญหาและเสนอทางออกแก่สังคัม

พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างที่เกิดทัศนคติดังกล่าวชัดเจน ได้แก่ พระสงฆ์ที่รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งเห็นว่าตนเคยป่วยโรคมะเร็งมาก่อน เกิดทุกขเวทนา เมื่อตนหายจากโรครักมีความเข้าใจทุกขเวทนาของผู้ป่วยโรคมะเร็งเช่นเดียวกับที่ตนเองเคยประสบมาก่อน เกิดแรงผลักดันในจกก่อตั้งศูนย์รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งในวัดเพื่อรักษาทั้งร่างกายและจิตใจผู้ป่วยนั้น พระสงฆ์ที่สังเคราะห์ชาวบ้านเพราะเห็นความยากจนของชาวบ้านที่ตนเองอาศัยอยู่ ความยากจนเป็นแรงผลักดันให้คนย้ายถิ่นออกจากชุมชนและก่อให้เกิดปัญหาทางจริยธรรมตามมา ตนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ปัญหาของคนในชุมชนส่งผลต่อพระสงฆ์ที่อยู่ในชุมชนนั้นด้วยเช่นกัน จึงได้ออกแบบการสังเคราะห์ชาวบ้านขึ้น ปัญหาดังกล่าวได้ถูกแก้ไข ส่วนพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่อบรมจริยธรรมส่วนใหญ่ได้ดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นธรรมชาติ กล่าวคือ กิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมคนในชุมชนและเยาวชนมาจากการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ผลของการปฏิบัติธรรมที่ตนเองได้รับจึงส่งต่อผลนี้ด้วยการอบรมจริยธรรมและสอนวิปัสสนาตามแนวทางที่ตนเคยได้ปฏิบัติมาก่อน กล่าวได้ว่าการกล่อมตนเองก่อให้เกิดทัศนคติการจิตความสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างมีความเชื่อมโยงในเชิงบวก และนำไปสู่กิจกรรมการทำงานเพื่อชุมชนต่อมา

๓. และนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคัมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคัมตามแนวคิดพระพุทธศาสนา เพื่อสังคัมจะดำเนินการแก้ไขปัญหาสังคัมทุกมิติ ทั้งมิติการเมือง เศรษฐกิจและสังคัมด้วยการจัดวางตนเองสัมพันธ์กับสังคัมในวงกว้าง ทั้งในระดับหน่วยต่างๆของชุมชน ไปสู่หน่วยสังคัมระดับชาติและนานาชาติอย่างเหมาะสมแล้วเสนอทางออกใหม่ๆสอดคล้องกับสภาพปัญหาจริงและบริบทสังคัมท้องถิ่น บริบทโลกในเชิงหลักการสากลอย่างตรงไปตรงมาบนพื้นฐานหลักคำสอนพระพุทธศาสนาและประสบการณ์ทางศาสนา (religious experience) ของตน เกิดทัศนคติเห็นความเชื่อมโยงตนเองกับผู้อื่นมีคุณลักษณะบางประการคล้ายกัน คือหลักสามัญลักษณ์หรือหลักไตรลักษณ์

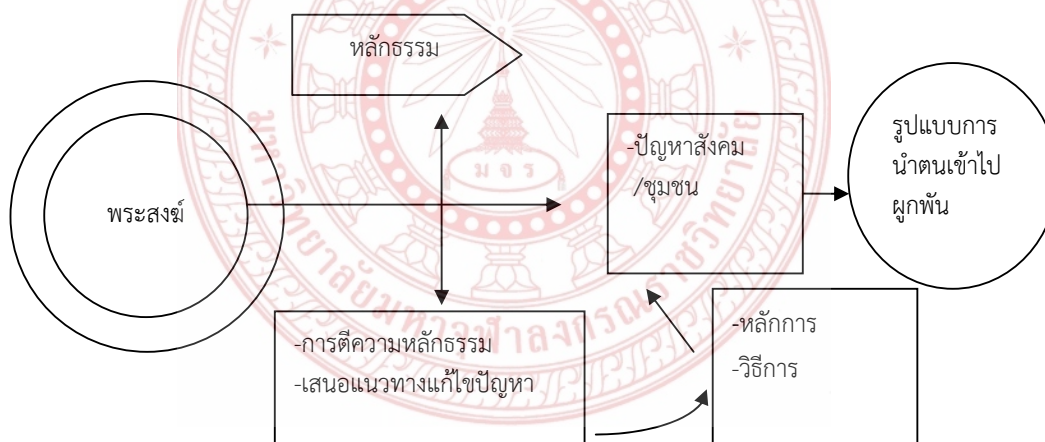
ตามหลักการพระพุทธศาสนาเพื่อสังคัมพระสงฆ์นำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาในทุกมิติที่คิดว่าเป็นปัญหา พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างที่ทำงานเพื่อสังคัมมีกิจกรรมการทำงานความแตกต่างจากแนวคิดในคุณสมบัติข้อที่ ๓ อยู่บ้าง กล่าวคือ พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างทำงานในระดับ

จุลภาค เน้นบางมิติ มิติที่เน้นคือมิติทางด้านจิตใจและสังคมสงเคราะห์ที่สัมพันธ์กับบริบทชุมชน วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติและขอบเขตการการเสนอแนวทางแก้ปัญหาในเชิง วิธีการมากกว่าหลักการในการเข้าไปเน้นทุกมิติ

สรุป พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างปฏิบัติการทางสังคมในกรอบความหมายพระพุทธศาสนา สังคมเป็นตัวชี้วัดพบว่าการปฏิบัติการทางสังคมเชิงปริมาณทั้งสามมีข้อมีความสมบูรณ์ แตกต่างใน รายละเอียดปลีกย่อยในข้อที่สาม คือ มิติในการเข้าไปเกี่ยวข้อง พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างดำเนินชีวิตใน ชุมชนขนาดเล็ก มองเห็นปัญหาของสังคมบางประเด็นที่ตนเองประสบอยู่ จึงเน้นการทำงานด้านจิตใจ กิจกรรมการทำงานเพื่อสังคมขยายออกสู่ระดับนานาชาติ เช่น การปฏิบัติธรรมที่เข้มข้นและการรักษา ผู้ป่วยโรคมะเร็ง อย่างไรก็ตาม ท่านเน้นมิติด้านจิตใจเป็นหลักและเห็นผลสัมฤทธิ์ในการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมได้จริง

๖.๓.๓ กรอบแนวคิดกับการทำงานของพระสงฆ์

กรอบแนวคิดการทำงานของพระสงฆ์เพื่อสังคมในบทที่ ๒ มาเป็นข้ออภิปรายการศึกษา การทำงานของพระสงฆ์ แสดง “รูปแบบและลักษณะ” การทำงานเพื่อสังคมตามแผนภาพ ดังนี้

พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป อาศัยอยู่ในชุมชนในฐานะเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชน (ชุมชน-วงแหวนขนาดใหญ่ล้อมที่ล้อมวงแหวนพระสงฆ์) มองเห็นปัญหาของชุมชน (ตามลูกศรชี้) สภาพปัญหาก่อให้เกิดแรงจูงใจที่จะแก้ไข ปัญหาในชุมชนในกลุ่มตัวอย่างศึกษาแบ่งออกได้ ๓ ประเภทใหญ่ ได้แก่ ๑) ปัญหาความยากจน ๒) ปัญหาสุขภาพด้านร่างกายและจิตใจ อันมาจากสาเหตุป่วยเป็น มะเร็ง ๓) ปัญหาจริยธรรมของคนในสังคม เช่น ดิถยาเสพติด ทำร้ายร่างกาย ปัญหาการละเมิดศีล ๕ กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนก่อนจะเข้าไปผูกพัน และมีหนึ่งรูปเข้าไป ผูกพันเนื่องจากสถานการณ์บังคับแล้วกลับมามองเห็นปัญหาของคนในชุมชน จากนั้นได้นำหลักคำสอน เข้าไปแก้ไขโดยตรง มีหนึ่งรูปที่ตีความหลักคำสอนเข้าไปแก้ไข คือ พระสงฆ์ที่ใช้สมุนไพรรักษา ยาเสพติด พร้อมตีความหลักคำสอนประเด็นเรื่องยาเสพติดแก่ผู้รับบริการนำไปปฏิบัติพร้อมกับการ รักษาด้วย เสนอหลักธรรมต่อผู้รับบริการเพื่อให้ปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้น เมื่อครบวงจรของการแก้ไข

พระสงฆ์ได้มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากขึ้น ชุมชนมีความศรัทธาและเชื่อถือ พระสงฆ์เป็นแกนในการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ปัญหาด้านจริยธรรมลดลง การเสนอหลักธรรมในการแก้ไขคนในชุมชนพร้อมจะปฏิบัติตามได้ง่ายขึ้น วงจรดังกล่าวถือว่าเป็น “รูปแบบและลักษณะของพระสงฆ์นำตนเข้าไปเกี่ยวข้องชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม” นั่นเอง

๖.๔ ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบของงานศึกษานี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ๓ ประการ ดังนี้

๖.๔.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาภาคสนามพบว่า การทำงานของพระสงฆ์เพื่อสังคมทั้ง ๑๐ รูป โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์อาชีพ สงเคราะห์ในการรักษาผู้ป่วยติดยาเสพติดและสังเคราะห์ในการรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง พระสงฆ์กลุ่มดังกล่าวทำงานด้วยตนเองอิสระจากคณะสงฆ์ กล่าวคือ ทำงานด้วยการอุทิศตนและด้วยศักยภาพของตนเอง มิได้เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์ที่จะได้รับการสนับสนุนกิจกรรมและการรับรู้แต่อย่างใด อาจแตกต่างบ้างกับงานพัฒนาจิตใจ ค่อนข้างจะทำงานเชื่อมสัมพันธ์เป็นเครือข่ายในระดับหนึ่ง ค่อนข้างจะได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์ในระดับหนึ่ง เช่น แต่ละแห่งจะได้รับการตั้งศูนย์การปฏิบัติธรรมอย่างเป็นทางการประจำจังหวัดของแต่ละจังหวัด อาจจะเป็นไปได้ที่วางแผนพัฒนาจิตใจของแต่ละวัดมีรูปแบบ เนื้อหาการปฏิบัติธรรมคล้ายคลึงกัน และรูปแบบการปฏิบัติธรรมได้รับสืบทอดกันมา โดยผู้ที่ดำเนินการพัฒนาจิตใจเป็นผู้นำไปปฏิบัติและขับเคลื่อนงานของตนในการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน และอีกประการหนึ่ง รัฐบาลสนับสนุนให้ข้าราชการ นักเรียนมีโอกาสได้ปฏิบัติธรรมในแต่ละปี งานพัฒนาจิตใจจึงค่อนข้างจะได้รับการสนับสนุน ส่วนงานพัฒนาจิตใจ ควบคู่กับงานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่ผู้ดำเนินการสังเคราะห์ออกแบบเอง จึงเป็นงานใหม่ แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์จะครอบคลุมกิจกรรมการทำงานช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์ แต่คณะสงฆ์มิได้รับเอางานใหม่ๆ เหล่านี้มาเป็นส่วนหนึ่งของงานคณะสงฆ์ คณะสงฆ์สนับสนุนงานใหม่ๆ นี้ จะก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการออกแบบสร้างงานช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์มากขึ้นได้

๖.๔.๒ ข้อเสนอแนะของกิจกรรม

งานช่วยเหลือสังคมโดยเฉพาะการสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต่างคนต่างทำ แม้พระสงฆ์ที่ทำงานคล้ายคลึงกันก็ได้สร้างเครือข่ายเกิดขึ้น นอกจากนี้ งาน มีงานช่วยเหลือสังคมของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป มีเพียง ๔ แห่งเท่านั้นที่มีการเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์หรือสื่ออื่นๆ เพราะฉะนั้นน่าจะมีการเผยแพร่กิจกรรมและคำสอนผ่านเว็บไซต์ให้ทุกคนเข้าถึง ซึ่งพระสงฆ์ที่อุทิศตนเองในการทำงานเพื่อสังคมแม้ว่าท่านจะไม่ต้องการจะเปิดเผยตนเอง แต่การจะเผยแพร่ให้สังคมทราบอาจจะนำมาซึ่งการได้รับการสนับสนุนทุนดำเนินการ และผู้มีปัญหาที่ต้องการจะแก้ไขโดยเฉพาะคนที่อยู่ไม่ห่างไกลจากแหล่งปฏิบัติธรรมจะได้เข้ามาปฏิบัติธรรมที่ใกล้บ้านได้

งานช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะงานพัฒนาด้านจิตใจ งานทั้งหมดไม่มีการประเมินผลการดำเนินงานกิจกรรมแต่ประการใด ซึ่งอาจจะมีการประเมินผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม เช่น การสอบอารมณ์ของผู้ปฏิบัติธรรมบ้าง อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมยังขาดการประเมินผลของการดำเนินโครงการอย่างเป็นทางการวิสัย

๖.๔.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป โดยแบ่งเป็น ๒ หัวข้อ ดังนี้

๑) ข้อเสนอแนะในเชิงปรากฏการณ์จากข้อมูลที่ได้ค้นพบจากการศึกษา งานวิจัยครั้งต่อไปอาจจะศึกษา งานศึกษาพระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมค่อนข้างจะครอบคลุมในทุกกลุ่มตัวอย่างและประเภทของกิจกรรม อย่างไรก็ตาม ประเด็นนำศึกษาต่อไปจากงานชิ้นนี้ คือ แรงจูงใจของพระสงฆ์ที่เข้าช่วยเหลือสังคม เพราะพระสงฆ์หลายรูปทำงานประเภทเดียวกันอาจจะมีแรงจูงใจต่างกัน เปรียบเทียบการทำงานของพระสงฆ์ที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์กับพระสงฆ์ที่จบการศึกษาแผนเดิม (นักรธรรม บาลี) และพระสงฆ์ที่มีได้จบการศึกษาทางธรรมชั้นสูงนัก

๒) ข้อเสนอแนะเชิงแนวคิด งานศึกษาพระสงฆ์ชิ้นนี้ใช้แนวคิด พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นกรอบในการศึกษา งานศึกษาต่อไปอาจจะใช้แนวคิด “ปฏิบัติการทางสังคม” (Buddhist activism) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในการศึกษากลุ่มตัวอย่างกลุ่มเดียวกันหรือกลุ่มที่คล้ายคลึงกันนี้ หรืออาจจะใช้แนวคิดอื่นในการศึกษาซึ่งผลของการศึกษาอาจจะแตกต่างกัน

บรรณานุกรม

๑ หนังสือ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

กรมศิลปากร. **ประชุมจารึกภาค ๑ จารึกสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.

ประเวศ วสี. **ปฏิรูปการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.

ปัญญา บริสุทธิ์. **วรรณกรรมเชิงปรัชญาของฝรั่งเศส ในคริสต์วรรษที่ ๑๘**. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙.

พญาลีไท. **ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๖.

พินิจ ลาภธนานนท์. **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พุทธทาสภิกขุ. **ปฏิจลสมุปบาทจากพระโอษฐ์**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๑.

_____ . **สันติภาพของโลก**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑.

_____ . **อาปानสติ**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๓.

_____ . **อิทัปปัจจยตา**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๔.

_____ . **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๔.

_____ . **คู่มือปฏิบัติธรรม**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.

_____ . **ฆราวาสธรรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **เยาวชนกับศีลธรรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **แก่นพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **มนุษย์กับศีลธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **ศีลธรรมกับการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **พุทธศาสนากับสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **ปัญหาของมนุษย์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **เศรษฐศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก. **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๕๖.

พระราชปัญญาเมธี, แปล, **พระพุทธศาสนา: แนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง**. ไม่ปรากฏ

สถานที่ และปีพ.ศ.ที่พิมพ์, ๒๕๔๘.

มานพ นักการเรียน. **พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๕.

ทองจันทร์ หงส์ลดาธรรมภ์. การเรียนรู้โดยพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ: สารพัฒนาคณาจารย์, ๒๕๓๑.
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ในวาระครบรอบพระพุทธศาสนาในล้านนา. (เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

สมบัติ ท้ายเรือคำ. เอกสารประกอบการสอนวิชาการวิจัยการศึกษาเบื้องต้น. มหาสารคาม, ๒๕๔๗.

สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน. จิตวิทยาเพื่อการศึกษาผู้ใหญ่. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์, ๒๕๒๖.

สมพร เทพลีธา. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: สภาอุรวุทธิกสมาคม
แห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘.

รจิตลักษณ์ แสงอุไร และคณะ. แปล. คลื่นโลกที่สาม. พิมพ์ครั้งที่ ๕; กรุงเทพฯ: อินทียง. ๒๕๓๒.

รุ่ง แก้วแดง. การปฏิวัติการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๘; กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๒.

๒ งานวิจัย

ชาย โพธิ์สีดา. มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

ชู ชนะแก้ว และคณะ. บทบาทพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์. รายงานการวิจัย. สำนัก
พัฒนาการศึกษาศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา, ๒๕๔๑.

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์และคณะ. การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมและการพระศาสนาเพื่อความมั่นคง
แห่งชาติ. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: มปป., ๒๕๒๕.

พรชูลี อาชาวอรุณ และคนอื่น ๆ. รายงานฉบับย่อ โครงการศึกษาวิจัย การศึกษาทบทวน
โครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด,
๒๕๔๙.

มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ. บทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาในภาคกลาง และ
ภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

โรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัย. รูปแบบการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมที่บูรณาการ
การกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างวัด โรงเรียน ครอบครัวและชุมชน ศึกษากรณี
ชุมชนวัดธารน้ำไหล อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี”.โรงเรียนกาญจนาภิเษก วิทยาลัย
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๕๓๗.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. วรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

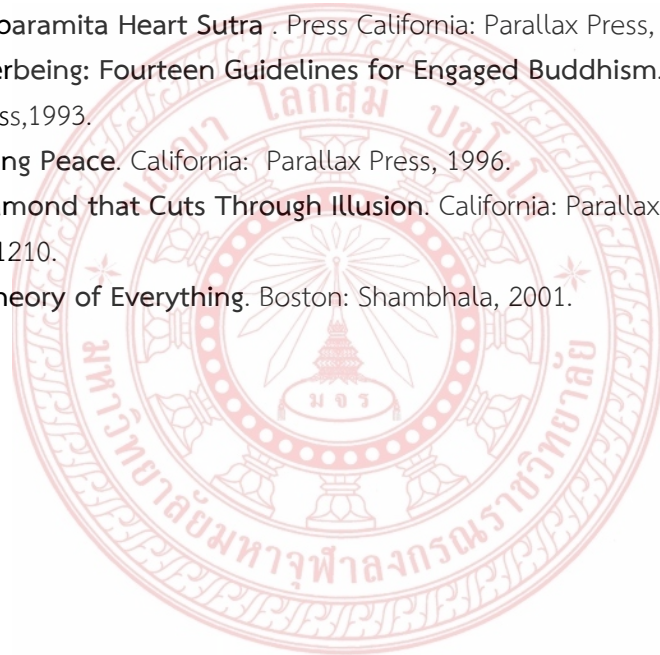
สุนทร แก้วลาย. การส่งเสริมการอ่านเพื่อปลูกฝังนิสัยรักการอ่านและการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง
ซึ่งอาจารย์บรรณารักษ์จัดให้แก่นักศึกษาในวิทยาลัยครู. รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: มหา
วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๒.

หิมพรรณ รักแตงาม. การวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ฮันท์.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

๓. ภาษาอังกฤษ

- Allport, Gordon W. **The Handbook of Social Psychology. in The Nature of Attitude and Attitudes Change.** Massachusetts: Wesley, 1978.
- Brockett, R.G. and R. Hiemstra. **Self-Directed in Adult Learning.** New York : Chapman and Hall, 1991.
- Capra, F. **The Web of Life.** New York: Anchor Book, 1996.
- Dalai Lama. **Ethics for the Millennium.** New York: overhead Books,1999.
- Davis, Richard. **Muang Metaphysics, A Study of Thai Myth and Ritual.** Bangkok: Pandora, 1984.
- Durkheim, Emile. **The Elementary of Religious Life.** New York: Free Press,1965.
- Eppsteiner, Fred. **The Path of Compassion; Writings on Socially Engaged Buddhism.** California: Parallax Press,1989.
- Griffin, Colin. **Curriculum Theory in Adult Lifelong Education.** London: Croom Helm, 1983.
- Gross, S.D. **Self-Directed Learning: A Guide for Learner and Teacher.** New York: Association Press, 1997.
- Hiemstra, R. **Self-directed Learning,** 2nd ed.; Oxford: Pergamon Press, 1994.
- Jones, Ken. **New Social Face of Buddhism : A Call to Action.** Boston: Wisdom Publications,2005
- Klausner, William J. **Reflection of Log Pond.** Bangkok: Suksit Siam,1972.
- K.N. Jayatilleke. **Early Buddhist Theory of Knowledge.** Peradeniya: University Park,1966.
- Loy, R. **The Great Awakening: A Buddhist Social Theory.** Boston: Wisdom Publications,2003.
- Malcom Knowles. **Self-Directed Learning.** London: Cambridge Adult Education, 1975.
- Maslow, A.M. **Motivation and Personality,** 2nd ed.; New York: Harper and Row Publishers, 1970.
- Nandasena Ratnapala. **Sociology of Buddhism.** Delhi: Sri Satguru Publication,1993.
- Queen,Christopher S, & King, Sallie B., **Engaged Buddhism;Buddhist Liberation Movements in Asia.** New York: New York Press, 1996.
- Suluk Sivaraksa, Pipob Udomittipong, & Chris Walker, (editors). **Socially Engaged Buddhism for the New Millennium.** Bangkok: Suksit Siam,1999.
- Suluk Sivaraksa. **A Socially Engaged Buddhism.** Bangkok: Thai Inter Commission for Development,1988.

- Yoneo Ishii. **Sangha, State, and Society: Thai Buddhism in History**. Honolulu: Hawaii Press, 1986.
- Tambiah. **Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand**. London: Cambridge University Press, 1970.
- _____. **World Conqueror and Renouncer: a Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background**. Cambridge: Cambridge University, 1976.
- _____. **The Buddhist saints of the forest and the cult of amulets**. Cambridge University Press: London, 1984.
- Thich Nhat Hanh. **The Heart of Understanding: Commentaries on the Prajnaparamita Heart Sutra**. Press California: Parallax Press, 1988.
- _____. **Interbeing: Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism**. Parallax Press, 1993.
- _____. **Being Peace**. California: Parallax Press, 1996.
- _____. **Diamond that Cuts Through Illusion**. California: Parallax Press, 1210.
- Wilber, K. **A Theory of Everything**. Boston: Shambhala, 2001.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม
Model of Community Engaged Monks in Solving Their Social Problems

ดร. บูรกรณ์ ปริบูรณ์

วิบูลย์ แมนสถิต

Boorakorn Boriboon

Wibool Mansathit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

“รูปแบบ” การทำงานของพระสงฆ์การทำงานในการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนมาจากชุดของความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนชุดหนึ่ง ได้แก่ การทำงานมาจากแรงจูงใจที่เกิดจากภายในเพราะสัมพันธ์กับบริบททางสังคมที่มีตนเองอาศัยอยู่ประสบการณ์ปัญหาบางประการและตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่จะต้องเข้าไปคลี่คลายปัญหามากที่สุด ลักษณะงานมักจะเป็นงานการสังเคราะห์เป็นหลัก ร่องลงมาเพราะเงื่อนไขบริบทอันเป็นข้อผูกมัดทางวัฒนธรรมของพระสงฆ์ที่ควรทำหน้าที่จะพึงกระทำ ลักษณะงานจะเป็นงานจะมีขอบเขตงานพัฒนาด้านจิตใจเป็นหลัก และน้อยที่สุดคือคือเงื่อนไขสภาพแวดล้อมบังคับที่ชุมชนผู้รับบริการต้องการกิจกรรมจากพระสงฆ์ อย่างไรก็ตามแล้วแต่ความคล้ายคลึงกันเมื่อพระสงฆ์ได้นำตนเองไปผูกพันกับชุมชนจะหลอมตนเองเข้าไปชุมชนแล้วจะส่งผลต่อแรงบันดาลใจและอุทิศตนเองทำงานตลอดชีวิตต่อมา หลักการแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially engaged Buddhism) คือ ๑) สรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรมและสิ่งที่เป็นรูปธรรม พระสงฆ์มีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมคือเป็นผู้ปฏิบัติธรรม และในเชิงปรากฏการณ์ทางสังคมพระสงฆ์จึงมีความเชื่อมโยงระหว่างหน่วยพระสงฆ์และหน่วยสังคมอย่างแยกออกกันไม่ได้ ๒) พระสงฆ์กล่อมเกลาร่างกายตนเองจากการเห็นหลักการเชื่อมโยงนั้น และ ๓) นำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนในฐานะตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา

คำหลัก : พระสงฆ์, ชุมชน, ปัญหาสังคม, การนำตนเองเข้าไปผูกพัน

ABSTRACT

The “Pattern” of community engaged monks aspect shows the relations between the community and monks: the working motivation is first mainly caused by the social context that those monks living in and realize they are part of the community that must solve the their community problems. The second cause is the conditional context that the main cultural obligation for monks is to cultivate human spiritual. And the last cause is the social condition that the community need the dharma instructions from the monks. Nevertheless, these different motivations become similar when the monks self-engaged to the community, they themselves will be fused with the community and eventually, it’s result the inspiration and the self-devotion in their lifelong work. The socially-engaged Buddhism concept is 1) All things are linked to each other, both abstract and substantial ones. Monks are linked to Dharma by their practice. And the social phenomenon, monks are inseparably linked with the society. 2) Monks cultivate themselves by understanding the linkage. 3) Monks engage themselves in the community as part of it to solve the problems as well.

Key Word : Monks, Community, Social Problems, Community engaged Monks

คำนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมค่อยๆพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ในแง่สหวิทยาการมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นนำไปสู่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม สังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น สังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ปรับตัวสอดคล้องกับการท้าทายนี้ ด้วยการปฏิรูปสังคมไทยทุกภาคส่วน ได้แก่ ด้านสังคม เศรษฐกิจ การทหาร การเมืองและการศึกษา ผลแห่งการปฏิรูปมีทั้งด้านบวกและลบ ความเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกหน่วยสังคมมีความสลับซับซ้อน หลากหลายก่อให้เกิดการแบ่งหน้ากันและพัฒนาการไปอย่างมีดุลภาวะ ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงในเชิงลบของความหลากหลายเชิงบทยีน (Thesis) แน่เป็นพื้นฐานของอุดมคติ เจตคติ การดำเนินชีวิตของคนในสังคมอาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อแกนจิตความสัมพันธ์ของคนในสังคมไทยจากที่เคยมีฐานบทยีนทางพระพุทธศาสนาเป็นการแกนจิตความสัมพันธ์ของคนในสังคม พระสงฆ์เคยมีบทบาทสำคัญหลากหลายในอดีตได้ลดบทบาทลงอย่างไรก็ดี บทบาทสำคัญของพระสงฆ์ที่ยังมีความชัดเจนคือทำหน้าที่พัฒนาด้านจิตใจเป็นหลัก บทบาทนี้ยังปรากฏอยู่โดยเฉพาะในสังคมชนบทซึ่งอาจจะปรากฏมีรูปแบบบางประการที่ยังคงรักษาดุลยภาพและทำหน้าที่เป็นแกนจิตความสัมพันธ์ของคนในสังคมนั้นๆ รูปแบบบางประการยังคงดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ที่คล้ายและแตกต่างจากสังคมเดิมอย่างไร

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

เครื่องมือในการศึกษาและแนวคำถามปรับตามสภาพของหน่วย/บุคคลที่ถูกศึกษา มีดังนี้

๑ แนวทางคำถามสำหรับสัมภาษณ์ (interview guide) เจ้าอาวาส จำนวน ๑๐ รูป ตามประเด็นที่ศึกษาคือศึกษารูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน ปัจจัยภายใน กล่าวคือแรงจูงใจภายใน ระบบคิด (thinking) ความเชื่อ (belief) ความเข้าใจ (cognitive) ในหลักธรรม ส่งผลต่อพฤติกรรม (behavior) การนำตนเข้าไปผูกพันตามมา ปัจจัยภายนอกคือความระบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับบุคคลหรือ/และกลุ่มผู้รับบริการ ระบบปัจเจกและระดับชุมชน ความไว้วางใจ (trust) เกิดจากฐานะของพระสงฆ์และพระสงฆ์ตีความหลักธรรมเพื่อใช้ในการเข้าไปผูกพันและแก้ไขปัญหาลังคม

๒ ประเด็นเงื่อนไข ของพัฒนาการของการผูกพันและการแก้ไขปัญหาลังคมดำเนินอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเข้าไปผูกพันนั้นจะส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาลังคมบุคคล ชุมชน สังคมและเศรษฐกิจ (ในกรณีกลุ่มตัวอย่างที่เน้นการสังเคราะห์) ซึ่งการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องนี้จะสะท้อนรูปแบบและลักษณะการนำตนเข้าไปผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชนได้อย่างดี

๓ แนวคิดทั้งสองข้อข้างต้น นำมาสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ทั้งมีโครงสร้าง (structured interview) และไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview) และแบบสอบถาม (questionair) ต่อมา

๔ การสังเกต (observation) สังเกตกิจกรรมการแก้ไขปัญหาลังคม ปฏิสัมพันธ์ของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างกับผู้รับบริการ กระบวนการทำงานของพระสงฆ์และการจัดสภาพแวดล้อม การใช้ทรัพยากรที่มีส่วนในการเสริมรูปแบบการผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน

กลุ่มตัวอย่าง พระสงฆ์ ๑๐ รูป แบ่งย่อยออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ พระสงฆ์ที่ทำงานเน้นพัฒนาจิตใจเป็นหลัก จำนวน ๗ รูป

กลุ่มที่ ๒ พระสงฆ์ที่ทำงานเน้นกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ จำนวน ๓ รูป

การรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-dept interview) กลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเป็นพระสงฆ์ การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างจึงทำได้ค่อนข้างง่าย โดยการการแนะนำตนเองและแจ้งวัตถุประสงค์การศึกษาต่อกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์และกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์จะแนะนำผู้วิจัยต่อกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้รับบริการ ซึ่งระยะเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนามในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป จะใช้เวลาประมาณหนึ่งเดือนถึงสองเดือน

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นงานศึกษาเพื่อต้องการทราบรูปแบบของพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาส เป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหาลังคม โดยใช้วิธีการศึกษาบนฐานคิดปรากฏการณ์วิทยา (phenomenon approach) เน้นการตีความเป็นหลัก การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เมื่อเก็บข้อมูลกลุ่มพระสงฆ์ครบถ้วนสมบูรณ์ และตรวจสอบข้อมูลเห็นว่าไม่มีประเด็นใหม่ (ที่ยังไม่ศึกษา นอกเหนือกรอบแนวคิด) แล้ว นำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบใหม่ ลดทอนข้อมูลที่ไม่มีความสำคัญหรือไม่เกี่ยวข้องออก นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ภายใต้กรอบมโนทัศน์ “การนำตนและพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” อธิบายเพื่อตอบ โจทย์งานวิจัยข้างต้น

ผลการศึกษา

ระดับปรากฏการณ์บุคคล แยกหัวข้อย่อยสรุปตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

รูปแบบแรก การการนำตนเข้าไปผูกพัน คือ **บริบท** พบว่า บริบทมีความสำคัญต่อแรงผลักดันให้พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างนำตนเข้าไปพัวพันกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคม บริบทของชุมชนของกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์อาศัยอยู่ไม่มีความแตกต่างกันนัก ส่วนใหญ่ชุมชนยังเป็นชุมชนบท ปัญหาของชุมชนมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ชุมชนหนึ่งๆมีปัญหามากกว่าหนึ่ง ปัญหา เช่น ปัญหาเด็กวัยรุ่นติดยาเสพติด ปัญหาความขัดแย้งของเด็กวัยรุ่น ปัญหาสุขภาพเป็นโรครางประการซึ่งเป็นวิกฤติชีวิต เช่น โรคมะเร็ง ปัญหาความยากจน ปัญหาจริยธรรมอื่นๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การมองเห็นปัญหาของพระสงฆ์ค่อนข้างจะแตกต่างกันก่อให้เกิด**แรงจูงใจ** เข้าไปแก้ปัญหาในรูปแบบและ**ประเภท** ของการทำงานแตกต่างกัน เช่น พระครูประดิษฐกาญจนคุณตระหนักว่าปัญหาจำเพาะเจาะจงในชุมชนของท่านคือปัญหาของความยากจน การแก้ไขในระดับจุลภาคในชุมชนคือ การสร้างอาชีพเย็บผ้าในชุมชน พระพนพัชร สร้างศูนย์เห็นว่าปัญหาของสังคมทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่เป็นปัญหาวิกฤติชีวิต คือ ปัญหาโรคมะเร็ง พระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าพื้นฐานของทุกปัญหามาจากฐานของจิตใจ การแก้ปัญหาจึงแก้ด้วยการพัฒนาจริยธรรมในรูปแบบของโครงการอบรมด้วยหลักสูตรระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาวตามลักษณะกลุ่มผู้รับบริการ เช่น กลุ่มผู้รับบริการที่เป็นเยาวชนจะอบรมจริยธรรมด้วยหลักสูตรระยะสั้น ๓ วัน ๒ คืน เชื้อเชิญบุคคลในหน่วยสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาหลักสูตรเข้ามามีส่วนในการพัฒนาจริยธรรมนั้น การทำงานเพื่อสังคมทั้งกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์สองประเภทมีแรงจูงใจที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่มาจากแรงจูงใจภายในตนเองที่มาจากแรงผลักดันเห็นสภาพปัญหา และมีหนึ่งรูปได้เริ่มทำงานเพื่อสังคมมาจากสภาพแวดล้อมบังคับ กลุ่มผู้รับบริการคาดหวังว่าท่านเป็นพระสงฆ์ที่จริยวัตรที่งดงามเป็นที่น่าเลื่อมใสจึงขอรับบริการ อย่างไรก็ตามหลังจากได้ทำงานเห็นศักยภาพของตนและเห็นประโยชน์ที่ผู้อื่นได้รับ ท่านได้ทุ่มเทในการทำงานอย่างต่อเนื่อง

รูปแบบที่สอง การทำงานเพื่อสังคมพบว่า การทำงานเริ่มต้นด้วยการเห็นปัญหาและนำตนเข้าไปพัวพันกับชุมชน เสนอแนวทาง วิธีการแก้ไขปัญหา และการวางแผนการทำงาน การวางแผนการทำงานมีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มข้นของการนำตนเข้าไปพัวพันเพื่อจะดำเนินงานให้บรรลุตามที่วางไว้ งานที่ต้องการสัมฤทธิ์ผลเชิงประจักษ์จะปรากฏระดับการวางแผนและการวางแผนขั้นตอนการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ การวางแผนและจัดขั้นตอนการทำงานจะเป็นตัวชี้วัดระดับความสำเร็จของงาน งานที่พระสงฆ์ให้ความสำคัญต่อผลสัมฤทธิ์มักจะเป็นประเภทงานที่มีระดับปัญหาชีวิตอันวิกฤติของผู้รับบริการ และต้องทำงานอย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่เข้ารับบริการเป็นกลุ่มบุคคลเดี่ยวเกือบตลอดชีวิตหรือจนกว่าปัญหาของผู้รับบริการได้ถูกแก้ไข งานที่เน้นแก้ไขปัญหาวิกฤติชีวิตเชิงประจักษ์จะมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน มีขั้นตอนและมีการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ประเภทงานพัฒนาจิตใจจะมีการวางแผนและกำหนดขั้นตอนการทำงานก่อนจะทำดำเนินงาน ขณะดำเนินเช่นกัน อย่างไรก็ตาม งานแก้ไขปัญหาวิกฤติชีวิต เช่น การสงเคราะห์ด้านอาชีพ และงานรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งแตกต่างกับงานพัฒนาจิตใจ งานแก้ไขวิกฤติชีวิตจะมีการวางแผน กำหนดขั้น ประเมินผล (อย่างไม่เป็นทางการ การประเมินผลงานของตนด้วยการสัมผัส พูดคุย รับฟังปัญหาจากกลุ่มตัวอย่าง) อย่างสม่ำเสมอทุกวันเพราะการทำงานอย่างเป็นระบบ

จะสัมพันธ์กับสัมฤทธิ์ผลของงาน ส่วนงานพัฒนาจิตใจจะกำหนดแผนการทำงาน ขั้นตอนการทำงาน เมื่อมีกิจกรรมการพัฒนาจิตใจเกิดขึ้น

งานศึกษานี้ สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการนำตนเข้าไปพัวกับสังคัม คือ กระบวนการของการตระหนักเห็นปัญหาของชุมชนแล้วปัญหากระตุ้นให้เกิดการคิดจะแก้ไขปัญหานั้น แสวงหาแนวทางวิธีการด้วยหลักพุทธธรรมในการแก้ไขและดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นอย่างเป็นขั้นเป็นตอนอย่างต่อเนื่อง

ระดับแนวคิด จากงานศึกษาพบว่า พระสงฆ์ที่กล่อมเกลาดตนเองและทำงานเพื่อสังคัมตามประเภทของงานที่คล้ายและแตกต่างกัน ประเภทงานที่คล้ายกันคืองานพัฒนาจิตใจซึ่งรูปแบบได้รับการสืบทอดกันมา ส่วนเนื้อหาที่เป็นหลักสูตรถูกนำไปปรับ ประยุกต์ตามสภาพเงื่อนไขของผู้ให้บริการ ผู้รับบริการและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง ประเภทงานสังคัมสงเคราะห์เป็นงานที่พระสงฆ์ที่ดำเนินการออกแบบขึ้นสอดคล้องกับปัญหาของผู้รับบริการ งานนั้นสัมฤทธิ์ผลได้จริง การดำเนินงานของพระสงฆ์ทั้งสองประเภทสะท้อนฐานแนวคิดพระพุทธานุศาสน์เพื่อสังคัมได้ว่า พระพุทธานุศาสน์มีรากฐานเพื่อสังคัมโดยแท้จริง ซึ่งรายละเอียดจะอภิปรายในหัวข้ออภิปรายผลต่อไป

อภิปรายผล

การอภิปรายโดยนำผลงานการศึกษามาวิเคราะห์แนวคิด และนำแนวคิดมาอภิปรายผลการของการศึกษา จึงจัดหัวข้อด้วยการสรุปย่อองค์ประกอบแนวคิดพระพุทธานุศาสน์เพื่อสังคัมในบทที่สอง เพื่อเป็นกรอบในการอภิปรายผลของการศึกษาต่อไป

๑ แนวคิดพระพุทธานุศาสน์เพื่อสังคัม

แนวคิดพระพุทธานุศาสน์เพื่อสังคัมตามที่ค้นหาค้นพบ นัท ฮันท์เป็นท่านแรกที่ใช้คำนี้เมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๐๖ ว่ารากฐานสำคัญของคำสอนทางพระพุทธานุศาสน์เป็นคำสอนเน้นมิติทางสังคัม แสดงให้เห็นชัดเจนจากการที่พระพุทธานุศาสน์แสดงธรรมเพื่อแก้ไขปัญหามนุษย์ในระดับปัญหาปัจเจกบุคคลและปัญหาสังคัม แนวคิดนี้มีที่ต้นที่ศรัทธาว่าสรรพปัญหามาจากพื้นฐานการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ผ่านกฎเกณฑ์บางประการในเชิงบันทอนขยายไปสู่การจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมภายนอก และปัญหาสิ่งแวดล้อมภายนอกนั้นจะย้อนกลับมาสู่ปัญหาการจัดความสัมพันธ์มนุษย์ต่อมนุษย์ต่อมา การแก้ไขปัญหาสังคัมที่มาจากผลของปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์สู่การจัดความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลนั้นเริ่มต้นด้วยการกล่อมเกลาดตนเองด้วยการเจริญสติภายในแล้วโยงกรรมที่เป็นผลจากการเจริญสตินั้นแผ่ขยายออกสู่สังคัมภายนอก “การเจริญสติทำให้ตระหนักถึงสิ่งที่การกำลังดำเนินอยู่ภายในร่างกาย ความรู้สึก จิตใจสงบสุขและขยายความสงบสุขไปสู่บุคคลอื่นและโลกภายนอก”^๑ การกล่อมตนเองด้วยการหลอมตนเองเข้ากับสรรพสิ่งจะปรากฏญาณที่ตระเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งนั้นในฐานะปรากฏการณ์ของ “กระบวนการ” (process) หรือ “กริยา” (verb) เป็นหลัก ไม่มุ่งเน้นเพ่งมองบุคคลผู้กระทำ (subject) หรือผู้รับผลของการกระทำ^๒ ที่ดำรง

^๑ Thich Nhat Hanh. *Interbeing: Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism*. (California: Parallax Press.1993)

^๒ พุทธศาสนิกข. *อิทัปปัจจยตา*. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๖)

อยู่อย่างคงตัว (static) แต่การดำรงอยู่ของสรรพสิ่งอย่างมีสายใยถักทอของหน่วยต่างๆทำปฏิกิริยาระหว่างกันเช่นเป็นเครือข่ายเป็นพลวัต (dynamic) อย่างไม่หยุดนิ่งคล้ายกับใยแมงมุม^๑ สารหลักของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามที่คณะและตามการดำเนินกิจกรรมของนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมสองท่านที่ได้รับยอมรับในระดับสากล คือ ท่านติช นัท ฮันท์และท่านพุทธทาสภิกขุมาเป็นกรอบในการอธิบายจะปรากฏขอบเขตแนวคิดแตกต่างจากพระพุทธศาสนาแบบจารีตโดยนัยสำคัญดังนี้

๑.๑ แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมีทัศนะว่าสรรพสิ่งดำรงอยู่ในฐานะเป็นกระแสไหลเวียนของความสัมพันธ์ระหว่างกันระหว่างความเป็นเหตุและความเป็นผลและความเป็นผลอาจจะย้อนกลับมาเป็นเหตุอีกครั้งได้ ทัศนะการมองความเป็นเหตุและผลเชิงการปฏิสัมพันธ์ของหน่วยต่างๆจะให้ความเป็นทวิภาวะ (dualism) ของข้อตรงข้ามหายไป เพราะความเป็นทวิภาวะข้อตรงข้ามเกิดขึ้นจากฐานคิดเชิงวัตถุวิสัยดำรงอยู่อย่างอิสระแยกออกจากการเชื่อมต่อกองกริยาที่แสดงความสัมพันธ์ของเหตุและผล “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิด ไม่เอียงซ้าย ไม่เอียงขวา ไม่เป็นอดีต ฟิลมถานุโยคและไม่เป็นกามสุขัลลิกานโยค”^๒ การไหลเวียนของเหตุและผลดำเนินไปตามกฎอิทัปปัจจยตาและกฎของอิทัปปัจจยตา^๓ (ความเชื่อมโยงของเหตุและผลแผ่ขยายไปได้ทุกทิศทาง “ถ้าเรามองกระดาษอย่างลึกซึ้งเราจะเห็นแสงอาทิตย์ ถ้าไม่มีแสงอาทิตย์ ต้นไม้ไม่เจริญเติบโต เราจึงรู้ว่าต้นไม้และแสงอาทิตย์ กระดาษและแสงอาทิตย์ดำรงอยู่เป็นสิ่งเดียวกัน (inter-are) ถ้าเรามองย้อนผ่านระยะเวลาเราจะเห็นคนตัดต้นไม้ นำต้นไม้เข้าสู่โรงงานเพื่อทำกระดาษ เห็นขนมปังที่คนตัดไม้รับประทานเพื่อยังชีพ เห็นครอบครัวคนตัดต้นไม้ สิ่งทั้งหมดเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกระดาษแผ่นเดียว”^๔

๑.๒ สรรพสิ่งดำรงอยู่ในภาวะกระแสตามกฎอิทัปปัจจยตาอย่างไม่หยุดนิ่งปรากฏให้เห็นคุณสมบัติบางประการคือความเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ความขัดแย้งภายในของสรรพสิ่งนั้น (ทุกขัง) เพราะสภาวะที่รวมตัวขององค์ประกอบ (อนัตตา) อย่างลงตัวตามกฎไตรลักษณ์^๕ ตามหลักไตรลักษณ์แสดงคุณสมบัติของธรรม ซึ่งคำว่า “ธรรม” หมายถึง สรรพสิ่งครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างบรรดามี ทั้งที่มีได้และได้มี ตลอดจนกระทั่งความไม่มีที่เป็นคู่กับความมีนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวถึง คิดถึงหรือรู้ถึง ทั้งวัตถุและจิตใจ ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งที่เป็นสามัญวิสัยและเหนือสามัญ รวมอยู่ในคำว่าธรรมทั้งสิ้น^๖ สรรพสิ่งนั้นมาจากองค์ประกอบประชุมที่สิ่งตัวนั้นรวมทั้งกฎความจริง (truth) เบื้องหลังเหตุการณ์ธรรมชาติและข้อเท็จจริง (fact) แสดงปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น ๖ (เลขหก เป็นปรากฏการณ์ของความจริง) ซึ่งเป็นความจริงนามธรรมมาจากผลรวมจากองค์ประกอบ (อนัตตา) ของ $๓+๓$, $๑.๘+๔.๒$, $-๙+๓...$ (อนันตตะ) องค์ประกอบเป็นคุณสมบัติที่แฝงเบื้องหลังสรรพสิ่งแม้กฎแห่งไตรลักษณ์และอิทัปปัจจยตามีความเป็นไตรลักษณ์และอิทัปปัจจยตาในตัวเองจะดำรงอยู่เมื่อมีสิ่งทีรูปรธรรม

^๑ Capra, F. *The Web of Life*. (New York: Anchor Book, 1996)

^๒ พุทธทาสภิกขุ. *คู่มือมนุษย*. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๔)

^๓ วินย. (ไทย) ๔/๑/๒; ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๘/๓๓; ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๐/๑๕ ; อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๗๖/๓๖๘

^๔ Thich Nhat Hanh. *The Heart of Understanding: Commentaries on the Prajnaparamita Heart Sutra*. (Press California: Parallax Press, 1988) p. 1.

^๕ อจ.ติก. (ไทย). ๒๐/๕๗๖/๓๖๘

^๖ พระธรรมปิฎก. *พุทธธรรม*. (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) หน้า ๗๐/๑

ปรากฏสะท้อนให้เห็นเท่านั้น กฎไตรลักษณ์จะดำรงอยู่อย่างอิสระไม่ได้ถ้าไม่อาศัยวัตถุบางอย่างแสดงคุณสมบัติ เช่น การเกิด ผันแปรและดับปรากฏเมื่อมี “สิ่ง” ที่เกิด ผันแปรและดับ

๑.๓. การกล่อมเกลตาตัวเอง ลักษณะพิเศษของหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเน้นขอบเขตการให้ความสำคัญเรื่องคุณค่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่นี้ก็ดี บัดนี้ก็ดี ตถาคตสอนเฉพาะความทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น”^๑ สอดคล้องกับหลักอริยสัจ ๔ ที่ทรงสอนเรื่อง ทุกข์หรือปัญหา (ทุกข์) สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) ผลของการแก้ปัญหา (นิโรธ) และวิธีการแก้ปัญหานั้น^๒ การกล่อมเกลตาตนเองของนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเน้นกระบวนการพัฒนาทั้งสี่ด้าน (four quadrants) พร้อมกัน ได้แก่ ความรู้สึกภายในตนเองของตัวละบุคคล (inner-individual-i) วัตถุกายภาพของปัจเจกบุคคล (outer-individual-it) วัฒนธรรมความสัมพันธ์ของคนในสังคม(inner-collective-they) ปรับโครงสร้างสังคม (outer-collective-its) ที่หลากหลายซับซ้อนให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาคน^๓ การกล่อมเกลตาเริ่มพิจารณาตามหลักภาวานาสี่ประการ พัฒนาตนเองทั้งกายภาพให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก (ภาวานา) การจัดความสัมพันธ์ของตนเองให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางสังคม (ศีล) การเจริญจิตให้ผ่องใส (สมาธิ) และการพิจารณาสรรพสิ่งตามหลักไตรลักษณ์^๔ ผลของการกล่อมเกลตาตนเองได้ ๑) อิสรภาพทางกายหรือวัตถุ (physical freedom) อิสระจากการยึดเกาะกับวัตถุ การบริโภควัตถุเพื่อประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ๒) อิสรภาพทางสังคม (social freedom) สังคมมีการเคารพ มีคุณคุณธรรมเป็นแกนจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันตามหลักนิติธรรม ๓) อิสรภาพทางอารมณ์ (emotional freedom) ปัจเจกบุคคลมีความสงบภายใน และ ๔) อิสรภาพทางปัญญา (intellectual freedom) เห็นตรงกับความเป็นจริง^๕

กระบวนการกล่อมเกลตาเพื่อบรรลุอิสรภาพนั้นเน้นคุณค่าภายในมากกว่าข้อเท็จจริงภายนอก เพราะอยู่ในขอบเขตอำนาจของบุคคลหนึ่งจะควบคุมและก่อให้เกิดคุณค่าทางจริยธรรมได้ จะนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านตนเองทั้งด้านความรู้สึกด้านจิตใจ ญาณทัศนะ พฤติกรรมจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่งโดยไม่ย้อนกลับมาสู่สภาวะเดิม การให้ความสำคัญต่อคุณค่าภายในนำมาสู่ฐานการอธิบายปรากฏการณ์ภายนอก “คนมักทำปาณาติบาต ตายแล้วจะเข้าถึงอบาย หุคติ คนเบียดเบียนสัตว์ มักจะเป็นคนชั่วโรค”^๖ ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ด้วยข้อเท็จจริงนี้ได้ก็ตาม แต่หลักการทางพุทธศาสนาเน้นขอบเขตด้านจิตใจซึ่งเป็นฐานการพัฒนา และสามารถควบคุมให้เกิดพัฒนาจริยธรรมนำไปสู่การเชื่อมโยงกับการอธิบายโลกเชิงประจักษ์เกือบทุกกรณี นักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงให้ความสำคัญอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมภายใต้ขอบเขตด้านศีลธรรม

^๑ ม.ม. (ไทย). ๑๒/๒๖๘/๑๙๓

^๒ วินย. (ไทย). ๔/๑๖/๒๑

^๓ Wilber. A Theory of Everything. (Boston: Shambhala, 2001)

^๔ อง.ปญจก. (ไทย). ๒๒/๓๙/๑๒๑)

^๕ Sivaraksa, S. A Socially Engaged Buddhism. (Bangkok: Thai Inter-Religious Commission for Development, 1988).

^๖ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๘๑/๔๕๘

๑.๔. นักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมีจุดเริ่มประการหนึ่งแตกต่างจากแนวคิดอื่นทั่วไปอย่างสำคัญอีกประการหนึ่งคือการไม่แยกหลักธรรมระดับโลกียะ (ระดับศีลธรรม) และระดับโลกุตระ (เป้าหมายสูงสุดทางศาสนา) ออกจากกัน ไม่แยกหลักการปฏิบัติธรรมเพื่อเข้าถึงจุดสูงสุดกับการดำเนินชีวิตประจำวันซึ่งเป็นหลักศีลธรรมในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้มีความสงบสุขออกจากกันและไม่แยกหลักธรรมสำหรับบุคคลทางศาสนาและบุคคลทั่วไปออกจากกัน “ตัวพระพุทธศาสนาได้แก่วิชาความรู้เท่าที่จำเป็นที่มนุษย์ต้องรู้ เพื่อความดับทุกข์ได้โดยเฉพาะก็ของคนทุกคนทั่วไป”^๑ หลักธรรมชั้นสูงสุดนั้นสามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันและสามารถเข้าถึงได้ในปัจจุบัน “ไม่มีอะไรถือว่ามึนสาระแก่นสารที่ถือเป็นตัวตนได้ ไม่ว่าจะเป็ไปไม้ ก้อนกรวด เมฆหมอก แม่น้ำ สังคม หรือมนุษย์ การเจริญสติปัฏฐานเป็นไปเพื่อละอึดตาสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะทานอาหาร เติมนอน ทำงาน”^๒

องค์ประกอบใน ๔ ข้อถือว่าเป็นคุณสมบัติของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม มีความเกี่ยวข้องกัน ข้อที่ ๑ ปรากฏในฐานะเป็นพื้นฐาน “หลักคำสอน” ทางพระพุทธศาสนาแสดง “โลกทัศน์” การมองสรรพสิ่งอย่างเชื่อมโยงผ่านตัวตัวมนุษย์ในฐานะเป็นมองหรือผู้รู้ (ผู้รู้และถูกรู้ในเวลาเดียวกัน กล่าวคือรู้ว่าตนเองกำลังรู้ กำลังคิด) ข้อที่ ๓ ปรากฏเป็น “จุดสูงสุด” ในฐานะเป็น “เป้าหมายชีวิต” ของบุคคลจะพึงถึง ข้อที่ ๒ และ ๔ เป็น “มรรควิธี” หรือวิธีการที่จะเข้าถึงภายใต้ขอบเขต “คุณค่าภายใน” ด้วยการดึงหลักคำสอนมาสู่การปฏิบัติเพื่อจะไปสู่เป้าหมายในที่สุด

อย่างไรก็ดี องค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในบุคคล ผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนโดยทั่วไป (ศาสนิกส่วนหนึ่ง) อาจจะตีความหลักคำสอนแยกโลกียะออกจากโลกุตระ แยกการดำเนินชีวิตปกติออกจากวิถีชีวิตขณะปฏิบัติธรรม แยกปัจเจกบุคคลออกจากสังคม และนำมาสู่การแยกตนเองออกจากสังคมด้วยการมุ่งเข้าสู่เป้าหมายเฉพาะตนนั้นไม่อยู่ในขอบเขตความหมายแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม หลักการสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามทัศนะของนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมคือหลักการทั้ง ๔ ข้อ ขณะดำเนินตามมรรควิธีเพื่อจะถึงเป้าหมายสูงสุดนั้น คุณสมบัติที่เกิดขึ้นในนักปฏิบัติทางสังคมจะสะท้อนสิ่งที่มีในตนออกสู่บุคคลอื่นและโลกภายนอกด้วยรูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมเพื่อแก้ไขปัญหา

๑.๕. นำตนเองเข้าไปผูกพันกับสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมนั้น ปัญหาสังคมสมัยใหม่จะเป็นปัจเจกและปัญหาเชิงโครงสร้าง ความเป็นไปของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมิได้เกิดจากการกระทำของตนหรือบุคคลอื่นเท่านั้น หากยังเป็นผลจากปัจจัยทางสังคม เช่น ระบบ สถาบัน นโยบายหรือโครงสร้างทางสังคมซึ่งไม่สามารถระบุใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบหรือกระทำได้อาทิ ความยากจนของประชาชนอันเกิดจากนโยบายของรัฐ นโยบายหรือโครงสร้างเหล่านี้เป็นผลผลิตของสังคมดำรงอยู่ได้เพราะความสนับสนุนเห็นชอบของผู้คนในสังคม^๓ ปัญหาระดับปัจเจกบุคคลและปัญหาเชิงโครงสร้างปรากฏในฐานะเป็นปัจจัยสาเหตุ แต่ทั้งสองปัญหาปัจเจกบุคคลเป็นผู้ได้รับผลกระทบ หลัก

^๑ พุทธศาสนิกขุ. เศรษฐศาสตร์พระพุทธศาสนา. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๖) หน้า ๕.

^๒ Thich Nhat Hanh. *Diamond that Cuts Through Illusion*. (California: Parallax Press, 2010). p. 144.

^๓ พระไพศาล. *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสตรี้-สฤชต์วิงศ์, ๒๕๔๖).

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นสอนแก้ไขปัญหาดรหที่จิตใจมนุษย์ในฐานะตัวบุคคล เพราะระบบโครงสร้างสังคมบางสังคมเรียบง่าย บางสังคมอาจจะสลับซับซ้อน ในสังคมเดียวกันอาจจะมีวิวัฒนาการกลับขึ้นและลงได้ แต่ตัวปัจเจกบุคคลในฐานะเป็นต้นตอจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันก่อให้เกิดระบบโครงการบางอย่างนอกเหนือการควบคุมตนเอง กลับมาบังคับตนเอง และปัจเจกบุคคลในอยู่ในฐานะผู้รับผลทั้งบวกและลบจากระบบที่ตนสร้างขึ้น สังคมจะวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงทิศทางหนึ่งๆนั้นปัจเจกบุคคลยังคงดำรงอยู่ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลโดยการสอนมุ่งตรงการพัฒนาจิตใจของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของบุคคลอันเป็นฐานให้ก่อระบบโครงสร้างบางประการด้วย หลักคำสอนมุ่งจัดความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อหน่วยสังคมและหน่วยสังคมต่อหน่วยสังคม กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมและระหว่างสมาชิกของคนในสังคมบนพื้นฐานของหลักธรรมเพื่อจะเกื้อกูลสมดุลงอันจะเป็นฐานไปสู่ระดับความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง หลักความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์วางบนเงื่อนไขของพระวินัยเป็นตัวร้อยรัดให้สังคมสงฆ์เข้มแข็ง อาทิ การปวารณา พระสงฆ์เต็มใจที่จะให้สมาชิกรูปอื่นกล่าวโทษได้ถือว่าเป็นการชี้แจงพร้อมให้^๑ ปาฏิโมกข์การประชุมสงฆ์ในทุกกึ่งเดือนเพื่อพิจารณาพบทวนสิ่งที่ได้กระทำก่อนหน้า^๒ เจตนาารมณของพระวินัยเป็นเจตนาารมณของสังคมกับอยู่เบื้องหลังระหว่างพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์และพระสงฆ์กับสังคม หลักการนี้แยกย่อยสู่การบัญญัติสิกขาบท (ข้อห้าม) หลักพุทธธรรมไม่เพียงแต่เน้นคุณค่าภายใน แต่ยังมีกิจกรรมที่จัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมโดยตรงปรากฏมีหลักธรรมจำนวนมาก เช่น ศีล ๕ ทิศ ๖ กุศลกรรมบถ^๓ กัลยาณมิตร ๗ ประการ^๔ คิทธิปฏิบัติ อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ ๔ ประการ มงคล ๓๘ ประการ เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ยังสามารถใช้ได้ดีในทุกสังคมทุกสมัยทั้งในสังคมที่เรียบง่ายและสังคมสลับซับซ้อนขึ้น ความหมายของทศ ๖ และหลักศีลธรรมยังถูกอธิบายครอบคลุมมีความหมายระดับชาติ นานาชาติด้วย^๕

หลักธรรมและวินัยที่พระพุทธทรงวางไว้กับศาสนิกเป็น “หลักการ” ที่ใช้ได้กับพื้นฐานสังคมทุกสังคม ไม่ได้วาง “นโยบาย” เชิงโครงสร้างหรือ “วิธีการแก้” เพราะโครงสร้างสังคมมีความเปลี่ยนแปลงตามหลักไตรลักษณ์ วิธีการในเดียวกันย่อมไม่สอดคล้องกับสังคมบริบทต่างกัน แต่การวางหลักการคือหลักคำสอนเชิงโลกทัศน์ ผ่านการกล่อมเกลาดนเองเพื่อจะนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมและหลักการเอื้อตีความปัญหาเชิงนโยบายสอดคล้องกับบริบทสังคมหนึ่งๆได้ การกล่อมเกลาดนเองจนปัญหาด้านจิตใจลดลงหรือหายไปเพื่อเป็นหลักประกันการนำตนเข้าไปผูกพันโดยการวางตัวในระหะทางต่อบุคคล หน่วยสังคมและรัฐอย่างเหมาะสมในการเข้าไปแก้ไขปัญหโดยมิได้เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาหรือเพิ่มปัญหาใหม่ ท่านพุทธทาสเป็นตัวอย่างในการจัดความสัมพันธ์กับรัฐอย่างเหมาะสม

^๑ วินย. (ไทย) ๒/๒๒๖/๒๖๐

^๒ วินย. (ไทย) ๔/๑๔๙/๑๖๘

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗

^๔ อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๕๕

^๕ พุทธทาสภิกขุ. คู่มือปฏิบัติธรรม. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐)

และการตีความหลักคำสอนอันเป็นหลักการทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสังคมสมัยใหม่และนำเสนอเชิงนโยบาย “ธรรมนิกสังคม” เป็นพื้นฐานในการไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคมการเมืองบนพื้นฐานของคุณค่าจริยธรรม ท่านดิช นัท ฮันท์ เจริญสติในชีวิตประจำวันสู่การเคลื่อนไหวธรรมยตราและเสนอแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมโดยการตีความหลักธรรมวินัยให้เชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาของสังคมใหม่ซึ่งมุ่งเน้นแก้ไขในระดับรากฐานภายในตัวมนุษย์ ได้แก่ ความโกรธ ความเกลียด เป็นต้นและมองปัญหาเชิงระบบมากกว่าจะพิจารณาปัญหาจำเพาะตัวบุคคล แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงไม่มองแยกปัจเจกบุคคลกับโครงสร้างสังคมออกจากกัน

เพราะฉะนั้น องค์ประกอบทั้ง ๕ ข้อข้างต้นย่อลดทอนเพื่อนำไปเป็นกรอบวิเคราะห์งานภาคสนามลงเหลือ ๓ ประการ ดังนี้ ๑) การกล่อมเกลادنตนเองตน ๒) เห็นสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงและ ๓) นำตนเข้าไปผูกพันกับสังคม ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า คือ ๑) พระวิสุทธิคุณ ๒) พระปัญญาคุณ และ ๓) พระมหากรุณธิคุณ

๒ พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างกับแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

สาระหลักขององค์ประกอบของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเพื่อนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การทำงานของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

๒.๑. การกล่อมเกลادنตนเองและเปลี่ยนผ่านตนเอง พระนักปฏิบัติทางสังคมเริ่มต้นด้วยการกล่อมเกลادنตนเองอย่างจริงจัง ผลจากการปฏิบัติธรรมก่อให้เกิดเข้าใจสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน การกล่อมเกลادنตนเองของนักปฏิบัติทางสังคมเริ่มจากฐานการใช้ปัญญาโดยการใช้สติพิจารณาธรรม (สติปัญญา) มากกว่าการปฏิบัติเน้นสมาธิและศีล การปฏิบัติดำเนินไปอย่างยั่งยืนและตลอดชีวิตโดยมีเป้าหมายที่จุดสูงสุดทางพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๘ รูป จาก ๑๐ รูปมีคุณสมบัตินี้อย่างเข้มข้น พระสงฆ์ ๘ รูปผ่านการเดินธุดงค์มาก่อน เป็นพระสายวิปัสสนา ปัจจุบันเป็นพระสงฆ์สอนกรรมฐาน ใน ๘ รูป มี ๑ รูปได้สอนกรรมฐานแก่ผู้สนใจอย่างเข้มข้นเพื่อนำไปสู่การเข้าถึงจุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา ส่วนอีก ๒ รูปที่เหลือแม้จะไม่ใช่พระวิปัสสนาจารย์ แต่มีประสบการณ์การปฏิบัติวิปัสสนาและเป็นพระสงฆ์อบรมจริยธรรมแก่คนทั่วไปและเยาวชนด้วย คุณสมบัติในการกล่อมตนเองให้บริสุทธิ์จึงเป็นคุณสมบัติที่พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างมีความสมบูรณ์

๒.๒. จากคุณสมบัติข้อแรก การกล่อมเกลادنตนเองทำให้ศีล สมาธิและปัญญามีความสมบูรณ์เกิดทัศนคติการมองเห็นสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงซึ่งกันกับหลักอภิปัจจยตา ผลของการกล่อมเกลาพระนักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมรับรู้สรรพสิ่งประกอบด้วยคุณสมบัติบางประการร่วมกัน คือ คุณสมบัติตามกฎไตรลักษณ์ ในฐานะที่นักพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมขัดเกลادنตนเองจนปัญหาได้น้อยลงและเข้าใจสรรพสิ่งอื่นเผชิญกับปัญหาเช่นเดียวกับตนก่อนที่จะกล่อมเกลادنตนเอง จึงเข้าใจสภาพปัญหาและเสนอทางออกแก่สังคม

พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างที่เกิดทัศนคติดังกล่าวชัดเจน ได้แก่ พระสงฆ์ที่รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งเห็นว่าตนเคยป่วยโรคมะเร็งมาก่อน เกิดทุกขเวทนา เมื่อตนหายจากโรครักก็มีความเข้าใจทุกขเวทนาของผู้ป่วยโรคมะเร็งเช่นเดียวกับที่ตนเองเคยประสบมาก่อน เกิดแรงผลักดันภายในจนก่อตั้งศูนย์รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งในวัดเพื่อรักษาทั้งร่างกายและจิตใจผู้ป่วยนั้น พระสงฆ์ที่สงเคราะห์ชาวบ้านเพราะ

เห็นความยากจนของชาวบ้านที่ตนเองอาศัยอยู่ ความยากจนเป็นแรงผลักดันให้คนย้ายถิ่นออกจากชุมชน และก่อให้เกิดปัญหาทางจริยธรรมตามมา ตนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ปัญหาของคนในชุมชน ส่งผลต่อพระสงฆ์ที่อยู่ในชุมชนนั้นด้วยเช่นกัน จึงได้ออกแบบการสังเคราะห์ชาวบ้านขึ้น ปัญหาดังกล่าวได้ถูกแก้ไข ส่วนพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่อบรมจริยธรรมส่วนใหญ่ได้ดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นธรรมชาติ กล่าวคือ กิจกรรมการพัฒนาจริยธรรมคนในชุมชนและเยาวชนมาจากการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ผลของการปฏิบัติธรรมที่ตนเองได้รับจึงส่งต่อผลนี้ด้วยการอบรมจริยธรรมและสอนวิปัสณาตามแนวทางที่ตนเคยได้ปฏิบัติมาก่อน กล่าวได้ว่าการกล่อมตนเองก่อให้เกิดญาณทัศนะการจัดความสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างมีความเชื่อมโยงในเชิงบวก และนำไปสู่กิจกรรมการทำงานเพื่อชุมชนต่อมา

๒.๓. และนำตนเข้าไปผูกพันกับสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจะดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวทุกมิติ ทั้งมิติการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ด้วยการจัดวางตนเองสัมพันธ์กับสังคมในวงกว้าง ทั้งในระดับหน่วยต่างๆของชุมชน ไปสู่หน่วยสังคมระดับชาติและนานาชาติอย่างเหมาะสมแล้วเสนอทางออกใหม่ๆสอดคล้องกับสภาพปัญหาจริงและบริบทสังคมท้องถิ่น บริบทโลกในเชิงหลักการสากลอย่างตรงไปตรงมาบนพื้นฐานหลักคำสอนพระพุทธศาสนาและประสบการณ์ทางศาสนา (religious experience) ของตน เกิดทัศนะเห็นความเชื่อมโยงตนเองกับผู้อื่นมีคุณลักษณะบางประการคล้ายกัน คือหลักสามัญลักษณ์หรือหลักไตรลักษณ์

ตามหลักการพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมพระสงฆ์นำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหามิติดังกล่าวที่คิดว่าเป็นปัญหา พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างที่ทำงานเพื่อสังคมมีกิจกรรมการทำงานความแตกต่างจากแนวคิดในคุณสมบัติข้อที่ ๓ อยู่บ้าง กล่าวคือ พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างทำงานในระดับจุลภาค เน้นบางมิติ มิติที่เน้นคือมิติทางด้านจิตใจและสังคมสงเคราะห์ที่สัมพันธ์กับบริบทชุมชน วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติและขอบเขตการการเสนอแนวทางแก้ปัญหามิติดังกล่าวมากกว่าหลักการในการเข้าไปเน้นทุกมิติ

สรุป พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างปฏิบัติภารกิจทางสังคมในกรอบความหมายพระพุทธศาสนาสังคมเป็นตัวชี้วัดพบว่าการปฏิบัติภารกิจทางสังคมเชิงปริมาณทั้งสามมีข้อมีความสมบูรณ์ แตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อยในข้อที่สาม คือ มิติในการเข้าไปเกี่ยวข้อง พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างดำเนินชีวิตในชุมชนขนาดเล็ก มองเห็นปัญหาของสังคมบางประเด็นที่ตนเองประสบอยู่ จึงเน้นการทำงานด้านจิตใจ กิจกรรมการทำงานเพื่อสังคมขยายออกสู่ระดับนานาชาติ เช่น การปฏิบัติธรรมที่เข้มข้นและการรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง อย่างไรก็ตาม ท่านเน้นมิติด้านจิตใจเป็นหลักและเห็นผลสัมฤทธิ์ในการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมได้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบของงานศึกษานี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ๓ ประการ ดังนี้

๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาภาคสนามพบว่า การทำงานของพระสงฆ์เพื่อสังคมทั้ง ๑๐ รูป โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ทำงานสังคมสงเคราะห์อาสาสมัคร สงเคราะห์ในการรักษาผู้ป่วยติดเตียงและสงเคราะห์ใน

รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง พระสงฆ์กลุ่มดังกล่าวทำงานด้วยตนเองอิสระจากคณะสงฆ์ กล่าวคือ ทำงานด้วยการอุทิศตนและด้วยศักยภาพของตนเอง มิได้เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์ที่จะได้รับการสนับสนุนกิจกรรมและการรับรู้แต่อย่างใด อาจจะแตกต่างบ้างกับงานพัฒนาจิตใจ ค่อนข้างจะทำงานเชื่อมสัมพันธ์เป็นเครือข่ายในระดับหนึ่ง ค่อนข้างจะได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์ในระดับหนึ่ง งานพัฒนาจิตใจจึงค่อนข้างจะได้รับการสนับสนุน ส่วนงานพัฒนาจิตใจ ควบคู่กับงานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่ผู้ดำเนินการสงเคราะห์ออกแบบเอง จึงเป็นงานใหม่ แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์จะครอบคลุมกิจกรรมการทำงานช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์ แต่คณะสงฆ์มิได้รับเอางานใหม่ๆ เหล่านี้มาเป็นส่วนหนึ่งของงานคณะสงฆ์ คณะสงฆ์สนับสนุนงานใหม่ๆ นี้ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการออกแบบสร้างงานช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์มากขึ้นได้

๒ ข้อเสนอแนะของกิจกรรม

งานช่วยเหลือสังคมโดยเฉพาะการสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต่างคนต่างทำ แม้พระสงฆ์ที่ทำงานคล้ายคลึงกันก็ได้สร้างเครือข่ายเกิดขึ้น นอกจากนี้ งาน มีงานช่วยเหลือสังคมของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป มีเพียง ๔ แห่งเท่านั้นที่มีการเผยแพร่ผลงานของตนผ่านเว็บไซต์หรือสื่ออื่นๆ เพราะฉะนั้นน่าจะมีการเผยแพร่กิจกรรมและคำสอนผ่านเว็บไซต์ให้ทุกคนเข้าถึง ซึ่งพระสงฆ์ที่อุทิศตนเองในการทำงานเพื่อสังคมแม้ว่าท่านจะไม่ต้องการจะเปิดเผยตนเอง แต่การจะเผยแพร่ให้สังคมทราบอาจจะนำมาซึ่งการได้รับการสนับสนุนทุนดำเนินการ และผู้มีปัญหาที่ต้องการจะแก้ไข โดยเฉพาะคนที่ยู่ไม่ห่างไกลจากแหล่งปฏิบัติธรรมจะได้เข้ามาปฏิบัติธรรมที่ใกล้บ้านได้

๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป โดยแบ่งเป็น ๒ หัวข้อ ดังนี้

๓.๑ ข้อเสนอแนะในเชิงปรากฏการณ์จากข้อมูลที่ได้ค้นพบจากการศึกษา งานวิจัยครั้งต่อไปอาจจะศึกษา งานศึกษาพระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมค่อนข้างจะครอบคลุมในทุกกลุ่มตัวอย่าง และประเภทของกิจกรรม อย่างไรก็ตาม ประเด็นน่าศึกษาต่อไปจากงานชิ้นนี้ คือ แรงจูงใจของพระสงฆ์ที่เข้าช่วยเหลือสังคม เพราะพระสงฆ์หลายรูปทำงานประเภทเดียวกันอาจจะมีแรงจูงใจต่างกัน เปรียบเทียบการทำงานของพระสงฆ์ที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์กับพระสงฆ์ที่จบการศึกษาแผนเดิม (นักธรรม บาลี) และพระสงฆ์ที่มีได้จบการศึกษาทางธรรมชั้นสูงนัก

๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงแนวคิด งานศึกษาพระสงฆ์ชิ้นนี้ใช้แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นกรอบในการศึกษา งานศึกษาต่อไปอาจจะใช้แนวคิด “ปฏิบัติการทางสังคม” (Buddhist activism) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในการศึกษากลุ่มตัวอย่างกลุ่มเดียวกันหรือกลุ่มที่คล้ายคลึงกันนี้ หรืออาจจะใช้แนวคิดอื่นในการศึกษาซึ่งผลของการศึกษาอาจจะแตกต่างกัน

บรรณานุกรม

๑ หนังสือ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พุทธทาสภิกขุ. **ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอษฐ์**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ,

๒๕๒๑.

_____ . **สันติภาพของโลก**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑.

_____ . **อาปานสติ**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๓.

_____ . **อิทัปปัจจยตา**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๔.

_____ . **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๔.

_____ . **คู่มือปฏิบัติธรรม**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.

_____ . **ฆราวาสธรรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **เยาวชนกับศีลธรรม**. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **แก่นพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **มนุษย์กับศีลธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **ศีลธรรมกับการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **พุทธศาสนากับสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **ปัญหาของมนุษย์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

_____ . **เศรษฐศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก. **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๕๖.

มานพ นักการเขียน. **พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๕

หิมพรรณ รักแตงาม. **การวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์**.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

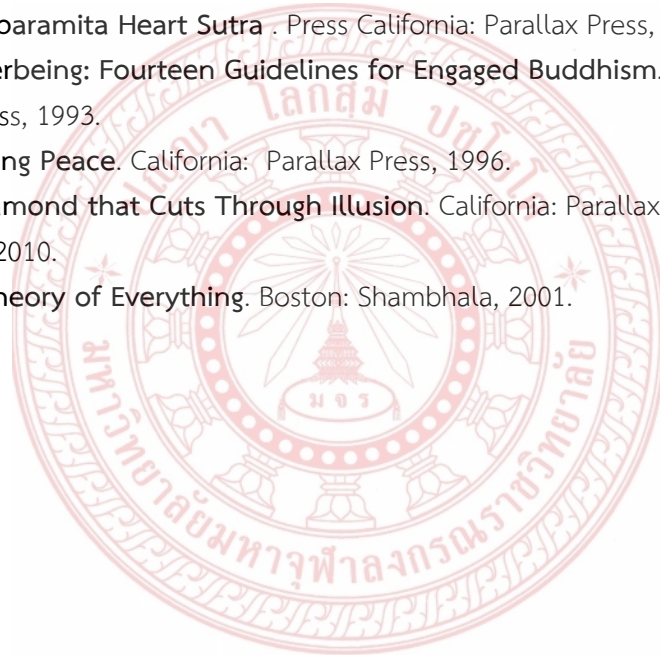
๒. ภาษาอังกฤษ

Brockett, R.G. and R. Hiemstra. **Self-Directed in Adult Learning**. New York :

Chapman and Hall, 1991.

Capra, F. **The Web of Life**. New York: Anchor Book, 1996.

- Queen, Christopher S, & King, Sallie B., **Engaged Buddhism; Buddhist Liberation Movements in Asia**. New York: New York Press, 1996.
- Suluk Sivaraksa. **A Socially Engaged Buddhism**. Bangkok: Thai Inter Commission for Development, 1988.
- Tambiah. **Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand**. London: Cambridge University Press, 1970.
- _____. **World Conqueror and Renouncer: a Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background**. Cambridge: Cambridge University, 1976.
- Thich Nhat Hanh. **The Heart of Understanding: Commentaries on the Prajnaparamita Heart Sutra**. Press California: Parallax Press, 1988.
- _____. **Interbeing: Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism**. Parallax Press, 1993.
- _____. **Being Peace**. California: Parallax Press, 1996.
- _____. **Diamond that Cuts Through Illusion**. California: Parallax Press, 2010.
- Wilber, K. **A Theory of Everything**. Boston: Shambhala, 2001.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยนำไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ แบ่งออกได้ ๓ กิจกรรมหลัก ดังนี้

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

เนื้อหาของงานวิจัยทั้งทฤษฎีและผลที่ค้นพบจากการศึกษาเป็นเนื้อหาที่โยงกับเนื้อหา รายวิชาดังนี้ วิชาพระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ รายวิชาแนวคิดการสงเคราะห์เชิงพุทธ ซึ่ง ขอบเขตเนื้อหาสองรายวิชาบางส่วนว่าด้วยเรื่อง “แนวคิดสังคมสงเคราะห์และการสงเคราะห์ของ พระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน” ผลของงานวิจัยสามารถนำมาบูรณาการได้ รายวิชาพระพุทธศาสนากับ สังคม แนวคิดในบทที่สองของงานวิจัยสามารถบูรณาการกับหลักพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ได้เช่นกัน นอกจากนี้ผู้สอนยังสามารถชี้ให้เห็นแนวคิดสังคมสงเคราะห์ในเชิงทฤษฎีกับผลค้นพบการวิจัย การสงเคราะห์ของพระสงฆ์จริง ทำให้เนื้อหาการเรียนการสอนลงลึกมากขึ้น

นำไปใช้บูรณาการกับกิจกรรมเสริมหลักสูตร วิทยาลัยสงฆ์นครพนมจัดกิจกรรมเสริม หลักสูตรทุกวันศุกร์ กิจกรรมเสริมหลักสูตรเป็นกิจกรรมที่ทุกสาขาวิชาผลัดกันจัดกิจกรรมในรูปแบบ ปาฐกถา การเชิญบุคคลภายนอกมาถวายเป็นวิทยากรถวายความรู้แก่พระสงฆ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนาสามารถ นิมนต์กลุ่มตัวอย่างที่ทำงานเพื่อสังคมมาเป็นวิทยากรถวายความรู้แก่นิสิตเกี่ยวกับประสบการณ์การ สงเคราะห์ได้ นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ได้สงเคราะห์ชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของพระนิสิตใน การศึกษาดูงานด้วย

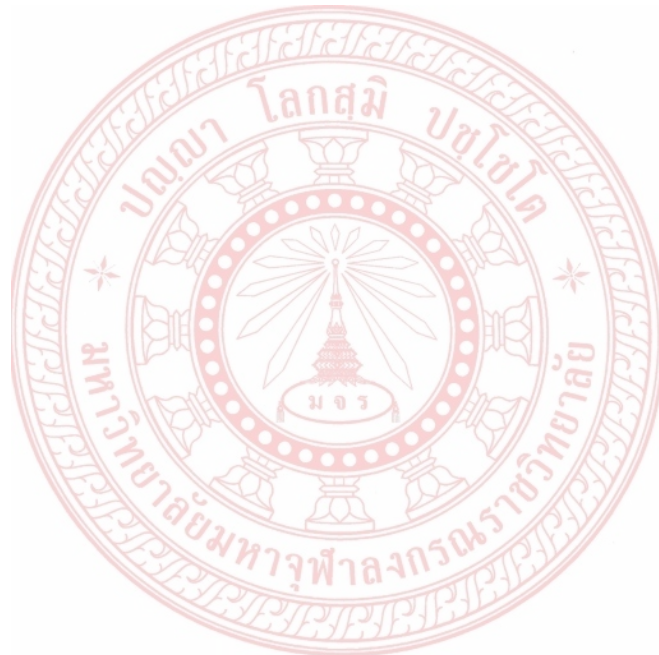
กิจกรรมของพระนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ ตามหลักสูตรมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย นิสิตที่ศึกษาจบหลักสูตรปริญญาตรีภาคทฤษฎีครบ ๔ จะปฏิบัติศาสนกิจอีก ๑ ปี ก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตจะมีการนิเทศ ซึ่งทางสถาบันคือ วิทยาลัยสงฆ์นครพนมจะเชิญ วิทยากรที่มีประสบการณ์ในการสงเคราะห์มาถวายเป็นวิทยากรถวายความรู้แก่พระนิสิต พระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์จะเป็น พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานเพื่อสังคมเพราะจะได้ให้คำแนะนำแนวทางการปฏิบัติศาสนกิจ และมีพลังในการสร้างแรงบันดาลใจให้พระนิสิตนำแบบอย่างมาประยุกต์ใช้กับงานปฏิบัติศาสนกิจของ ตน ผลของงานวิจัยที่แสดงลักษณะและประเภทของงานของพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมจะสามารถ กำหนดขอบข่ายเนื้อหาที่ผู้จัดจะกำหนดเป็นประเด็นให้วิทยากรนำเสนอได้ตรงกับงานของท่านที่ได้ทำ มาแล้ว

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนา

งานวิจัยได้ถูกเสนอแก่เจ้าคณะอำเภอธาตุพนม รองเจ้าคณะจังหวัดมุกดาหาร ซึ่ง ผู้เกี่ยวข้องสามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบายในส่วนงานที่เกี่ยวข้องได้

๓. กิจกรรมทางวิชาการ

ผลการค้นพบจากงานวิจัยเป็นองค์ความรู้ใหม่ จากแนวคิดที่ก่อตัวในบริบทของสังคมที่ต่างนำมาใช้กับพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมในอีกบริบทหนึ่งทำให้เข้าใจ ความสอดคล้องหรือคู่ขนานระหว่างแนวคิดและตัวบุคคลที่ทำงานเพื่อสังคม และแสดงให้เห็นพลวัตรของแนวคิด งานวิจัยได้ถูกนำเสนออภิปรายในงานสัมมนาของวิทยาลัยสงฆ์นครพนมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (KM) ในกลุ่มย่อยในการประชุมทางวิชาการของวิทยาลัย และบทความงานวิจัยถูกคัดเลือกตีพิมพ์เพื่อประกันคุณภาพการศึกษาของวิทยาลัยด้วย

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม
ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	วัตถุประสงค์ ที่บรรลุ	สิ่งที่ได้ทราบ
๑. สํารวจ ความ เป็นไปได้ของประเด็น หัวข้องานวิจัย	สามารถกำหนดประเด็น หัวข้องานงานวิจัยที่มีช่องว่าง ขององค์ความรู้ ที่ยังไม่มีใคร ทำมาก่อนและตั้งโจทย์การ วิจัยได้	ข้อที่ ๑,๒,๓	ทำให้เห็นโจทย์การวิจัย ข้อมูลภาคทฤษฎี สามารถนำมาใช้ศึกษา ภาคสนามได้และข้อมูล ภาคสนามจะ สะท้อนแนวคิดได้เช่นกัน
๒. ศึกษาเอกสารชั้น ปฐมภูมิ แนวคิด ทฤษฎี สํารวจ แหล่งข้อมูลภาคสนาม เบื้องต้น	ได้เข้าใจแนวคิด ทฤษฎี พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม และแนวคิดการนำตนที่จะใช้ เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ข้อมูลภาคสนามได้ชัดเจน และเป็นระบบมากขึ้น และได้ เห็นแนวทางในการเลือก ข้อมูลภาคสนามหลากหลาย นั้นสู่เฉพาะชี้ชัดแหล่งข้อมูล ภาคสนามที่อยู่ในกรอบ แนวคิดทฤษฎีที่จะวิเคราะห์ได้	ข้อที่ ๑,๒	ทำให้เห็นแนวคิด ทฤษฎีการนำตนทาง จิตวิทยาและแนวคิด พระพุทธศาสนาเพื่อ สังคมซึ่งมีความหมาย กว้างและถูกนำไป ตีความและใช้ หลากหลายสาขาวิชา การวิเคราะห์แนวคิดที่ ค่อนข้างจะหยุดนิ่งให้มี ความเป็นพลวัต มี ลักษณะเฉพาะสำหรับ บริบทสังคมไทย ทำให้ เข้าใจแนวคิดได้คมชัด มากขึ้น
๓. ตรวจสอบข้อมูล โดยผู้ทรงวุฒิ	ทางสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยจัดให้มีการ ประชุมผู้ทรงวุฒิตรวจ ตรวจ ความคืบหน้างานวิจัย ๓ บท แรก	ข้อที่ ๑,๒,๓	ทำให้เข้าใจแนว ทางการวิจัย ประเด็น แนวทางการวิจัย ชัดเจน มีความ สอดคล้องของวิธีวิทยา กับโจทย์การวิจัย

๔. สํารวจข้อมูลและเก็บข้อมูลภาคสนาม	น้ดสัสมภาษณั สัสมภาษณักลุ่มตัวอย่าง ๑๐ รูป	ข้อที่ ๑,๒,๓	ได้ข้อมูลที่ได้จากการสัสมภาษณั ประเด็นบริบทที่ก่อให้พระสงฆ์มีแรงจูงใจในการทํางานเพื่อสังคัม ระดับแรงจูงใจ ลักษณะ/ประเภทของงานที่กลุ่มตัวอย่างได้ดําเนินการปัญหา แนวทางแก้ไขปัญหา บประมาณ ผลสะท้อนภายในตนเอง (การกล่อมเกลาคตนเอง) และผลสะท้อนของชุมชน/สังคัมจากการทํางานของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง
๕. ตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม	ข้อมูลภาคที่ผู้วิจัยได้เป็นรวบรวมนเป็นข้อมูลดิบ ซึ่งมาเรียงเรียง โดยใช้กรอบแนวคิดเป็นฐาน อิงกับวัตถุประสงค์การวิจัย	ข้อที่ ๑,๒,๓	ได้ข้อมูลทั้งสองส่วนคือข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ส่วนของข้อมูลภาคสนามได้ถูกตรวจสอบโดยกรอบแนวคิด ทฤษฎี อิงกับวัตถุประสงค์การวิจัย เลือกสรรเฉพาะข้อมูลที่อยู่ในกรอบแนวคิดและอิงกับวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องก็จะถูกตัดออก
๖. วิเคราะห์ข้อมูล	ข้อมูลภาคเอกสาร คือแนวคิดการนําดนและแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคัม ข้อมูลภาคสนาม คือ กลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์	ข้อที่ ๑,๒,๓	ได้ข้อมูลภาคสนามที่เป็นข้อมูลจริงและได้เข้าใจบริบทสภาพแวดล้อมทายกายภาพ (ภูมิศาสตร์) สภาพแวดล้อมชุมชน

			ซึ่งเป็นส่วนของข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์เลือกข้อมูลที่ใช้ประโยชน์ ข้อมูลที่ไม่ตอบวัตถุประสงค์ก็จะถูกคัดออก ข้อมูลส่วนใดที่ยังบกพร่อง ข้อมูลภาคเอกสารยังบกพร่องจะได้รับการวิเคราะห์เพิ่มเติม ส่วนข้อมูลภาคสนามที่ยังบกพร่องจะได้รับการเก็บเพิ่มเติมอีกรอบกับกลุ่มตัวอย่างบางรูปเมื่อข้อมูลทั้งสองส่วนเชื่อมโยง สมบูรณ์แล้วรวบรวมฉบับสมบูรณ์ให้ผู้ทรงวุฒิตรวจสอบ
๗. ตรวจสอบผลการศึกษาโดยผู้ทรงวุฒิ	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประชุมผู้ทรงวุฒิ ตรวจสอบงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	ข้อที่ ๑,๒,๓	ได้ทราบความสัมพันธ์ ข้อมูลทั้งเล่มอย่างเป็นระบบ และทราบรูปแบบการวิจัยตามแบบของมหาวิทยาลัย
๘. จัดทำรายงานรูปเล่มฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	ข้อที่ ๑,๒,๓	ได้องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากงานวิจัย นำมาใช้บูรณาการกับการเรียนการสอน กับกิจกรรมและการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตตลอดจนสังคมเข้าใจการทำงาน ของพระสงฆ์ในแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามบริบทของสังคมไทยต่อไป

ภาคผนวก ง

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์พระสงฆ์แบ่งออกเป็น ๒ ตอนหลัก ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคล

๑. ระยะเวลาที่อุปสมบท
๒. ระดับการศึกษา?
 - ๒.๑ ระดับการศึกษาปริยัติธรรม(แผนกธรรม)
 - ๒.๒ ระดับการศึกษาปริยัติธรรม(แผนกบาลี)
 - ๒.๓ ระดับการศึกษาพระปริยัติ(แผนกสามัญ)
๓. อายุ
๔. พรรษา
๕. ระยะเวลาที่ทำกิจกรรมแก้ไขปัญหามุมชน
๖. ลักษณะกิจกรรมเน้นการแก้ไขปัญหาด้านจิตใจและ/หรือเน้นสังคมสงเคราะห์

ตอนที่ ๒ ข้อมูลความเห็นของพระสงฆ์ที่นำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชน แบ่งย่อยออกเป็น ๓ ตอน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ ๒.๑ ชุดคำถามต่อรูปแบบของการผูกพัน (ตอบโจทก์ข้อที่ ๑)

๑. ท่านเคยคิดมาก่อนหรือเปล่านั้นจะมาทำงานนี้ ท่านคิดจะทำงานตั้งแต่เมื่อไหร่
๒. อะไรเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ท่านต้องทำงานนี้ ท่านทำเอง หรือคนอื่นชักชวนหรือได้เห็นงานพระรูปอื่นที่ได้ทำมาก่อนหรือแรงจูงใจอื่นหรือผู้รับบริการเรียกร้องให้ทำ
๓. จากที่ท่านคิดจะทำจนได้ลงมือทำใช้เวลานานไหม เพราะอะไรถึงใช้เวลาระดับนั้น
๔. อะไรเป็นปัจจัยที่ทำงานให้ทำงานต่อจนถึงวันนี้
๕. เมื่อเริ่มทำงานระยะแรกท่านรู้สึกอย่างไร จนถึงบัดนี้ความมุ่งมั่นมากขึ้นหรือน้อยลง
๖. ปัญหาอุปสรรคมีผลต่อการมุ่งมั่นทำงานมากไหม อย่างไร

ตอนที่ ๒.๒ ชุดคำถามต่อลักษณะของการผูกพัน (ตอบโจทก์ข้อที่ ๒)

๗. เมื่อท่านลงมือทำงานเริ่มงานอย่างไร ปรีกษาใครหรือไม่ ท่านสร้างงานเองหรือประยุกต์จากงานท่านอื่น
๘. เมื่อทำงานแล้วได้รับตอบรับบริการอย่างไรบ้างแตกต่างจากก่อนหน้าที่ท่านจะลงมือทำงานหรือไม่
๙. ท่าทีของผู้รับบริการส่งผลต่อกำลังใจในการทำงานของท่านอย่างไร
๑๐. งานของท่านเริ่มในช่วงใด เวลาใด ทำในช่วงไหน เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น
๑๑. วิธีการทำงานของท่านได้ผลใหม่ในระยะแรก ปัจจุบันยังได้ผลใหม่ ท่านได้ปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานหรือไม่ เพราะอะไร
๑๒. ท่านใช้เวลาช่วงไหนคิดและติดตามงาน
๑๓. งานของท่านทำคนเดียวหรือไม่ มีคนช่วยหรือไม่ หากมีคนช่วยท่านมอบหมายอย่างไร และมีกระบวนการ การแบ่งงานอย่างไร ท่านมอบหมายงานทั้งหมดหรือหรือบางส่วนในงาน
๑๔. ตามลักษณะงานของท่าน ผู้บริการมีส่วนช่วยเหลืองานของท่านหรือไม่อย่างไร

ตอนที่ ๒.๓ ชุดคำถามต่อรูปแบบและลักษณะของการผูกพันในการแก้ไขปัญหาสังคม (ตอบโจทก์ข้อที่ ๓)

๑๕. ในชุมชนท่านมีปัญหาด้านจริยธรรมหรือปัญหาอื่นหรือไม่ เพราะอะไรท่านถึงคิดว่ามันเป็นปัญหา และสิ่งที่ท่านได้ทำกิจกรรมท่านคิดว่าตรงกับ การแก้ไขปัญหาหรือไม่ เพราะอะไร
๑๖. งานที่ท่านทำได้แก้ปัญหอย่างไร ปัญหานั้นได้ถูกแก้ อย่างค่อยเป็นค่อยไปหรือถูกแก้ อย่างทันที
๑๗. ปัญหาสังคมของท่านมีอะไรบ้าง การแก้ปัญหาของท่านเน้นแก้ปัญหาด้านใด และการเน้นการแก้ปัญหานี้ได้มีการโยนไปสู่การแก้ปัญหาคืออื่นหรือไม่
๑๘. ท่านมีวิธีการติดตาม ประเมินผลหรือไม่อย่างไร เพราะอะไรถึงเป็นอย่างนั้น หากมีการประเมินมีกระบวนการติดตามอย่างไร ผลของการประเมินแบบใดแบบหนึ่ง(หากมี)ใช้หลักการใด
๑๙. การแก้ปัญหาของท่านเป็นการแก้รายบุคคลหรือแก้เป็นกลุ่ม
๒๐. การเข้าไปกับชุมชนทำให้เกิดกระบวนการกลุ่มของการรวมตัวอย่างไร การรวมตัวของกลุ่มมีผลต่อการเรียนรู้และแก้ปัญหาคือสังคมหรือไม่ อย่างไร
๒๑. การเข้าไปผูกพันเป็นการแก้ปัญหาคือสังคมอย่างหนึ่งหรือไม่ อย่างไร
๒๒. ท่าทีของผู้รับบริการมีต่อท่านหลังจากท่านได้อุทิศตนทำงานแล้วมีลักษณะอย่างไร ท่าทีนี้มีผลต่อการแก้ปัญหาคือหรือไม่ อย่างไร

ภาคผนวก จ-๑

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล ดร. บูรกรณ์ บริบูรณ์

ประวัติการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๓๕
พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาอังกฤษ)
มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา ๒๕๓๙
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาศาสนาเปรียบเทียบ)
มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา ๒๕๕๓
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาประชากรศึกษา)

สถานที่ปฏิบัติงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๔๘๑๑๐
E-mail: boorakorn@yahoo.com; boorakorn@gmail.com

ผลงานวิชาการ (งานวิจัย)

แหล่งที่มาจารึกวัดสุทัศน์และความหมายทางสังคม ๒๕๕๔ (หัวหน้า
โครงการวิจัย)

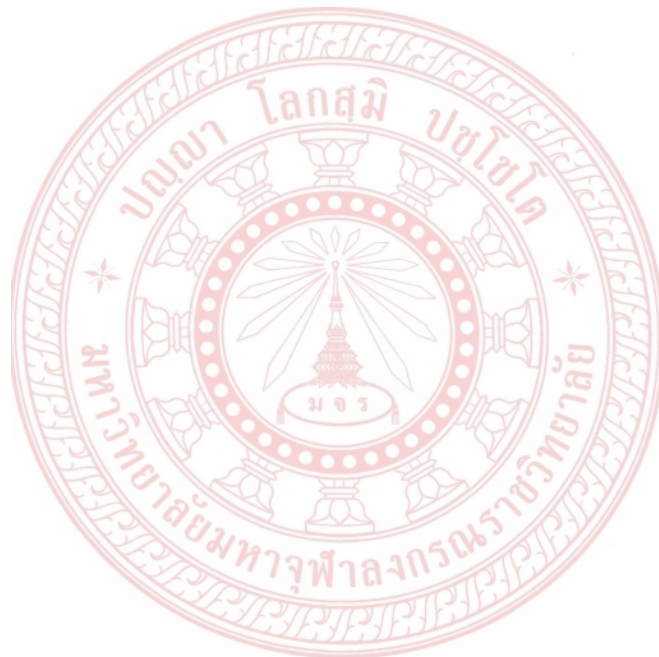
รูปแบบและลักษณะการปรองดองตามหลักพุทธธรรมและนักวิชาการทาง
พระพุทธศาสนา ๒๕๕๕ ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ราชภัฏพระนคร (ผู้ร่วมวิจัย)

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล นายวิบูลย์ แมนสถิตย์

การศึกษา ป.ก.ศ. สูง วิทยาลัยครูมหาสารคาม
กศ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
ค.ม. (การบริหารการศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานที่ปฏิบัติงาน รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากลนคร เขต ๒
หน้าที่พิเศษ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสงฆ์นครพนม

ภาคผนวก จ-๒

รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย

“รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม”

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- ๑ เพื่อศึกษารูปแบบการนำตนเองของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชน
- ๒ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชน
- ๓ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของพระสงฆ์ที่เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหาสังคมนั้น

ขอบเขตในการศึกษา

- ๑ ขอบเขตในเชิงพื้นที่ งานวิจัยนี้เลือกจำเพาะเจาะจง (Purposive sampling) คือพื้นที่ที่มีกิจกรรมพระสงฆ์นำตนเองเข้าไปผูกพันกับการแก้ไขปัญหาสังคมในขอบเขต ๓ จังหวัด คือ จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหารและจังหวัดสกลนคร
- ๒ ขอบเขตหน่วยในการศึกษา หน่วยศึกษาคือ เจ้าอาวาสที่นำตนเองเข้าไปผูกพันกับการแก้ไขปัญหาสังคม ๓ จังหวัดข้างต้น
- ๓ ขอบเขตเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยศึกษากิจกรรมที่เจ้าอาวาสกลุ่มตัวอย่างได้ดำเนินการในขอบเขตประเด็น “รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพัน” กับสังคมและแก้ไขปัญหาสังคมนั้น
- ๔ ขอบเขตเชิงทฤษฎี ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี ๒ แนวคิดหลักเป็นกรอบการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย คือ แนวคิดการนำตน ซึ่งเป็นแนวทางจิตวิทยาการศึกษา และแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ซึ่งเป็นแนวทางพระพุทธศาสนา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น การเผยแพร่ในวารสาร จดลธิธิบัตร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำ

ผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ หรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ (Outcomes)

- ๑ สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะวิทยาลัยสงฆ์นครพนมได้นำผลงานวิจัยไปบูรณาการกับกิจกรรมเรียนการสอน กิจกรรมการบริการวิชาการแก่สังคม (พันธกิจการบริการวิชาการแก่สังคม) กิจกรรมการออกปฏิบัติศาสนกิจของพระนิติน
- ๒ องค์การคณะสงฆ์ในพื้นที่ได้นำผลงานวิจัยเผยแพร่ แนะนำงานของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ก่อให้เกิดแรงจูงใจแก่พระสงฆ์ในพื้นที่

แนวทางการนำไปใช้ประโยชน์

ในระดับนโยบาย

คณะสงฆ์ในพื้นที่ที่เป็นผู้นำคณะสงฆ์นอกจากท่านจะทำงานเพื่อสังคมเป็นแบบอย่าง คณะสงฆ์ยังสามารถกำหนดแนวทางนโยบาย สนับสนุนภารกิจของกิจกรรมของพระสงฆ์สังกัดในพื้นที่ได้

รัฐและหน่วยงานของรัฐ ที่สนับสนุนกิจกรรมการทำงานเพื่อสังคมได้เข้าใจรูปแบบและลักษณะการทำงาน ตลอดจนอุปสรรค ปัญหาที่พระสงฆ์ได้ทำงานเพื่อสังคม การสนับสนุนด้านงบประมาณจะสอดคล้องกับภารกิจและกลุ่มพระสงฆ์ได้กระทำงานจริง หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่สามารถเข้าไปเชื่อมโยงกิจกรรมของคณะสงฆ์ในลักษณะเชิงบูรณาการการทำงานเพื่อชุมชนได้

ในระดับปฏิบัติการ

พระสงฆ์ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างเครือข่าย ตลอดจนได้ศึกษามลสัมฤทธิ์จากงานพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อสังคมโดยการเข้าไปสานต่อได้

สังคมที่จะสนับสนุนงบประมาณการทำงานของพระสงฆ์ได้สนับสนุนพระสงฆ์ได้สนับสนุนได้ตรงกับกิจกรรมของพระสงฆ์ได้ทำงานเพื่อสังคม

แนวทาง การทำงานของพระสงฆ์ได้นำมาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสถาบันการศึกษาของสงฆ์ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติจริง

ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

หรือผลการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ (Outputs)

๖ เดือนที่ ๑

ได้ทราบแนวคิดพระพุทธรศาสนาเพื่อสังคมในระดับเชิงทฤษฎีในภาพกว้างและย่อยทฤษฎีโยงกับกิจกรรมของพระสงฆ์ทำงานเพื่อสังคมจริง ทำให้เข้าใจเชิงทฤษฎีว่ามีความเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงตามบริบทของแต่ละสังคม

ได้ทราบถึงการทำงานของพระสงฆ์แต่ละพื้นที่ที่มีแรงจูงใจ ปัญหา อุปสรรค แนวทางการแก้ปัญหา วิธีการการทำงานเพื่อสังคมที่เหมือนและแตกต่างกันอันมาจากปัจจัยภายในของพระสงฆ์ เช่น ประสบการณ์ การมองปัญหาแตกต่างกันทำให้รูปแบบและลักษณะการทำงานของพระสงฆ์มีส่วนที่เหมือนและแตกต่างกัน การเข้าใจประเด็นย่อยของแต่ละบริบทก่อให้เกิดการตีความทฤษฎีสอดคล้องกับความจริงและมีพลังในการเชื่อมต่อกับข้อมูลจริงได้

การวิเคราะห์แนวคิดกับข้อมูลภาคสนามนำมาสู่การวิเคราะห์รายงานวิจัยที่สมบูรณ์ได้

๖ เดือนที่ ๒

ได้ทราบผลของการศึกษาข้อมูลภาคสนามจะสะท้อนทฤษฎี (induction) ทฤษฎีอาจจะมิได้นำมาใช้วิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามทั้งหมด ภาคสนามจะเป็นตัวให้ทฤษฎีมีชีวิตและมีขอบเขตแคบลงและมีข้อจำกัดแต่มีความชัดเจนยิ่งขึ้น มีพลังในการอธิบายข้อมูลภาคสนามได้

ทำเอกสาร สรุปรงานวิจัย
รายงานฉบับสมบูรณ์
บทความวิจัย

แผนงานของโครงการ

คำถามวิจัย	วิธีวิทยา	กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ระยะเวลา
รูปแบบการนำตนของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชนมีรูปแบบ หมายถึง แรงจูงใจ อะไรเป็นสาเหตุที่ต้องเข้าไป แกะ ชักชวนคนอื่น หรือ ไม่ มีการวางแผนอย่างไร ดำเนินขั้นตอนแก้ไขอย่างไร	ศึกษาคู่มือของกลุ่มตัวอย่างที่พระสงฆ์ได้ดำเนินงาน บางท่านจะมีการรวบรวมผลไว้ ศึกษาจากงานของท่านอื่นที่ศึกษาไว้ นำข้อมูลมาประมวลเป็นข้อสังเกตและสัมภาษณ์	เก็บข้อมูลเชิงทฤษฎี สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (ชุมชนที่ใกล้ชิด)	ได้ทราบถึงแรงจูงใจ ระดับการวางแผนดำเนินกิจกรรมของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง การนำตนเข้าไปผูกพันและขั้นตอนการแก้ไขปัญหา	๖ เดือนที่ ๑
ลักษณะการผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชน หมายถึง องค์ประกอบย่อยของรูปแบบ ท่านเข้าไปผูกพันในช่วงใด ระดับแรงจูงใจอย่างไร	สัมภาษณ์และสังเกต	สัมภาษณ์พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง	ได้ทราบองค์ประกอบย่อยของรูปแบบ ท่านเข้าไปผูกพันและเข้าใจความเข้มข้นของระดับแรงจูงใจในการทำงานของแต่ละท่าน	๖ เดือนที่ ๑
รูปแบบของพระสงฆ์ที่เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหา สังคมนั้นมีลักษณะอย่างไร	สัมภาษณ์และนำผลข้อมูลทั้งภาคสนามมาวิเคราะห์ ภาคใต้กรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมนั้น	สัมภาษณ์สังเคราะห์ข้อมูลภาคสนามด้วยกรอบแนวคิดที่วางไว้	ได้ทราบรูปแบบของพระสงฆ์ที่เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหา สังคมนั้น ซึ่ง เป็นข้อสรุปของงานวิจัยชิ้นนี้	๖ เดือนที่ ๒

แผนงานและกิจกรรมในรอบ ๑ ปี

แผนงาน/กิจกรรม	รายเดือนที่					
	๒	๔	๖	๘	๑๐	๑๒
๑ ศึกษาความเป็นไปได้ของแนวคิด ทฤษฎี ข้อมูลภาคสนาม การสำรวจข้อมูลทฤษฎีและภาคสนามเบื้องต้น	✓					
๒ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและวิธีวิทยาที่จะใช้ศึกษา (๓ บทแรก) และรับฟังความเห็นจากผู้ทรงวุฒิ (รอบแรก)		✓				
๓. สร้างเครื่องมือ และนำเครื่องเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง			✓			
๔. รวบรวมข้อมูลภาคสนามและนำมาสังเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม				✓		
๕ รับฟังความคิดเห็นผู้ทรงวุฒิมาปรับและปรับเนื้อหาทั้งหมดอีกครั้ง (ทุกบท)					✓	
๖ สังเคราะห์เป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ และบทความวิจัย						✓

ภาคผนวก จ-๓

แบบสรุปโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

สัญญาเลขที่ ๐๖๕๔๐๓๑

ชื่อโครงการ รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม
หัวหน้าโครงการ ดร.บุรกรณ์ บริบูรณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
๔๘๑๑๐ โทรศัพท์ ๐๔๒๕๔๐๐๓๘-๙ โทรสาร ๐๔๒๕๒๕๘๒๔ จดหมายอิเล็กทรอนิกส์
boorakorn@hotmail.com, boorakorn@yahoo.com, boorakorn@gmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมค่อยๆพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ในแง่สหวิทยาการมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นนำไปสู่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม สังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น สังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ปรับตัวสอดรับกับการท้าทายนี้ด้วยการปฏิรูปสังคมไทยทุกภาคส่วน ได้แก่ ด้านสังคม เศรษฐกิจ การทหาร การเมืองและการศึกษา ผลแห่งการปฏิรูปมีทั้งด้านบวกและลบ ความเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกหน่วยสังคมมีความสลับซับซ้อนหลากหลายก่อให้เกิดการแบ่งหน้ากันและพัฒนาการไปอย่างมีดุลภาวะ ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงในเชิงลบของความหลากหลายเชิงขบถ (Thesis) แน่เป็นพื้นฐานของอุดมคติ เจตคติ การดำเนินชีวิตของคนในสังคมอาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อแกนจิตความสัมพันธ์ของคนในสังคมไทยจากที่เคยมีฐานบทยืนทางพระพุทธศาสนาเป็นการแกนจิตความสัมพันธ์ของคนในสังคม พระสงฆ์เคยมีบทบาทสำคัญหลากหลายในอดีตได้ลดบทบาทลงอย่างไรก็ดี บทบาทสำคัญของพระสงฆ์ที่ยังมีความชัดเจนคือทำหน้าที่พัฒนาด้านจิตใจเป็นหลัก บทบาทนี้ยังปรากฏอยู่โดยเฉพาะในสังคมชนบทซึ่งอาจจะปรากฏมีรูปแบบบางประการที่ยังคงรักษาดุลยภาพและทำหน้าที่เป็นแกนจิตความสัมพันธ์ของคนในสังคมนั้นๆ รูปแบบบางประการยังคงดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ที่คล้ายและแตกต่างจากสังคมเดิมอย่างไร

วัตถุประสงค์โครงการ

- ๑ เพื่อศึกษารูปแบบการนำตนเองของพระสงฆ์เข้าไปผูกพันกับชุมชน
- ๒ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการผูกพันของพระสงฆ์กับชุมชน
- ๓ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของพระสงฆ์ที่เข้าไปผูกพันกับสังคมในการแก้ไขปัญหาสังคมนั้น

ผลการวิจัย

ระดับปรากฏการณ์บุคคล แยกหัวข้อย่อยสรุปตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้
รูปแบบแรก การการนำตนเองเข้าไปผูกพัน คือ บริบท พบว่า บริบทมีความสำคัญต่อ

แรงผลักดันให้พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างนำตนเข้าไปพัวพันกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคม บริบทของชุมชนของกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์อาศัยอยู่ไม่มีความแตกต่างกันนัก ส่วนใหญ่ชุมชนยังเป็นชุมชนบท ปัญหาของชุมชนมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ชุมชนหนึ่งๆมีปัญหามากกว่าหนึ่ง ปัญหา เช่น ปัญหาเด็กวัยร่นติดยาเสพติด ปัญหาความขัดแย้งของเด็กวัยร่น ปัญหาสุขภาพเป็นโรควางประการซึ่งเป็นวิกฤตชีวิต เช่น โรคมะเร็ง ปัญหาความยากจน ปัญหาจริยธรรมอื่นๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การมองเห็นปัญหาของพระสงฆ์ค่อนข้างจะแตกต่างกันก่อให้เกิดแรงจูงใจ เข้าไปแก้ปัญหาในรูปแบบและประเภทของการทำงานแตกต่างกัน เช่น พระครูประดิษฐญาณคุณตระหนักว่าปัญหาจำเพาะเจาะจงในชุมชนของท่านคือปัญหาของความยากจน การแก้ไขในระดับจุลภาคในชุมชนคือ การสร้างอาชีพเย็บผ้าในชุมชน พระพนพัทธ์ สร้างศูนย์เห็นว่าปัญหาของสังคมทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่เป็นปัญหาวิกฤตชีวิต คือ ปัญหาโรคมะเร็ง พระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าพื้นฐานของทุกปัญหามาจากฐานของจิตใจ การแก้ปัญหาจึงแก้ด้วยการพัฒนาจริยธรรมในรูปแบบของโครงการอบรมด้วยหลักสูตรระยะสั้นระยะกลางและระยะยาวตามลักษณะกลุ่มผู้รับบริการ เช่น กลุ่มผู้รับบริการที่เป็นเยาวชนจะอบรมจริยธรรมด้วยหลักสูตรระยะสั้น ๓ วัน ๒ คืน เชื้อเชิญบุคคลในหน่วยสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาหลักสูตรเข้ามามีส่วนในการพัฒนาจริยธรรมนั้น การทำงานเพื่อสังคมทั้งกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์สองประเภทมีแรงจูงใจที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่มาจากแรงจูงใจภายในตนเองที่มาจากแรงผลักดันเห็นสภาพปัญหา และมีหนึ่งรูปได้เริ่มทำงานเพื่อสังคมมาจากสภาพแวดล้อมบังคับ กลุ่มผู้รับบริการคาดหวังว่าท่านเป็นพระสงฆ์ที่จริยวัตรที่งดงามเป็นที่น่าเลื่อมใสจึงขอรับบริการ อย่างไรก็ตามหลังจากได้ทำงานเห็นศักยภาพของตนและเห็นประโยชน์ที่ผู้อื่นได้รับ ท่านได้ทุ่มเทในการทำงานอย่างต่อเนื่อง

รูปแบบที่สอง การทำงานเพื่อสังคมพบว่า การทำงานเริ่มต้นด้วยการเห็นปัญหาและนำตนเข้าไปพัวพันกับชุมชน เสนอแนวทาง วิธีการแก้ไขปัญหา และการวางแผนการทำงาน การวางแผนการทำงานมีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มข้นของการนำตนเข้าไปพัวพันเพื่อจะดำเนินงานให้บรรลุตามที่วางไว้ งานที่ต้องการสัมฤทธิ์ผลเชิงประจักษ์จะปรากฏระดับการวางแผนและการวางแผนขั้นตอนการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ การวางแผนและจัดขั้นตอนการทำงานจะเป็นตัวชี้วัดระดับความสำเร็จของงาน งานที่พระสงฆ์ให้ความสำคัญต่อผลสัมฤทธิ์มักจะเป็นประเภทงานที่มีระดับปัญหาชีวิตอันวิกฤตของผู้รับบริการ และต้องทำงานอย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่เข้ารับบริการเป็นกลุ่มบุคคลเดียวเกือบตลอดชีวิตหรือจนกว่าปัญหาของผู้รับบริการได้ถูกแก้ไข งานที่เน้นแก้ไขปัญหาวิกฤตชีวิตเชิงประจักษ์จะมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน มีขั้นตอนและการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ประเภทงานพัฒนาจิตใจจะมีการวางแผนและกำหนดขั้นตอนการทำงานก่อนจะทำดำเนินงาน ขณะดำเนินเช่นกัน อย่างไรก็ตาม งานแก้ไขปัญหาวิกฤตชีวิต เช่น การสงเคราะห์ด้านอาชีพ และงานรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งแตกต่างกับงานพัฒนาจิตใจ งานแก้ไขวิกฤตชีวิตจะมีการวางแผน กำหนดขั้น ประเมินผล (อย่างไม่เป็นทางการ การประเมินผลงานของตนด้วยการสัมผัส พูดคุย รับฟังปัญหาจากกลุ่มตัวอย่าง) อย่างสม่ำเสมอทุกวันเพราะการทำงานอย่างเป็นระบบจะสัมพันธ์กับสัมฤทธิ์ผลของงาน ส่วนงานพัฒนาจิตใจจะกำหนดแผนการทำงาน ขั้นตอนการทำงานเมื่อมีกิจกรรมการพัฒนาจิตใจเกิดขึ้น

งานศึกษานี้ สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการนำตนเข้าไปพัวพันกับสังคม คือ กระบวนการ

ของการตระหนักเห็นปัญหาของชุมชนแล้วปัญหากระตุ้นให้เกิดการคิดจะแก้ไขปัญหานั้น แสวงหาแนวทาง วิธีการด้วยหลักพุทธธรรมในการแก้ไขและดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นอย่างเป็นขั้นเป็นตอนอย่างต่อเนื่อง

ระดับแนวคิด จากงานศึกษาพบว่า พระสงฆ์ที่กล่อมเกลาดตนเองและทำงานเพื่อสังคมตามประเภทของงานที่คล้ายและแตกต่างกัน ประเภทงานที่คล้ายกันคืองานพัฒนาจิตใจซึ่งรูปแบบได้รับการสืบทอดกันมา ส่วนเนื้อหาที่เป็นหลักสูตรถูกนำไปปรับ ประยุกต์ตามสภาพเงื่อนไขของผู้ให้บริการ ผู้รับบริการและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง ประเภทงานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่พระสงฆ์ที่ดำเนินการออกแบบขึ้นสอดคล้องกับปัญหาของผู้รับบริการ งานนั้นสัมฤทธิ์ผลได้จริง การดำเนินงานของพระสงฆ์ทั้งสองประเภทสะท้อนฐานแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมได้ว่า พระพุทธศาสนามีรากฐานเพื่อสังคมโดยแท้จริง ซึ่งรายละเอียดจะอภิปรายในหัวข้ออภิปรายผลต่อไป

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ต่อการเรียนการสอนในรายวิชาที่มีเนื้อสอดคล้องกัน ได้แก่ วิชาพระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ แนวคิดการสงเคราะห์เชิงพุทธและวิชาพระพุทธศาสนากับสังคม เป็นต้น ผลการวิจัยถูกนำไปใช้ในกิจกรรมทางวิชาการ คือ กิจกรรมเสริมหลักสูตรในสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและผลงานวิจัยถูกนำไปใช้ในการประชุมเชิงวิชาการก่อนนิตตออกปฏิบัติศาสนกิจ

การประชาสัมพันธ์

บทคัดย่อของงานวิจัย ได้รับการเผยแพร่ในอินเทอร์เน็ตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ที่ <http://www.mcunkp.ac.th/download/docqa/burakorn1.pdf>